RUTH BENEDICT

Kültür Örüntüleri

ÇEVİREN
MUSTAFA TOPAL

iletişim

RUTH BENEDICT • **Kültür Örüntüleri**

RUTH BENEDICT 1887 yılında, New York'ta doğdu. Columbia Üniversitesi'nden 1919'da mezun olan Benedict, 1923'te aynı üniversitede öğretim üyesi oldu. Antropoloji alanında yaptığı çığır açıcı çalışmalarla tanındı. Özellikle kişilik, sanat, dil ve kültür arasındaki ilişkileri, değişik folklorları ele aldı; kültürel çeşitliliğin önemine dair yaptığı vurgularla kültürel incelemeler konusunda öncü isimlerden oldu. 1947'de Amerikan Antropoloji Derneği başkanlığına seçilen Benedict, çalışmaları ve "aykırı" tavırları nedeniyle ancak ölümünden kısa bir süre önce tam yetkili profesörlüğe atandı. 1948'de hayatını kaybeden Benedict, antropoloji alanının şekillenmesinde ilk akla gelen isimlerdendir.

Patterns of Culture
© 1934 Ruth Benedict
© 1961 Ruth Valentine
Önsöz: © 1959 Margaret Mead
Önsöz: © 2005 Louis Lamhere
Bu kitabın yayın hakları Anatolialit Agency'nin aracılığıyla
Houghton Mifflin Harcourt Publishing Co.'dan alınmıştır

İletişim Yayınları 1672 • Politika Dizisi 95
ISBN-13: 978-975-05-0970-4
© 2011 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2011, İstanbul

EDİTÖR Kıvanç Koçak
DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Oben Üçke
DİZİN Burcu Tunakan
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

RUTH BENEDICT

Kültür Örüntüleri

Patterns of Culture

ÇEVİREN *Mustafa Topal*

iletişim

"Başlangıçta Tanrı her halka kilden bir bardak verdi
ve onlar bu bardaktan kendi yaşamlarını içtiler."
Digger Kızılderilileri'nin atasözü

İçindekiler

Çevirenin Önsözü 9

Teşekkür 13

Önsöz · Louise Lamphere 15

Önsöz · Margaret Mead 21

Sunuş · Franz Boas 27

I Gelenek Bilimi 31

II Kültürel Çeşitlilik 51

III Kültürel Bütünleşme 75

IV New Mexico Pueblolar'ı 87

V Dobululer 157

VI Amerika'nın Kuzeybatı Sahili 197

VII Toplumun Doğası 241

VIII Birey ve Kültür Örüntüsü 267

Notlar 295

Dizin 302

Çevirenin Önsözü

Yazarla okur arasına girmenin belli bir tepkiye yol açtığını biliyorum. Yine de çevirmekten zevk aldığım elinizdeki kitapla ilgili birkaç noktaya değinmek gerektiğine inanıyorum. Okurun bağışlamasını dileyerek bunları kısaca dile getirmek istiyorum.

Kitabın özgün adındaki (*Patterns of Culture*) *pattern* sözcüğü Türkçe'ye genelde *model, örnekçe* ya da *örnek* diye çevriliyor. Oysa İngilizce'de "**model**" ile "**pattern**" arasında bir fark var. Bu fark, *pattern* da ayrıksı, özgün ve çarpıcı özelliklerin daha net olmasıdır. Ruth Benedict, kitapta, değişik kültür örnekçelerini (*models*) değil, gerçekten son derece özgün kültür örüntülerini (*patterns*) ele alıyor. Dolayısıyla ele aldığı kültürlerin sıradışılığını vurgulaması yerinde bir tutum.

Yazarın ele aldığı Zuni, Dobu ve Kwakiutl toplumlarının bazı özelliklerinin –ensest, kafa derisi yüzme, yamyamlık, misilleme cinayeti vb.– sıradışı örnekler olduğu düşünülebilir. Ne var ki, bu bir yanılgı olurdu. Çeşitli araştırmalar, bu örneklerin "uygar" dünyanın geçmişinde de sıkça görül-

düğünü ortaya koyuyor. Orta Avrupalılar'ın ataları yakın dönemlere dek meziyetleri kendilerine geçsin diye ölen anne ve babalarını yiyorlardı. Massagretler, İskitler, Türkler, Moğollar vb. öldürdükleri düşmanlarının kafa derisini yüzüp, bunları atlarının dizginlerine asarlardı. 16. yüzyılda bile katıksız bir Türk olan Şah İsmail amansız düşmanı Şeybek Han'ın kafatasından kendisine içki kadehi yapmıştı. Lut peygambere dayanan bazı Yahudi mezheplerde birinci dereceden yakınlarla evlenilirdi. Eski Türkler ve Araplar'da üvey anneyle, yeğenlerle vb. evlenme (leviratus) olağandı. Kan davalarının (vendetta, feud) "uygar" dünyadaki tarihçesi ise iyi biliniyor.

Eski Türkler ve Moğollar'ın şamancı geleneklerindeki, özellikle cenaze törenlerindeki ayrıntıların Kwakiutl toplumunda aynen görülmesinin anlamı nedir? Bu soruyla birlikte Franz Boas'ın sözünü ettiği "benzer kültürel özelliklerin bağımsız gelişmesi" koyutuna (postulate) geliyoruz. Antropologlar ve etnologlar (budunbilimciler) geçmişte bu koyuta dayanarak insan ruhunun, insan aklının doğaüstü, evrensel özelliklerinden, "yasaları"ndan söz ediyorlardı. Oysa günümüzün araştırmacıları bu türden girişimleri "kurgusal" çabalar olarak kabul ediyorlar. Son yıllardaki çalışmalar insanların 190 bin yıl önce aynı ortak atadan (homo sapiens sapiens) türediklerini, ırk diye bilimsel bir sınıflamanın olmadığını, Amerika'ya yaklaşık 50 bin yıl önce Asya'dan geçildiğini ortaya koydu. Kısacası birbirine en uzak toplumların bile geçmişinde uzunca bir dönemi kapsayan bir birliktelik var.

Prof. Heine-Geldern'in söylediği gibi: "Eski uygarlıklar ne kadar özgün ve tek görünürlerse görünsünler, bir teki bile bağımsız olarak gelişmemiştir... büyük bir tarihsel hareketle, daha doğrusu bir dizi hareketle karşı karşıyayız ve son çözümlemede hepsi aynı ortak kökenden yayılmıştır."

Değinmek istediğim bir başka konu, Ruth Benedict'in Zuni, Kwakiutl ve Dobu kültürlerini, sırasıyla, Apolloncu, Di-

onysosçu ve paranoyak biçimde tanımlaması. Yazdığı önsözde Margaret Mead, yazarın Nietzscheci anlayışı kabul etmediğini, yalnızca bir tipoloji oluşturduğunu söylüyor. Konunun daha iyi anlaşılması için birkaç şey eklemek gerekir.

F. Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu* adlı yapıtında Yunan başarısına ilişkin ilginç bir yorum ortaya koymuştu. Ona göre, İlkçağ'daki Yunan başarısının sırrı, iki Yunan tanrısıyla simgelenen, iki karşıt meziyetin özgün bireşimindeydi. Tanrı Apollon; aydın, durgun, ölçülü gücü simgeleyen, doğayı görmeyi, varlığı akılla kavramayı ve aklı ustaca kullanmayı beceren bir meziyet anlamına geliyordu. Apollon plastik sanattır ama aynı zamanda kahinlik, anlama ve kavramadır. Ne var ki, bu güç, insanı seyircilik ve taklitçilikten kurtaramaz. Yaratıcı bir coşkunluk da zorunludur. Nietzsche, bu yaratıcı coşkunluğun tanrı Dionysos'ta simgelendiğini düşünür. Müzik, eğlence, dans, bereket ve şarap tanrısı Dionysos (Latince adıyla Bacchus) coşkulu-yaratıcı atılımın tipik bir örneği sayılır. İşte Nietzsche'ye göre "Yunan mucizesi"nin sırrı bu iki gücün bireşimindedir.

Ruth Benedict, Nietzsche'nin yaptığı bu ayrımdan, dayandığı düşünce ve savları paylaşmasa da, Zuni ve Kwakiutl zıtlığını netleştirmek için yararlanıyor.

Son olarak şunu vurgulamak istiyorum. Etnik boğazlaşmalar, ırkçı safsatalar ve akıldışı kör milliyetçi güdülerin ortalığı kasıp kavurduğu bir coğrafyada yaşıyoruz. Farklı kültürleri, değişik insanları anlamadan, onları hoşgörüyle kabullenmeden bu kargaşadan kurtulma olanağı yok. "Başkalarını" anlama ve "başka kültürlerle" barış içinde yaşamayı öğrenmede bu kitabın hepimize yararlı olmasını diliyorum.

MUSTAFA TOPAL
Ağustos 1997, Gebze

Teşekkür

Bu kitapta anlatılan üç ilkel halkın seçilmesinin iki nedeni var: Birincisi, bu kabilelerle ilgili bilginin tümüyle doyurucu ve karşılaştırılabilir nitelikte oluşudur. İkincisi, benim bu halklarla birlikte yaşamış olmam ve bu konuda yapılan birçok tartışmayla ilgili olarak söz konusu üç kabilenin tanıtımında yazdıklarıyla otorite durumuna gelmiş etnologların yayımladıkları malzemeye ulaşabilmemdir. Birkaç yaz boyunca Zuni puebloları ve pueblo kültürüyle karşıt saydığım bazı komşu kabileler arasında yaşadım. Eldeki tüm pueblo incelemelerinin en iyileri durumundaki yazılı metin derlemesine sahip olan, Zuni dilini ve Zuniler'in kafa yapılarını öğrenmiş Dr. Ruth L. Bunzel'e bu konuda çok şey borçluyum. Dobulular'ın betimlenmesini, Dr. Reo F. Fortune'nin paha biçilmez monografisi *Dobu Büyücüleri*'ne ve Doktor Fortune ile yaptığım hoş söyleşilere borçluyum. Amerika'nın kuzeybatı sahilindeki kabileler için ise yalnızca Profesör Franz Boas'ın yayımlanmış metni ve Kwakiutl yaşamıyla ilgili ayrıntılı derlemesinden değil, halen yayımlamamış malzemesinden ve kuzeybatı sahiliyle ilgili yakla-

şık kırk yıldır süren deneyimleriyle ilgili derin yorumlarından da yararlandım.

Kitaptaki sunumdan yalnızca ben sorumluyum. Şu ya da bu alan araştırmacısının yapabileceğinden daha ileride bazı yorumlar varsa onlar da bana ait. Ancak yazdığım bölümler bu kabileler konusunda otorite durumundaki söz konusu kişilerce okundu ve olgulara göre değerlendirildi. Bu konularla ilgili olarak daha bütünlükçü açıklamalara ulaşma arzusunda olanlar için bu otoritelerin ayrıntılı çalışmalarıyla ilgili kaynaklar verildi.

Aşağıdaki makalelerden bazı paragrafları kullanmama izin veren yayımcılara minnettarlığımı bildirmek istiyorum: *The Century Magazine*'den "Gelenek Bilimi", *The American Anthropologist*'den "Kuzey Amerika'da Kültürel Biçimlenmeler", *The Journal of General Psychology*'den "Antropoloji ve Olağandışı".

Dobu Büyücüleri'nin yayımcıları E. P. Button and Company'e de teşekkür ediyorum.

RUTH BENEDICT

Önsöz

LOUISE LAMPHERE

Okuduğum ilk antropoloji kitabı olan *Kültür Örüntüleri*, bana kültür antropologu ve üniversitede hoca olma esinini vermişti. Kırk beş yılı aşkın bir süre önce genç bir ikinci sınıf kolej öğrencisiyken Denver'deki evimden pek uzakta olmayan Colorado Rockies'de yazı geçirdiğim sırada, Benedict'in Batılı olmayan kültürlerle ilgili şiirsel çağrışımı; kültürel farklılığa değer veren, insan davranışının geniş bir spektrumunu ve tüm dünyadaki değişik kültürler yelpazesini öven bir disipline beni yöneltti. O günlerde Stanford Üniversitesi'nde Batı uygarlığı üzerine bir dersi yeni almıştım ve bu kitap, bana dünyaya bütünüyle farklı açıdan bakmanın bazı yollarını sunmuştu. Zuniler, New Mexico'da, oturduğum kasabaya yalnızca yaklaşık dört yüz mil uzaklıkta yaşamış olsalar da, o sırada onların karmaşık törensel yaşamı ve felsefeleri hakkında çok az şey biliyordum. Benedict'in kitapta anlattığı diğer iki halkı, Kwakiutllar ve Dobulular'ı ise çok daha az biliyordum. Benedict'in ortaya koyduğu anlatımların edebi niteliği ve şiirsel izlenimler, benim kendi deneyimimden çok farklı olan başka düşünce biçimlerini orta-

ya koyan her kültüre olumlu bir değer ve karmaşıklık katıyordu.

Ruth Benedict, büyükannem ile aynı yaştaydı ancak onun kitabı oğlumun kuşağına ve onun çocuğunun kuşağına da hâlâ bir şeyler anlatıyor. 21. yüzyılın küreselleşmiş dünyasında biz Amerikalılar'ın sokakta, metroda, lokantada, okul sıralarında ya da işyerlerinde farklılıklarla karşılaşmamız bugün çok daha muhtemel. Telefon ve internet, tüm dünyadaki bireyleri, örgütlenmeleri ve kültürleri birbirleriyle iletişime sokuyor. New Mexico Üniversitesi'ndeki sınıflarımda Navajo ve Zunili öğrenciler, Anglo-Amerikanlar ve Hispaniklerle karışmış durumda ancak bu sınıflarda İran, Nepal, Vietnam ya da Kolombiya'dan gelen göçmenlerin çocukları da var. Öğrenciler kendi kişisel durumlarını ortaya koyma konusunda genelde çekingen olsalar da sınıftaki tartışmalar, onların Zuni kültürünün devamlılığını, Nepalli bir genç kadının kendi yaşamındaki düzenlenmiş bir evliliğin rolünü ya da bekar bir Anglo annenin tam zamanlı bir işte çalışmayla çocuk yetiştirmeyi birleştirme stratejilerinden yararlanmasını değerlendirmelerine yardımcı oluyor. Gün geçtikçe daha fazla farklı kültürlerle karşılaşırken onların kavranması için bir temele sahip olmak, her zamankinden daha çok önem taşıyor. *Kültür Örüntüleri*, işte böylesi bir çerçeve sunuyor.

Kültür Örüntüleri'nde Benedict tarafından kullanılan en kalıcı metaforlardan biri çevre, yaş döngüsü ve insan faaliyetleri tarafından sağlanan olası ilgiler yelpazesini kapsayan büyük bir yay metaforudur. Her kültür, olasılıklar yayından seçimini yapıyor, bir ya da birkaçına vurgu yapmayı tercih ediyor ve bu, o kültüre kendi özel örüntüsünü veriyor. Benedict'in söylediği gibi, "Bir kültür olarak kendi kimliği, bu yayın belli parçalarını seçmesine bağlıdır... Her bir kültür, bir başkasının bakış açısının göz ardı ettiği temel-

lerden yola çıkar ve onun ilgilenmediklerinden yararlanır." Benedict'in katkısı, yalnızca üç kültür –Zuni, Dobu ve Kwakiutl– tarafından bu yaydan seçilenlerin belli bölümlerini bize sunması değil, aynı zamanda bizim, okurlarının, yayın kendisinin bütün parçalarını değerlendirmemize ve her seçimin kendi terimleriyle anlaşılabilmesini görmemize yardımcı olmasıdır. Vurgu değeredir, yargıya değil. Benedict, Batı toplumunun en iyi, en gelişmiş olduğu yönündeki görüşü reddeder ve her kültürün kendisini ele aldığı gibi kavranması gerektiğini öne sürer. Bunlar, göreceli olmayan bir evrensel insan hakları yasasının kabul edildiği ve her yerde kadınlar ile çocukların haklarının korunmasına çalışılan bir dünyada bugün de çok gerekli olan bir kültürel göreceliğin ilkeleridir.

Bugün *Kültür Örüntüleri*'ni ikili bir mercek altında, birincisi İkinci Dünya Savaşı'ndan, atom bombasından, Birleşmiş Milletler'den, hava taşımacılığından ve televizyondan önce, 1930'larda yazılmış tarihsel bir belge olarak okumak büyük önem taşıyor. Aslında bu kitap, antropolojiyi biçimlendiren, "kültür" terimini popülerleştiren ve Batılı okurları başka yaşam tarzlarını takdir etmeye yönelten bir kitaptı. İkincisi, *Kültür Örüntüleri* çağdaş Amerikan sahnesiyle bugün de ilgili bir metin. Edebi geleneklerden büyük oranda yararlanıp, antropolojide kültürel tasvirle ilgili en son yaklaşımları çok önceden haber veriyor ve kültürel bütünleşme konuları kadar kültürel çeşitliliğe de dikkat çekiyor. Benedict'in başka kültürlerin analizine derinlemesine dalmış olması, aslında Amerikan toplumunun örneğin onun başka kültürleri benzersiz bir bütün olarak görmeyi beceremmesi, homoseksüelliği kabul etmekteki isteksizliği, şamanistik uygulamaları ya da trans olaylarını meşru tedavi biçimleri olarak görmeyi reddetmesi veya kendi tarihindeki aşırı davranışlar konusundaki körlüğünün de bir eleştirisidir.

Benedict, genelde 1930'lar ve 1940'larda gelişen antropolojideki "Kültür ve Kişilik" yaklaşımının kurucusu olarak görülür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu eğilim aşıldığında, Benedict'in eseri, değişebilirlik, çatışma ve gerilimle ilgili kaynaklara odaklanma yerine kültürel bütünlüklere ve kültürel bütünleşmeye aşırı vurgu yapmakla sıkça eleştirildi. Son yıllarda ise araştırmacılar, Benedict'in eserinde birçoğu kültürel malzemeleri yorumlamayla ilgili mevcut yaklaşımların öncüsü olan başka eğilimler görüyor. Benedict, romanları, oyunları ya da şiirleri analiz eden edebi eleştirmenlerin çoğunda olduğu gibi kültürün sembolik, metaforik ve semiyotik görünümlerine vurgu yapan günümüzdeki bazı antropologlardaki yaklaşımı öngörmüştü. Zuniler ve Kwakiutllar ile ilgili daha küresel tasvirlerde yer alanlar, günlük yaşamın rutinleri ve ayrıntılarına yönelik Benedict'in dikkatli ilgisinin sonuçlarıdır. Dolayısıyla onun eseri, antropologların "pratik" dedikleri ve bireysel fail üzerine vurgu yapan çağdaş yaklaşımda yankılanıyor: Benedict'in her araştırma konusunda ortaya koyduğu, daha büyük kültür örüntülerini üreten ve ifade eden gündelik eylemler ve olağanüstü törensel performanslardır.

Benedict kendisini, kendi kültüründe bir dışlanmış olarak hissediyordu. O, özellikle sapkın rolüne alışmış, hâkim kültürel örüntüye uyum göstermeyen birisiydi. Sapkınlığın göreli bir kavram olduğunu öne sürüyordu. Homoseksüellik örneğinden yararlanarak, Batı kültürlerinde homoseksüelliğe bir sapkınlık olarak bakılsa da, başka kültürlerde, –örneğin eski Yunanlılar'da ve Güneybatı Pueblolar'ı arasında– ona belli bir değer verildiğini öne sürüyordu. Yakınlarda yapılan yeniden değerlendirmelerin bir parçası olarak feminist, lezbiyen ve gay antropologlar, Ruth Benedict'in kendi öncülerinden birisi olduğunu öne sürüyorlar.

Benedict'in feminizmi, bir meslek edinmek ve ardından bu meslek içinde merkezî bir yer kazanmak için verdiği ilk

mücadeleden gelir. Bir kadın olarak konumu, kitaplarının popülaritesine ve teorisyen olarak saygın konumuna rağmen, antropolojideki bazı noktalarda önünü tıkamıştı. Columbia Antropoloji Bölümü'nde başkanlık yapması reddedildi ve yalnızca 1948'deki ölümünden altı ay önce tam yetkili profesörlüğe atandı. Yine de, önemli bir bölümde bordrolu öğretim üyesiydi ve gelecek antropologlar kuşağındaki öğrencilere ders veriyordu ve 1947'de Amerikan Antropoloji Birliği'nin başkanlığına seçildi. Kendi kuşağındaki bütün kadınlar arasında bu disiplinin en merkezî kişisiydi.

Kültür Örüntüleri'nin yeni okumaları, Benedict'in derin kavrayışlarını onun dönemindekinden çok farklı bir antropolojiyle bütünleştiriyor. Alan araştırması ve etnografya, 1886'da Boas'ın Vancouver Adası'ndaki Kwakiutllar'ı ziyaretinden ve Ruth Benedict'in 1924 yazını Zuniler'in yanında geçirmesinden bu yana büyük ölçüde değişti. Bugün antropologlar, araştırdıkları topluluklarla işbirliği çabaları içine girmeye çok daha fazla özen gösteriyorlar; toprak hakları, kültürel korunma, sağlık ve çevre konularında yerli halkların karşı karşıya kaldıkları önemli toplumsal sorunlarla ilgili çeşitlilikler konusuna daha fazla ilgi duyuyorlar. Çağdaş yaşamlarla ilgili etnografik anlatımlar, Benedict'in yerlilerin bakış açısını sunmanın bir yolu olarak dinsel ilahileri ve şarkı metinlerini kullanmasının bir adım ötesine geçerek, daha bireysel sesler, kültürel değerlerle ilgili yerli yorumlar ve performanslar ortaya koyuyor. Yerli nüfuslar, kendi kültürlerini dış dünyaya sunmada ve araştırmalar üzerinde daha fazla kontrol olanağına sahipler. Zuniler, bir arkeoloji programı ve bir müzenin yer aldığı kendi Kültürel Kaynaklar Girişimi'ne sahipler ve (yetmiş mil uzaklıktaki) Pueblo Acoma'sında bir müze ve tarih arşiviyle birlikte yeni bir Sky City Ziyaretçi Merkezi açıldı. Kwakiutllar (bugün Kwakwaka'wakwa deniliyor), son yirmi yıldır bir kültürel canlanma-

dan geçiyorlar. Totem direkleri, mücevherler ve diğer el zanaatlarında geleneksel tasarımları kullanan oymacılar ve sanatçılar destekleniyor. Kendilerine ait Umista Kültür Merkezi'nde kendi zanaat ürünlerinin sergilendiği devamlı bir sergi yer alıyor. Bu merkez, Kwakwaka'wakwa sanatçılarının eserlerini Hollanda ve diğer Avrupa ülkelerine ihraç ediyor. Ayrıca başka yerli gruplarını turizm ve eko-turizm konularında eğitiyorlar. Yerli Amerikalılar tarafından yönetilen ve Yerli Amerikalı küratorların görev yaptığı Amerikan Ulusal Yerli Müzesi, Washington D.C.'deki Mall'da bulunuyor. Bu müze, Yerli Amerikalı insanlara kendi kültürleri ve tarihleriyle ilgili görüşleri sunuyor. Kültürel korunmanın, çevre yönetiminin bu örnekleri ve bunların turizm, müzeler ve kültürel programlamalar yoluyla başka halklara yayılması, küresel bağlamda çeşitliliği artırıyor.

Ruth Benedict'in *Kültür Örüntüleri*, çeşitliliğin değerini bize öğreten temel bir metin. Benedict'in geleceğe yönelik umudu, 21. yüzyılda hâlâ yankılanıyor: Kültürel göreceliğin kabul edilmesi, "mevcut hammaddelerden kendisini yaratmış olan insanlığın birlikte var olan ve eşit biçimde geçerli yaşam örüntüleri"nin kıymetini bilmeyi sağlayacaktır.

Albuquerque, New Mexico, 2005

Önsöz

MARGARET MEAD

25 yıldır Ruth Benedict'in *Kültür Örüntüleri** yapıtı antropoloji (insanbilim) anlayışında son derece isabetli ve bir o kadar kışkırtıcı bir başlangıç sağladı. On dört dile çevrilen yapıt, Mentor baskısında 800.000'den fazla basıldı. *Kültür Örüntüleri,* aralarındaki ayrılığın iyiden iyiye çoğaldığı bir dönemde, doğabilimleri ile toplumbilimlerini birbirine bağlamaya yardımcı oldu.

1921'de Ruth Benedict antropoloji alanında çalışmaya başladığında, anne ve babadan çocuklara geçen, sistemli bedensel öğrenilmiş davranışları dile getirmek için bugün de kullandığımız kültür sözcüğü, yalnızca dar, teknik bir profesyonel antropologlar topluluğunun sözcük dağarcığında yer alıyordu. Bugün, çağdaş dünyada kültür kavramıyla ilgili sözcüklerin bunca rahat kullanılmasında, eğitimli kadınların ve erkeklerin belli bir yer ve döneme işaret eden cümle-

(*) Tekrar etmek gerekirse, örnekbiçim ya da örnekçe olarak "model" ile "pattern" arasındaki fark, *pattern*'da ayrıksı, özgün ve çarpıcı özelliklerin öne çıkmasıdır. Yazar, kitabında değişik kültür örnekçelerini (models) değil, gerçekten son derece özgün, ayrıksı kültür örneklerini (patterns) ele aldığı için "kültür modelleri"nden değil "kültür örüntülerinden" söz ediyor – ç.n.

lerde "bizim kültürümüzde" türünden sözcükleri ağızlarından böylesine kolay çıkartmalarında, elinizdeki kitabın büyük bir payı var.

Kitap birkaç yönden oldukça önemliydi ve hâlâ da önemli. İlk olarak bu kitap, farklı kültürlerin karşılaştırmalı incelenmesi aracılığıyla bakış açımızı ve ufkumuzu genişletmede uygun bir başlangıç noktası oluşturuyor. Böylece toplumsal olarak yayılan kendi geleneksel davranışlarımızı, başkalarının ve farklı halkların oldukça garip davranışlarından ayırt ederek onları daha iyi anlamış oluruz. Bu karşılaştırmalı yöntemi kullanma tarzıyla Ruth Benedict, ABD, İngiltere ve Fransa'daki antropolojinin bütünsel gelişmesi adına konuşmuş oluyor. Tek farkı, tarzının özgünlüğü ve konuşmasındaki netliktir.

Bu temelde Benedict, "her kültürün apaçık bir kişiliği" olduğunu öne süren kendi özgün katkısını geliştirdi. Onun bakış açısına göre, ne kadar küçük ve ilkel ya da ne kadar büyük ve karmaşık olursa olsun, her kültür, insanlığın büyük gizil güçler yelpazesinden süzülmüş bazı nitelikleri taşıyan bir bütün olarak ele alınabilir. Herhangi bir bireyin tüm yaşamı boyunca yaptıklarından daha fazla yoğunluk ve güçle, toplum, bu nitelikleri işleyebilir. Benedict, betimlediği kültürlerin özelliklerini vurgulamak için, kitaptaki savını dayandırdığı bireysel kişilik tanımlarından çıkan Apolloncu, Dionysosçu ve paranoyak kavramlarıyla bu kültürleri adlandırır. Ancak yaptığı yalnızca bir tipoloji oluşturmaktı. Nietzscheci anlayışı ya da tüm toplumlara uyacak psikiyatrik etiketleri kabul etmez. Ne de bütün insan toplumlarının geçmişi, bugünü ve geleceğine uyacak herhangi bir kapalı sistemin oluşturulabileceğine inanır. Tam tersine, insan kültürlerinin sınırlandırılamaz bir gelişme gösterdiklerini ortaya koyar. Olası kültürel sentezler öylesine çok ve öylesine değişiktir ki, bunların tümü belli kalıplara sığdırıla-

maz. Ancak Benedict'in farklı kültürlerle ilgili bilgisi arttıkça, "bireyin kültürün bir ürünü olduğu, dolayısıyla bir insan rastlantıyla sapkın bir toplumda doğmuşsa durumundan rahatsızlık duymadığı için hiçbir biçimde bundan sorumlu tutulamaz" biçimindeki ilk düşüncesi, zamanla, daha geniş bir düşünceye yerini bıraktı. İnsanlar, kültürlerini kendi sağgörülerine uygun olarak biçimlendiriyorlardı. Dolayısıyla bunun olabileceği konusunda Benedict'in inancı giderek güçlenecektir.

Henüz bir edebiyat öğrencisiyken "gerçekten keşfedilmemiş yeni bir kıta bulmayı" ummuştu. Ne var ki, Rusça ya da Fransızca'yı yeteri kadar öğrenirken yaşadığı macerayla ilgili düşüncesi, "Şiirle uğraşmak, aslında kişinin kendi ülkesinde bulunmaktır" biçiminde oldu. Daha sonra her ilkel kültürün, büyük bir sanat ya da edebiyat yapıtıyla karşılaştırılabilecek bir anlamı olduğu inancına ulaştı. Ona göre, çağdaş bireysel sanat yapıtları ile ilkel kültür arasında yapılan karşılaştırma; bir çömleğin kenarlarını çiziktirerek yapılan süslemeyle, Sistine Kilisesi'nin* tavanını ya da piknikte söylenen şarkılarla Shakespeare'in şiirlerini karşılaştırmaktan daha önemliydi. Yalnızca tekil sanatlar karşılaştırıldığında, ilkel kültürler fazla bir şey sunmazlar. Ancak bu kültürler bir bütün olarak –din, mitoloji (söylenbilim), kadınlar ve erkeklerin gündelik yaşamları vb.– ele alındıklarında içsel tutarlılıkları ve karmaşıklıkları, herhangi bir bireysel sanat yapıtının sözde keşfiyle elde edilecek estetik doyum kadar bir doyum sağlar.

Öte yandan *Kültür Örüntüleri,* Ruth Benedict'in kendi yaşamında merkezî rol oynayan bir sorunla, erkek ya da kadının içinde yaşadığı kültürdeki bireysel yaşam öyküsüyle kendi kalıtımsal özellikleri arasındaki ilişki sorunuyla da ilgilidir. Kendi kimlik arayışı sürecinde sürekli olarak, bir

(*) Vatikan'da bulunan, tavanını ünlü ressam Raphael'in boyadığı kilise – ç.n.

başka döneme ya da bir başka kültüre, çağdaş Amerikan kültürüne uyduğundan daha çok uyup uymayacağını merak etmişti. Benedict, özellikle, bir başka kültür tarafından sıradışı ve değersiz olarak damgalanan –mistik kahinlerin, sanatçıların, vb.– aşırı davranışlarının herhangi bir kültürde ne ölçüde yer bulabildikleriyle ilgilenmişti. Tekrarlamak gerekirse, bu konuda ruh sağlığı uzmanlarının ilgilendiği olağan ya da olağandışı davranışlar sorunuyla ilgilenmedi. Kültürlerarası ilişkiler ve sıradışı olanın neliği sorununu ele aldı. Kültürden kültüre farklılaşan zihinsel hastalıklarla ilgilenen uzmanlara araştırmalarında yararlanacakları bir yol sundu. Ayrıca olağan davranışın dar tanımlamalarının bazı doğal özellikleri cezalandırma eğilimine nasıl yol açtığı, genişletilmiş kültürel tanımların kültürümüzü nasıl kolaylaştırdığı sorunlarıyla da ilgilendi. Meslektaşlarıyla ve öğrencileriyle ilişkilerinde benzersiz bir yeteneği vardı. Etkin araştırmacı yönü ve hızlı kavrayışıyla oluşan az rastlanılır yeteneği özgün bir birleşim ortaya çıkartmıştı.

Sonuç olarak, *Kültür Örüntüleri*'nin, Benedict'in ortaya koyduğu güçlü kanıtlar nedeniyle önemini koruduğuna inanıyorum. Kültürel çalışmalar, insanlara, geçmişte bildiklerinden daha fazla kendi gelecekleri üzerinde etkin bir kontrol sağlama olanağı verir. Kültürel ilişkilerin gücünün tanınmasına böylesine önem vermek okuyucuya şaşırtıcı gelebilir. Ama bu güç, nihayetinde insanlığın gücüne dönüşür. İnsanlığın ortaya çıkışıyla önemi beliren kültürel ilişkilerin bilgisi aracılığıyla insanın bilgeliği artar. Kültürün önemiyle ilgili bu inanç yıllar geçtikçe daha da güçlendi. Irk sorunu, eğitim, savaş ve barışı elde etme konularında Ruth Benedict'in varsaydığından çok daha fazla sorumluluk gerekiyor.

1939'da Nazi ırkçılığı her yerde özgürlüğü tehdit etmeye başlayınca Benedict bir sömestresini *Irk: Bilim ve Politika*'yı

[*Race: Science and Politics*] yazmaya ayırdı. Savaş yıllarında, yaşayan tanıklarla çalışarak kültürel çözümleme yeteneğini ortaya koydu. Savaş koşullarında yapılması olanaksız, kültürlerle –Romanya, Almanya, Hollanda, Tayland ve Japonya– ilgili bir incelemeyi tamamladı. Savaşın sonunda *Krizantem ve Kılıç* yapıtını yazdı. Bu yapıtında, Amerikalılar'ın Japonlar'ın yeteneklerini değerlendirip, akılcı bir tutumla Japonya'yla savaş sonrası kuracakları ilişkileri yeni başlangıçlara dönüştürecekleri umudunu işledi. Bu, yıllar süren araştırmalarla politik kararların birleşiminden beslenen güçlü bir inançtı. *Kültür Örüntüleri*'ndeki umut ise antropolojinin, insanlarca kendi seçtikleri taze ve yeni başlangıçlara ulaşmak için kullanılabilmesiyle ilgiliydi. Onun sözlerindeki çiğ tanelerine benzeyen tazeliğe, bu bakış açısıyla ilk kez karşılaşan her okur ulaşabilir.

Ekim 1958, New York

Sunuş

FRANZ BOAS

İçinde bulunduğumuz yüzyılda toplumsal antropolojinin sorunlarıyla ilgili birçok yeni yaklaşım geliştirildi. Dünyanın her köşesinden ve bütün dönemlerden toplanan, aralarındaki doğal ilişkiler kopartılmış olayların parçaları üzerinde insan kültürünün tarihini oluşturma biçimindeki eski yöntem bugün gücünü yitirmiş durumda. Eski yöntemi, arkeolojik kanıtlarla tamamlanan ve çarpıcı özelliklerin dağılımıyla ilgili araştırmalar üzerinde yükselen, tarihsel ilişkilerin yeniden oluşturulmasında özenli girişimlerin sergilendiği bir dönem izledi. Gittikçe daha geniş alanlar bu bakış açısıyla gözlemlendi. Çeşitli kültürel özellikler arasında daha sıkı ilişkiler kuran yaklaşımlar ortaya konuldu. Bu yaklaşımlar, daha geniş boyutta tarihsel ilintiler sağlıyordu. Bu arada, benzer kültürel özelliklerin bağımsız gelişmesi olasılığını bildiren genel kültür tarihi varsayımı yadsındı ya da en azından önemsiz bir rolü olduğu kabul edildi. Hem evrimci yöntem hem de yerel kültürlerin bağımsız çözümlenmesi yöntemi kültürel biçimlerin sonuçlarını çözmeye yöneldi. Önceki yöntem aracılığıyla kültür tarihinin ve uygarlığın bütün-

sel bir tablosunun oluşturulması beklenirken, ikinci yöntemin taraftarları, en azından onun daha tutucu taraftarları, her bir kültürü tek bir birlik ve özgül bir tarihsel sorun olarak görüyorlardı.

Kültürel çözümlemelerin yoğun etkisi altında, kültürel biçimlerle ilgili olguların titiz bir biçimde toplanması, güçlü bir destek buldu. Toplumsal yaşam üzerine bize bilgi veren o kadar malzeme toplandı ki, sanki toplumun kendisi ekonomik yaşam, teknoloji, sanat, toplumsal örgütlenme ve din gibi tümüyle birbirinden ayrı kategorilerden oluşuyordu. Bunları birleştiren bir bağı bulmaksa çok zordu. Antropologların durumu Goethe'nin alay ettiği duruma benziyordu:

> *Wer will was Lebendig's erkennen und beschreiben,*
> *Sucht erst den Geist heraus zu treiben,*
> *Dann hat er die Teile in seiner Hand,*
> *Fehlt leid er nur das geistige Band.* *

Mevcut kültürlerle uğraşma, her kültürdeki bütünlüğe yönelik güçlü bir ilgiye yol açar. Kültürün herhangi bir özelliğinin kendi genel yapısından çıkarılınca anlaşılabileceği duygusu giderek güçlenir. Bir kültür bütünlüğünün, tek bir koşullar kümesiyle denetlendiğini düşünme yönündeki girişimler sorunu çözmez. Saf insani, coğrafi, ekonomik ya da başka türden biçimsel yaklaşım tarzları çarpıtılmış bir tablo ortaya koyabilir.

Bir bütünlük olarak kültürün anlamını kavrama arzusu, bizi, standart davranış tanımlarının yalnızca başka sorunlara yol açan birer atlama taşı olduklarını düşünmeye zorlar. Bireyin kendi kültürü içinde yaşadığını, kültürünse bireylerle yaşadığını anlamalıyız. Bu sosyo-psikolojik sorunlara yöne-

---

(*) "Canlı bir nesneyi bilmek isteyenler, / Önce ondan tini kovar, / O zaman parçalan tutarlar elinde, / Ama ne yazık ki, eksiktir, / Aralarındaki tinsel bağlar." (Goethe, *Faust*, çev. Nihat Ünler, Öteki Yayınları, 5. Baskı, s. 78) – ç.n.

lik ilgi, hiçbir biçimde tarihsel yaklaşımın yadsınması değildir. Tam tersine, bu ilgi kültürel değişimlerde etkin olan devingen süreçleri ortaya koyar; böylelikle de birbirleriyle ilgili kültürlerin ayrıntılı karşılaştırılmasından elde edilen kanıtları değerlendirebilmemizi sağlar.

Kültürel yaşamdaki maddi sorunlar, nitelikleri gereği, kendilerini genelde kültürün çeşitli görünümleri arasındaki karşılıklı ilişkilerle ilgili sorunlar olarak ortaya koyarlar. Bazı durumlarda bunların incelenmesi, bir kültürdeki bütünleşme eksikliğinin ya da yoğunluğun daha iyi değerlendirilmesine yol açar. Bu da değişik örüntüleri izleyen kültürlerdeki farklı görünümler arasındaki ilişkilerin kanıtladığı çeşitli tipteki kültürlerde görülen bütünleşme biçimlerini açıkça ortaya koyar. Bunlar, yararlı genelleştirmelere izin vermezler. Yine de nadiren ve yalnızca dolaylı olarak, birey ve kültür arasındaki ilişkiye yönelik belli bir kavrayışa yol açarlar.

Bu durum, kültürün ayırt edici özelliğine derinlemesine nüfuz etmeyi, bireysel ve grupsal davranışları kontrol eden tavırlarla ilgili sağlıklı bir bilgiyi gerektirir. Dr. Benedict, kültürün ayırt edici özelliklerini onun biçimlenmeleriyle ortaya koyuyor. Bu kitapta, yazar, sorunu önümüze koyarak, her birine başat bir inancın derinlemesine nüfuz ettiği üç kültür örneğiyle konuyu anlatıyor. Bu yaklaşım, her kültürel olgudaki işlevsel ilişkilerden çok temel tavır alışların keşfiyle daha çok ilgilenen, toplumsal fenomenlere yaklaşımdaki sözde işlevselci yaklaşımdan farklıdır. Kültürdeki bütünlük devam ettiği sürece, genel biçimlenmenin karşı karşıya kalınan değişimin boyutlarını sınırlaması, tarihsel bir istisna değildir. Kültürel biçimlenmenin içeriğiyle ondaki değişmeler karşılaştırıldığında çoğu kez devamlılığın ağır bastığı görülür.

Yazarın işaret ettiği gibi, her kültür başat bir nitelikle tanımlanamaz. Ancak bireysel davranışı belirleyen kültürel

dürtülere ilişkin bilgimiz arttıkça, kendi uygarlığımızın bakış açısıyla ele alındığında bize olağandışı gözüken durumların devam etme nedenlerini, bazı duygulan kontrol etmenin ve bazı ülküleri gerçekleştirmenin yollarını daha çok bulacağımız olası gözüküyor. Bu durumda, toplumsal ya da toplumsal olmayan, olağan ya da olağandışı sayılana ilişkin görecelik yeni bir ışık altında görülecektir.

Yazar tarafından seçilen aykırı örnekler sorunun önemini açıkça ortaya koyuyor.

I

Gelenek Bilimi*

Antropoloji, toplumun oluşturucusu olarak insanın incelenmesidir. Dikkatini bir topluluğu farklı görenekteki diğer tüm topluluklardan ayırt eden alışkı ve değerler durumundaki fiziksel özellikler ve zanaat teknikleri üzerinde yoğunlaştırır.

Diğer toplumsal bilimler arasında antropolojinin ayırt edici özelliği, onun kendi toplumumuzdan çok diğer toplumlarla ilgili ciddi bir inceleme içermesidir. Antropolojinin amaçları bakımından, ister Deniz Dyakları'nın ister başkalarının olsun, uygarlığımızla hiçbir tarihsel ilişki olanağı olmayan bir toplumdaki herhangi bir toplumsal düzenlemenin birleşimi ve yeniden üretimi, kendi toplumumuzunki kadar önemlidir. Bir antropolog için toplumumuzun ve bir Yeni Gine kabilesinin gelenekleri, yalnızca ortak bir sorunla ilgili muhtemel iki toplumsal şemadır; antropolog olarak

(*) "Custom", "convention" ve "tradition" sözcükleri Türkçe'ye karmaşık bir biçimde çevrilmekte. Biz, yazarın kullanımına uygun olduğunu düşünerek, bu sözcükleri sırasıyla gelenek (anane), alışkı (itiyat), görenek (âdet) sözcükleriyle karşıladık. Bu sözcükler arasındaki anlam farklarını merak eden okurun iyi bir Türkçe sözlüğe başvurması gerekiyor – ç.n.

kaldığı sürece diğeri karşısında birinden yana ağırlığını koymaktan kaçınacaktır. Antropolog, bir görenekle, kendi göreneğimizle biçimlenen değil, her ne olursa olsun başka bir görenekle biçimlenmiş insan davranışıyla ilgilenir. Çeşitli kültürlerde bulunan gelenekler yelpazesinin çoğuyla ilinti kurar. Amacı, bu kültürlerin değişme ve farklılaşma yollarını, kendilerini dile getirmedeki farklı biçimlenmeleri ve bir toplumun geleneklerinin o toplumu oluşturan bireylerin yaşamlarındaki işlevlerinin şekillenme tarzlarını anlamaktır.

Bugüne kadar genelde geleneğe çok önemli bir konu olarak bakılmadı. Olağan bir akıl yürütmede inceleme değerinin çok fazla olduğunu hissetsek de, geleneğin son derece basmakalıp bir davranış olduğunu kabule yatkın bir düşünce tarzımız var. Gerçekteyse bunun tersi doğrudur. Dünyadaki yaygınlığıyla göreneksel gelenek, ne kadar sapkın olursa olsun, herhangi bir kişinin yaşamı boyunca bireysel eylemleriyle geliştirebileceğinden çok daha fazla şaşırtıcı ve ayrıntılı bir davranışlar toplamıdır. Yine de bu durum, konunun oldukça önemsiz bir yanını oluşturuyor. Birincil derecede önem taşıyan husus, deneyimler ile inançlarda geleneğin oynadığı başat rol ve bunun çok çeşitli biçimlerde ortaya çıkmasıdır.

Hiç kimse dünyaya eski gözlerle bakmaz. Kişi, geleneklerin, kurumların ve düşünme tarzının belirli bir düzenlenişiyle denetlenen bir biçimde dünyayı görür. Felsefi ele almalarında bile kişi, bu basmakalıp düzenlenişlerin ötesine geçemez. Gerçek ve düzmeceyle ilgili olarak kişinin birçok kavramı, kendi özel göreneksel gelenekleriyle ilintili olacaktır. Bütün ağırbaşlığıyla John Dewey, bireyin bebekliğinde aile içinde konuşulan özel dilden edindiği sözcüklerin oranı ile kendi anadilinden aldığı toplam sözcük oranı karşısındaki durumu neyse, kişinin göreneksel geleneği herhangi bir biçimde etkileyebilmesiyle onun bireysel dav-

ranışlarının şekillenmesinde geleneğin oynadığı rol oranındaki durumun da aynı olduğunu söylemişti. Kişi ciddi bir biçimde toplumsal düzenlemeler üzerinde çalıştığında belli bir özerklik geliştirme fırsatını elde edebilir; bu durumda biçim gerçekte gözlenenden daha kesin olacaktır. Bireysel yaşam öyküsü, öncelikle ve en önemli olarak, kişinin içinde yaşadığı topluluktan göreneksel biçimde edindiği standartlar ve örüntülerin bir uyumudur. Doğduğu andan itibaren içinde doğduğu gelenekler kişinin deneyim ve davranışını biçimlendirir. Konuşabileceği ana dek birey kendi kültürünün küçük bir varlığıdır. Büyüdüğünde, içinde doğduğu kültürün etkinliklerine katılır. Artık kendi kültürünün alışkanlıkları onun alışkanlıkları, inançları onun inançları, olanaksızlıkları onun olanaksızlıklarıdır. Her çocuk, kendisiyle birlikte bunları paylaşan kendi grubunun içine doğar. Hiçbir çocuk, dünyanın çok farklı bir köşesinde, bunun binde birini başarabileceği bir grup içinde doğmaz. Bize düşen görevler arasında, geleneğin bu rolünü anlamak kadar önemli hiçbir toplumsal sorun yoktur. İnsan yaşamanın yasalarını ve çeşitliliklerini öğrenene dek bu yaşamın temel etkileşimleri konumundaki olgular bizim için anlaşılmaz olarak kalacaktır.

Gelenek incelemesi ancak bazı önsel varsayımlar kabul edildikten sonra yararlı olabilir. Ne var ki, bu varsayımların bazılarına şiddetle karşı çıkılmaktadır. Öncelikle herhangi bir bilimsel inceleme, onunla ilgili düşüncelerin geliştirilmesi için seçilen serilerdeki konuların biri ya da diğeriyle ilgili tercihli bir ağırlığın ortada olmamasını gerektirir. Bulutsuların (nebulaların) doğası, kaktüsler ya da beyaz karıncaların incelenmesi gibi en az tartışmalı araştırma alanlarında bile gerekli inceleme yöntemi ilgili malzemeleri gruplandırmalı, bütün olası biçimlerin ve koşulların çeşitliliğini göz önünde tutmalıdır. Bu biçimde davranarak astronomi yasa-

larıyla ya da toplumsal böceklerin alışkanlıklarıyla ilgili tüm bilgileri öğrendiğimizi söyleyebiliriz. Bu durum, yerel bir çeşitliliğin incelenmesi yerine geliştirilen toplumsal bilimlerin en önemlisi konumundaki bizzat insanın kendisinin incelenmesinde, yalnızca Batı uygarlığı için geçerlidir.

Antropoloji geçmişte, halkın zihninde yerleşmiş ölçülere varan bir olanaksızlıkla, kendimizle ilkeller, kendimizle barbarlar, kendimizle putataparlar vb. arasındaki ayrımlara göre tanımlandı. Öncelikle komşularımızın boş inançları karşısında kendi inançlarımızın asıl durumunu göreceğimiz bir bilgililik derecesine ulaşmamız gerekiyordu. Ayrıca birlikte ele alındığında doğaüstü diyebileceğimiz, diğerleri arasında bizim kurumlarımızın da aynı öncüller üzerinde inşa edildiği toplumsal kurumları tanımamız gerekiyordu.

19. yüzyılın ilk yarısında antropolojinin bu temel varsayımı Batı uygarlığının en aydınlanmış kişiliğini oluşturmaya yetmedi. İnsanoğlu tarihinin ilk günlerinden bu yana bir onur abidesi gibi kendi biricikliğini savunmuştu. Kopernik'in zamanında bu iddia öylesine kapsamını genişletmişti ki, üzerinde yaşadığımız yeryüzünü de içerir olmuştu. 14. yüzyılda güneş merkezli sistemde gezegenimize bağımlı bir yer veren görüş şiddetle reddedilmişti. Darwin'in, güneş merkezli sisteme karşı düşmanlıkla dolu zamanında, insanlık, elindeki tüm silahlarla ruhun biricikliğini savunmak için dövüştü. Tanrı tarafından verilen bilinmeyen bir nitelik, insanı öyle bir konuma getirmişti ki, bu, insanın atalarının hayvanlar dünyasında olduğu savını yalanlıyordu. Bu tartışmayı sürdürmeye gerek yoktu; "ruh"un doğasına ilişkin bir kuşkuya da yer yoktu. 19. yüzyılda herhangi bir yabancı topluluk ile kardeşliğin savunulmasına bile pek aldırılmıyordu. Bu durum, evrim düşüncesi kadar aşağılayıcı görülüp, birincil dereceden bir öfke fırtınasına neden olmuyordu.

Bu mücadelelerin her ikisini de –henüz değilse de yakın bir gelecekte– kazanacağımızdan emin olabiliriz. Ne var ki, mücadele şimdi kendini bir başka cephede yoğunlaştırdı. Bugün yeryüzünün güneş çevresinde dönmesinin ya da insanın atalarının hayvanlar olmasının, bizim insani başarılarımızın biricikliğiyle hiçbir ilgisinin bulunmadığını kabul etmeye oldukça yatkınız. Eğer sayısız güneş sistemi içinden birisine rastlantıyla yerleştiysek, bu, daha büyük zaferler anlamına gelir. Eğer uygun olmayan insan ırkları, hayvanlardaki gibi bir evrimle sıralanıyorlarsa, bizimkilerle onlarınki arasındaki farklar onaylanıyor ve kurumlarımızın biricikliği çok daha çarpıcı bir duruma geliyor demektir Yalnızca kendi başarılarımız, kendi kurumlarımız biriciktir, onlar daha aşağı ırkların farklı düzenlerinden başkadır ve ne pahasına olursa olsun korunmalıdırlar. Bugün için, acaba bu sorun, emperyalizm sorunu mu, ırkçı önyargı mı, yoksa Hıristiyanlıkla putataparlık arasındaki bir karşılaştırma sorunu mudur, dediğimizde hâlâ zihnimiz insanın biricikliğine takılmış demektir. Bu durumun nedeni, hiç kimsenin görmezden gelemeyeceği dünya üzerindeki insan kurumları değil ama bizim kendi kurumlarımız ve başarılarımız, kendi uygarlığımızdır.

Rastlantısal tarihsel koşulların sonucu olarak Batı uygarlığı, kendini, bilinen en uzak yerel topluluklardan herhangi birinden çok daha fazla geniş bir alana yaydı. Kendini dünyanın büyük bir bölümü için bir standart durumuna getirdi. Böylelikle başka koşullar altında ortaya çıkması olanaksız sayılan insan davranışının tekbiçimliği yönünde bir inancın kabul edilmesine yol açtı. Oysa en ilkel halklar bile, birçok haklı nedenle, kültürel özelliklerin rolü konusunda kimi kez bizden çok daha fazla bilinçlidirler. Onlar farklı kültürlerle ilgili önyargısız deneyimlere sahiptirler. Başka toplulukların dinlerini, ekonomik sistemlerini ve evlilik yasak-

larını beyaz adam gelmeden tanımışlardır. Çoğu kez yeterince anlaşılmayan nedenlerle, kültürel öğelerin birini terk etmiş diğerini kabul etmişlerdir; çünkü insan yaşamının düzenlenmesindeki çeşitlilikler konusunda kafaları nettir. Beyaz adamın başat özelliklerini, antropologlar arasında da çok yaygın olduğu gibi, onun ticari yarışmacısına ya da savaş kurumlarına bağlamışlardır.

Beyaz adamın farklı bir deneyimi olmuştu. O, hiçbir zaman bir yabancıyla karşılaşmadı; karşılaştığında ise yabancı çoktan Avrupalılaşmış oluyordu. Dünyanın her yanında, büyük bir olasılıkla, kozmopolit bir otel dışında kalmaksızın seyahat edebildi. Kendisininki dışında başka bir yaşam tarzına ilişkin çok az şey biliyordu. Geleneğin ve dış görünüşün yayıldığını görmek ona yeterince ikna edici geliyor, buysa sonuç olarak tarihsel bir rastlantıyla ilgili gerçeği ondan gizliyordu. Beyaz adam, fazla zorlanmaksızın, insan doğasıyla kendi kültür standartlarının birbirine denk olduğunu kabul ediyordu.

Yine de beyaz uygarlığın büyük yayılması tecrit edilmiş tarihsel koşullarda olmadı. Polinezyalılar görece yakın bir dönemde Java, Ontung'dan Easter Island'a (Paskalya Adası), Hawaii'den Yeni Zelanda'ya ve Bantuca konuşan halklar Büyük Sahra'dan Güney Afrika'ya kadar yayıldılar. Ne var ki, bu durumlarda söz konusu halkların hareketine insan topluluklarının yerel değişikliklerinin yayılmasından fazla bir gelişme olarak bakamayız. Batı uygarlığı ise taşımacılıktaki büyük buluşlarıyla ve en uzaklara ulaşan ticari düzenlemeleriyle büyük yayılışını desteklemişti. Bu yayılmanın tarihsel koşullarını anlamak oldukça kolaydır.

Beyaz kültürün bu yayılmasının psikolojik sonuçları, maddi sonuçlara kıyasla son derece orantısız oldu. Dünya çapındaki bu kültürel yayılma, başka uygarlıkların ciddi bir tehdidine maruz kalmadığımızdan hiçbir zaman ko-

runmamış insanlar olmamıza karşın, bizi korudu. Kültürümüze bütünsel bir evrensellik veren bu durum, tarihsel olarak onu açıklamaya çalışmamıza son vermeye yol açtı. Böylece onun zorunluluk ve kaçınılmazlığı sonucuna kolaylıkla ulaştık. Uygarlığımız ve ekonomik yarışmacılığımıza yönelik güvenimizi, kendisine bel bağlanacak insan doğasının ilk devindiricisinin o olduğunun bir kanıtı olarak yorumluyoruz. Yine çocuğun davranışından, bunun, uygarlığımız içinde biçimlenen, çocuk kliniklerinde kaydedilen, çocuk psikolojisinin veya yeniyetmenin davranacağı biricik biçim olacağı sonucuna varıyoruz. Aynı durum etik anlayışımız ya da aile örgütlenmesiyle ilgili sorunlarda da geçerli. Yaptığımız savunmalarda kullandığımız bildik gerekçelerin her birinde aynı durum kaçınılmaz oluyor. Kendi özel davranış biçimimizi her zaman genel insan davranışıyla ya da kendi toplumsal alışkanlıklarımızı insan doğasıyla özdeşleştirmeye çalışıyoruz.

Çağdaş insan bu varsayımı, düşüncesi ve fiili davranışının yaşamsal ilkelerinden birisi durumuna getirdi. Ancak bu tutumun kaynaklarının çok eskilere, ilkel halklar arasındaki evrensel dağılıma, insanlar arasındaki ayrımların en eskilerinden birine, "kendi" kapalı topluluğu ile yabancılar arasındaki bir tür farklılığa dayandığı görülüyor. Bütün ilkel kabileler, "yabancılar" sınıflamasını kabul etme eğilimindeler. Yabancılar, yalnızca topluluğu kendi sınırları içinde bir arada tutan ahlâki kurallar çerçevesi dışında değildir; onların insan kavrayışıyla ilgili herhangi bir ilintilerinin olabileceği de kesinlikle yadsınır. Birçok kabilenin –Zuni, Dene, Kiowa vb.– genelde kullanılan adı, bu ilkel halkların kendilerini tanıttıkları addır. Bu adlar, onların yerli dilinde, yalnızca "insan"ı, yani kendilerini dile getirir. Kapalı topluluğun dışında insan yoktur. Her kabilenin somut bakış açısından ortaya çıkan bu anlayış; her kabile, kendisinin sanat-

larını ve maddi araçlarını kullanan, bir topluluktan diğerine karşılıklı etkileşimlerle geçen ve birbirinin aynı uygulamaları paylaşan halklarla çevrili bir topluluk olmasına karşın ortaya çıkmaktadır.

İlkel insan hiçbir zaman için dünyaya dikkatle bakmaz. Kendi türdeşleriyle genel bir ilişki içinde olduğunu hissettiği ve bir grup olarak algıladığı "insan"ı doğada görmez. Başlangıçtan itibaren çevresi yüksek duvarlarla örülmüş bir taşralıdır. Karısını seçme ya da şefini belirleme sorununda, kendi insan grubuyla sınırın ötesindekiler arasındaki ayrım onun için ilk ve en önemli ölçüttür. Kendi grubu ve grubunun tüm davranış biçimleri biriciktir.

Avustralyalı kabilelerden herhangi birinin yaptığı gibi çağdaş insan da kendi uygarlığı içindeki toplulukları genetik ve kültürel açılardan birbiriyle ilişkili sayarken, seçilmiş halk ile tehlikeli yabancılar arasında yapılan farklılaştırmayı derin bir tarihsel süreklilikle haklı kılmaya çalışır. Benzer bir iddiayı Pigmeler de ortaya atar. Böylesine temel bir insan özelliğini kolayca kendimize açıklamamız pek olası değil ama en azından bunun geçmişini ve belalı görünümlerini kavramaya çalışabiliriz.

Bu görünümlerden birisi, sık sık başlıca görünüm olarak sözü edilen ve genelleşmiş taşralılıktan daha çok dinsel duygularla güdülenen tavırdır. Buna göre, Batı uygarlığında din, diğer görünüm biçimleri arasında yaşamsal bir sorun olarak evrensel bir yer tutar. Herhangi bir kapalı topluluk ile yabancı halklar arasındaki ayrım, dinsel terimlerde gerçek inananlarla putataparlar arasındaki ayrıma dönüşür. Bu iki sınıflandırma arasında binlerce yıldır ortak hiçbir buluşma noktası olmadı. Birinde geçerli düşünceler ve kurumlar diğerinde geçerli olmadı. Daha doğrusu, bütün kurumlar oldukça nicel dinî farklılaşmalara dayanarak, biri ya da diğerine ait olup olmadığına göre, karşıt terimlerle ele alındı. Bir

yanda Kutsal Gerçek ve gerçek inananlar, vahiy ve Tanrı söz konusuyken; öte yanda yanlışlar, meseller, lanetliler ve şeytanlar söz konusu oldu. Karşıt grupların tavırlarını birbirine eşitleme sorunu söz konusu olamazdı. Bu nedenle söz konusu bu önemli insan özelliğinin (dinin), verilerin nesnel incelenmesiyle anlaşılması diye bir sorun da olamadı.

Böylesi tekbiçimli bir dinî tutumun ortaya konduğunu okuduğumuzda haklı bir üstünlük duygusuna kapılırız. En azından bu girişimi özel bir saçmalık olarak görüp bir kenara bırakır ve karşılaştırmalı bir dinî incelemeye yöneliriz. Ancak uygarlığımız çerçevesinde ırkçı önyargılardan oluşan benzer bir tutumun var olduğunu da gözden uzak tutmamak gerekiyor. Örneğin dinsel sorunla ilgili bilgeliğimizin nedeni, naif çocukluğumuzun aşılmış olması mı, yoksa artık dinin çağdaş mücadeleler ve uğraş alanlarında yaşamsal bir yer tutması mı diye bir kuşku içinde olmadan kendimizi hemen haklı çıkarırız. Gerçekten de uygarlığımızın yaşamsal konuları, bize din alanında elde ettiğimiz büyük başarılardan bağımsız şeyler gibi gözükür.

Üstesinden gelinmesi yukarda sözünü ettiklerimizden çok daha zor olan, çoğu kez ürkek bir biçimde ele aldığımız bir başka sorun daha var: Ciddi gelenek incelemesi. Gelenek; toplum kuramcılarının dikkatinden pek kaçmayan, onların düşüncelerinin asli bir öğesidir. Gelenek, toplum kuramcılarının onlarsız hiçbir şey göremeyecekleri gözlükleridir. Temel olduğu ölçüde, bir o kadar kesinlikle, bilinçli dikkat alanı dışında bir varoluşa da sahiptir. Bu kendiliğinden körlükte gizemli hiçbir şey yoktur. Bir uzman, uluslararası kredilerle, öğrenme süreçleriyle ya da ruhsal sinir hastalıklarının etmeni olarak narsisizmle ilgili bir inceleme için çok sayıda veri topladığında, bu veriler kümesi üzerinde ve bunlar aracılığıyla ekonomist, psikolog ya da psikiyatrist çalışma yürütebilir. Uzman, tüm etmenleri farklı bir biçimde dü-

zenlenebilecek diğer bütün toplumsal düzenlemeleri hesaba katmayabilir. Kültürel koşullandırmalarla pek ilgilenmeyebilir. Bildik ve kaçınılmaz görünümler olarak yalnızca üzerinde çalıştığı özgüllükleri görür. Bunlar onun birlikte düşünmek zorunda olduğu malzemelerdir ve bu nedenle onları mutlak şeyler olarak ele alır. Bunları, 1930'ların insan doğasıyla ve ekonominin ya da psikolojinin tanımlamalarıyla nitelendirir.

Uygulamada çoğu durumda bunun pek bir önemi yoktur. Çocuklarımız eğitsel göreneklerimizle eğitilmeli, okullarımızdaki öğrenim süreçleri yine en önemli saydığımız göreneklerle sürdürülmelidir. Başka ekonomik sistemleri değerlendirirken gösterdiğimiz kayıtsız onama biçimimizde de benzer türden bir haklı çıkma çabası vardır. Ne de olsa, benimki ve seninkiyle çatısı kurulmuş kendi kültür kurumlarımız içinde yaşamamız daha iyidir.

Bu bir gerçek olsa da, kayıtsızlığımıza renk katan bir düzlemde yer alan kültürel çeşitlilik olgusunu tartışmaya çalışmak gerekiyor. Ancak bu tartışma yalnızca zamanındaki kültürel mirastan örnekler çıkartmayı engelleyen tarihsel malzemenin bir sınırlandırılmasıdır. Bir kuşak öncesine şöyle bir dönüp baksak, gözden geçirilmesi gereken ne kadar çok şey olduğunu anlardık. Dolayısıyla bazen en içten davranışlarımızda bile bu mirastan kurtulamayız. Bugüne dek söz konusu gözden geçirmeler kör kaldı. Olayların sonucunu yalnızca geriye doğru çizelgeleştirebildik. Bize zorla dayatılıncaya kadar mahrem konulardaki kültürel değişikliklerle karşı karşıya kalmamak için gösterdiğimiz isteksizlik hiç de az değildir. Oysa daha akıllıca ve doğrudan tavırlar almak bizim için olanaksız değildi. Bu direnme, büyük ölçüde kültürel alışkılarla, özellikle ulusumuza ve içinde yer aldığımız döneme ait heyecan verici alışkılarla ilgili yanlış anlayışımızın bir sonucudur. Diğer alışkılarla çok az tanışık ol-

mak ve bunların nasıl farklılaşabileceğiyle ilgili bir bilgi bile akılcı bir toplumsal düzenin oluşumunu kolaylaştıracaktır.

Farklı kültürlerin incelenmesi, günümüz düşünce ve davranışının üzerinde durması gereken diğer bir önemli konudur. Çağdaş insan varlığı, yakın ilişki içindeki birçok uygarlığa dağılmış durumda. Bu duruma karşı bilinen en yaygın tepki ise milliyetçilik ve ırkçı züppeliktir. Gerçek bir kültürel bilinçle donanmış, önyargılı suçlamalarda bulunmadan ve korkusuzca toplumsal koşullamalarla oluşmuş diğer halkların davranışlarını nesnel bir biçimde değerlendirebilen bireylere ihtiyaç duymadan, bir uygarlığın ayakta kaldığı herhangi bir dönem hiç olmadı.

Yabancının hor görülmesi, ırklar ve uluslar arasındaki bugünkü ilişkilerimizin olası tek çözümü değil. Bu, bilimsel olarak temellenmiş bir çözüm bile değil. Göreneksel Anglo-Sakson tahammülsüzlük diğer kültürel özellikler gibi geçici ve yerel bir olgudur. İspanyollar gibi hemen hemen aynı kan ve kültür ortaklığımız olan halklarda bile bu tahammülsüzlük yok. İspanyolca konuşan ülkelerdeki ırkçı yargılar İngiltere ve ABD egemenliği altındaki ülkelerden tümüyle farklı. Boston'da Katolik İrlandalılar'a, New England'ın taşra kasabalarında İtalyanlar'a ya da Kaliforniya'da Doğulular'a yönelik ara sıra yükselen tepkilerin ötesinde ABD'de ırkların biyolojik kan karışımına ilişkin bir tahammülsüzlük besbelli ki yok. Bu konudaki ilkel görenekleri göz önünde tuttuğumuzda, iç-grup ve dış-grup arasındaki eski ayrım konusunda bizim yabanıl kabilelerden daha az özrümüz olduğu açıktır. Seyahatlere çıkar ve bilgeliğimizle gurur duyarız. Ancak kültürel alışkanlıkların göreceliğini anlamada başarısız oluruz. Farklı standartlara sahip halklarla kurduğumuz insan ilişkilerinden zevk almaktan ve yararlanmaktan yoksun kaldığımız gibi onlarla kurduğumuz ilişkiler pek güvenilir değildir.

Irk önyargısının kültürel temelinin anlaşılması günümüz Batı uygarlığının acil bir gereksinimidir. Kan kardeşimiz İrlandalılar'a karşı ırkçı önyargıyı kabul ettiğimiz bir noktaya geldik. Norveç ve İsveç birbirleriyle olan düşmanlıklarında karşıdakinden farklı kanların temsilcileriymiş gibi söz ediyorlar. Sözde ırk çizgisi, karşıt taraflarda dövüşen Fransa ve Almanya'yı savaş süresince, aynı alt-ırkın (Alpin grubu) üyeleri olmalarına karşın Alsacelılar ve Badenliler diye ikiye böldü. Geçmişte halklar serbestçe dolaşıyor ve topluluk üyeleri arzuladıkları soylarla evlilikler yaparak birbirleriyle karışıyordu. Bizlerse utanç verici saf ırk masalını anlatıyoruz.

Bu masala antropolojinin verdiği iki yanıt var: Birincisi kültürün doğasına, ikincisi soyaçekimsel mirasın doğasına dayalı yanıt. Kültürün doğasına dayalı yanıt bizi insan-öncesi topluluklara geri götürür. Doğada biyolojik düzeneklerle en basit davranışların bile belirlendiği topluluklar vardır. Ancak bu topluluklar insan toplulukları değil, toplumsal böceklerin oluşturduğu topluluklardır. Yuvada tek olan kraliçe karınca yuvadaki her bir ayrıntıyı, cinsinin her davranış özelliğiyle yeniden ve yeniden yerine getirir. Toplumsal böcekler, işini şansa bırakmayan doğanın ruhunun temsilcisidirler. Tüm toplumsal yapının örüntüsü karıncanın içgüdüsel davranışıyla gerçekleştirilir. Bir karınca, duyargasının biçimini ya da karnının yapısını yeniden düzenlemede başarısız olacaktır. Ama tek bir karıncanın grubundan yalıtılmasıyla karınca toplumundaki toplumsal sınıfların ya da üretim modelinin yitmesi tehlikesi daha az olmayacaktır.

Olumlu ya da olumsuz, insanın yazgısı bunun tam tersi bir uçtadır. Dili, yerel dini, kısacası kabilesel toplumsal örgütlenme konularından hiçbiri insanın türediği ilk hücrede yer almaz. Önceki yüzyıllarda, Avrupa'da, ormana terk edilmiş ve diğer insanlardan ayrı olarak yaşayan çocuklar bulunuyordu. Bu çocuklar öylesine farklıydılar ki, Lin-

naeus onları yarı hayvan türü olarak, *Homo ferus* (yabanıl insan) olarak sınıflandırıyor, bu çocukları çok nadir olarak rastlanan bir çeşit cüce-cin sayıyordu. Linnaeus bu yarım-akıllı yabanılların insandan doğduklarını düşünemiyordu. Bu yaratıklar, onlarla gösterilen ilgiye aldırmıyor, hayvanat bahçesine kapatılan yabanıl hayvanlar gibi kendilerini yerden yere vuruyor, konuşma ve işitme organlarıyla ilgili hemen hemen hiçbir eğitimden geçmiyor, dondurucu soğuklara paçavralarla direniyor, hiçbir rahatsızlık duymadan kaynayan sudan çıkan patatesleri kabuklarını soymadan yiyorlardı. Hiç kuşkusuz onlar bebeklik döneminde terk edilmiş çocuklardı. Bir insanın yeteneklerinin biçimlendiği kendi türdeşleriyle işbirliği içine girme şansından yoksun kalmışlardı.

Daha insancıl uygarlığımızda artık yabanıl çocuklara rastlamıyoruz. Fakat aynı durum bir başka ırktan ve kültürden evlat edinilen bebeklerde ortaya çıkıyor. Doğulu bir aileden alınıp yetiştirilen Doğulu bir çocuk İngilizce öğreniyor, yeni ana-babasının çocukları arasında oynayarak onların tavırlarını benimsiyor ve onların seçtiği aynı mesleklerde yetişiyor. Evlat edinilen çocuk yeni geldiği toplumun kültürel özellikler bütününü öğreniyor ve gerçek anne babasının kültürel özellikleri onun yaşamında hiçbir rol oynamıyor. Aynı süreç, daha büyük bir ölçekte birkaç kuşaklık bir kültürel sarsıntı içinde bütün bir halkın başına da gelebiliyor. Bu halk, yabancı bir toplumun geleneklerini benimseyebiliyor. Kuzey Amerika şehirlerindeki Amerikan zencilerinin kültürü aynı şehirlerdeki beyazların kültürüyle hemen hemen aynıdır. Birkaç yıl önce, Harlem'de yapılan bir kültür araştırmasında, zencilerin ilginç davranışlarından birisi, ertesi günün borsa dalgalanmalarıyla ilgili bahis oynama biçimleriydi. Borsada oynayan beyazların tercihlerine nazaran para miktarı daha azdı ama belirsizlik ve heyecan dal-

gası beyazlarınkinden hiç de aşağı değildi. Beyazların durumundaki çeşitlilikten çok az farklıydı. Harlem özelliklerinin çoğu beyaz topluluklarda geçerli biçimlere çok yakındı.

Tüm dünya üzerinde insan tarihinin başlangıcından bu yana halklar başka ırklardan halkların kültürlerini benimseyegelmişlerdir. Bunu zorlaştıracak, insanın biyolojik yapısında yer alan hiçbir şey yoktur. İnsan biyolojik yapısıyla, herhangi bir özel davranış türünü ayrıntılarıyla yapmaya güdülenmemiştir. Evlenmeyle ya da ticaretle ilgili farklı kültürlerde insanların bulduğu çok farklı toplumsal çözüm yolları her halkın kendi özyapısıyla yapabileceğine benzer. Kültür biyolojik bakımdan karmaşıklığı yayan bir şey değildir.

Doğanın güvenlik güvencesinden yoksun olmak bize büyük esnekliğin üstünlüklerini sağladı. Bir hayvan olarak insan ayı gibi değil. Kutup soğuğuna karşı palto geliştirebilmesi ancak birçok kuşakla olanaklı olabiliyor. Palto dikmeyi ve buzdan ev inşa etmeyi kendi kendine öğreniyor. İnsan toplumları kadar insan öncesi zekânın tarihinden de öğreniyoruz. Tüm öğrendiklerimizin bize sağladığı esneklik, insan ilerleyişini başlatan ve sürdüren bir zemindir. Mamutların yaşadığı çağlarda herhangi bir esneklik olmaksızın türler türleri kovaladı, kendisini aşanlar, soyu tükenenler oldu. Ayakta kalanlar, çevreyle baş etmek için biyolojik özellikler geliştirenler oldu. Avcı hayvanlar ve sonunda yüksek maymunlar yavaş yavaş biyolojik uyarlamaların üzerine çıkmaya başladılar. Artan esneklikle birlikte zekânın geliştirileceği bir temel oluştu. Belki de, sık sık söylendiği gibi zekânın bu büyük gelişmişliği insanın kendi sonunu getirecek. Ne var ki, hiç kimse bizim toplumsal böceklerin biyolojik düzeneklerine dönmemiz gerektiğini öne süremez. Zekâdan başka bir seçeneğimiz yok.

Çağdaş siyaset bilimde gelinen sonuç şudur: Ruhsal ve kültürel başarılarımız için biyolojik bir ilk hücrenin seçil-

miş kalıtımına dayandığımız savını haklı kılacak bir temel orta da yok. Batı uygarlığımızda liderlik birbirini izleyen farklı dönemlerde Semitik dili konuşan halklardan Hamitik halklara, beyaz ırkın alt grubu olan Akdenizliler'den Nordik (Kuzeyli) halklara geçti. Hiç kuşkusuz uygarlıkla ilgili kültürel süreklilik açısından verili anda bu kültürün taşıyıcılarının kim olduğunun hiçbir önemi yoktur. İnsanlık mirasının bütün görünümlerini kabul etmeliyiz. Bu mirasta biyolojik yoldan geçen davranışların küçük bir yer tutması oldukça önemli. Oysa görenekle yayılan kültürel süreçlerin rolü daha belirgindir.

Irksal saflık iddiasına antropolojinin verdiği ikinci yanıt soya-çekimselliğin doğasıyla ilgilidir. Irksal saflık, bir mitolojinin kurbanıdır. "Soyaçekimsel kalıtım" nedir? Kabaca kalıtım, babadan oğla geçen bir şeydir diyebiliriz. Bir aile soyağacında soyaçekimin önemi çok fazladır. Ancak soyaçekim aile soyağacıyla ilgili bir olgudur. Bunun ötesi mitolojiktir. Yalıtılmış Eskimo köyü gibi küçük ve durağan topluluklarda "ırksal" kalıtım ile çocuğun ve ana-babanın kalıtımı uygulamada benzerdir. Dolayısıyla bu durumda ırksal kalıtımın bir anlamı vardır. Ancak bu kavramı çok geniş bir alana yayılmış topluluklara, diyelim Nordik halklara uyguladığımızda aslında hiçbir anlam taşımaz. Birincisi bütün İskandinav (Nordik) toplumlarında Alpli ya da Akdenizli topluluklardan gelen aile soyağaçları vardır. Avrupa nüfusuyla ilgili herhangi bir çözümleme birçok şeyin iç içe geçtiğini gösterir. Koyu renk gözlü, koyu renk saçlı bir İsveçli daha çok Güney'in uzak bölgelerinden gelen bir aile soyağacını temsil eder. O, Güneyli topluluklarla ilgili bildiklerimizle anlaşılabilecektir. Onun soyaçekimi, herhangi bir fiziksel gerçeklik taşıdığı kadarıyla İsveç'le sınırlanmayan ailesinin soy çizgisiyle ilgili olacaktır. Birbirine uzak fiziksel tipler birbirleriyle karışmaksızın değişebilir mi? Yanıtı bil-

miyoruz. Aynı soy üyeleri arasındaki birleşmelerden yerel bir tipin doğduğunu biliyoruz. Ancak bu olgu, kozmopolit beyaz uygarlığımızda hemen hemen hiç olmayan bir durumdur. Genellikle "ırksal kalıtım" ortaya atıldığında karşımıza çıkan, aynı ekonomik koşullardaki, aynı okullarda öğrenim gören, aynı dergileri okuyan bir grup insanın birliğidir. Bu insanlar sadece iç ve dış gruplara ilişkin tutumlarıyla ayırt ediliyorlar. Durumlarıysa grubun biyolojik bir örnekliği anlamına gelmiyor.

İnsanları bir arada tutan gerçek bağlar kültürle ilgili olanlardır; onların paylaştıkları ülküler ve standartlardır. Ortak kan bağı gibi bir simgeyi seçme ve onu sloganlaştırma yerine, bir ulus, farklı bir kültürdeki farklı değerleri tanıtarak ve yararlı özellikleri öne çıkartarak dikkati halkının birliği için kültüre yöneltmiş olsa, yanlış bir temele dayandığı için tehlikeli sonuçlara yol açan simgeciliği gerçekçi bir düşünceyle değiştirmiş olacaktır.

Kültürel biçimlerle ilgili bilgi toplumsal düşünce için gereklidir. Bu kitap söz konusu kültür sorunuyla ilgilidir. Yukarda ele aldığımız gibi bedensel biçim ya da ırk, kültürden ayrılabilir. Amaçlarımız bakımından bazı özel konularla ilgili noktalar dışında bunları bir kenara bırakacağız. Bir kültür tartışmasıyla ilgili en önemli gereklilik, bu tartışmanın, olası kültürel biçimlerin geniş bir seçkisi üzerinde temellenmiş olmasıdır. Kültürel olarak koşullanmış insani düzenlemeler arasındaki olası farklılıkları ve bunlardaki ortak noktaları yansıtan olgular aracılığıyla, insanlar açısından kaçınılmaz olanı görebiliriz. Herhangi bir toplumun davranışını "içgüdüyle", yani organik biçimde belirlenmiş haliyle, gözlemleyerek ya da iç gözleme dayanarak keşfedemeyiz. Herhangi bir davranışı içgüdüsel olarak sınıflandırmak, onun otomatik olduğunu kanıtlamak için gerekenden daha fazla çaba gerekir. Koşullanmış tepkiler organik olarak belirlen-

diği sürece otomatiktir. Kültürel koşullanmayla oluşan tepkiler ise otomatik davranışlarımızın çok daha büyük bir kısmından meydana gelir.

Dolayısıyla kültürel biçimler ve süreçlerle ilgili bir tartışma için en aydınlatıcı malzemeler olabildiğince kendimizle ve birbirleriyle az ilintili toplumların tarihine ait olanlardır. Çok geniş alanlar üzerine yayılmış büyük uygarlıklarla uçsuz bucaksız tarihsel ilişki ağları kurmuş olan ilkel kültürler bugün yöneldiğimiz ana kaynak durumundalar. Onlar, insan kurumlarının çeşitliliğini incelediğimiz birer laboratuvar durumundalar. Onlar, insan kurumlarının göreceli yalıtılmışlıklarıyla, yaşadıkları birçok ilkel yerleşim bölgesinde, yüzyıllardır kendi şehirlerinde incelikli kültürel oluşumlar yaratmışlardır. Onlar, insani düzenlemelerin olası büyük çeşitlilikleriyle ilgili ellerimize hazır bilgiler vermekte ve kültürel süreçlerin kavranması için gereken eleştirel bilgiyi bize sağlamaktalar. Sahip olduğumuz ya da olacağımız toplumsal biçimlerle ilgili laboratuvar yalnızca budur.

Bu laboratuvarın bir başka üstünlüğü daha var. Orada sorunlar büyük Batı uygarlıklarındakilerden çok daha basit terimlerle ortaya konuyor. Taşımayı kolaylaştıran buluşlar, uluslararası telsiz ve telefon şebekeleri, radyo yayınları, basın çağındaki yaygın en geniş dağıtım olanakları, profesyonel gruplar, kültler ve sınıfların gelişkin yarışmacılıkları, bunların tüm dünya üzerindeki tekbiçimsel vb. ile çağdaş uygarlık, küçük yapay grupçuklara parçalanıp bütünlüğünü bozmuş olduğu gibi uygun bir çözümleme yapmak için de çok fazla büyüktür, sınırlı çözümlemeler uygun değildir, çünkü kontrol edilmesi olanaksız birçok etmen göz ardı edilmektedir. Herhangi bir grubun gözlenmesinde farklı standartları, toplumsal hedefleri, aile ilişkileri ve etik kuralları olan ayrışık gruplardan bireyleri ele almak gerekir. Bu farklı gruplar, gerekli ayrıntılarla değerlendirilebilmek bakı-

mından çok karmaşıktırlar. İlkel toplumda ise kültürel görenek, yetişkin bireylerden gerekli bilgiyi almaya yetecek denli yalındır. Grubun ahlâkı ve davranışları genel örüntüyle iyice tanımlanan bir kalıptadır. Karmaşık uygarlığımızın iç içe geçmiş düzensizliğinde olanaksız olanı, bu basit çevredeki karşılıklı özellikleri tutarak kolayca yapabiliriz.

İlkel kültürle ilgili olarak vurgulanan bu olguların altında yatan nedenlerin hiçbiri söz konusu malzemeyi sınıflamamızda bize bir yarar sağlamaz. Bu yararlanma ilk kaynakların yeniden düzenlenmesiyle ilgilidir. İlk antropologlar, bütün farklı kültürel özellikleri, evrimsel bir sıra içinde, ilk biçimlerden zirvesinde Batı uygarlığının nihai gelişme biçimlerinin yer aldığı bir düzene sokmaya çalıştılar. Ne var ki, Avustralyalılar'ın dininin bizimkinden daha ilkel bir din olduğunu ya da Irokuolar'ın toplumsal örgütlenmesini insanlığın ilk atalarının evlenme alışkanlıklarına geri götürmeyi haklı kılacak hiçbir neden ortada yoktur.

Dolayısıyla insan ırkının, bulunduğu her yerde birbirine benzer uzun bir tarihsel süreci arkasında bırakan türlerden oluştuğunu kabul etmek zorundayız. Bazı ilkel kabileler uygar insanın davranışlarından görece daha fazla ilk insanların davranış biçimlerine yakındırlar. Ancak bu, yalnızca görece bir durumdur. Bizim bu değerlendirmemiz doğru olabileceği gibi yanlış da olabilir. Çağdaş ilkel geleneklerden bazılarını insan davranışının ilk özgün örnekleriyle özdeşleştirmede bir haklılık payı yoktur. Yöntemsel olarak bunu anlamanın yalnızca bir yolu var. O da, başlangıçtaki durumlara ilişkin yaklaşık bir bilgi elde edebilmektir. Bu, ancak insan toplumundaki evrensel ya da evrensele yakın birkaç özelliğin dağılımıyla ilgili bir incelemeyle yapılabilir. Bunlardan iyi bilinen birkaç örnek var. Animizmin ve dışarıdan evlenmeyle ilgili sınırlamaların varlığı konusunda herkes görüş birliği içindedir. İnsan ruhuyla ya da ölüm sonrasıyla ilgili kav-

ramlar, benzerlikleri kanıtladığı gibi farklılığa ilişkin birçok sorun da ortaya çıkarabilir. Hemen hemen evrensel olan bu inançlara, haklı olarak, insan buluşlarının en eskileri olarak bakabiliriz. Bu, onlara biyolojik olarak belirlenmiş şeyler olarak bakmak anlamına gelmez. Onlar insan ırkının en eski buluşları, tüm insan düşüncesinin temelinde yer alan "beşikte" edinilmiş özellikler değildir. Son tahlilde, herhangi bir yerel gelenek kadar toplumsallıkla koşullanmışlardır. Ancak çok uzun bir zamandan bu yana insan davranışının otomatik yanları olmuşlardır. Çok eski ve evrenseldirler. Ne var ki, tümünü, ilk dönemlerde ortaya çıkan kaynaktaki biçimler olarak bugün gözlemleyemeyiz. Ne de çeşitliliklerinin incelenmesiyle, onların kaynaktaki biçimlerini yeniden oluşturabiliriz. Bir inancın evrensel özü yalıtılıp ortaya konulabilir ve yerel biçimlerinden farklılaştırılabilir. Fakat olasılıkla bu inanç yerel biçimlerinde farklı bir ton kazanacak ve kaynağında gözlenen tüm özelliklerden bazılarını artık üzerinde taşımayacaktır.

Bu nedenle, kaynaklarını belirlemek için ilkel geleneklerden yararlanma çabası kurgusaldır. Herhangi bir kaynakla ilgili olarak oluşturulan kanıt, olasılıkla ulaşılmak istenen kanıt olacak ve bunlarla asıl kaynak karşılıklı olarak birbirini tamamlayacaktır. Antropolojik malzemenin kullanımıyla ilgili bütün bu durumlar, sık sık yinelenen kurgulardan biridir ve antropolojik olgularda ortaya konan net kanıtlardan söz edilemez.

Toplumsal biçimlerin tartışılması için ilkel toplumlardan yararlanma, zorunlu olarak ilkel duruma dönük romantik özlemlerle ilgili değildir. Basit halkların şiirleştirilmiş ruhundan söz etmeye de gerek yok. Ayrışık standartlar ve mekanik karmaşanın telaşı içindeki çağımızda şu ya da bu halkın kültürünü bize çekici kılan birçok şey vardır. Ancak buradan ilkel halklarca korunmuş ülkülere yönelmemiz ge-

rektiği sonucu çıkmaz. Toplumumuz, hastalıklarından kendi araçlarıyla kurtulacaktır. Basit ilkellere yönelik romantik ütopyacılık bazen oldukça çekici olabilir. Ancak etnolojik incelemede çoğu kez bu olgu yardımcı olduğu kadar, bir engeldir de.

Değindiğimiz gibi, ilkel toplulukların özenli incelenmesi bugün oldukça önemlidir; çünkü bize kültürel süreçler ve biçimlerin incelenmesiyle ilgili malzeme sağlıyor; yerel kültür örnekleriyle ilgili özgün yanıtlarla genel insani yanıtlar arasında bir ayrım yapmamıza yardımcı oluyor. Bunun ötesinde, kültürel olarak koşullanmış davranışın büyük rolünü anlamamıza ve onu ölçüye vurmamıza yardımcı oluyor. Süreçleri ve işlevleriyle kültür, tümüyle aydınlanmamız gereken bir konudur. Bu konuda yazılı tarih öncesi topluluklardaki gerçeklerden daha elverişli şeyler arayacağımız bir başka alan yoktur.

II

Kültürel Çeşitlilik

I

Kaliforniyalıların verdikleri adla Digger Kızılderilileri'nin şefiyle halkının geçmiş zamanlardaki yaşam biçimleri üzerinde uzun bir konuşma yapmıştım. Şef, bir Hristiyan'dı ve sulak topraklar üzerinde armut ve kayısı yetiştiriciliğinde halkının içinde lider konumdaydı. Fakat gözlerinin önünde yaptıkları ayı dansıyla kendilerini ayıya dönüştüren şamanlardan söz ederken elleri titriyor ve heyecandan sesi boğuluyordu. Ona göre halkının eski günlerde sahip olduğu güç inanılmaz bir şeydi. Yedikleri çöl yiyeceklerinden söz etmekten çok hoşlanıyordu. Topraktan söktüğü her bitkiyi sevgiyle ve önemine duyduğu büyük heyecanla evine getiriyordu. Bu eski günlerde halkının "çölün sağlığından" beslendiğini söylüyordu. Teneke kutular içindeki ya da kasapta satılan türden hiçbir şey bilmiyorlardı. Böylesi şeyler sonraki günlerin hoş olmayan yenilikleriydi.

Bir gün ansızın şef Ramon, mesquite* tanelerini öğütme

(*) Amerika ve Meksika'da yetişen şekerli meyve taneleri olan dikenli bir ağaç – ç.n.

tarifini bir yana bırakıp meşe palamudu çorbası hazırladı. "Başlangıçta," dedi, "Tanrı her halka kilden bir bardak verdi ve onlar bu bardaktan kendi yaşamlarını içtiler." Bu betimlemenin hiç tanımadığım halkının bazı göreneksel ayinlerinde mi yoksa onun kendi imgeleminde mi oluştuğunu bilmiyorum. Banning'de tanıdığı beyazlardan bunu duymuş olduğunu tasarlamak çok zor. Onlar, farklı halkların davranışlarıyla ilgili tartışmalara pek girmezler. Ne olursa olsun bu alçakgönüllü Kızılderili'nin zihninde konuşmanın betimlemesi açıktı ve oldukça anlamlıydı. "Hepsi bardaklarını suya daldırdılar," diye devam etti, "fakat bardakları farklıydı. Bizim bardağımız şimdi kırık. Yok oldu."

Bardağımız kırık. Şef Ramon'un halkının yaşamına anlam veren birçok şey; evde yemek yerken uyulan kurallar, ekonomik sistemin zorunlukları, köylerdeki törensel uygulamalar, ayı dansındaki malzeme, doğru ve yanlışla ilgili standartlar ve onlarla birlikte yaşamlarını biçimlendiren ve anlamlandıran her şey ortadan kayboldu. Yaşlı adam hâlâ güçlü ve beyazlarla ilişkilerde lider konumunda. Halkının yok olmasıyla ilgili herhangi bir sorun olduğunu düşünmüyor. Fakat zihninde, halkının standartlarından ve inançlarından oluşmuş yaşamdaki değerlere denk bazı değerlerin yittiğini görüyor. Geride kalan başka yaşam bardakları var ve belki de onlar aynı suyu içeriyorlar ancak kayıplar yerine getirilemedi. Burada bazı ufak tefek tamiratlar yapmak ya da şurada bir şeyleri kesip budamak önemli değildi. Örnekçeleri temeldi, bir biçimde yekpareydi. Kendilerine aitti.

Ramon konuştuğu konuyla ilgili kişisel bir deneyim sahibiydi. Düşünce biçimleri ve değerleri birbirinden çok farklı iki kültürle tanışmıştı. Bu, zorlu bir yazgıdır. Batı uygarlığında bizim yaşadığımız deneyim farklıdır. Biz kozmopolit bir kültürde doğduk. Sosyolojimiz, psikolojimiz, teolojimiz Ramon'un ifade ettiği gerçeklikten çok farklıdır.

Yaşamın seyri ve çevrenin etkisi, yalnızca insan imgeleminin verimliliğinden söz etmeye değil, göründüğü kadarıyla bir toplumun yaşamına hizmet eden çok sayıda olanaklı yola da zemin hazırlıyor. Taşınmaz mallarla bir arada ele alınan toplumsal hiyerarşisiyle gündeme gelen sahiplik şemaları var; maddi nesneler ve onların ayrıntılı teknolojisi var; cinsel yaşamın değişik görünümleri, ana-babalık ve ana-babalık ötesi ilişkiler var; topluma yapısını kazandıran loncalar ve kültleri var; ekonomik değişim var; tanrılar ve doğaüstü varlıklar var. Bunların her birine ve diğer başkalarına kültürel enerjiyle yoğunlaşmış törensel ve kültürel bir incelik eşlik ediyor; tüm bunlar diğer özelliklerin oluşması için küçük de olsa bir katkı sağlıyor. Farklı kültürel eğilimlere sahip halklarca önemsenmeyen, ancak bize geçtiğinde bizim için çok önemli yaşam görünümleri olabilen şeyler hiç de yetersiz şeyler olmayabilir. Ya da aynı özellik, biz onu hayalî (fantastic) gördüğümüz sürece, son derece ayrıntılı bir şey olarak algılanabilir.

Konuşmada olduğu gibi kültür yaşamında da, seçme birincil önceliklerden biridir. Ses tellerimiz, ağzımız ve burun boşluklarımızla üretebildiğimiz ses miktarı uygulamada sınırsızdır. İngiliz dilindeki üç ya da dört düzine ses, kendisine çok yakın Almanca ve Fransızca'dakiler kadar bile değildir. Dünya üzerindeki farklı dillerde bulunan toplam ses miktarını tahmin etmeye kimse cüret bile edemez. Her dil seslerle ilgili seçimini yapmalı ve uygun olmayanları ayıklamayı ihmal etmemelidir. Bir dil kullandığı yüzlerce fonetik öğeyi –ki bu gerçekten kaydedilmiştir– haberleşme için kullanamaz. Öte yandan bizimle akraba olmayan dillerle ilgili yanlış anlamalarımızın çoğunluğu kendi bakış açımızı göz önünde tutarak benzeştirmemizden kaynaklanır. Biz sadece bir tek *k* tanırız. Eğer bir başka halk gırtlak ve ağızın farklı durumlarıyla beş farklı *k* sesi gelişirmişse, sözdizimi (sen-

taks) ve sözcükler arasındaki yarımları, bunlara egemen olana dek ifade edemeyiz. Biz bir tek *d* ve bir tek *n* biliriz. Oysa başka bir dilde bunlar ara sesler olabilir. Bu durumda biz *d* ve *n* yazdığımızda, eğer tanımlamada başarısız olmuşsak var olmayan bir ayrımı ortaya koymuş oluruz. Dilbilimsel çözümlemenin temel ön koşullarından birisi, her dilin kendi seçimiyle elde ettiği inanılmaz sayıdaki bu seslerle ilgili sağlıklı bilgilenmedir.

Kültür alanında da; ya insan yaşam çevrimiyle ya çevreyle ya da değişik insan etkinlikleriyle sağlanan olası ilişkilerin sıralandığı çok büyük bir yayı göz önüne getirmeliyiz. Bir kültür bu farklılıkların belli bir kısmından oluşsa bile; tıkırdamalı, yutkunmalı, ağız şapırdatmalı, ıslıklı, diş takırdatmalı, gırtlaktan çıkma sessiz sözcüklerden ağızdan buruna yayılan sesli sözcüklere kadar birçok sesi içeren bir dil kadar anlaşılmaz olacaktır. Onun kültürel kimliği, bu yayın bazı parçalarından yapılan bir seçime bağlı olacaktır. Her insan toplumu, kendi kültürel kurumlarında böylesi bir seçimi yapar. Bir başkasının bakış açısına göre her toplum diğerinin temellerinden habersizdir ve bir başkasından değişik biçimde yararlanır. Bir kültür yalnızca parasal değerlerle tanınırken bir diğeri değişik alanlardaki davranışlarıyla temellendirilir. Bir teknoloji toplumunda yaşamda kalmayı sağlamak için gerekli olan yaşamsal çabalar diğerlerinden çok azdır. Daha basit bir başkasında teknolojik başarılar son derece karmaşıktır ama duruma mükemmel bir tarzda uyarlar. Bir toplum gençler üzerinde büyük bir kültürel üst yapı geliştirirken, bir diğeri ölüm, bir başkası ölümden sonrası üzerinde aynı şeyi geliştirir.

Gençlerin durumu özellikle ilginçtir. Çünkü kendi uygarlığımızda gençler sürekli göz önündedirler ve çünkü onlarla ilgili diğer kültürlerden edindiğimiz birçok bilgi bulunmaktadır. Uygarlığımızda, psikolojik incelemelerle ilgili bütün

bir literatür ergenlik dönemindeki kaçınılmaz huzursuzluğa vurgu yapar. Göreneğimizde ergenlik aile içi tepkilerle kesin biçimde nitelenen psikolojik bir durum ve ateşle ortaya çıkan tifo benzeri bir hastalık sayılır. Bu, olgularla ilgili bir sorun değildir. Tüm Amerika'da yaygındır. Sorun, olguların kaçınılmazlığının önemindedir.

Farklı toplumlarda gençlerin durumlarını ele alma biçimiyle ilgili en sık rastlanan gözlemden çıkan kaçınılmaz sonuç şudur: Yaş olgusuna en büyük önemi veren kültürlerde bile dikkatlerini yoğunlaştırdıkları yaş dizileri büyük bir çeşitlilik gösterir. Bu nedenle, başlangıçta, eğer biyolojik ergenliğe göre düşünmeyi sürdürürsek, sözde ergenlik kurumlarına ilişkin yapacağımız adlandırmaların yanlış olacağı açıktır. Onların tanıdığı ergenlik, toplumsal bir olgudur. Ergenliğe kabul törenleri çocukların yetişkinlerin durumuna gelmesiyle ilgili şu ya da bu biçimin tanınması anlamına gelir. Yeni uğraşlar ve yükümlülüklerle birlikte gelen bu kabul edilme kültürel olarak koşullanmış uğraşların ve yükümlülüklerin bir çeşitlemesi ve sonucudur. Eğer insan olma yükümlülüğünün biricik göstergesi savaşçı bir eylemde bulunmak olarak kabul ediliyorsa, savaşçının ergenliğe kabulü, maskeli tanrıların temsil edildiği bir törende dans etme ayrıcalığının ergenliğe girme için en önemli koşul sayıldığı bir toplumdakinden farklı olacaktır. Ergenlik kurumlarının anlaşılması için *geçiş ritüellerinin* (*rits de passage*) zorunlu doğasıyla ilgili çözümlemelere gereksinmemiz yoktur; bilmemiz gereken, farklı kültürlerde yetişkinliğin başlangıcının nasıl tanımlandığı ve gençlerin yeni durumlarının kabul edilme biçimlerinin neler olduğudur. Biyolojik ergenlik değil ama ergenlik törenlerindeki kültürel koşullarda yetişkinliğin ne anlam taşıdığı önemlidir.

Kuzey Amerika'nın merkezinde, yetişkinlik, savaşçılıkla tanımlanır. Savaşla kazanılan onur bütün erkeklerin en bü-

yük hedefidir. Gencin yetişme çağında hep gündemde olan ve hangi yaşta olursa olsun hazırlanmasıyla ilgili sorun, savaşta başarıyı sağlayacak büyüsel bir ritüeldir. Gençler birbirlerine değil ama kendilerine işkence yaparlar; kol ve bacak derilerini şeritler biçiminde keserler, parmaklarını kırarlar, göğüs ya da bacak kaslarıyla dikenli ağır cisimleri sürüklerler. Ödülleri, savaş eylemlerinde yiğitliklerinin artmış olmasıdır.

Öte yandan Avustralya'da yetişkinlik, kadınları dışta bırakan, temel bir özellik olarak yalnızca erkek kültü olan bir çevreye katılım anlamı taşır. Herhangi bir kadın, ergenliğe kabul törenindeki kükreme seslerini çok fazla dinlerse öldürülür. Bir kadın bu törenlerle ilgili hiçbir şey bilmemelidir. Ergenlik törenleri çok ayrıntılıdır. Dişi cinsle her tür bağın simgesel bir yadsınmasıdır. Erkekler simgesel olarak kendi kendilerine yeterler ve tümüyle topluluğun sorumlu öğesidirler. Bu konumu elde etmek için şiddetli cinsel ritüellerden geçmeli ve doğaüstü güvenceler elde etmelidirler.

Gençlikle ilgili belirgin fizyolojik gerçekler, en belirgin oldukları noktada bile sosyal bakımdan ele alınmalıdır. Erginlenme kurumlarının gözlenmesi bu durumu daha da anlaşılır kılacaktır; erginlenme erkek ya da dişinin yaşam döngüsündeki fizyolojik durumdan bir hayli farklıdır. Eğer kültürel vurgu fizyolojik vurgunun ardından gelseydi, kızların erginlenme törenleri erkeklerinden daha önemli olurdu; oysa hiç de öyle değildir. Törenler toplumsal bir gerçekliğe işaret eder: Yetişkin erkeklerin ayrıcalıkları kadınlarınkinden çok daha fazladır. Bu nedenle, yukarıda de değinildiği gibi erginlenme dönemiyle ilgili dikkat çekici olgular kızlardan çok erkek çocuklar için geçerlidir.

Yine de kızların ve erkek çocukların erginlenmesi aynı kabile içinde aynı biçimde kutlanır. Britanya Kolumbiyası'nın (British Columbia) iç bölgelerinde gençlerle ilgili ritüeller,

erkek çocuklar gibi kızları da içeren aynı terimlerle, herkesin uğraştığı bir büyüsel eğitimle gerçekleştirilir. Erkek çocuklar taşları dağlardan yuvarlar, taşların hızlanması için ayaklarıyla altlarına vururlar ya da oyun sopalarını kumarda kazanmak için birbirlerine atarlar. Kızlar uzak derelerden su taşır ya da yere çakıl taşı düşürür gibi çocukları kolay doğabilsin diye elbiselerinin içinde taşıdıkları taşları yere düşürürler. Doğu Afrika'daki göller bölgesinde yaşayan Nandiler bu tür kabilelerdendir. Nandiler'de kızlar ve oğlanlar ortak erginlenme töreni yaparlar. Kültürlerinde erkekler başat bir rol oynamasına, erkek çocukların eğitim dönemi kadınlarınkinden daha zorlu olmasına karşın bu eşitlik vardır. Gençlikle ilgili ritüeller, gençlere zorla kabul ettirilen yetişkinlerin konumunu benimsetmek için son derece zorlu koşullar içerir. Sünnetle birlikte uygulanan incelikli işkencelere karşı gençlerden kusursuz bir çileci dayanma göstermeleri istenir. İki cins için gündeme gelen törenler ayrıdır ama aynı örüntüleri izlerler. Kız ya da oğlan yeniyetme törende yavuklusunun giysisini giyer. Operasyon anında kurbanların yüzünde acının izleri aranır, bunun için yüz dikkatle incelenir. Cesaret gösterisinin ödülü, süslerinden bazılarını ona geri vermek için ilerleyen sevgilisi tarafından büyük bir sevinçle verilir. Hem kız hem de oğlan için ritüeller onların yeni bir cinsel konuma geldiklerinin işaretidir; oğlan şimdi bir savaşçıdır ve bir yavuklu edinebilir, genç kız ise artık evlenebilir. Gençlik sınavları, her iki cinste de, sevgilisi tarafından ödülü avucuna konan evlilik öncesinin zorlu bir aşamasıdır.

Erginlenme ritüelleri, erkeklerin işin içine katılmadığı kızların erginlenmesiyle ilgili olgular üzerinde de biçimlenebilir. Bu durumun en basit örneklerinden biri Orta Afrika'daki kızlar için geçerli şişmanlama evi kurumlaşmasıdır. Bu bölgede kadınların güzelliği tümüyle şişmanlıkla tanımlanır. Erginleşen kızlar toplumdan yalıtılırlar. Bazen yıllar

süren bu yalıtılmada kızlar tatlı ve yağlı yiyeceklerle beslenirler, etkinlikte bulunmalarına izin verilmez. Vücutları sürekli yağlarla ovalanır. Bu süreçte genç kız gelecekteki görevlerini öğrenir. Genç kızın inziva süreci, evleneceği damat adayını gururlandıran şişmanlığını sergilediği bir törenle son bulur. Benzer bir biçimde, evlenmeden önce erkeklerin sağladığı başarılara gerekli bir şey olarak bakılmaz.

Erkeklerle bir ilgisi bulunmayan, kızlarla ilgili aybaşı kanamasıyla ilgili olanlardır. Aybaşı geçiren kadının kirli olduğu düşüncesi çok yaygın bir düşüncedir. Bazı bölgelerde ilk aybaşı kanaması bütün kabul törenlerinin odağında yer alır. Bu konuyla ilgili erginlenme ritüelleri buraya kadar sözünü ettiklerimizden çok farklı özellikler taşır. Britanya Kolumbiyası'ndaki Carrier Kızılderilileri arasında genç kızların erginlenmesinin verdiği korku ve dehşet çok büyüktür. "Canlı canlı gömme" denilen üç ya da dört yıllık bir inziva sürecinde genç kız, tümüyle yabanıl doğada, yerleşim yerlerinden uzakta, ağaç dallarından yapılma bir kulübede tek başına yaşar. Herhangi bir insan için genç kız, tek bir bakışıyla bile büyük bir tehlike yaratacak bir şeydir. Onun tek bir adımı yolları ya da nehirleri kirletebilir. Yüzünü, göğüslerini vb. örten, arkasından yerlere kadar uzanan tabaklanmış deriden çok bol bir elbise giyer. Kollarında ve bacaklarında, içindeki kötü ruhtan onu koruyacak bantlar taşır. Tehlike içindedir ve başkaları için de bir tehlike kaynağıdır.

Aybaşı ile ilgili düşünceler üzerinde biçimlenen genç kızların erginlenme törenleri bireysel bakış açısından ele alındığında kolaylıkla tam tersi bir davranışa dönüşebilir. Her zaman kutsalla ilgili olası iki durum vardır: Kutsal, bir korkunun kaynağı olabileceği gibi bir şükran kaynağı da olabilir. Bazı kabilelerde genç kızların ilk aybaşıları güçlü bir şükran duygusuna neden olur. Tören sırasına girmiş küçük kızların arasından, onların dokunuşlarından hayır dualar almak için

dizleri üzerinde sürünerek geçen Apaçi din adamlarını bizzat seyrettim Bütün bebekler ve yaşlı insanlar da hastalıklarından kurtulmak için oraya geliyorlardı. Apaçiler'de genç kızlar, bir tehlike kaynağı olarak toplumdan yalıtılmıyorlar. Tersine onlara, doğaüstü inayetin doğrudan bir kaynağı olarak büyük saygı duyuluyor Hem Carrierler hem de Apaçiler arasında, kızların erginlenme ritüelleriyle ilgili düşüncelerin altında aybaşıyla ilgili farklı inançlar yer alıyor. Aybaşı erkeklerle ilgisi olmayan bir şey olduğu için erkeklerin erginlenmesi yalnızca onların insan yetişkinler durumuna gelmesinin basit bir sınanması oluyor.

Bu durumlarda kızlarınki dahil gençlerin tavırları, içinde bulundukları dönemin fizyolojik nitelikleriyle değil, evlilikle ya da büyüyle ilgili toplumsal olarak belirlenmiş gerekliliklerle belirleniyor. Aybaşıyla ilgili inançlar bir kabilede huzur verici, kutlu bir olayken, bir diğerinde öylesine tehlikeli ve pis bir şey ki, genç kız çığlıklarla ormanda kendisine yaklaşanları uyarmak zorunda kalıyor. Gördüğümüz gibi genç kızlar bir kültürde kurumsal yapıda yer almayabiliyorlar. Birçok Avustralya kabilesinde olduğu gibi, erkek çocuklar özel bir ilgi görüp, kabile işlerine katılmaları ve ergin insan durumuna gelmeleri için ritüellerden geçerken, genç kızların erginlenmesi herhangi bir resmî kabul töreni olmadan geçiştirilmektedir.

Ne var ki, bu gerçeklere rağmen temel soru hâlâ yanıtlanmış değil. Belli bir kurumsal ifadeye kavuşturulmamış olsa da, bütün kültürlerde erginlenme dönemiyle ilgili doğal kargaşalıkla baş edilmiyor mu? Dr. Mead bu sorun üzerinde Samoa'da çalışmalar yürüttü. Samoa'da kızların yaşamı iyice tanımlanmış evrelerden geçiyor. Bebeklikten henüz çıktığı ilk yılları, erkeklerden özenle ayrılmış, yaşıtlarından oluşan küçük bir çevrede geçiyor. Köyün bir köşesinde bütün gereksinmeleri karşılanmış biçimde yaşıyor; erkek çocuk-

larsa göreneksel düşmanı durumunda. Kız çocuğunun tek bir görevi vardır: Bebek bakımı. Bebeği, kaldığı evden almaz kuşkusuz; o, zihinsel bir tasarımdır ve kız çocuğunun oynamasına pek karışılmaz Ergenlikten birkaç yıl önce, yeterince büyüdüğünde, onu daha zorlu görevler bekler. Daha ustalıklı teknikleri öğrenmeye başlar; artık büyüdüğünden küçük oyun grubundan ayrılır. Ona bir kadın elbisesi verilir ve ev işlerini yapmaya başlar. Genç kızın yaşamı kesintisiz bir akış içinde karmaşadan uzak bir seyir izler. Dolayısıyla erginlenme olayı ona fazla bir değişiklik getirmez.

Belli bir yaşa geldikten sonra genç kız için eğlenceli ve evlilik için uygun olduğu düşünülen bir zamana dek olabildiğince uzatılan sorumsuz bir gönül ilişkileri dönemi başlar. Erginlenmenin kendisi hiçbir toplumsal tanınma içermez, davranışlar ve beklentilerde hiçbir değişiklik olmaz. Genç kızın çocukluktaki sıkılganlığı birkaç yıl değişmeden kalabilecektir. Samoa'daki genç kızların yaşamı fizyolojik cinsel olgunluktan çok başka şeylerle sınırlanır. Ergenlik dönemi, özellikle bir vurgu yapılmayan, gençlerin kendileriyle mücadele etmelerine gerek olmayan, huzurlu bir dönemdir. Bu nedenle genç kızlık dönemi yalnızca herhangi bir tören olmaksızın geçilen bir evre değil, aynı zamanda çocuğun duygusal yaşamında pek bir önem taşımayan ve köydekilerin ona karşı davranışlarını değiştirmeyen bir dönemdir.

Savaş herhangi bir kültürde, önem taşıyan ya da taşımayan bir başka toplumsal olaydır. Savaş birbiriyle çatışan hedeflerden, devletle ilgili çatışan ilişkilerden ya da birbiriyle çatışan uygulamalardan kaynaklanabilir. Savaş Aztekler'de olduğu gibi, dinsel amaçla kurban elde etmek için gündeme gelebilir. Ya da İspanyollar gibi öldürmek için de savaşılabilir. İspanyollar'ın bu tavrı Aztekler'e göre oyunun kurallarına aykırıydı. Aztekler dehşetle geri çekildiklerinde Cortez başkentlerine zaferle girmişti bile.

Bizim bakış açımıza göre, dünyanın farklı köşelerinde savaşla ilgili tuhaf kavramlar vardır. Bizim bakış açımızdan toplumsal gruplar arasında hiç gündeme gelmeyen karşılıklı katliamlara başvurulan bölgelere dikkat etmek yeterlidir. Yalnızca bizimle benzer durumlarda savaşmak akıllıca bir iştir, tersi bir durumda bir kabilenin başkasıyla ilişkisi barışçıl olmalıdır Bu fikir dünyada oldukça yaygındır. Oysa bazı halkların barış diye bir olayı kavramaları olanaksızdır, çünkü barış demek, onların kavramlarında, kendi ırkları ve kültürlerinin dışındaki kabileleri insan kategorisi içine sokarak, herhangi bir düşman kabileyi kendilerinin eşiti olarak görmek demektir.

Öte yandan bir halk için savaş durumunu kavramak da olanaksız olabilir. Rasmussen, keşif gezisinde rastladığı Eskimolar'ın bizim geleneklerimizden habersiz olduklarını anlatır. Eskimolar bir insanı öldürme eylemini çok iyi anlayabilirler. Bir adam yolunuza çıkar, kendi çabanızla elde ettiğiniz mallara saldırırsa, siz de kendinizi savunmaya hazırsanız, onu öldürürsünüz. Siz güçlüyseniz, bunun hiçbir cezası da yoktur. Ancak bir Eskimo köyünün bir başkasını savaşla yerinden sürmesi ya da bir kabilenin diğerine savaş pususu atması gibi bir düşünce Eskimolar'a yabancıdır. İnsanların gündeme getirdiği öldürmeler Eskimo için farklı farklı değildir. O, bizde olduğu gibi onları sınıflandırıp, birini överken diğerini cezalandırmaz.

Kaliforniya'daki Kızılderililer'in sözcüleriyle savaş konusunu konuşmaya çalıştım, fakat bu olanaksızdı. Savaşla ilgili kavrayışsızlıkları büyüktü. Var olma kavramı üzerinde biçimlenmiş bir kültürel temele sahip değillerdi. Bizim, gürültü koparan kavgalarımızla savaşı savunmak için kendimizi kaptırdığımız ateşli ahlâki savunuları anlayamıyorlardı. Bizim savaşla ilgili düşüncelerimiz arasındaki farkları ayırt edecek bir kültür örüntüleri yoktu.

Kendi uygarlığımızda kapladığı büyük yeri kabul etmek zorunda kalsak bile savaş toplumdışı bir özelliktir. Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen kaos ortamında savaş döneminin cesareti arttırmaya yönelik, özgecilik ve ruhsal değerlerle ilgili bütün savları yanlış ve saldırgan bir özellik ortaya çıkarıyordu. Uygarlığımız içinde yer alan savaş, kültürel bakımdan seçilmiş bir özelliğin gelişmesini ortaya koyan, yıkıcı güçlerin güzel bir resmini yansıtır. Eğer biz savaşı haklı kılarsak, diğer halklar da kendilerinde gördükleri savaşla ilgili özellikleri, savaş onların meziyetlerinin nesnel bir sınanması olmasa da, her zaman için haklı kılacaklardır.

Savaş yalıtılmış bir olay değildir. Dünyanın her köşesinde, kültürel karmaşıklığın her düzeyindeki toplumda savaşın büyük bir kibirliliği ortaya koyması olanaklıdır. Sonuçta savaş çoğu durumda toplumsal olmayan bir kültürel özelliğin incelikli sergilenmesidir. Diyet yapma ya da evlilik düzenlemeleriyle ilgili en açık örneklerde bile, göreneksel töre, biyolojik dürtülerin karşısında yer alır. Grup içi evliliğin yasak olduğu topluluklardaki ilişkilerle ilgili olarak bütün insan toplumlarında bir görüş birliği olduğundan dolayı antropoloji için toplumsal örgütlenme oldukça özel bir anlam taşır. Hiçbir halk bütün kadınlara olası eşler olarak bakmaz. Çoğu kez varsayıldığı gibi bu özel bir çabanın bizim anladığımız anlamda bir yakın akraba evliliğinin önlenmesi değildir. Dünyanın birçok bölgesinde kişi kendi kuzenini, annesinin erkek kardeşinin kızını, kendine eş olarak seçebilir. Yasak ilişkiler farklı halklar arasında tümüyle birbirinin aynıdır. Fakat bütün insan toplumlarında yer alan belli bir sınırlandırma vardır. Hiçbir insan düşüncesi ensest kadar sürekli biçimde ve kültürel bakımdan ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Ensest grupları çoğu durumda kabilenin birliğinde en önemli işleve sahiptir. Her bireyin başkalarıyla ilişkilerindeki görevler bu gruplardaki akrabalık durumlarıyla ta-

nımlanır. Gruplar, dinî törenlerde ya da ekonomik değişim dönemlerinde birlikler olarak iş görürler. Onların toplumsal tarihte oynadıkları rolün önemi çok açıktır.

Bazı bölgelerde ensest ılımlı bir tabu olarak ele alınır. Sınırlandırmalar olmasına karşın birçok kadını erkekler eş olarak alabilirler. Bazı topluluklarda ensest, atalarla ortak olduğu varsayılan toplumsal bir tasarım boyutuna ulaşan bir tabudur ve eş seçimi aşırı derecede sınırlandırılmıştır. Bu toplumsal tasarım, mevcut ilişkileri yansıtan terimlerde eşitsiz bir biçim alır. Bizim babayla amca, kardeşle kuzeni arasında yaptığımız ayrımlar gibi akrabalık bağlarını yan yana çizgisel bir biçimde ayırma yerine, kişi kendi kuşağındakileri "babamın grubunun insanları" olarak adlandırır. Akrabalarını doğrudan ve birebir ilişkilerle ayırmak yerine bize oldukça yabancı bir biçimde ayırır. Bazı Doğu Avustralya kabileleri bu sözde akrabalık ilişkilerini sınıflandırma sisteminde çok aşırıya gitmişlerdir. Kendi kuşaklarında yer alan, ilişkileri olan herkese kız kardeş ve erkek kardeş derler. Kuzen ya da ona denk düşecek bir kategori onlarda yoktur. Kişinin kendi kuşağındaki bütün akrabaları onun erkek ve kız kardeşleridir.

İlişkileri ele almanın bu biçimi dünyada pek yaygın değildir. Ne var ki, yine Avustralya'da görülen dehşet verici kız kardeşle evlilik ve dışarıdan evlenme sınırlamasının ayrıksılığı da bir gerçektir. İlişkileri sınıflandırma sisteminin en aşırı örneğine sahip olan Kurnailer'de, erkekler herhangi bir biçimde ilişki içinde olduğu kendi kuşağından bütün kadınlarla, yani "kız kardeşleriyle," cinsel ilişkiye girebilir. Bununla birlikte Kurnailer'de eş seçiminde yerel olarak saptanan kurallar vardır. Bazen, 15 ya da 16 kabileden oluşan iki bölgede kadınlar değiştirilmekte, ancak başka bölgelerden eş alınamamaktadır. Bazense iki ya da üç bölgeden oluşan yalnızca iki ya da üç kabile ile kadın alıp veren top-

luluklar vardır. Tüm Avustralya'da yaşlı erkekler ayrıcalıklı bir grup oluştururlar. Onların ayrıcalığı genç ve çekici kızlarla evlenmelerime dek uzanır. Kuşkusuz bu kuralların sonucu olarak genç bir erkekle genç bir kızın evlenme olasılığı bütün yerel topluluklarda, sıkı bir denetimle sınırlanmıştır. Bu tabulardan herhangi birini ihlal eden bir genç kız görülmez. Genç kız; ya genç erkeğin annesinin akrabalarından biri olduğu için onun "kız kardeşi"dir ya da yaşlı bir adamla evlenmesi için söz kesilmiştir. Böylece genç kız için genç adamla ilişki yasaktır.

Kurnailer dıştan evlenme kurallarını yeniden düzenlemeyi reddediyorlar. Her tür şiddeti göstererek bu kurallar üzerinde ısrar ediyorlar. Bu durumda, gençler için evlenmenin biricik yolu, bu düzenlemenin baskısından kaçmak oluyor. Âşıklar anlaşıp kaçıyorlar. Âşıkların kaçtığını anlar anlamaz, köylüler onları kovalamaya başlıyorlar. Genç çift yakalanırsa hemen öldürülüyor. Kaçakları kovalayanların tümünün bir olasılıkla aynı biçimde evlenmiş olmaları durumu değiştirmiyor. Ahlâki baskılar son derece güçlü. Yine de böylesi âşıklar için güvenli bir sığınak olan, bu durumu göreneksel olarak kabullenmiş bir ada çevrede vardır. Eğer âşıklar buraya ulaşabilirlerse bir çocukları olana dek burada kalabilirler ama bu arada kendilerini savunabilecekleri fiziki saldırılara da uğrarlar. İki sıra halinde dizilmiş insanların arasından geçerek sopa yedikten sonra kabilenin evli üyeleri olarak kabul edilirler.

Kurnailer oldukça tipik bir kültürel ikilem karşısındadırlar. Toplumsal bir eğilim durumuna gelmiş özel bir davranış biçimi karşısında şaşkın bir durumdalar. Ya konuyla ilgili kurallarını değiştirecekler ya da işin hilesine kaçacaklar: Kurnailer hileyi tercih ediyorlar. Kuralları kaldırmaktan çekiniyorlar ve bir şeyleri gözden geçirmeksizin etik değerlerini sürdürmeye çalışıyorlar. Etik değerlerin bu biçimde ele

alınması ileri uygarlıklarda da ortadan kalkmış değil. Kendi uygarlığımızdaki eski kuşaklar benzer biçimde tekeşliliği ve fahişeliği aynı anda savunuyorlardı. Toplumlar her zaman beğendikleri görenek biçimlerini haklı çıkarırlar. Bu biçimler ortadan kalkmaya yüz tutup bazı yeni davranışlar gündeme gelince, kolaylıkla göreneksel biçimlere sanki yeni davranışlar gündemde değilmişcesine yeni bir yön verirler.

İnsanın kültürel yaratımlarına şöyle bir göz atıldığında bazı genel kavramlaştırmalar ortaya konulabilir. Öncelikle şurası açıktır ki, insan kültür kurumları insanların fiziksel zorunlulukları ve çevresel koşullar tarafından sunulan bir ortamda oluşur. Bu zorunluk ve koşullar kolaylıkla tasarlayabileceğimiz ölçüde ilk kaynaktaki dürtülere denk değildir. Sunulan koşullar gerçekte, kaba taslaklar ve basit olguların bir listesidir. Bunlar çok küçük potansiyellerdir ve çevrelerinde birçok yabancı düşünce tarafından esinlendirilen düzenlemeler yer alır. Savaş, içgüdüsel bir kavgacılığın dışavurumu değildir. İnsanın kavgacılığı gerçekte öylesine azdır ki, insanın doğasına ilişkin olarak bize çok az bilgi verir. Savaş, kabileler arası ilişkilerin herhangi bir dışavurumu değildir. Kurumsallaştığında, ilk kaynağındaki güdülerden çok, onu izleyen başka düşünce göreneklerinin biçimini alır. Kavgacılık edinilebilecek olumsuz bir gelenekten başka bir şey değildir, ayrıca ondan sakınmak olanaklıdır.

Kültürel süreçlerle ilgili böylesi bir bakış açısı göreneksel kurumlarımızdaki mevcut birçok iddiamızın yeniden biçimlendirilmesini gerektirir. Bu iddialar, genellikle, özel göreneksel biçimler olmaksızın insanlığın yaşamasının olanaksızlığı savı üzerinde temellendirilmişlerdir. Bu iddiaya göre, mülkiyet tarzıyla özel sistemimizde oluşan özel ekonomik işleyiş biçimi gibi çok özgün nitelikler bile buradan kaynaklanır. Bu durum oldukça özgün bir nedene dayanır ve kendi kuşağımızda bile bunun büyük oranda değiştiğine ilişkin

belirtiler vardır. Ne olursa olsun sanki ortada biyolojik bir ölüm kalım sorunu varmış gibi konuyu tartışmamamız gerekir; kendi kendine yetme, uygarlığımızdaki başat dürtülerden biridir. Eğer ekonomik yapımız, büyük bir cephede ve genişleyen sanayi çağında artık eskisi kadar güçlü biçimde işleyen bir güdü olmaktan çıkarsa değişen ekonomik örgütlenmeye denk düşecek birçok başka güdülenme ortaya çıkacaktır. Her kültür ve her çağ, çok fazla sayıdaki olanaklardan birkaç tanesini fazlasıyla sömürür. Değişiklikler çok rahatsız edici olup büyük kayıplar gerektirse de bu değişim zorunluğunun bir sonucudur. Yoksa insan yaşamının sürdürülebileceği olası bir yolun çağımızda ve ülkemizde rastlantıyla ortaya çıkması söz konusu değildir. Bütün zorluklarına karşın değişimin yine de kaçınılmaz olduğunu anımsamalıyız. Geleneklerdeki en küçük bir değişiklikle ilgili korkularımız çoğunlukla yersizdir. Uygarlıklar, herhangi bir otoritenin istediğinden ya da bunlarla ilgili değişimleri tasarladığından çok daha köktenci bir biçimde değişirler. Bu değişme tümüyle elverişli olabilir. Boşanmaların artışı, şehirlerimizde laikliğin güçlenmesi, partizanlıkla ilgili küskünlüklerin varlığı gibi şiddetle karşı çıkılan birçok küçük değişiklik bizimkinden çok az değişik kültür örüntülerinde kolaylıkla benimsenebiliyor. Bunlar göreneksel hale geldiğinde, eski örüntüde yer alan diğer kuşaklar onlara aynı hoşgörü, aynı önem ve aynı değeri vereceklerdir.

Olası insan kurumları ve güdülerinin çoğunun bölgesel olduğu açıktır. Basit ya da karmaşık her kültürel gezegendeki bilgelik büyük oranda farklılıklar karşısında gösterilen hoşgörüden oluşur. Hiçbir insan, içinde yetişip, kültürel biçimlerine göre yaşamadıkça bir başka kültüre tümüyle katılamaz. Ancak kişi diğer kültürlere, o kültüre katılanların verdikleri aynı önemi verebilir.

II

Kültürel çeşitliliğin sonuçları yalnızca kültürel inceliklerin ele alınmasındaki rahatlıktan ya da varlığın olası görünümlerinin yadsınmasından kaynaklanmaz. Bunun, kültürel özelliklerin karmaşasından kaynaklandığı da söylenebilir. Daha önce değindiğimiz gibi, herhangi bir göreneksel kurumun nihai biçimi insani dürtünün ilk kaynağının çok ötesine dayanabilir. Büyük ölçüde bu nihai biçim, farklı deneyim alanlarından gelen diğer özelliklerin içinden çıktığı bir biçime bağlıdır.

Yaygın bir özellik, bir halk arasına kök salmış dinî inançlarla kaynaşmış ve bu halkın önemli dinî görünümlerinden birisinin sonucu olabilir. Bir başka alanda bu özellik tümüyle ekonomik bir aktarımın konusu olup, bu nedenle de onların para düzenlemelerinin bir görünümü olabilir. Olasılıklar sonsuz, bunlarla ilgili düzenlemeler ise çoğu kez tuhaftır. Özelliğin doğası, oluştuğu öğelerin birleşimine göre farklı alanlarda oldukça farklı olabilir.

Bu süreci kendimize açıklamamız oldukça önemli. Aksi halde yerel özelliklerden ortaya çıkan sonuçları sosyolojik bir yasa biçiminde kolaylıkla genelleştirme yanılgısına düşebilir ya da onların birliğini evrensel bir fenomen olarak kabul edebiliriz. Avrupa plastik sanatlarının büyük çağı, dinî yönelimli bir çağdı. Sanatta ve genel binalarda yansıtılan dönemin manzarasının temelinde dinî sahneler ve dogmalar vardı. Eğer Ortaçağ sanatı yalnızca dekoratif olsa ve dinî figürlerle dolu olmasaydı çağdaş Avrupalılar'ın estetiği bugünkünden bir hayli farklı olacaktı.

Sanattaki büyük tarihsel gelişmeler çoğu kez dinî güdüler ve kullanımdan bir hayli farklıdır. Sanat, kendisi ve dinin son derece gelişmiş olduğu bir yerde bile, dinden oldukça farklıdır. ABD'nin güneybatısındaki Pueblolar'da çömlek-

çilik ve tekstildeki sanatsal biçimler herhangi bir kültürdeki sanatçıların gördüğü saygıyı görürler. Fakat din adamlarınca taşınan çanaklar ya da sunaklara konan kumaşlar oldukça kaba süslemeler taşırlar ve stilize değillerdir. Müzelerde görülen güneybatının dinî eşyaları göreneksel zanaatçılık ürünlerinden çok daha düşük niteliktedir. "Buraya bir kurbağa koyduk," der Zuni Kızılderilileri. Bunun anlamı, dinî uygulamalarda herhangi bir sanatsal kaygı taşınmadığının dile getirilmesidir. Sanat ve din arasındaki bu ayrım yalnız Pueblolar'la ilgili bir özellik değildir. Güney Amerika ve Sibirya kabileleri de, değişik güdülerle olsa da, aynı ayrımı yaparlar. Onlar dinî hizmetlerde sanatsal becerilerini kullanmazlar. Bu nedenle, bazı eski sanat eleştirmenlerinin yaptığı gibi, sanatın kaynaklarını yerel olarak önemli herhangi bir konuda ya da bölgede bulma yerine, sanat ve dinin karşılıklı olarak birbirlerini etkileme güçlerinin sınırlarını ve böylesi bir kaynaşmanın sonuçlarını keşfetmemiz gerekiyor.

Farklı deneyim alanlarının birbirinin içine girmesi ve bunların değişimlerinin sonuçları varlığın tüm düzeylerinde ortaya konabilir: Ekonomik, cinsel ilişkiler, folklor, maddi kültür ve din. Bu süreç Kuzey Amerika Kızılderilileri'nin yaygın dinsel özelliklerinden biriyle gösterilebilir. Kıtanın kuzey ve güneyinde –güneybatı Pueblolar'ı hariç– doğaüstü bir güç, rüya ya da sağgörü (vision) elde edilebilir. Bu halkların inançlarına göre yaşamda başarı, bu doğaüstü güçle kurulan kişisel ilişkiye bağlıdır. Her insanın sağgörüsü ona yaşam boyu güç verir. Bazı kabilelerde kişi sürekli olarak, daha ileri bir sağgörü arayarak ruhsal güçlerle olan kişisel ilişkisini yenilemelidir. Kişi ne görürse görsün, bir hayvan, bir yıldız, bir bitki ya da doğaüstü bir varlık, onu kişisel koruyucusu olarak kabul eder ve ihtiyaç duyduğunda onun yardımını ister. Sağgörüsel koruyucusuna karşı, ona hediyeler vermek gibi çeşitli yükümlülüklerden oluşan görevleri

vardır. Kutsal gücün verdiği özel güce karşılık, o da kendini ona sunar.

Kuzey Amerika'nın belli başlı bölgelerinde bu koruyucu ruh, kabul edilen kültürel özelliklere göre çok farklı biçimler alır. Britanya Kolumbiya'sı düzlüklerindeki ergenlik törenlerinden söz etmiştik. Bu kabilelerdeki hem kızlar hem de oğlanlar büyüsel bir eğitim almak için dağlara çıkarlar. Pasifik Sahilleri'nin kuzey ve güneyindeki yaygın bir bölgede ergenlik törenleri vardır. Bu bölgelerin çoğunda koruyucu ruhla ilgili uygulamalar birbirinden epey farklıdır. Fakat Britanya Kolumbiyası'nda bunların tümü kaynaşmıştır. Erkek çocukların ergenlik eğitimindeki büyünün en önemli hedefi genç erkeğe yaşam boyu uğraşında ona yardımcı olacak koruyucu ruhun elde edilmesidir. O, doğaüstü ziyaretçilerin durumuna göre bir savaşçı, şaman, avcı ya da kumarbaz olur. Kızlar da ev görevlerini temsil eden koruyucu ruhlar edinirler. Ergenlik törenleriyle ilgili inançlarla birlikte gelişen koruyucu ruh deneyimine ilişkin inanç bu halklar arasında öylesine güçlüdür ki, bu bölgeyi tanıyan antropologlar Amerikan Kızılderilileri'nin tüm karmaşık sağgörülerinin kaynağının buradaki erginlenme törenleri olduğunu öne sürmüşlerdir. Ne var ki, ergenlik ve koruyucu ruhla ilgili inançlar doğrudan birbirine bağlı değildir. Onlar yerel kaynaklıdır, ortaya çıkışları ve tipik özellikleri kendine özgüdür.

Kıtanın diğer bölgelerinde koruyucu ruh inancı ne erginlenme ne de kabile gençlik kurumlarını gerektirir. Dolayısıyla bu kültürlerdeki karmaşık şekillenmenin erginlenme törenleriyle, böylesi törenler olsa bile, hiçbir ilgisi yoktur. Güneydeki ovalardaysa yetişkin erkeklerin gizemsel deneyimler edinmeleri gerekir. Bileşik sağgörü çok farklı erginlenme törenlerinden ortaya çıkan bir özelliktir. Osageler, ataerkil olarak belirlenen, anneyle ilgisi olmayan bir akraba-

lık gruplaşmasıyla örgütlenmişlerdir. Bu klan grupları ortak bir doğal kutsal varlık mirasına sahiptirler. Her klanın efsanesi ataların nasıl bir sağgörü edindiğini ve klana adını veren hayvan atanın kutsallığını anlatır. Midye klanının atası gözlerinden yaşlar akarak yedi kez doğaüstü kutsallığı aramış, sonunda midyeye rastlamış ve şöyle demiş:

Ah büyükbaba,
küçüklerin bedenleriyle yapacakları hiçbir şey yok.

Bunun üzerine midye ona yanıt vermiş:

Küçüklerin bedenleriyle yapacakları hiçbir şey yok diyorsun.
Küçükler bedenleriyle beni yapsınlar,
Küçükler bedenleriyle beni yaparlarsa,
Her zaman yaşlılığı görecek kadar yaşayacaklardır,
Onlar aracılığıyla ulaştığım yaşlılığı gösteren kabuğumdaki kıvrımlara dikkatlice bak.
Küçükler bedenleriyle beni yaptıklarında
Kabuklarının üzerindeki yaşlılık işaretlerini görecek kadar yaşayacaklar daima.
[Yaşam nehrinin] yedi dönemecini
Başarıyla geçiyorum.
Ve yolculuklarımda Tanrıların bile aldığım yolun izini görme güçleri yok.
Küçüklerin bedenlerinden oluştuğum zaman,
Hiç kimse, Tanrılar bile, onların yaptıklarının izini göremeyecek.

Bütün bu halklar arasında sağgörü sorununun benzer öğeleri vardır. Sağgörü, klanın atası tarafından elde edilir. Atanın kutsallığı grubun kan bağları tarafından sonraki kuşaklara geçer. Osageler arasındaki bu durum totemcilik dünyasının en yetkin resimlerinden birini ortaya koyuyor. Burada toplumsal örgütlenmeyle atalara yönelik yoğun dinî say-

gı içice geçiyor. Totemciliğin dünyanın bütün köşelerinde olduğu söyleniyor. Antropologlar klan toteminin "kişisel totem"den ya da koruyucu ruhtan kaynaklandığını öne sürüyorlar. Ancak durum, yalnızca klanın ayrıcalıklarının mirasıyla ortaya çıkan sağgörü sorununun erginlenme törenleriyle birlikte görüldüğü Britanya Kolumbiyası düzlüklerindekine oldukça benziyor. Bir sağgörüye sahip yeni topluluk, öylesine güçlü oluyor ki, artık sağgörünün bir insana kendiliğinden güç verdiği düşünülmüyor. Sağgörünün kutsallığı yalnızca mirasla elde edilebiliyor. Ataların karşılaştıklarını anlatan uzun Osage dinî şarkıları da buradan doğuyor. Tüm kuşakların sahip olduklarını öne sürdükleri kutsallığın ayrıntıları burada anlatılıyor.

Bu tür durumlarda tek sorun, erginlenme ritüelleri ya da klan örgütlenmesinden çıkıp çıkmadığına bağlı olarak farklı bölgelerde farklı nitelikler alan sağgörü birleşimi değildir. Gençlik ritüelleri ve toplumsal örgütlenme, sağgörü konusunun karşılıklı etkileriyle aynı biçimde çeşitlenir. Etkileme karşılıklıdır. Sağgörü birleşimi, erginlenme ritüelleri, klan örgütlenmesi ve sağgörüyle yakın ilişkisi olan diğer birçok özellik birçok düzenlemeyi oluşturan farklı öğelerdir. Bu özelliklerin içice geçmesiyle oluşan farklı birleşimlerin sonuçları abartılmamalıdır. Biraz önce sözünü ettiğimiz bölgelerde, hem dinsel deneyimin erginlenme ritüellerinden hem de klan örgütlenmesinden ortaya çıktığı yerlerde, tüm kabile üyelerinin yapıp etmelerinin birleşmesinin doğal sonucu olarak, herhangi bir etkinlikte başarı sağlamak için sağgörüden güç alınır. Herhangi bir uğraşta elde edilen başarı, bireylerin sağgörü deneyimiyle ilgili iddiaları lehine yorumlanır. Başarılı bir kumarbaz ya da başarılı bir avcı gücünü, tıpkı başarılı bir şamanın yaptığı gibi sağgörüden alır. Onların düşünce putlarına göre ilerlemenin bütün yolları, doğaüstü koruma elde etmeyi başaramayanlara kapalı olacaktır.

Bununla birlikte Kaliforniya'da sağgörü, şamanların profesyonelce uğraştıkları bir konudur. Sağgörü şamana ayrı bir kişilik verir. Dolayısıyla yalnızca bu bölgede sağgörüyle ilgili gelişmiş özelliklerin en sıradışı örnekleri görülebilir. Burada sağgörü, bağlayarak, işkenceyle ve inzivayla oluşan basit bir halüsinasyon değildir. O, topluluğun sıradışı bireylerinde, özellikle kadınlarda görülen olağandışı bir esrime (vecd) deneyimidir. Shastalar arasında sağgörü yalnızca kadınlara bağışlanan bir alışkıydı. Olması gereken deneyim kesinlikle nöbetler biçiminde gelmeliydi. Bir biçimde hazırlanmış adaya, önceden görülen bir rüyanın ardından gelirdi. Aday kadın kendisini duyarsız hisseder ve yerde kaskatı kalırdı. Kendine geldiğinde ağzından kan sızardı. Yıllar süren törenlerden sonra, kadın nöbet geçirebilen ve kendisine daha ileri gösteriler yapması için güvenilebilecek bir şaman olarak kabul edilirdi. Shastalar gibi kabilelerde, yalnızca sağgörü deneyimi tüm diğerlerinden farklı dinî uygulamalarla ayrılan şiddetli bir esrimeyle niteliğini değiştirmiyor, aynı zamanda şamanın niteliği de benzer biçimde esrime deneyiminin doğasına bağlı olarak değişiyordu. Şamanlar kesinlikle topluluğun sıradışı üyeleridirler. Bu bölgedeki şamanlar arasındaki yarışmalar, zorunlukla yakalanacakları nöbetle sürdürülen en uzun dansa kimin dayandığını ortaya koyacak bir karşılıklı dans yarışması biçimini alır. Sağgörü deneyimi ve şamancılık, derinlemesine içice geçtikleri karşılıklı yakın ilişkiden etkilenirler. Bu iki özelliğin ortaya çıkması sağgörü deneyimi ve erginlenme ritüelleri ya da klan örgütlenmesinden daha az olmamak koşuluyla, bu alanlardaki davranışları büyük ölçüde değiştirir.

Aynı biçimde uygarlığımızda, kiliseyle evlilik kurallarının ayrılması tarihsel bakımdan açık bir olgudur. Ne var ki, yüzyıllardan beri dinsel açıdan evliliğin kutsallığı hem cinsel davranışı hem de kiliseyle ilgili gelişmeleri belirlemiştir.

Bu yüzyıllar boyunca, evliliğin özel niteliği, temelde birbiriyle ilgisiz iki kültürel özelliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öte yandan evlilik, çoğu durumda göreneksel biçimlerde aktarılan zenginliklerle ilgili parasal bir olaydır. Bu durumun geçerli olduğu kültürlerde, ekonomik aktarımlarla evlilik bağlarının kurulması, evliliğin temelde cinsel ve arka planda çocuklarla ilgili bir konu olma özelliğini ortadan kaldırabilir. Her iki durumda da evlilik, özümsenmesi gereken diğer kültürel özelliklerle ilgili bir şey olarak anlaşılmalıdır. "Evliliğin" aynı düşünce kalıplarıyla farklı kültürlerde anlaşılabileceğini sanma yanılgısına düşmemeliyiz. Sonuçta ortaya çıkan kültürel özellikler içinde oluşan farklı bileşenleri göz önünde tutmalıyız.

Farklı kısımlarıyla kendi kültürel mirasımızla ilgili özellikleri çözümleme yeteneğine ulaşmamız gerekiyor. Eğer en basit davranışlarımızdaki karmaşıklığı bilmeyi öğrenirsek toplumsal düzenle ilgili tartışmalarımız beli bir açıklık kazanacaktır. Irksal farklılıklar ve üstünlük hakları inancı Anglo-Sakson halklar arasında öylesine yaygın ki, bu durum, toplumsal koşullanmayla oluşmuş birçok önyargımızla biyolojik ırklarla ilgili konuları ayırmakta başarısız olmamıza yol açıyor. Latin halkları gibi Anglo-Saksonlar'a çok yakın uluslar arasında bile, örneğin İspanyolca konuşan sömürge ülkeler ve İngiliz sömürgelerinde, ırksal farklılıklar aynı toplumsal anlamı taşımıyor. Benzer biçimde Hıristiyanlık ve kadınların durumu da tarihsel olarak oluşmuş birbiriyle ilgili kültürel özellikler arasında farklı dönemlerde çok farklı etkileşimler içine girmiştir. Hıristiyan ülkelerdeki kadınların şimdiki iyi durumları, hiç de Origenler'in kadınları aşağılamalarından daha fazla kadını aşağılayan Hıristiyanlığın "sonucu" değildir. Kültürel özelliklerin oluşması ve yok olmasıyla ya da kültür tarihiyle ilgili yorumlamalar onların doğası, yazgıları ve birleşmelerinin tarihiyle bir ölçüde ilgi-

lidir. Ancak karmaşık kültürel özelliklerde öyle kolayca bulduğumuz yapısal ilişki ve karşılıklı ilişkilerin dağılımında gördüğümüz aşırı benzerlik, büyük ölçüde, yanılgılara dayanır. Olası kültürel birleşimlerin çeşitliliği sonsuzdur. En uygun toplumsal düzenler, bu temellerdeki büyük çeşitlilik üzerinde kolaylıkla inşa edilebilir.

III

Kültürel Bütünleşme

Kültürlerdeki çeşitlilik sonsuzcasına belgelenebilir. Bir insan davranış biçimi, güç bela belirene dek bazı toplumlar açısından göz ardı edilebilir ya da toplumun tüm örgütlü davranışı hemen hemen tekleştirilebilir ve en yadırgatıcı durumlar yalnızca bu biçimin terimleriyle ele alınabilir. Birbirleriyle içten bir bağ içinde olmayan, tarihsel olarak bağımsız kültürel özellikler kaynaşıp anlaşılmaz hale gelebilir. Belli tanımlamaların olmadığı bölgelerde bu özelliklerin karşılığı olan davranışlar görülmez. Bu durum, olumludan olumsuza sıralanan farklı kültürlerde, hangi davranış biçiminde olursa olsun, ortaya çıkan yaygın bir sonuçtur. Bir insanın canını almayı hor görme konusunda bütün halkların anlaştıklarını varsayabiliriz. Oysa tersine olarak herhangi bir öldürme olayında, eğer komşu ülkeler arasındaki diplomatik ilişkiler çok kötüyse, eğer gelenek ilk iki çocuğundan birini öldürmeye izin veriyorsa, eğer bir kocanın karısının yaşamı ve ölümü üzerinde karar verme hakkı varsa, eğer çok yaşlanmalarından önce çocuğun anne ve babasını öldürme yükümlülüğü varsa, bu durumlarda katil suçsuz sayılır. Kümes

hayvanını çalanlar, üst dişlerinin ucunu kesenler ya da Çarşamba günü doğanlar da öldürülebilir. Bazı halklarda ölümcül bir kazaya neden olan kişilere işkence yapılır; diğerlerinde böyle bir şey yoktur. İntihar, bu konudaki açıklayıcı bir başka konu olabilir. Bir kabilede birisinin dışlanması sürekli olan bir eylem durumuna geldiğinde, bu eylemin mağduru sonuçta intihara başvurabilir. İntihar, akıllı bir insanın gerçekleştirebileceği yüksek ve soylu bir eylem olabilir. Öte yandan intiharın insanın yapabileceği bir eylem olarak düşünülemeyeceğine ilişkin çok hoş öykülerden de söz edilebilir. Ya da intihar, yasalara göre bir suç veya tanrılara karşı işlenmiş bir günah sayılabilir.

Bununla birlikte dünyadaki kültürel çeşitlilik, karşısında çaresiz olduğumuz tarihteki tek konu değil. Şurada kendine işkence yapma, burada kelle avcılığı, bir kabiledeki gerdek öncesi bekâret onuru, bir başkasında ergenliğe kabul tüm bunlar birbiriyle ilgisiz olgular değil. Bunların her biri bulundukları ya da bulunmadıkları bir yerde belli bir şaşkınlıkla karşılanırlar. Kendini ya da başkasını öldürmeyle ilgili tabular, mutlak bir standartla ilgili olmadıkları için benzer biçimde rastgeledir. Kültürel davranışın anlamı yerel ve insan-ürünü bir şey olduğunu anladığımızda da tümüyle açıklanmış olmaz. Son derece değişebilir. Aynı zamanda bütünleşme eğilimindedir de. Bir birey gibi bir kültürde aşağı yukarı düşünce ve eylem örüntülerinden ibarettir. Özgün amaçların gerçekleştirildiği her kültür zorunlukla başka toplum biçimleriyle aynı hedefleri paylaşmaz. Bu hedefler takip edilirken her halk kendi deneyimlerini gittikçe daha fazla pekiştirir ve bu amaçların aciliyeti ölçüsünde ayrışık davranış biçimlerini gitgide uygun bir biçime dönüştürür. İyice bütünleşmiş bir kültürün ortaya çıkmasıyla, en uygunsuz eylemler bile çoğu kez, en beklenmedik değişmelerle belirlenen özel amaçların nitelikleri durumuna gelir. Bu ey-

lemlerle oluşan biçimi, yalnızca toplumun ana yapısındaki entelektüel ve duygusal özellikleri anlayarak kavrayabiliriz .

Böylesi bir kültür örüntüsüne sanki önemsiz bir ayrıntı gibi bakılamaz. Çağdaş bilimin ısrarla vurguladığı gibi birçok farklı alanda bütün, yalnızca parçalarının bir toplamı değildir. Bütün yeni bir bütünsellikte bir araya getirilen parçaların karşılıklı ilişkisi ve düzenlenmesinin bir sonucudur. Barut yalnızca sülfür, odun kömürü ve güherçilenin bir toplamı değildir. Doğal dünyada bulunan bu elementlerin üçünün tüm biçimleriyle ilgili hiçbir bilgi niceliği barutun doğasını ortaya koymaya yetmeyecektir. Bir bileşimde ortaya çıkan yeni olanaklılıklar onun öğelerinde tümüyle bulunmaz. Bileşimin davranış biçimi onun öğelerinden herhangi birinin diğer bileşiklerdeki davranışlarından tümüyle farklıdır.

Bunun gibi, kültürler de sahip oldukları özelliklerin toplamından daha fazla bir şeydirler. Bir kabilenin evlilik biçimi, dans ritüelleri ve erginlenme sırlarının dağılımıyla ilgili her şeyi bilebiliriz. Ama bu kültürün, kendi hedefleri bakımından bu öğeleri kullanmasındaki bütünlüğü hiç anlamayabiliriz. Bu amaçlar, çevrede bu olası özellikleri kullananlar arasından seçilir, böylece sahip olmayanlar bunları edinirler. Diğer özellikler isteklerle uyum içinde yeniden biçimlendirilir. Gelişim sürecinde tüm dönem boyunca bilinçli olunamaz, fakat insan davranışının örüntülenmesiyle ilgili çalışmada zekice yorumlama olasılıklarından vazgeçmeye göz yumulmaz.

Kültürlerin bu bütünleşmesi hiç de gizemli değildir. Sanatta ortaya çıkan ve devam eden bir biçem (style) de aynı süreçlerden geçer. Başlangıçta yükseklik ve ışıkla ilgili bir tercihten fazla bir şey olmayan Gotik mimari, uygulamada, bazı kilise inançlarıyla ilgili zevklerin işin içine karışmasıyla, 13. yüzyılın homojen ve biricik sanat biçemi oldu. Bunu birbirlerine uyumsuz öğeleri ayıklayarak, diğerlerini amaç-

larına uygun ve kendi zevklerine uyacak hale getirerek yaptı. Bu süreci tarihsel olarak anlatmaya başladığımızda, kaçınılmaz olarak, sanki bu sanat biçiminin büyümesinde belli bir amaç ve tercih varmış gibi animistik* ifade biçimleri kullanırız. Ne var ki, bu durum dilsel biçimlerimizdeki güçlüklerden kaynaklanıyor. Ortada ne bir bilinçli bir tercih ne de belli bir amaç vardır. İlk olarak, gittikçe daha güçlü bir biçimde kendini ortaya koyan yerel biçimler ve tekniklere yönelik küçük bir eğilimden başka bir şey yoktur. Giderek bunlar daha kesin bir standarda göre bütünleşir ve sonuçta Gotik sanat ortaya çıkar.

Büyük sanat biçemlerinde olan, bir bütün olarak kültürde de olur. Evlenme, savaş, yaşam biçimi ve Tanrılara tapınmaya yönelmiş her türden davranış kültür içinde gelişmiş bulunan seçim yapmayla ilgili bilinçsiz ilkelerle uyumlu örüntülere göre gelişir. Bazı sanat dönemlerinde olduğu gibi, bazı kültürler böylesi bütünleştirmeleri gerçekleştirmede başarısız olurlar. Böylesi bir çok olaya neden olan etmenleri anlamak konusunda çok az şey biliriz. Ne var ki, karmaşıklık düzeyi ne olursa olsun, hatta çok basit de olsa kültürler bütünleşmeyi gerçekleştirirler. Böylesi kültürler az ya da çok bütünleşmiş davranışlar elde etmeyi başarırlar. Bunu sağlayacak olası düzenlemelerin sayısının çokluğu şaşılacak bir durumdur.

Antropoloji çalışmaları büyük oranda kültürel özelliklerin çözümlenmesine yönelmiş olsa da, eklemlenmiş bütünler olarak kültür incelenmesinden daha fazla bir anlam taşırlar. Bu, büyük ölçüde ilk etnografik açıklamaların doğasından kaynaklanır. Klasik antropologlar ilkel halklarla ilgili birincil elden edinilmiş bilgilerle yazmıyorlardı. Onlar, gezginler ve misyonerlerin anlattıkları öyküler ve ilk etnog-

(*) Animizm (canlıcılık): İlkel halklarda yaygın, her nesnede onu hareket ettiren bir ruh olduğunu kabul eden inanç sistemi – ç.n.

rafların şematik, resmî açıklamaları üzerinde çalışan masabaşı araştırmacılarıydılar. Bu ayrıntılardan çocukların diş çıkarmasıyla ya da bağırsaklara bakarak geleceğin okunmasıyla ilgili geleneklerin dağılımını izlemek olanaklıydı ama bu özelliklerin farklı kabilelerdeki görünüm biçimlerinin ve bunların niteliklerinin nasıl belirlendiğini, bunların anlamlarının ne olduğunu kavramak olanaklı olmuyordu.

*Altın Dal** (*The Golden Bough*) gibi kültür çalışmaları ve bildik karşılaştırmalı etnografi incelemeleri kültürel bütünleşmenin görünüm biçimlerinden habersiz gözüküyorlardı. Evlenme ya da ölüm uygulamaları çok farklı kültürlerden ayrımsızca alınan seçilmiş davranışlarla resmediliyordu. Tartışmalar, bir gözü Fiji'de bir gözü Avrupa'da kalan, bir ayağı Ateş Toprakları'nda** (Tierra del Fuego) bir ayağı Tahiti'de, tüm el ve ayak parmakları farklı ülkelerdeki mekanik Frankenstein türünden bir canavarın bir araya getirilmesi gibi ele alınıyordu. Böylesi bir figür ne geçmişin ne bugünün gerçekliğine denk düşüyordu. Temel güçlük, psikiyatride görülen soruna benziyordu. Psikiyatri bir dönem, ruh hastalarının tanımlandığı bir simgeler kataloğu yapmıştı ama hastalığa neden olan davranış örüntülerinin –şizofreni, histeri, manik-depresif bozukluk– nasıl oluştuğundan habersizdi. Ruhsal davranıştaki kişisel özelliğin rolü, bütüncül kişilikte devingen bir yer tutuyor ve onun diğer tüm deneyimlerle ilişkileri tümüyle farklılaşabiliyordu. Eğer zihinsel süreçlerle ilgilenirsek, bireysel bütüncül şekillenmenin özel simgeyle ilişkisiyle kendimizi tatmin edebiliriz.

Kültür çalışmalarındaki durum da büyük ölçüde bu duruma benzer. Eğer kültürel süreçlerle ilgilenirsek, seçilmiş bir davranışın ayrıntıdaki anlamını, yalnızca bu kültürde ku-

(*) Ünlü antropolog J. Frazer'in temel yapıtı – ç.n.

(**) Tierra del Fuego: Güney Amerika'nın güney ucunda aynı adı taşıyan bir büyük adası da olan adalar topluluğu – e.n.

rumsallaşmış heyecanlar, güdüler ve değerlerin arka planıyla bunu karşılaştırarak bilebiliriz. Öyle görünüyor ki, yaşayan bir kültürün incelenmesi için gereken ilk şey, onun düşünce alışkanlıklarını ve kurumlarının işlevlerini bilmektir. Böylesi bir bilgi ise onun otopsi masasına yatırılıp incelenmesi ve yeniden kurgulanmasından elde edilemez.

İşlevsel kültür incelemesinin zorunluluğunu Malinowski tekrar tekrar vurgulamıştı. Yaşayan bir organizmanın otopsi masasına yatırılarak incelenmesi türünden yaygın çalışmaları eleştirmişti. "Yaşam sürecinde canlı işlevleri göz önünde tutarak inceleme yapmalıyız," demişti. Çağdaş etnografinin ilkel bir halkın en kapsamlı resmini ortaya koyan ilk ve en iyi örneklerinden biri, Malinowski'nin Melanezya'daki Trobriand Adaları'yla* ilgili kapsamlı açıklamalarıdır. Ne var ki, Malinowski etnografik genellemelerinde, parçası oldukları kültürde yaşayan bir içeriğe sahip olan özellikleri vurgulamakla ve onların işlevlerini ortaya koymakla yetinmişti. Daha sonra Trobriand yapılanmasının özelliklerini –karşılıklı yükümlülüklerin önemi, büyünün yerel niteliği, Trobriand aile ilişkileri vb.– ekonomik, dinî ve ailevi planda her özyapısal niteliğiyle gözlenmemiş birçok tipten biri olarak ele almak yerine, tüm ilkel dünya için geçerli bir örnek olarak genelleştirdi.

Ne var ki, kültürel davranışın incelenmesi artık genel bir ilkel tiple ilgili özel yerel düzenlemelere eş bir çaba olarak ele alınamaz. Antropologlar, genel olarak ilkel kültürün incelenmesinden tek tek ilkel kültürlerin incelenmesine yöneldiler. Tekilden çoğula evrilen bu değişimin sonuçları konunun netleşmesi için henüz ilk adım sayılır.

Parçaların sürekli analiz edilmesi karşısında, bir bütün olarak, yapının incelenmesinin önemi çağdaş bilimin diğer alanlarında da önemle vurgulanıyor. Wilhelm Stern, bu ilke-

(*) Yeni Gine'nin doğusunda yer alan, küçük bir adalar topluluğu – e.n.

yi felsefe ve psikoloji çalışmasının temeli yaptı. Kişinin bölünmemiş bütünlüğünün çıkış noktası olması gerektiğini ısrarla belirtti. Deneysel ve içe dönük psikolojide neredeyse evrensel olan atomcu çalışmaları eleştirdi. Bunların yerine kişilik biçimi (configuration) içinde incelemeyi geçirdi. Bütün *Yapıcı** okul bu türden alanlar üzerinde çalışmaya kendini adamıştır. Worringer bu yaklaşımın estetik alanda nasıl bir temel farklılığa yol açtığını gösterdi. Son derece gelişmiş iki sanat dönemini, Yunan ve Bizans dönemlerini karşılaştırdı. Eski eleştirinin klasik standartlarla tanımlanmış mutlak (göreli olmayan) terimlerle sanatı tarif ettiğini vurgulayan Worringer, bu yaklaşımın, Bizans resim ve mozaiğiyle temsil edilen sanat sürecini anlayamayacağını söyledi. Birinin başarısı diğerinin terimleriyle değerlendirilemezdi, çünkü her biri farklı sonuçlara ulaşmaya çalışıyordu Yunanlılar kendi sanatlarında canlı olan kendi zevklerini dile getirmeye çalışmış, nesnel dünyayla kendi canlılıklarını özdeşleştirmenin yollarını aramışlardı. Öte yandan Bizans sanatı ise dış dünya karşısındaki derin bir duygulanımla soyutlamalar yapmayı hedeflemişti. Bu iki biçimin anlaşılması için, yalnızca sanatsal yeteneklerin karşılaştırılması değil, aynı zamanda sanatsal kaygılardaki farklılıkların da göz önünde tutulması gerekiyordu. İki biçimin karşılaştırılmasında, yani biçimlerin bütünleşmesinde, her birinin kullandığı biçimler ve standartların diğeri için kabul edilemez olduğu görülüyor.

*Gestalt*** (configuration) psikolojisi, bütünün parçalarından ayrı ve fazla bir şey olduğu savını doğrulama yönünde en çarpıcı çalışmaları yaptı. *Gestalt*çı psikologlar, basit duyu algısı içinde bütünsel deneyimden oluşan ayrı algıların

(*) Yazar burada Almanca "Struktur" (yapı, bünye) sözcüğünü kullanmaktadır, "Strukturalismus" (yapısalcılık) sözcüğünü değil – ç.n.

(**) Yazar burada da, yine Almanca "Gestalt" kelimesini İngilizce "configuration" kelimesi yerine kullanmaktadır – ç.n.

çözümlenemeyeceğini gösterdiler. Algıları, nesnel parçalar içinde bölmek yeterli değildir. Öznel çerçeve, geçmiş deneyimlerin sağladığı biçimler çok önemlidir ve göz ardı edilemezler. "Nesnelerin bütünselliği" ve "eğilimlerin bütünselliği", Locke zamanından bu yana psikolojide doyurucu bulunan basit birleştirme düzeneklerinin yanı sıra incelenmelidir. Bütün, kendi parçalarını belirliyor: Ancak yalnızca onların ilişkilerini değil, ta özlerini de. İki bütünlük arasında bir tür kesiklik vardır ve bunun anlaşılması için onların farklı doğalarının göz önünde tutulması, üstelik de ikisine katılan benzer öğelerin tanınması gerekir. *Gestalt* psikolojisi çalışmaları laboratuvarda deneysel olarak elde edilen sonuçlarla ilgili alanlarda önemliydi fakat sonuçları çalışmalarından çıkan basit sonuçların çok ötesine taşındı.

Toplumsal bilimlerde bütünleme ve biçimin önemi son dönemde Wilhelm Dilthey tarafından vurgulandı. Onun başlıca ilgisi yaşamın yorumlanması ve büyük felsefeler üzerineydi. Özellikle *Typen der Weltanschauung* (*Dünyagörüşü Çeşitleri*) adlı yapıtında felsefi sistemlerin göreceliliğini göstermek için düşünce tarihini çözümledi. Onları, çeşitli yaşam biçimlerinin, ruhsal biçimlenmelerin, yaşama karşı alınan tutumların (*Lebensstimmungen*) birbiri içinde çözünen temel kategorilerde bütünleşmiş tavırların bir ifadesi olarak ele aldı. Herhangi birinin nihai biçim olduğu varsayımına şiddetle karşı çıktı. Dilthey, tartıştığı farklı tavırları kültürel olgular olarak tanımlamadı ama önemli felsefi biçimlenmeleri ve Büyük Frederick dönemi gibi tarihsel dönemleri ele aldığı için, onun çalışması doğallıkla kültürün o rolünün anlaşılmasında gittikçe daha büyük bir bilinçlilik doğurdu.

Bu bilinçlilik, en yetkin ifadesine Oswald Spengler'de ulaştı. Onun *Batı'nın Çöküşü* (*Decline of the West*) yapıtı, başlığını uygarlığın başat örüntüleyicisi olarak gördüğü yazgısal düşünceler konusundan almamıştı. Onun kastettiği, şu

anki tartışmamızla ilgisi olmayan, kültürel biçimlenmelerin yaşayan herhangi bir organizma gibi üzerinden aşamayacakları bir yaşam aralığına sahip oldukları savıydı. Uygarlıkların yazgısıyla ilgili bu tezler Batı uygarlığındaki kültürel merkezlerin yükselmeleri ve yüksek kültürel başarıların dönemleştirilmesi üzerinde temellendirilmişti. Spengler, bu tanımlamayı bir benzeşimle, benzeşimden fazla hiç bir anlamı olmayan yaşayan bir organizmanın doğum-ölüm çevrimiyle, desteklemeye çalışmıştı. Her uygarlığın tutkulu gençliğe, güçlü ergenliğe ve güçten düşmüş yaşlılığa sahip olduğuna inanıyordu.

Spengler'in daha değerli ve özgün katkısı, *Batı'nın Çöküşü*'nde tanımlanan tarihin bu yorumundan çok kültürel biçimlenmeleri karşılaştırmasıydı. İki önemli yazgısal düşünceyi birbirinden ayırıyordu: Klasik dünyanın Apolloncu düşüncesi ve çağdaş dünyanın Faustçu düşüncesi. Apolloncu birisi, ruhunu, "mükemmel parçalardan oluşmuş düzenli bir evren" olarak görüyordu. Onun evreninde isteğe hiç yer yoktu. Mücadele onun kötücül felsefesindeki bir kötülüktü. Kişiliğin içe yönelik gelişmesi düşüncesi ona yabancıydı. Yaşamı dış dünya tarafından acımasızca tehdit edilen bir felaketin gölgesi altında kabul ediyordu, Onun trajik bunalımları, normal varoluşun hoş manzarasını tahrip eden baştan çıkarmalardı. Aynı olay, bir başka bireyin başına geldiğinde, aynı biçimde olacak ve aynı sonuçlara yol açacaktı.

Öte yandan Faustçu kişinin kendisiyle ilgili düşünceleri, engellerle mücadele eden, sonsuz bir zorlamadır. Onun bireysel yaşamın seyriyle ilgili yorumu iç gelişmenin ve geçmiş seçimleriyle deneyimlerinin kaçınılmaz sonuçları olarak ortaya çıkan varoluşunun felaketlerini ortaya koyar. Savaşım varoluşun özüdür. Onsuz kişisel yaşamın hiçbir anlamı yoktur. Yalnızca daha yüzeysel varoluş değerleri elde edilebilir. Faustçu kişi sonsuzluğu arzular. Sanatsal girişimleri

dışa dönüktür. Faustçu ve Apolloncu varoluşu yorumlama da birbirinin zıttıdır. Birinde ortaya çıkan değerler diğerine yabancı olup önemsiz şeyler olarak görünür.

Klasik dünya uygarlığı Apolloncu yaşam anlayışıyla oluşuyordu. Çağdaş dünya ise bütün kurumlarıyla Faustçu anlayışın sonuçlarından ortaya çıkıyor. Spengler, ayrıca "ölüm yargıçlarının önüne gelmeden önce dar ve amansız bir yaşam yolundan geçmek zorunda olunduğuna inanan" Mısırlılar'ın ve katı bir ruh-beden ikiciliğine inanan Maniciler'in görüşlerine de göz atmıştı. Fakat onun en önemli inceleme konuları Apolloncu ve Faustçu düşüncelerdi. Matematik, mimarlık, müzik ve resme Batı uygarlığının farklı çağlarının birbirine zıt bu iki felsefesinin ifadeleri olarak bakıyordu.

Spengler'in yapıtlarında ortaya konulan bu şaşırtıcı izlenim sunuş biçimine kısmen denk düşüyordu. Onun ele aldığı uygarlıkların çözümlenmemiş karmaşıklığının sonuçları daha da önemliydi. Tarihsel çeşitliliği içinde Batı uygarlıkları, sınıflar ve mesleklerle ilgili tabakalarıyla, kıyaslanamaz zenginlikleriyle, birkaç beylik sloganla özetleyerek anlaşılabilecek olgular değillerdi. Eğer bulunabilirlerse, sınırlı sayıda entelektüel ve sanatsal çevre dışında Faustçu insan, bizim uygarlığımızla beraber kendi yolunu bulamazdı. Faustçular kadar güçlü eylem adamları ve işbilir tüccarlar vardı. Ama çağdaş uygarlığın tatmin edici etnografik açıklaması olmadığından böylesi kişilerin sürekli ortaya çıktıkları söylenemezdi. Kültürel tipimizin belirleyici nitelemesi, Edward Carpenter'ın söylediği gibi "durmadan bir şeylere yetişmeye çalışan", sonsuzluk arzusuyla dolu Faustça özelliklerle nitelendirilen, dışa dönük, yönetici, dünyasal etkinlikle devamlı olarak uğraşan, yaratıcı bir tiptir.

Antropolojik olarak söylenirse, Spengler'in dünya uygarlıkları betimlemesi, sanki bir halk kültürünün tekbiçimliliğinin zorunluluğu varmış gibi, tabakalaşmış çağdaş toplu-

mun ele alınmasında da aynı zorunluluğu duyarak kendini sınırlamıştır. Bugünkü bilgi düzeyimizle, Batı Avrupa kültürüyle ilgili tarihsel veriler çok karmaşık bir durumda. Toplumsal farklılaşmalarsa gerekli çözümlemeleri yapmak için aşırı düzeyde yığılmış durumda. Spengler'in ufuk açıcı Faustçu insan tartışması Avrupa edebiyatı ve felsefesinin incelenmesi için yararlı olsa da, değerlerinin göreceliğiyle ilgili vurgusu haklı olsa da, onun çözümlemeleri nihai bir değer taşımaz. Çünkü aynı şekilde geçerli başka betimlemeler de yapılabilir. Geçmişe bakışla Batı uygarlığı gibi çok büyük ve karmaşık bir bütünü uygun bir biçimde nitelendirmek olanaklı olabilir. Ne var ki, ölçülemez kıymetteki düşüncelere dayalı Spengler'in varsayımındaki gerçeklik ve öneme karşın, şu anda Batı dünyasını herhangi bir seçilmiş özelliğin terimleriyle yorumlamaya çalışmak karmaşaya düşmekten başka bir sonuç vermez.

Basit kültürlerle ilgili olguların toplumsal olguları açıkladığı, tersi durumda karmaşa çıkacağı ve kanıtlamanın olamayacağı savı, ilkel halklarla ilgili çalışmaların felsefi açıdan haklı gösterilme nedenlerinden birisidir. Bu, hiçbir yerde, bireylerin duygu ve düşüncelerinin kültürün içinde yer aldığı, temel ve özgün biçimlerin söz konusu olduğu yerdekinden daha doğru değildir. Bireylerin alışkanlık örüntülerinin göreneksel geleneğin etkisiyle oluştuğu durumlarda bütün sorun, o andaki basit halkların incelenmesiyle kolayca anlaşılabilir. Bu durum, bu yolla keşfedilen olgu ve süreçlerin uygulanmasının ilkel uygarlıklarla sınırlı oldukları anlamına gelmez. Kültürel biçimler, bildiğimiz en karmaşık ve en gelişmiş toplumlar için de geçerli ve anlamlı olabilir. Ancak eldeki malzeme onlardan başarılı bir biçimde yararlanmak için bize çok karışık ve gizemli gözükür.

Kendi kültürel süreçlerimizi kavramamız için gereken en kestirme yollardan birine dolambaçlı bir yoldan ulaşabiliriz.

İnsanlarla onların hayvanlar dünyasındaki ataları arasındaki tarihsel ilişkileri anlamak için biyolojik evrimle ilgili gerçeklerden yararlanmak gerektiğinde, Darwin, böceklerin fiziksel yapılarını ya da fiziksel süreçlerini ele almış, fiziksel yapısı oldukça karmaşık olan insanı ele almak yerine daha kolay anlaşılabilen basit malzemeden yararlanmıştı. Kültürel mekanizmaların incelenmesinde de aynı şey geçerlidir. Daha basit biçimde örgütlenmiş topluluklardaki düşünce ve davranışların incelenmesinden elde edilen bilgilere gereksinmemiz var.

Bazı ayrıntıları ortaya koymak için üç ilkel uygarlık seçtim. Bir kültürü en gelişmiş noktadaki durumuyla ele almaktansa birkaç farklı kültürdeki davranış yapılarını kavramak daha aydınlatıcı olabilir. Doğum, ölüm, ergenlik ve evlilikle ilgili farklı kültürel davranış konularındaki amaçlar ve güdüler arasındaki ilişki dünyanın genel bir gözlemiyle açıklanamaz. Kendimizi daha sınırlı bir görevle, birkaç kültürdeki çok yanlılığı ele almakla sınırlamalıyız.

IV

New Mexico Pueblolar'ı

Güneybatı Pueblo Kızılderilileri, Batı dünyasında en iyi bilinen ilkel halklardan biridir. Amerika'nın ortasında, herhangi bir kıtalararası gezginin kolayca ulaşabileceği yerde yaşarlar. Hâlâ eski tarzda yaşıyorlar. Kültürleri New Mexico ve Arizona dışındaki Kızılderili toplulukların tümünde olduğu gibi parçalanmamış durumdadır. Belli aylarda ya da yıllarda, taşlardan inşa edilmiş köylerinde, tanrıları için eski danslarını yapıyorlar; yaşamları eski bilinen seyrini izliyor. Bizim uygarlığımızdan aldıkları şeyleri yeniden biçimlendiriyor ve kendi davranışlarına uyarlıyorlar.

Romantik bir geçmişleri var. Hâlâ yaşadıkları Amerika'nın bu bölümündeki her yerde atalarının kültürleriyle yapılmış evler bulunabilir. Paueblolar'ın altın çağında yarlarda ve vadilerde yerleşmiş, iyi planlanmış şehirleri vardı. 12. ve 13. yüzyıllarda çok sayıda şehirleri bulunuyordu. Ancak tarihlerini, her birinde dinsel tören yapılan bir yeraltında bölümü olan taştan yapılmış tek odalı evlerin bulunduğu başlangıç dönemlerine dek izleyebiliriz. Yine de bu ilk Pueblo halkı güneybatı çölünde ev kuran ilk halk değildi. Daha eski

bir halk, Sepetyapıcılar (Basketmakers), geliş tarihlerini hesaplayamayacağımız çok eski bir dönemde burada yaşamıştı. Onlar daha sonra buradan sürüldüler, belki de ilk Pueblo halkınca yok edildiler.

Pueblo kültürü, bu kurak düzlüğe yerleşildikten sonra ok ve yayla gelişti; taş mimari ve çeşitli tarım etkinlikleriyle ilgili bilgiler birikti. Kuzeyinde Colorado Nehri'nin aktığı, hemen hemen hiç su bulunmayan San Juan Vadisi'nin, büyük bir yerleşim yeri olarak neden seçildiğini hiç kimse açıklayamıyor. Bugünkü ABD'nin kapladığı alan içinde insan yaşamına en elverişsiz bölgelerden birisi olarak gözüken bu bölgede, yine de Meksika'nın kuzeyindeki Kızılderili şehirlerinden en büyükleri gelişti. Bu şehirler iki çeşitti ve ikisi de aynı dönemde, aynı uygarlıkça inşa edilmişe benziyor: Birisi uçurum yerleşimi, diğeri yarım daire biçimindeki kale benzeri yerleşim. Uçurum yerleşimi, uçurumların dimdik yüzlerine kazılan evlerden oluşur. Vadi tabanından yüzlerce metre yukardaki düz çıkıntılara yapılan bu evler, insanlığın en romantik yerleşim yerlerinden biridir. Herhangi bir tarım alanından yoksun, iyi düzenlenmiş patikalar olmasa su bulmanın olanaksız olduğu, su kaynaklarından bu kadar uzak bir yere evler yapmaya insanları neyin zorladığını bilmemiz olanaksız. Bazıları harabeye dönmüş olsa da, bu evlerin güzellik ve inceliği hayranlığımızı kazanıyor. Pueblo'nun ev inşa ettiği yer ne kadar sert ve kayalık olursa olsun, bir şey hiç ihmal edilmemişti: *Kiva,* yani bir toplantı odası olarak hizmet edecek büyüklükte, kayaya oyulmuş, bir insanın dik olarak durabileceği yeraltı tören odası. Kivaya dar bir ağızdan girilen bir merdivenle inilir.

Diğer yerleşim biçimi, çağdaş planlı şehrin ilk örneklerinden biridir. Dış tarafı güçlendirilmiş duvarı yarım daire biçiminde bir kavis yapan, üç katlı evler, içe doğru teraslar halinde düzenlenmiştir. Büyük duvar kolonların sardığı ev ye-

raltındaki kivaya bitişiktir. Bu biçimin bazı büyük vadilerdeki örneklerinde sadece kiva değil, benzer biçimde yer altında büyükçe bir tapınak, her şeyiyle ve mükemmel bir duvarcılıkla inşa edilmiştir.

İspanyol maceracılar altın şehirleri aramaya geldiklerinde Pueblo uygarlığı zirveye ulaşmıştı. Öyle görünüyor ki, kuzeyden gelen Navajo-Apaçi kabileleri bu eski halkların şehirlerinin su stoklarını kesmiş ve onlara egemen olmuşlardı. İspanyollar geldiğinde, Pueblolar hemen hemen iki tür yerleşim yerini de terk etmiş ve halen bulundukları Rio Grande köylerine yerleşmişlerdi. Batı'ya doğru, en büyük Batı Pueblolar'ı olan Acomalar, Zuniler ve Hopiler yerleşmişti.

Bu nedenle Pueblo kültürü uzun bir türdeş tarihe sahiptir. Bunun bilinmesinde yarar var, çünkü bu halkların kültürel yaşamı Kuzey Amerika'nın diğer bölümlerinden çok farklıdır. Ne yazık ki, arkeoloji bundan daha ileriye giderek, Amerika'nın bu küçük kısmında yaşayan bir toplumun, yavaş yavaş kendisini çevreleyen tüm topluluklardan farklılaştırarak, giderek daha artan bir ölçüde varoluşunu özgün ve tutarlı bir tarza nasıl yönelttiğini bize anlatamaz.

Gelenekleri ve yaşam biçimleriyle belli bir tanışıklık olmadan Pueblo kültür biçimlenmesini anlayamayız. Onların kültürel hedeflerini tartışmadan önce, kısaca toplumlarının temel çatısını ortaya koymalıyız.

Zuniler törensel bir halktır. Ilımlılık ve saldırgan olmama diğer bütün meziyetlerden üstündür. Tüm ilgileri, zengin ve karmaşık törensel yaşama yöneliktir. Tanrılarla, sağlıkla, güneşle, kutsal fetişlerle, savaşla, ölümle, ilgili maskeli inançları, resmî din adamlarının ritüelleri ve takvimle ilgili gözlemleriyle oluşmuştur. Ritüellerle ilgili yarışmalar kadar hiçbir etkinlik onlar için önemli değildir. Batı Pueblolaları arasındaki yetişkin erkeklerin çoğu yaşamlarının büyük

bir kısmını bunlarla uğraşarak geçirir. Bu durum, bu konuya alışık olmayan bizim zihnimize karmaşık gelen birçok ritüelle ilgili ezber yapmayı, belli bir takvime bağlanmış törenleri düzenli biçimde izlemeyi, farklı inançları birbirine bağlamayı ve resmî süreçlerin sonsuz dizisinde görev almayı gerektirir.

Törensel yaşam yalnızca zaman ayırmayı değil, Pueblolar'ın tüm dikkatlerini buna harcamalarını gerektirir. Yalnızca ritüellere katılanlar ve onlardan sorumlu olanlar değil, tüm Pueblo halkı, kadınlar, ritüelle ilgili hiçbir mal varlığı olmayanlar bile günlük konuşmalarıyla bu etkinliğin içindedir. Bir tören varsa, bütün gün herkes seyirci olarak oradadır. Eğer bir din adamı hastaysa ya da onun yokluğunda yağmur yağmıyorsa tüm köy onun yanlışından ve başarısızlığından söz ederek çalkalanır. Maskeli tanrıların din adamı kimi doğaüstü varlıklara karşı bir suç mu işledi? İnzivaya çekildiğinde karısının yanına gidip yanlış bir iş mi yaptı? Bunlar on beş gün boyunca köydeki konuşmaların ana başlıklarıdır. Bir taklitçi törende maskesine yeni bir tüy takarsa, bu, koyunlarla, bahçelerle ya da evlilik ve boşanmalarla ilgili konuşmaları gölgede bırakır.

Bu konuların zihinleri bu kadar meşgul etmesi anlaşılır bir şeydir. Zuni dinsel uygulamaları, doğal olarak, kendi haklılıklarına güçlü bir biçimde inanır. Her adımda, eğer sürecin gereklilikleri yerine getirilirse, maskeli tanrıların törenlerdeki kostümleri en ince detaylarına dek göreneklere uygunsa, kurbanlar kusursuzsa, saatlerce süren duaların sözleri ezberlenmişse, sonuç insanların arzularına uygun olacaktır. Her zaman dillerinde olan yalnızca şudur: "Nasıl olacağını bil." Dinlerinin kurallarına göre, maske yapmak için gerekli kartal tüyünün kuşun göğsü yerine omuzlarından alınması önemli bir sorundur. Her ayrıntının büyüsel bir etkisi vardır.

Zuniler taklide dayalı büyüye çok güvenirler. Yağmur yağdırmak için köyden ayrılan din adamı kayaları yerlerde yuvarlayarak gök gürültüsü meydana getirir. Yağmur yağdırmak için etrafa su saçar, bir kase suyu derelerin suyla dolması için sunağa koyar, gökyüzünde bulutlar toplansın diye yerel bir bitkiyi döverek köpükler çıkartır, Tanrılar "nemli soluklarını tutmasınlar diye tütün içerek dışarıya bolca üfler. Maskeli tanrı danslarında insanlar doğaüstü varlıkların "bedenleri"ne kendilerini benzeten giysiler giyer, boyanır ve maske takarlar. Böylece tanrıların lütfu elde edilmeye çalışılır. Büyü alanıyla ilgisi oldukça sınırlı konularda bile Zuni düşüncesi aynı mekanik etkinliliği çağrıştırır. Dinsel uygulamalara katıldığı anda resmî görevli ya da din adamının uyması gereken yükümlülüklerden birisi de hiçbir öfke duymama yükümlülüğüdür. Bu, yalnızca temiz kalbi olanlara yaklaşan kutlu tanrılarla ilişkiyi kolaylaştırmak içindir; yoksa öfke tabu değildir. Öfkenin yokluğu, doğaüstü uğraşlarla ilgili hazırlığın bir işaretidir. Öfkeli zihin doğaüstü uğraşları zorlaştırır ve onların paylarına düşecek olanların elde edilmesini olanaksız kılar. Onun büyüsel bir etkisi vardır.

Zuniler'in duaları da belli bir biçimde belirlenmiştir. Duaların etkisi, güvenilir yorumlarından gelir. Zuniler'deki böylesi göreneksel dua biçimlerinin miktarı çok fazla değildir. Tipik olarak ritüel dilinde tanımlanan bu dualar ezberden okuyanın törensel zorunluluklarıyla törenin sonunda ortaya çıkarlar. Görevler taklitçinin/canlandırıcının atanmasına göre belirlenir: Duacının sopası için söğüt filizleri toplanır, pamuktan iplerle kuşların tüyleri birbirine bağlanır, sopalar boyanır, erik ağacından yapılma asalar tanrılara sunulur, kutsal dereler ziyaret edilir, inzivaya çekilinir. Duanın okunması titizlikle yapılmalı ve orijinal dinsel eylem kadar özen gösterilmelidir.

Irmağın akışı boyunca
Oradaki arayanlar babalarımızdır
Erkek söğüt,
Dişi söğüt,
Dört kez kesiyorum dümdüz genç filizleri,
Evim için
Yolumu yapıyorum.
Bugün
Sıcak insan elimle
Onları tuttum.
Dua sopalarıma insan biçimi verdim.
Bulut kuyruklu şeridiyle
Birisi büyükbabamdı,
Erkek hindi,
Kartalın ince bulut kuyruğuyla,
Şeritli bulut kanatlarıyla
Yığılmıştı bulut kuyruklar
Tüm yaz kuşlarınınkiyle,
Bunlarla dua sopama dört kez insan biçimi verdim.
Birinin bedeniyle, ki annemdir,
Pamuk kadın,
Zayıf bir pamuk iplikten yapılmış olsa bile,
Dört kez onları doladım ve bedenlerini bağladım,
Dua sopalarına insan biçimi verdim.
Birinin bedeniyle, ki annemizdir,
Siyaha boyanmış kadın,
Onları dört kez bedenle kapladım,
Dua sopalarıma insan biçimi verdim.

Zuni duaları hiçbir zaman insanların yüreğinin dışavurumu değildir. Biraz değiştirilmiş sıradan dualar varsa da, bu onların daha uzun ya da kısa olmasından başka bir anlam taşımaz. Dualar hiçbir zaman yoğunluklarını yitirmez. Her za-

man ılımlı ve törensel biçimdedirler. Güzel günler, düzenli yaşam ve şiddetten korunma isterler. Savaş duasında bile din adamı duasını şöyle bitirir:

Dördüncü kez dualarımı yolladım.
Çocuklarımız,
Onların barınaklarını dikenler bile
Yabanıllığın kıyısında,
Yollarını güvenli kıl,
Ormanlarını
Ve fundalıklarını
Suya batmış kollarına el uzat
Kalplerini korumak için;
Yollarını güvenli kıl;
Yolları tümüyle açık olsun,
Onlar için hiç güçlük olmasın
Çok az bir yol gitseler de.
Bütün küçük oğlanlara,
Bütün küçük kızlara,
Ve yollarda yürüyen herkese,
Güçlü kalpler ver,
Güçlü ruhlar;
Yolları Dawn Gölü'ne ulaşsın
Sen çok yaşa;
Yolların açık olsun;
Yaşamın kutlu.
Güneş babanın yaşam veren yolunun ortaya çıktığı yere,
Yolun varsın;
Yolun açık olsun.

Zuniler'e neden herhangi bir dinsel törene başvurdukları sorulduğunda, cevapları hazırdır. Yağmur için. Bu, az çok alışılmış yanıtlardan biridir. Ancak köklü bir Zuni davranışını yansıtır. Verimlilik, tanrıların ihsanları arasında en çok

şükran duyulan konudur. Zuni düzlüklerindeki çöl topraklarında ürünlerin büyümesi için yağmur öncelikli taleptir. Din adamlarının inzivaya çekilmeleri, maskeli tanrısal danslar, hatta tıpla ilgili etkinliklerin çoğu o sırada yağmur olup olmadığına bakılarak değerlendirilir. "Suya şükran" bütün şükran ifadelerinin en genel anlamıdır. Böylece, tanrılar Zuni odalarına geldiğinde onlara yöneltilen şükran ifadelerinde ve dualarda tanrıların en bilinen lakabı suyla ilgilidir: Tanrı "suyla dolu olan", Tanrıların merdivenleri "su merdiveni" ve savaşta yüzülen kafa derisi "suyla dolu" bir örtüdür. Ölümde de, yağmur bulutları geri gelip, evrensel iyiliği taşırlar. Yazın öğleden sonra gökyüzüne yağmur bulutları toplandığında insanlar çocuklarına "dedeleriniz geliyor" derler. Bu deyiş, bireyin ölü akrabalarını değil, kişisel olmayan tüm ortak ataları dile getirir. Maskeli tanrılar da yağmurdur ve dans edildiğinde tanrıların kendi varlıklarını –yağmuru– aşağıya, halka vermeye zorlandıklarına inanılır. Yine din adamlarının sunaklarında hareketsiz oturdukları ve sekiz gün inzivaya çekildikleri törenler de bir bakıma yağmur çağrısıdır.

Devamlı nerede kalıyorsan
Yollarını açığa çıkart.
Hafif rüzgârın bulutları dağıtsın,
Zarif buluttan saç lülelerin
Can veren sularla dolsun,
Bizimle kalmaları için onları gönder.
Güzel yağmurun toprağı okşasın,
Burada Itıwana'da,[1]
Babalarımızın kaldığı yerde,
Annelerimizin,
Ki, ilk var olanlar onlar,
Büyük su kütlenle
Bir araya geleceksin.

1 Itiwana: "Orta", Zuni tören dilinde dünyanın merkezi.

Ancak yağmur, Zuniler'in her zaman yaptıkları dualardaki verimlilik konusuyla ilgili görünümlerden yalnızca biridir. Bahçelerdeki ve kabiledeki verimlilik artışı birlikte düşünülür. Mutlu kadınlarla kutsanmak istenir.

Çocuklu olanlar bile,
Bir çocuğu sırtlarında taşıyorlar,
Diğerini beşik tahtasında tutuyorlar,
Birinin elinden tutmuşlar,
Bir tane daha gelmeden önce.

İlerde göreceğimiz gibi, insan verimliliğini artırma araçları, bir hayli simgesel ve gayri şahsi özelliktedir. Yine de verimlilik, dinsel törenlerin bilinen hedeflerinden biridir.

Zuniler'in tüm dikkatini toplayan bu törensel yaşam, bir çarkın dişlilerini birbirine bağlayan bir dizi gibi örgütlenmiştir. Din adamlığı kendi kutsal nesnelerine, inziva uygulamasına, danslarına, dualarına ve yıl boyu süren bir programa sahiptir. Tüm bunlar, bütün farklı grupların ve kutsal eşyaların kullanıldığı ve tüm etkinliklerin odağında yer alan kıştan çıkış töreniyle başlatılan bir döngüdedir. Kabilesel maskeli-tanrı töreni toplulukları da benzer eşyalara ve takvimsel törenlere sahiptir. Bu törenler, büyük kış kabile maskeli-tanrı töreni Shakalo'yla sona erer. Özel tedavi uğraşlarıyla tıp toplulukları da benzer biçimde tüm yıla dağılan bir işlev görürler. Onların yıllık uğraşı da kabile sağlığı için düzenlenen bir törenle sonuçlanır. Zuni törensel yaşamının bu üç büyük inancı birbirini dışlamaz. Bir kişi, sık sık olduğu gibi, yaşamının önemli bir bölümünde bu üçünün de parçası olabilir. Her biri için kişiye "birlikte yaşaması" amacıyla kutsal eşyalar verilir ve ondan törensel bilgilenmeyi tam olarak yerine getirmesi istenir.

Din adamlığı kutsallığın en yüksek düzeyinde yer alır. Dört büyük ve sekiz küçük dinsel görev vardır. "Din adam-

ları çocuklarını[2] bir arada tutarlar." Kutsal insanlardır. Kutsal evlerinde bulunan kutsal tıp bohçaları, Dr. Bunzel'in dediği gibi "tarif edilemez ölçüde kutsaldır". Malzemeler büyük kapalı kavanozlarda, az miktarlar halinde din adamının evinin özel odalarında saklanır. Kavanozlar kamıştan tıpası olan çiftler halindedir. Birinde su doludur ve içinde çok küçük bir kurbağa vardır. Diğerinde ise tahıl bulunur. İki kavanoz metrelerce uzunluktaki pamuk iplerle birbirlerine sarılır. Din adamının tıp bohçasının bulunduğu kutsal odaya girilmez. Yalnızca her öğünden önce bohçayı beslemek için ev halkından yaşlı bir kadın ya da küçük bir kız içeri girebilir. Ne amaçlı olursa olsun, kutsal odaya biri girdiğinde ayaktaki çarıklar çıkarılır.

Birçok ritüelde bulunmaları zorunlu olan ve çoğu durumda töreni başlatan ilk adımı atan din adamları, halk törenlerinde yer almazlar. İnzivaya çekilmeleri kutsal bohçalarından daha gizli ve daha kutsaldır. Haziran'da, yağmura gerek duyan tahılların 30-40 cm. uzunluğa ulaştıkları anda, inziva dizileri başlar. Bir önceki çıkarken, yeni din adamı inzivaya "girer" ve "günlerini oluşturmaya" başlar. Güneş inancının ve savaş inancının şefleri de inzivaya çekilen din adamları arasındadır. En önemli din adamları sekiz gün, diğerleri ise dört gün boyunca, hareketsiz bir biçimde otururak düşüncelerini tören malzemesi üzerinde yoğunlaştırırlar. Bu günler boyunca bütün Zuniler yağmur yağmasını bekler. Yağmurla gelen din adamlarına şükran duyulur, inziva günleri sona erdikten sonra sokakta rastlayan herkes onları selamlar ve teşekkür eder. Halk, yağmurdan daha çok din adamlarına şükran duyar. Din adamları tüm yaşamları boyunca el üstünde tutulurlar. Halklarının koruyucuları olarak konumları çok önemlidir. İnziva süresince söyledikleri dualar bunu gösterir:

2 Zuni halkını.

Soyumdan gelen tüm çocuklarım,
Onların tümünü elimde tutarım,
Biraz yol aldıktan sonra
Hiç kimse pençemden kurtulamaz.
Küçük böcekler bile,
Küçük pis böcekler bile
Onların tümünü ellerimle sıkıca tutayım,
Hiçbiri pençemden kurtulamasın.
Çocuklarımın yollarının tümü açık olsun;
Yaşlansınlar;
Yollarının tümü Dawn Gölü'ne ulaşın;
Yolları açık olsun;
Düşüncelerini buna bağlamak için
Günlerin oluştu.

En büyük din adamlarının başkanları, güneş inancı şefi ile savaş inancının iki şefi, hep birlikte yönetici organı ve Zuniler'in meclisini oluştururlar. Son tahlilde Zuniler bir tür teokratik yönetime sahiptir; çünkü din adamları kutsal insanlardır. Ancak görevlerini yerine getirirken asla öfkelenmezler. Herkesin oybirliği olmadan önlerine hiçbir şey getirilmez. Din adamları, Zuni takviminde yer alan bütün önemli törensel olaylarda inisiyatif sahibidirler. Ritüellerle ilgili görevlendirmeleri onlar yapar, büyücülük olaylarında hükmü onlar verir. Bizim anladığımız anlamda bir yönetim organı düşünürsek, Zuniler'de mahkemeler de, makamlar da yoktur.

Eğer din adamlığı önemli kutsallık konumunu koruyorsa, maskeli tanrı inancı bunların en önemlisidir. Zuniler'in gözünde ilk sırayı onlar alır ve yeşil bir defne ağacı gibi sevgiyle beslenirler.

İki tür maskeli tanrı vardır: Özel maskeli tanrılar, yani kachinaslar ve kachina din adamları. Kachina din adamla-

rı doğaüstü dünyanın şefleridir ve Zuni dansçıları tarafından maskelerle kendilerini gayrı şahsi duruma getirirler. Zuniler'in gözündeki kutsallıkları onların inancını dans eden özel tanrılarınkinden bir hayli farklılaştırır. Dans eden tanrılar mutludurlar ve Zuniler'in güneyindeki boş çölden oldukça uzaktaki bir gölün dibinde doğaüstü dostlarıyla beraber yaşarlar. Orada sürekli dans ederler. Ancak onlar dans etmek için en çok Zuniler'in yanına gitmekten hoşlanırlar. Bu nedenle onları gayrı şahsileştirmek için arzuladıkları zevkleri vermek gerekir. Bir insan tanrının maskesini taktığı zaman, kendisi de doğaüstü bir varlık haline gelir. O, artık insan gibi konuşmaz. Yalnızca tanrılara özgü özel bir çığlık atar. O, bir tabudur ve kutsallığa ulaşan herhangi bir insanın yapması gereken bütün yükümlülükleri yerine getirmelidir. Yalnızca dans etmez, aynı zamanda danstan önce esrik bir durum yaşar, dua sopası fideleri diker ve kendine hâkim olma sürecine girer.

Zuniler'in pantheonunda* yüzden fazla maskeli tanrı vardır. Bunların çoğu otuz-kırk çeşit dans grubu oluşturacak biçimde bir araya gelirken, diğerleri altı yön için altı renkten oluşan altılı gruplar meydana getirirler. Zuniler bunların çoğunu aşağı yukarı sayabilirler. Bu tanrıların her biri elbiselerinde bireysel ayrıntılar taşır, bireysel maskesi ve tanrılar hiyerarşisi içinde belli bir yeri vardır. Her birinin yaptıklarıyla ilgili efsaneler anlatılır ve sırası geldiğinde yapılan özel törenleri vardır.

Maskeli tanrıların dansları tüm yetişkin erkeklerden oluşan kabilesel bir toplulukça yönetilir ve uygulanır. Kadınlar da "yaşamlarını kurtarmak için" inisiyatif alabilirler ama onlar kostüm giymezler. Kadınlar herhangi bir tabu nedeniyle dışlanmazlar ama bir kadının törensel üyeliği geleneklere

(*) Çoktanrılı bir dinde bulunan tanrıların tümü ve aynı zamanda tüm tanrılara adanan tapınak – ç.n.

uygun değildir. Bugün bile yalnızca üç kadın üye vardır. Görenekler bilinen belli bir zamandan çok daha eskilere dek gider. Kabile erkeklerinin topluluğu, altılı guruplar biçiminde ve her biri için özel bir kiva ve tören odasıyla örgütlenmiştir. Her bir kivanın özel görevlileri, kendine ait özel dansları ve dansta kendi üyelerinin rolleri vardır.

Kivalardan herhangi birine üyelik çocuğun doğumundaki törensel babanın seçimine göre olur. Çocuk beş ya da dokuz yaşına gelene dek kivaya giremez. Çocuğun ilk girişi özel bir törenle olur. Bu giriş, Dr. Bunzel'in dikkat çektiği gibi, çocuğa ezoterik gizemleri öğretme değildir: Bu giriş yalnızca doğaüstü güçlerle yapılan bir tür sözleşmedir. Çocuğu güçlü kılar ve bu nedenle çok önemlidir. "Kachina korkusu", maskeli tanrıların bir cezası olarak, girişle birlikte gündeme gelir. Maskeli tanrılar Yukkadan* yapılma kırbaçlarıyla çocuğu kırbaçlarlar. Bu ritüel, bir tür şeytan (kötü ruh) kovma ritüelidir. Böylece "kötü olaylar uzaklaştırılır" ve gelecekteki olaylar mutlu olaylara dönüştürülür. Zuniler'de kırbaçlama asla çocuğu terbiye etmek için kullanılmaz. Beyaz anababaların onu bir ceza aracı olarak kullanmaları şaşılacak bir olaydır. Giriş töreninde çocuğun çok korktuğu kabul edilir. Çocuk yüksek sesle ağlarsa, ayıplanmaz. Tam tersine bu, töreni daha değerli yapar.

Daha sonra, erkek çocuk aşağı yukarı on dört yaşına gelip belli bir sorumluluk alacak duruma varınca daha güçlü maskeli tanrılarca tekrar kırbaçlanır. Bu giriş töreninde çocuk başına bir kachina maskesi takar. Bu maske, onun, Kutsal Göl'ün doğaüstü varlıkları yerine kendi komşuları ve akrabalarının bir dansçısı durumuna geldiğini ortaya koyar. Bu son kırbaçlamadan sonra, kabilenin en uzun boylu dört çocuğu kendilerini kırbaçlayan kachinaların dehşetiyle karşı karşıya kalıp dayanıklılık göstermek zorundadırlar. Din

(*) Yucca: Anayurdu Amerika olan zambakgillerden bir ağaççık – ç.n.

adamları başlarındaki maskeleri çıkarıp çocukların başlarına geçirirler. Bu, çok önemli bir andır. Çocuklar dehşete düşerler, yukka kırbaçları kachina dehşet vericilerinin ellerinden alınır ve başlarındaki maskeleriyle karşılarında duran çocukların ellerine verilir. Çocuklar kırbaçları onlara yöneltir. Bu, giriş töreninden önce doğaüstü varlıklar konumunda olan çocukların, ölümlü insanlar olarak yerine getirmek zorunda oldukları ilk somut eylemdir. Çocuklar, dört kez sağ kola, dört kez sol kola, dört kez sağ bacağa, dört kez de sol bacağa kırbaç vururlar. Kachinaslar tüm çocuklar tarafından sırayla kırbaçlandıktan sonra din adamları onlara uzun bir efsane anlatır. Efsanedeki çocuk gayrı şahsi kachinasların gizini açığa vurduğu için maskeli tanrılarca öldürülür. Tanrılar çocuğun kafasını bedeninden ayırır ve Kutsal Göl'e kadar tekmelerler. Çocuklar bunları kimseye asla ve asla anlatmamalıdırlar. Onlar artık inancın bir üyesidirler ve gayrı şahsi maskeli tanrılar haline gelmişlerdir.

Çocuklar henüz maskelere sahip değillerdir. Belli bir serveti olan evli erkekler durumuna gelene dek maskeleri olmayacaktır. Bir adam epeyce servete kavuşup kivasının reisi olarak tanınınca maske töreninin yapılmasını talep eder. Çocukken onu kırbaçlayan kachinaslar onu bir kez daha kırbaçlarlar. Kivasında şölen verilir ve dans edilir. Maskesi artık onundur. Maskeyi evinde tutacaktır. Maske evinin en değerli nesnesidir. Öldüğünde, Kutsal Göl'deki kachina gurubuna katılabilmesi için maskesi de yanında gömülür. Bir adam, her zaman maskesi olanlardan karşılıksız maske ödünç alamaz. O, seçildiği kachinayı temsil eden renklerle maskeyi boyar. Uygun resimler ve aksesuarlarla maskeyi hazırlar ve birçok başka kachinasın gayrı şahsi kılınma töreninde kullanır.

Kachina din adamlarının inancı/kültü oldukça farklıdır. Kachina din adamlarının maskeleri istek üzerine yapılmaz

ve farklı gayrı şahsi törenlerinde yeniden parlatılmaz. Onlar belli kült kurallarıyla belirlenmiş sürekli maskelerdir. Kutsallık sırasında, en önemli din adamlarının tıp bohçalarından sonra ikinci sırada yer alırlar. Bu maskelerin, dünyanın başlangıcından bu yana onlara sahip olan ve bakan, aynı evden gelen aile üyelerince korunduğunu söylerler. Her biri kendi kült grubuna sahiptir. Bu kült grupları Zuni törenlerinden herhangi birinde gerekli olduğunda söz konusu maskelerle törenleri gerçekleştirmekle sorumludurlar. Kachina din adamlarının bu sürekli maskeleri, gayrı şahsi törenlerinin ezberlenmesi ve görüntülerinin yer almasıyla uzun ritüellerde kullanılır. Kachina dansçılarından farklı olarak, onlar dansa katılmazlar. Yalnızca takvimdeki ritüellerde işlev görürler. "Yeni Yılı oluşturan" yılın en önemli töreni Shaloko'da, yani çocukların kırbaçlandığı giriş töreninde bunlar kullanılır. Bunlar, Zuniler'deki din adamları şefinin, "gün ışığı çocuklarının" doğaüstü plandaki karşılığıdırlar. Kachinasların, şef din adamları durumundadırlar.

Zuni tören yapısının üçüncü büyük bölümü tıp topluluklarının törenleridir. Tıp topluluklarının doğaüstü koruyucuları hayvan tanrılardır. Bunların en önemlisi ayıdır. Kachinasların dans ederek insanları gayrı şahsi yapmaları gibi, tıp toplulukları da ayıyı gayrı şahsi yaparlar, maskeyi takarken ayının pençeli ön ayaklarının postunu kollarına geçirirler. Dansçılar yalnızca kachina çığlığı atarken, hayvan tanrıları gayrı şahsi kılanlar, korkunç biçimde, bir ayı gibi hırlarlar. Sağlıklı ve korkunç gücüyle iri bedenini kullanan ayı, kachinasların durumunda olduğu gibi, insanların gücünü korur.

Tıp toplulukları, üyelerinin tüm yaşamları boyunca azar azar öğrenecekleri birçok ezoterik bilgiye sahiptir. Kızgın kömürde yürüme, kılıç yutma gibi ezoterik tekniklerden bazıları toplulukların yüksek düzeylerinde epey geç bir dönemde öğrenilir. Doktorlar, "yolu tamamlanmış olan", en

yüksek düzeye çıkmış kişilerdir. Bu göreve talip olanlar yıllarca doktorların çıraklığını yapmak zorundadırlar.

Hastalık durumunda bu tıp adamları çağrılır. Ancak tedavi doktorun, ait olduğu topluluğun meziyetiyle ve kutsal güçlerle ilgili özel yükümlülüklere hastanın uymasıyla sağlanır. Bu nedenle hasta, daha sonra kendisini iyileştiren doktorun grubuna üye olmalıdır. Bir diğer deyişle, bir tıp topluluğuna giriş ağır bir hastalığın tedavisiyle mümkün olmaktadır. Erkekler ve kadınlar aynı biçimde üye olurlar. Onlara katılmak isteyen ama hasta olmayan kişiler ayrı ritüelden geçirilirler, ancak insanların çoğu hastalık aracılığıyla bu topluluklara girer. Giriş oldukça zahmetledir. Tam üyelik için bazen aradan yıllar geçer. Yeni giren üyeye temsili olarak yeni bir kalp verilir.

Tıp toplulukları, Zuniler'de çok önem verilen sunaklara ve kutsal eşyalara sahiptir. Doktorların özel bir fetişi vardır: En değerli ve en güzel tüylerle kaplı, tam bir tahıl başağı. Başağın sapı güzel bir sepet örgüsüyle örülüdür. Sahibinin tüm yaşamı boyunca, topluluğunun sunağında durur. Kişi ölünce, fetişin tüm tüyleri sökülür ve cesetle birlikte gömülür.

Kabilenin sağlığıyla ilgili, tıp topluluklarının en önemli halk töreni bunların kış inzivasının sonunda yapılır. Bu tören, tıp topluluklarının işlevlerinin en önemli göstergesidir. O gece bütün tıp toplulukları topluluk odasında toplantıya çağrılır. Sunaklar hazırlanır ve diğer hayvan tanrılar üyelerce gayrı şahsi kılınırlar. Herkes gider. Hastalığın yok olması ve beden sağlığının elde edilmesi sağlanır.

Zuni düşüncesinde savaş, avlanma ve karnaval inançları/kültleri tıp toplulukları ile aynı grupta yer alır. Doğal olarak aralarında bazı farklar vardır. Savaş topluluklarına yalnızca savaşta birini öldürenler katılır. Öldürme koşullarının önemi yoktur. İstemeden bir başkasını öldürmüş olanlar, "canı-

nı kurtaranlar", yani can alma tehlikesinden kaçanlar grubuna katılmak zorundadırlar. Savaş kültü üyeleri kafa derisi yüzme eviyle ve halkın korunmasıyla görevlidirler. Onlara düşen görev köyü korumaktır. Avcılar topluluğu üyeleri gibi onlar da doktor değillerdir ve üyeleri yalnızca erkeklerden seçilir. Karnaval topluluğu da, karakteristik farklılıkları olsa da, tıp toplulukları içinde değerlendirilirler.

Danslar ve dinsel törenlerle ilgili olarak Zuniler'i ilgilendiren başkaca önemli varoluş biçimleri yoktur. Evlilik ve boşanma gibi aile ilişkileri rastgele bireysel düzenlemelerle çözümlenir. Zuniler son derece toplumsallaşmış bir kültüre sahiptir. Bireylerle ilgili özel konular onları fazla ilgilendirmez. Hemen hemen hiçbir sözlenme ya da nişan vb. olmadan evlilik yapılır. Göreneksel olarak kızlar erkeklerle baş başa konuşacakları birkaç olanağa sahiptir. Akşamları bütün kızlar başlarının üzerinde taşıdıkları su kaplarıyla dereye su almaya giderler. Genç erkek, kızın yoluna çıkıp ondan içecek su isteyebilir. Eğer kız ondan hoşlanırsa su verir. Genç erkek kızı tavşan avlamak için kullanılan bir sopayı ona atarak da isteyebilir. Daha sonra öldürdüğü tavşanları kıza verir. Erkekler ve kızların başka bir araya gelme şansları yoktur. Herhangi bir ön cinsel deneyim yaşamadan evlenen birçok Zuni kadını bugün bile vardır.

Genç erkek, kızı babasından istemeye karar verdiğinde kızın evine gider. Her Zuni misafiri gibi, önce önüne konan yiyeceklerden yer. Sonra baba her ziyaretçiye söylediği gibi delikanlıya, "Belki de bir şey için geldin," der. Delikanlı, "Evet, kızınız için geldim," diye yanıt verir. Baba kızını çağırır, "Onun adına ben konuşamam, o söylesin," der. Eğer kız, "İstiyorum," derse, anne bitişikteki odaya gider ve bir ot yatak hazırlar. Kızla oğlan odaya çekilirler. Ertesi gün kız saçlarını yıkar. Dört gün sonra en iyi elbiselerini giyen kız büyük bir sepetle annesinin evine hediye un götürür. Bunların

ötesinde bir formalite yoktur. Bu konuda toplumsal ilgi son derece sınırlıdır.

Eğer evli çift birlikte mutlu olmazsa, özellikle çocukları olmadığında, ayrılmak isterlerse kadın bayram törenlerinde görev alır. Bu törenlerde, evlilik için uygun erkeklerle baş başa kalma olanağı bulabilir. Zuniler'de bir kadının yeni bir koca almasıyla ilgili bir zorluk düşünülemez. Erkeklerden çok daha az kadın vardır. Dolayısıyla bir erkek annesinin evinde yaşamaktansa bir eşle yaşamak konusunda çok daha heveslidir. Erkekler sürekli eş arayışı içindedirler. Kadın kocasız kalmayacağına ikna olduğunda kocasının eşyalarını toplar ve onları kapının eşiğine bırakır. Eski zamanlarda kadın kocanın eşyalarını kulübenin çatısına bırakırmış. Erkeğin eşyaları zaten fazla değildir: Yedek çarıkları, dans kuşağı ve eteği, eğer varsa dua sopası için kullandığı kuş tüyleri, dua sopasını boyamak için kullandığı boya tası, maskelerini parlatma malzemesi vb. Erkeğin, annesinin evinden getiremeyeceği, en önemli tören eşyaları bunlardır. Erkek akşam eve geldiğinde küçük yığını dışarıda görür, onları alır ve ağlayarak annesinin evine gider. Erkek ve ailesi ağlarlar, bu durumu bir talihsizlik sayarlar. Ancak bütün bu düzenlemeler kısa süreli bir dedikodudan başka anlam taşımaz. Çok yoğun duygusal olaylar pek yaşanmaz. Kadınlar ve erkekler kurallara çok bağlıdır. Kurallar şiddetli duygulara pek izin vermez. Kıskançlık, intikam ya da terk edilmeyi kabul etmeme gibi şeyler pek olmaz.

Evlilik ve boşanma durumu böyle olmakla beraber Zuni evliliklerinin büyük kısmı yaşam boyu sürer. Çekişmelerden hoşlanılmaz. Evliliklerin çoğu huzur içinde devam eder. Zuni evliliklerinin sürekliliği çarpıcı bir olgudur, çünkü bizim kültürümüzde olduğu gibi zorlayıcı geleneksel baskıların ardından biçimlenen oluşumlar yerine Zuniler'de, en güçlü kurumsallaşmış ilişki olan evlilik bağı doğrudan kesilebilir.

Zuniler'de, törensel olarak mülkiyeti birleştirmiş ve kutsal fetişlere sahip çıkan anaerkil bir aile yapısı vardır. Ev halkı içindeki kadınlar, nine, onun kızları, kızlarının kızları, hepsi eve aittir. Üretilen tahıl evde depolanır. Evliliğe ne olduğu önemli değildir, önemli olan evdeki kadınların ev yaşamında kalmasıdır. Kadınlar sıkı bir cephe oluştururlar. Kutsal eşyalara bakar ve kendilerine ait bu eşyaları üretirler. Eşyalarla ilgili sırları korurlar. Kocaları yabancıdır. Erkek kardeşleri evlendiklerinde diğer kabilelerin evlerine gider ve oradaki uygulamalarla bütünleşirler. Erkekler sunağın önüne kutsal eşyalar çıkarıldığında inziva dönemlerinde eve gelirler. Kutsal bohçayla ilgili ritüel sözleri ezberleyen ve koruyan kadınlar değil erkeklerdir. Önemli bütün olaylarda erkekler her zaman annelerinin evine giderler. Anneleri ölmüşse, kız kardeşlerinin evine giderler. Eğer erkeğin evliliği bozulursa gideceği yer yine aynı ana evidir.

Kökleri kutsal eşyaların bakımıyla birleşmiş ev mülkiyetine dayanan bu kan bağı grubu Zuniler'deki en önemli gruptur. En önemli ortak ilgileri ihtiva eder ve sürekli bir yapıdadır. Evlenen her erkek evlat, evlenen her erkek kardeş, emeğini karısının evindeki depoyu doldurmak için harcar. Yalnızca annesinin ya da kız kardeşinin evinde erkek emeği sıkıntısı varsa, erkek kan bağı olan grubun tarlalarına bakar. Ekonomik grup birlikte yaşayan ev halkıdır; yaşlı nine ve onun kocası, kızları ve kızlarının kocaları. Bu kocalar, törensel gruplar olarak yabancı sayılsalar da, ekonomik grup içinde yer alırlar.

Kadınlar için mücadele olmaz. Kadınlar kocalarının gruplarına herhangi bir türden bağlılık duymazlar. Fakat tüm erkekler ikili bir bağlılık içindedir. Onlar bir grupta kocadır, diğerindeyse erkek kardeş. Elbette daha önemli olan aile, fetişlere bakan ailedir. Erkeğin, erkek kardeş olarak bağlılığı, koca olarak bağlılığından daha önemlidir. Tüm ailelerde

erkeğin konumu, bizde olduğu gibi ekmek kazanma durumuyla değil, evdeki kutsal nesnelerle olan ilişkideki rolüyle belirlenir. Koca, karısının evindeki törensel eşyalarla hiçbir ilişki içinde olmadığı için ev içinde belli bir konumu yalnızca yavaş yavaş, çocukları büyürken elde eder. Çocukların annelerinin kocası olarak, ekmek kazanan kişi olarak değil, çocukların babası olarak, yaklaşık 20 yıl sonra ev içinde belli bir yetki kazanır.

Zuniler'de her şey aile ilişkileriyle belirlendiği için, ekonomik konular görece önemsizdir. Bütün Pueblolar gibi, belki de diğerlerinin tümünden daha çok olarak, Zuniler oldukça zengindir. Bahçeleri, şeftali bahçeleri, koyunları, gümüşleri ve turkuaz taşları vardır. Bunlar, bir adama kendine bir maske elde etmesini sağladıkları, bir ritüeli öğrenme için gerekli ödemeyi yapmasını ya da Shalako töreninde maskeli tanrılarla eğlenmeyi sağladıkları için önemlidirler. Son olarak bunlarla ev sıcaklığıyla tanrıların şükranını kazanmak için yeni bir ev yapmalıdır. Bütün yıl boyunca evini inşa eden kült üyelerini beslemek zorundadır. Çatı kerestesi için büyük kirişler bulmalı, evin bitiş töreninde tüm kabileye şölen vermelidir. Erkeğin kabul ettiği sayısız yükümlülük vardır. Bu amaçla bir yıl önceden yoğun bir ekim yapar ve hayvan sürüsünü artırır, kendi klan grubundan yardım alır. Ancak ne o ne de başkası, bunların törensel açıdan oynadığı rol dışında mülklerin değeriyle ilgilenir. Yerli dilinde "değerli" aile, her zaman sürekli fetişlere sahip olan ailedir. Bir erkeğin önemi onun ne kadar çok törende rol aldığıyla belirlenir.

Bütün göreneksel düzenlemeler, ritüel ayrıcalıkların uygulanmasında zenginliğe olabildiğince küçük bir rol bırakmaya yöneliktir. Tören eşyaları, bunlar kişisel mülk olsalar ve elde edilmeleri için birçok çabayı ve masrafı gerektirmiş olsalar da, onları kullanabilen herhangi bir kişinin kullanımına açıktır. Bazı kutsal eşyalar ise ehil insanlar dışında-

ki kişiler için oldukça tehlikelidir. Tabular mülkiyet tabuları değildir. Av fetişleri avcı topluluklarına aittir, ancak avlanmaya giden herhangi bir insan da onları kullanabilir. Kutsal eşyaları kullananlar onlarla ilgili tüm sorumlulukları kabul etmek zorundadır; dua sopalarını özenle korumalı ve dört gün boyunca iyi kalpli olmak zorundadır. Ancak bu kullanım için ödeme yapmaz. Fetişlerin özel mülkiyetini elinde tutan kişi bunların doğaüstü güçleriyle ilgili bir tekelci sahiplenme içinde olamaz, benzer biçimde maskesi olmayan birisi başkasından ücretsiz maske alabilir ve bunu yapan kişinin bir dilenci ya da yalvaran bir kimse olduğu düşünülmez.

Zuniler'deki kutsal eşyaların sahipliğiyle bunların temlik (mülk verme) ilişkileri arasındaki bu sıradışı düzensizlik zenginliği görece önemsiz kılan başka genel düzenlemelerde de görülür. Birçok tören ayrıcalıklarına sahip bir klanın üyesi olmak paraca zenginlikten daha önemlidir. Dolayısıyla yoksul bir adam, sürekli olarak soylu bir kabilenin göstergesi olan ritüellerde yer alma peşindedir. Önemli törenlere katılmak, halktan bir gruba ait olmanın gereğidir. Yüklenilen ritüel görevlerini bireylerin yerine getirmesi, diğer bütün yaşamsal işlerde olduğu gibi, bir grubun üyesi olarak gerçekleştirilir. Kişi görece yoksul biri olabilir, ancak ev halkı ya da ait olduğu kiva ona törensel eşyaları sağlar. Bu katılımdan her zaman grup kazançlı çıkar, çünkü böylece daha fazla şükran duyma sağlanır. Eşyanın, onurlu bir bireyin mülkü olması, o kişinin törensel rolünün kabul edilmesi ya da reddedilmesi anlamına gelmez.

Pueblolar törensel bir halktır. Fakat bu özellik onları diğer Kuzey Amerika ve Meksika halklarından ayırmak için yeterli değildir. Diğer halklar arasında var olan ritüel miktarının derecesi daha büyük farklılıklar gösterebilir. Meksika'daki

Aztek uygarlığı Pueblolar kadar ritüellere düşkündür. Güneş dansları ve erkekler topluluklarıyla, tütün tarikatları ve savaş ritüelleriyle Ova Kızılderilileri de çok zengin bir törenselliğe sahiptir.

Pueblolar'la diğer Kuzey Amerika kültürleri arasındaki temel karşıtlığı Nietzsche, Yunan trajedisiyle ilgili çalışmasında tanımlamış ve adlandırmıştır. Nietzsche bu konuda varoluş değeriyle ilgili iki karşıt anlayışı tartışır. Dionysosçu "varoluşun sınırlarını ve sıradan bağları yok etmeyi" arzular. Bir Dionysosçu, beş duyusu tarafından ona dayatılan sınırlardan kurtulduğu anı, bir başka deneyim dünyasına geçmek için en önemli an olarak görür. İster kişisel isterse ritüel düzeyde olsun, Dionysosçu arzu, söz konusu aşmayı sağlamak için bazı psikolojik hallere geçmeyi gerektirir. Onun aradığı duygu haline en çok benzeyen durumlar, sarhoşluk ve çılgınca yanılmasalar görülen anlardır. Blake'yle birlikte, böylece "bilgeliğin sarayına giden yolun geçileceğine" inanır. Apolloncu ise buna hiç güvenmez. Böylesi deneyimler üzerinde çok az düşünür. Onları bilinçli yaşamından çıkarmak için anlamlar bulmaya çabalar. "Helenist ölçüler içinde Apolloncu kişi bir tek yasa bilir." Bildiği haritanın içinde ortalama bir yol tutturur, zorlama psikolojik hallerle ilgilenmez, onlara karışmaz. Nietzsche'nin güzel ifadesiyle, dansın coşkun anında bile Apolloncu, "neyse o olarak kalır ve kendi yurttaşlık adını korur."

Güneybatı Pueblоları Apolloncudur. Nietzsche'nin tartıştığı Apolloncu ve Dionysosçu karşıtlık Pueblolar ile çevrelerindeki halklar arasındaki karşıtlığa olduğu gibi uygulanamaz. Alıntı yaptığım aslına uygun betimlemelerin yer aldığı yazılı belgeler, Yunan örneğindeki bazı ayrıntıların Güneybatı Kızılderililer'i arasında bulunmadığını, yine Kızılderililer'de bulunan bazı özelliklerin de Yunanlılar'da olmadığını ortaya koyuyor. Kızılderililer'in kültürel biçimlenmelerini

betimlemek için kullandığım, Yunan kültüründen ödünç aldığım terimler, yerli Amerikalılar'ın uygarlığı ile Yunan uygarlığının birbirine eş olduğu anlamına gelmez. Onları kullanıyorum, çünkü bunlar Pueblo kültürünü diğer Amerikan Kızılderilileri'nden ayıran en önemli özellikleri açıkça ortaya koyan kategorilerdir. Yoksa Yunan kültüründe bulunan bütün davranışların yerli Amerikan kültüründe olmadığı ortadadır.

Apolloncu kurumlar Pueblolar'da Yunanlılar'dan çok daha ilerlemiş durumdadır. Yunanlı hiçbir zaman ne istediğini bilen birisi değildir. Yunanlı, Apolloncu yaşam anlayışının gerektirdiği bireyselliğe yönelik güvensizlik konusunda Pueblolar kadar sıkı değildir. Yunanlı'yı çatışmaya zorunlu kılan güçler oldukça fazla olduğu için bu böyledir. Oysa bu konuda Zuni ülküleri ve kurumları son derece katıdır. Bilinen haritada, orta yolu tutturmak bir Apolloncu için halkının ortak görenekleriyle sağlanır. Her zaman bu sınırlar içinde kalmak için kendini önündeki örneğe, göreneğe adamalıdır. Bu nedenle göreneğe karşı olan etkilenmeler hoş karşılanmaz. Bunlar kurumlar içinde azaltılır. Bunların en önemlisi bireyselliktir. Güneybatıdaki Apolloncu felsefeye göre, bireysellik görenekleri genişletse ve inceltse bile sakınılması gereken bir şeydir. Pueblolar'ın bu bireyselliği önledikleri pek söylenemez. Hiçbir kültür kendini değişme ve katkılardan koruyamaz. Önemli olan kuşkuyla ve gizli kapaklı olarak gelen şeylerin, kurumlarla bireylere serbestçe mi yoksa meşru olmayan biçimlerde mi aktarıldığıdır.

Yaşama karşı Pueblolar'ın takındığı tavrı, kendilerini tanımladıkları kültür ve onları diğer Kuzey Amerika halklarından ayıran özelliklerle ilgili belli bir bilgi olmaksızın anlamak olanaksızdır. Amerikan yerlilerinin en çarpıcı özelliklerinin dışında kalan Pueblolar'ın dirençlerini ve onların çok farklı güdülerinin gücünü anlamamızı, söz konusu kar-

şıtlığın gücüne borçluyuz. Amerikan Kızılderilileri genelde, Meksika'dakiler de dahil, ateşli Dionysosçulardır. Şiddet uygulamalarına büyük önem ve değer verirler. Her türden araçla bildik duyusal gidişatın dışına çıkabilirler ve böylesi deneyimlere büyük değer verirler.

Pueblolar dışındaki Kuzey Amerika Kızılderilileri kuşkusuz tek biçimli bir kültür oluşturmazlar. Birçok konuda şiddetli karşıtlıklar taşırlar. Ayrı kültürel alanlar olarak farklılaşan değişik görenekler oluştururlar. Yine de şu ya da bu biçimde tümü, belli temel Diyonusosçu uygulamalara sahiptir. Bunların en çarpıcı olanı, daha önce sözünü ettiğimiz, bir rüya ya da sağgörü eylemiyle doğaüstü güç elde etmedir. Batı'daki ovalarda erkekler bu sağgörüyü son derece acımasız işkencelerle elde etmeye çalışırlar. Kollarının derisini şeritler biçiminde keserler, parmaklarını kırarlar, kendilerini omuz kaslarının altından geçirilen kayışlarla uzun bir direkte sallandırırlar. Aç, susuz çok uzun süre oruç tutarlar. Günlük yaşamdan ayrı deneyimler elde etmek için her yolu denerler. Yetişkin erkekler, sağgörü elde ettikten sonra, ovalara giderler. Bazen elleri arkadan bağlanmış olarak hareketsiz dururlar ya da küçük bir noktayı kazıklarla belirleyerek kutsanma elde edene dek hareket etmezler. Başka kabilelerde erkekler çok uzak bölgelere, tehlikeli ülkelere, başıboş bir biçimde giderler. Bazı kabileler uçurumları ve benzer tehlikeli yerleri seçerler. Hiçbir olayda erkek yalnız değildir. Eğer sağgörüyü işkenceyle arıyorsa onunla birlikte birisi olur. Onu bir direğe bağlar, sallandırır vb. Doğaüstü deneyim gerçekleşince yardımcı oradan ayrılır ve erkeği kendi sınavında yalnız bırakır.

Kişinin, beklenen sağgörü üzerinde dikkatini yoğunlaştırması gereklidir. Konsantrasyon erkeklerin her şeyden çok bel bağladıkları tekniktir. "Her zaman düşünceni yoğunlaştır," yaşlı tıp adamlarının sürekli söylediği bir sözdür. Ba-

zen acı çekene, ruhların acıması ve arzularını karşılaması için durumu gözyaşlarıyla karşılamak gerekir. "Ben zavallı bir adamım. Acı bana," sürekli söylenen bir duadır. Yaşlı tıp adamları, "Ruhların sana gelmesi için yapacağın hiçbir şey yoktur," diye öğretirler.

Batı'daki ovalarda sağgörü geldiğinde yaşamın belirlendiğine ve başarının beklenebileceğine inanılır. Eğer sağgörü gelmezse, erkekler başarısızlıkla ilgili kötü tahminler yaparlar "Zavallı biri olacağım, çünkü sağgörüm yok." Eğer deneyim tedaviyle ilgiliyse gelen tedavi güçlerinden biridir; savaşla ilgiliyse savaş güçlerinden biridir. Eğer bir kişi "İki Yüzü Olan Kadın"la karşılaşırsa, o bir travestidir ve kadının alışkanlıkları ve uğraşlarını edinir. Eğer birisi efsanevi "Su Yılanı"nın ilgisine maruz kalırsa onda doğaüstü kötülük güçleri vardır ve büyücü olmak için karısının ve çocuklarının yaşamını kurban etmelidir. Genelde güçlenmeyi ya da özel bir işte başarıyı arayan birileri sık sık sağgörü aramaya çıkar. Bunlar, savaş, tedavi etme ve her türden olay olabilir: Bizon çağırma, çocuğa isim koyma, yas tutma, intikam alma, kayıp eşya bulma vb.

Sağgörü geldiğinde, bu görsel ya da işitsel bir sanrıyla olabilir ancak bu zorunlu değildir. Anlatılan öykülerin çoğu bazı hayvanların görünmesiyle ilgilidir. Bu görüntü, ilk göründüğünde çoğu kez insan biçimindedir. Sağgörüyü arayanla konuşur ve ona ya bir şarkı ya da doğaüstü uygulamalarla ilgili bir formül verir. Ayrılırken bir hayvana dönüşür. Sağgörü arayan kişi, onu tanır ve kendisine güç verdiğini anlar. Post, kemik ya da kuş tüyünü bu deneyimin anısı olarak saklamalı ve onu kutsal tıp bohçasında yaşam boyu saklamalıdır. Öte yandan bazı deneyimler çok daha sıradandır. Nehir kıyısında iz sürerken tek başına olan bir kişi özel bir anlamı olan basit bir şeyle karşılaşabilir. Böylesi doğal anlara önem veren bazı kabileler vardır.

Doğaüstü güç bazen rüya anında da gelebilir. Anlatılan bazı sağgörü olayları kesinlikle rüya olaylarıdır. Bunlar uyurken ya da olağan koşullarda olabilir. Bazı kabileler uyurken görülen rüyalara başka deneyimlerden daha fazla önem verirler. Lewis ve Clark batıdaki ovalardan geçtikleri ilk günlerde uyumak için sessiz sakin bir gece geçirememekten çok yakınmışlardı; çünkü yaşlı adamlar sürekli olarak davullarını çalarak gördükleri rüyayı canlandırıyorlardı. Bu eylem, onların en değerli güç kaynaklarından birisiydi.

Her durumda, deneyimin güç sağlayıp sağlamadığı, sonuçta bireyin karar vereceği bir iştir. Bu, öznel bir durum olarak kabul edilmiştir. Başka toplumsal engellerin bu uygulamanın sonuçları üzerine etkide bulunup bulunmaması önemli değildir. Bazı deneyimler güç verir, bazıları vermez. Onların değerli olup olmadığı ortaya çıkan önemle ayırt edilir. Eğer bu heyecan başkalarına aktarılamıyorsa, bu deneyim isterse kendine işkenceyle elde edilmiş olsun, değersiz sayılır. Böylesi durumlarda güç elde edildiği iddiasında bulunulmaz. Çünkü koruyucu ruhun ölüm ziyareti yaptığından ya da yüz vermediğinden korkulur.

Batı ovalarındaki sağgörü deneyimiyle güç elde etme inancı bireye sınırsız bir özgürlük veren kültürel bir düzenektir. Birey tek başına yola çıkıp tutkuyla güç elde etmeyi isteyebilir. Hangi aileye üye olduğu önemli değildir. Bunun yanı sıra kişi kendi sağgörüsünün herhangi bir yeniliğin otoritesi altında olduğunu öne sürebilir. Bu otorite onu tek başına bir deneye girmeye kışkırtabilir. Böylesi bir durumun gerçekliğine ilişkin kararı başka bir kişi verir. Ayrıca kişinin başarısında büyük bir istikrarsızlık da olabilir. Bu durum kolaylıkla dengelenemeyecek bireysel bir inisiyatif alanı ortaya çıkarabilir. Kuşkusuz burada geleneğin gücü değişmeden kalır. Kurumların en fazla özgürlük tanıdığı bir alanda bile erkekler asla ufak değişikliklerin ötesine yönelmezler. Bir ya-

bancının bakış açısına göre herhangi bir kültürdeki köklü yenilikler olarak gözükenlerin çoğu aslında küçük gözden geçirmelerden başka bir şey değildir. Birbirine tıpatıp benzeyen davranışlardaki önemsiz farklar nedeniyle yenilikçilerin öldürüldüğü biliniyor. Aynı biçimde sağgörünün verdiği kültürel yeterlilik, sağgörünün talimatlarına göre, önceden İspinoz Düzeni bulunan bir yerde Tütün Toplumunun Çilek Düzeni'ni kurabilir ya da bizona büyük güven duyulan bir yerde savaş anında kokarca onun yerini alabilir. Diğer sınırlandırmalar da kaçınılmazdır. Sağgörüden elde edilen şeylere göre vurgu belirlenir. Yalnızca savaş anında edindikleri sağgörüyü test etme ve savaşta bir başarı elde etme olanağını kazananlar doğaüstü savaş gücü elde ettikleri iddiasında bulunabilirler. Bazı kabilelerde elde edilen sağgörünün sınanması teklifi önce yaşlılara götürülür, çünkü yaşlıların bedeni hiçbir gizemli haberleşmeyle yönlendirilemez.

Diğer kültürlerde, Batı ovalarındaki kabilelerden daha fazla Dionysosçu uygulamalar üzerinde bir sınırlandırma vardır. Tanınan hak ve ayrıcalıkların büyük olduğu her yerde sağgörü gibi kültürel bir özelliğin belli bir çatışmaya neden olacağı açıktır. Bu, belirgin bir ayırıcı kültürel düzenektir. Çatışmanın güçlü olduğu kabilelerde birçok şey olabilir. Doğaüstü deneyim, gönülsüz kabul görüyorsa, boş bir kabuk olabilir. Eğer üstünlük bazı kült grupları ve ailelere tanınmışsa, doğaüstü deneylere yönelmek ve böylesi ilişkilerden elde edilen gücü öğrenmek için pek olanak kalmaz. Böylesi kabilelerde dogmaların neden öğretilmediği ve sağgörünün başkalarına neden açık olmadığının belli bir açıklaması ve nedeni yoktur. Ancak bunun bir ikiyüzlülük olduğu açıktır. Böyle bir kabilede hiç kimse üyesi olduğu kültte babasından miras kalmadıkça güç uygulama yetkisine sahip değildir. Omahalar arasında, bütün güç sıkı biçimde aile bağıyla geçmesine ve büyücülük en saygın konum olmasına

karşın göreneklerindeki mutlak dogma ve doğaüstü güç sağlayan bir kutsallık olarak sağgörünün yalnızca bazı bireylere özgü olması hiç tartışılmaz. Kuzeybatı sahilinde, Meksika'daki Aztekler arasında da üstünlük kalıcı bir ayrıcalıktır ve farklı uzlaşmalara neden olur. Ancak bunlar Dionysosçu değerlere ters olmayan uzlaşmalardır.

Ne var ki, Kuzey Amerika'daki sağgörü sorununa Dionysosça yönelim genelde üstün gruplarla onların ayrıcalıklarını uzlaştıramıyor. Güç elde etme deneyimi, çoğu kez uyuşturucular ve alkol sayesinde sürdürülmeye çalışılıyor. Meksika'daki Kızılderili kabileleri dev kaktüslerin meyvelerinin suyunu fermantasyondan geçirirler Bu, törensel, kutsanmış ve dinsel nitelikli bir iştir. Onun aracılığıyla bütün lütuflara ulaşılan Pima birasıyla ilgili yılın en önemli töreni bu kaktüsten bira elde edilen törendir. Elde edilen birayı ilkin din adamları içer, ardından tüm halk. Böylece "dinsel lütuf elde edilir." Bunların uygulamalarında ve şiirlerinde sarhoşluk, dinle özdeş bir anlam taşır. Tıpkı belirsiz görmeyle belirsiz sağgörünün birbirine karışması gibi. İçki, dinle birleşerek bütün kabileye büyük bir coşkunluk verir.

Uyuşturucular, güç elde etmenin çok daha yaygın araçlarıdır. Peyote ya da mescal fasulyesi, Meksika'nın yüksekliklerinde yetişen bir kaktüs meyvesidir. Bu bitki çok uzaklarda yaşayan Kızılderililerce de taze olarak yenilir. Kanada sınırına kadar ticareti yapılır. Kullanımı her zaman törenseldir. Etkisi iyi bilinir. Özel bir hafiflik duyusuna ve parlak renkli imgeler görmeye neden olur. Bunlara çok şiddetli sonuçlar eşlik eder. Kişi ya son derece umutsuz ve çökkün bir hale ya da her tür güvenliğe boş veren pervasız bir gevşeklik içine girer. Ancak bu bitki kendiliğinden seyreden bir rahatsızlığa ya da erotik heyecanlara neden olmaz.

Amerikan Kızılderilileri arasında peyote kültü günümüzde de yaygındır. Oklahoma'daki Kızılderili kilisesinde ve bu

kültten önceki ritüelleri yok olmuş birçok kabile arasında bile peyotenin etkisi hala sürüyor. Bu kült, beyazlara karşı bazı tavırlarla, beyazların etkisine karşı dinsel bir karşı çıkışla ya da beyaz yaşam tarzını hızla benimsemeyle birleşebilir. Zamanla dokuları arasına birçok Hıristiyan öğe de girmiştir. Peyotenin ikramı ve yenmesi her zaman kutsal bir törensellikle olur. Önce peyote alınır, ardından su içilir, dönmeye, şarkılar ve dualar söylenmeye başlar. Bütün gece boyunca bu tören sürer; peyotenin etkisi ertesi gün de devam eder. Başka durumlarda dört gece yenilir, dört gece alınmaz. Evlilik kültlerinde peyote tanrıyla özdeşleştirilen bir şeydir. Büyük bir peyote tanesi sunağa yerleştirilir ve dua edilir. Ondan bütün lütuflar elde edilebilir: "Yaşamımda bildiğim tek kutsal şey", "beni tüm kötülüklerden kurtaracak biricik kutsal şey" vb. Peyote esrimesinin Dionysosçu deneyimi onun cazibesini ve dinsel otoritesini oluşturur.

Tatula* ya da jimson tohumu, daha tehlikeli bir zehirdir. Daha yöresel bir bitkidir. Meksika ve Güney Kaliforniya'daki bazı kabilelerde kullanılır. Güney Kaliforniya'da çocuklara giriş töreninde verilir. Tatulanın etkisiyle delikanlı sağgörüsünü elde eder. Bana, tatulalı içecek nedeniyle ölen çocuklardan söz edildi. Tatula içen çocuklar komaya girerler. Bazı kabilelerde bu durumun bir gün ya da bazen dört gün sürdüğü oluyormuş. Bu kabilelerin doğudaki komşuları olan Mojaveler oyunlarda şans elde etmek için tatula kullanırlar. Onların dört gün baygın kaldıkları söyleniyor. Bu sürede, aradıkları şans rüyada onlara geliyormuş.

Güneydeki Pueblolar dışında Kuzey Amerika'nın her yerindeki Kızılderililer arasında, bazı doğaüstü güçlerden elde edilen sağgörü uygulaması ve inancıyla karşılaşırız. Güneybatı bölgesi oruç tutarak, işkenceyle, uyuşturucuyla, alkolle

(*) Patlıcangillerden, hekimlikte vb. kullanılan otsu bir bitki. Meyvesi dikenli bir kapsül biçimindedir – ç.n.

sağgörü elde etmeye çalışan halklarla çevrelenmiştir. Ancak Pueblolar zorlayıcı deneyleri kabul etmedikleri gibi bu tür nesne ve uygulamalardan doğaüstü güç elde etmezler. Eğer bir Zuni Kızılderilisi tesadüfen bir görsel ya da işitsel sanrıya uğrasa, bu olaya, ölüm belirtisi olarak bakar. Böylesi bir şeyden sakınılır, kimse böyle bir şeyi aramaz. Pueblolar'da doğaüstü güç, kült üyeliğinden gelir. Üyelikse, gerekli ritüelleri harfiyen öğrenmeyle ve gerekli çabayla edinilir. Pueblolar üyeliğe hazırlanırken, giriş töreninde ya da sonraki görevlendirmelerde, dinsel ayrıcalıklarının uygulanması ya da daha yüksek dereceye gelişlerde ılımlılık sınırlarını aşmalarını gerektirecek bir şeyle karşılaşmazlar. Aşırılığı ne arar ne de değer verirler. Bununla birlikte yaygın sağgörü elde etme sorunun bazı öğeleri onlarda da hâlâ geçerlidir: Tehlikeli yerlerde, bir kuş ya da hayvanın dostluğuyla, bağlanarak, doğaüstü karşılaşmalarla özel lütuf elde etme vb. Ancak bunlar artık Dionysosçu bir deneyim olarak bütünlenemezler. Burada tam bir yeniden yorumlama vardır. Pueblolar'da erkekler gece dışarı çıkarlar. Korkunç ve kutsal yerlere gidip sesleri dinlerler; doğaüstü güçlerle ilişkiyi koparmamak için değil, uğur ya da uğursuzluk elde etmek için. Bu deneyime, son derece korktukları bir sınav olarak bakarlar. Bu konuyla ilgili önemli bir de tabu vardır: Eve dönerken ne sebeple olursa olsun arkaya bakmamak zorundadırlar. Buradaki çaba sağgörü aramadakinin aynısıdır. Genellikle Güneybatı'da yaya olarak, belli bir hazırlığın ardından zifiri karanlıkta yalnız kalma ya da hayvanların görülmesi gibi zorlu işlere kalkışılır. Ancak başka yerde Dionysosçu diye düşünülebilecek bu deneyime Pueblolar mekanik bir talih işi olarak bakarlar.

Oruç tutma, Amerikan Kızılderilileri'nin çoğunun bağlı olduğu kendi kendine sağgörü elde etme tekniklerinden biridir. Hiç de akıllıca olmayan bir bağlanma gerektiren zorla-

yıcı deneyimlere başvurmak Pueblolar için anlamsızdır. Onlar törensel düzenliliği yeğlerler. Oruç tutma ile herhangi bir heyecan arasında bağ kuran bir kuramdan daha beklenmedik bir şey olamaz, Pueblo Kızılderilileri'ne göre. Oruç tutma yalnızca din adamlarının inziva süreçleri için, bir dansa, bir yarışa ve sayısız törenlerden birine katılmak için gündeme gelebilir. Bir Pueblo için güç veren deneyimde oruç asla gündeme gelmez. Oruç, Dionysosça bir uygulama değildir onlarda.

Jimson tohumu ile zehirlenme durumu Güneybatı Puebloları arasında tıpkı oruç tutma tekniğindeki durumun aynısı gibidir. Uygulama vardır ama bu uygulamanın tırnakları sökülmüştür. Güney Kaliforniya Kızılderileri'nde dört günde bir olan esrimeler Pueblolar'da yoktur. Eski Meksika'da bir hırsızı ortaya çıkarmak için uyuşturucudan yararlanılırdı. Zuniler'de uyuşturucu alacak kişi ağzına az miktarda uyuşturucu yerleştirir. Din adamının denetiminde uyuşturucuyu alan kişi daha sonra bitişikteki odaya geçer. Din adamı jimson tohumunu alan adamın dudaklarından kabahat işleyenin adını duymaya çalışır. Uyuşturucu alan kişinin komaya girme durumu hiç olmaz, odada kâh uyuklar kâh dolaşır. Sabahleyin gördükleriyle ilgili ona hiçbir şey söylenmez. Baş doktor uyuşturucunun izlerini ortadan kaldırır ve kutsallığı yeniden sağlayıcı iki teknik, bitkinin tehlikeli kutsallığını yok etmek için adama uygulanır. Önce adama dört kez kusturucu ilaç verilir. Uyuşturucunun en küçük bir izi bile kalmamalıdır. İkinci olarak adamın saçları yukka köpükleriyle yıkanır. Jimson tohumu kullanan diğer Zuniler herhangi bir Dionysosçu amacın ötesine geçebilirler. Bazı din adamları "kuşların yağmur için ötmeleri çağrısı yapmak" gibi bazı olaylarda geceleyin dua sopası dikmek için dışarı çıkarlar. Bu uygulama için din adamının gözlerine, kulaklarına ve ağzına toz haline getirilmiş az miktarda

uyuşturucu konulur. Böylece fiziksel duyularla ilgili olarak uyuşturucunun bütün izleri yok edilir.

Peyotenin çok daha tehlikeli bir yazgısı vardır. Pueblolar, peyote tohumları elde edilen Meksika düzlüklerine yakındırlar. Apaçiler ve ova kabileleri gibi peyote yiyicilerle yakın ilişkileri vardır. Ancak bu uygulama Pueblolar'da pek yer edinmemiştir. Yalnızca Taos'taki hükümet karşıtı küçük bir grupta, Pueblolar'ın, Ova Kızılderilileri olarak görülebilecek aykırı bir örneğinde, bu uygulama belli bir yer bulmuştur. Ancak başka bir yerde hiçbir zaman kabul görmemiştir. Bu uygulama, katı Apolloncu *ethos*ları (ahlâki değer, dünya görüşü) olan Puebloları rahatsız eder ve bireyleri sınırların dışına çıkartıp ılımlılığı yok eden deneyimleri Pueblolar reddeder.

Bu tepki öylesine güçlüydü ki, Amerikan alkolünü idari bir sorun olmaktan çıkardı. Kızılderili rezervasyonları*dışında ABD'nin her yanında alkol önemli bir sorundu. Hiçbir devlet düzenlemesi Kızılderililer'in viski tutkusuyla başa çıkamadı. Ancak Pueblolar'da bu sorun hiçbir zaman önemli olmadı; çünkü Pueblolar eskiden bu yana ne yerel bir uyuşturucu vb. kullanıyorlardı ne de onlardan haberdardılar. Örneğin komşuları Apaçiler'in durumuyla hiçbir benzerlikleri yoktu. Apaçiler, bir şehre yaptıkları her ziyarette yaşlı-genç zilzurna sarhoş oluyorlardı. Pueblolar'da içki içmeye karşı bir tabu yoktu. Tavır alışlarının derin nedenleri vardı. Onlar için sarhoşluk iğrenç bir şeydi. Zuniler likörle ilk tanıştıktan sonra yaşlı erkekler gönüllü olarak onu yasakladılar. Bu kural, onlar için onur duyulacak, yerinde bir önlemdi.

İşkence çok daha şiddetle reddedildi. Pueblolar, özellikle Doğu Puebloları, iki farklı kültürle ilişki içindeydiler. Bunlar kendi kendine işkence yapmaya büyük önem veren Ova

(*) Reservation: ABD'de devletin Kızılderililer'e yaşama alanı olarak tahsis ettiği bir tür bir toplama kampını andıran verimsiz topraklar – ç.n.

Kızılderilileri ve Meksika Penitenteleri'ydi. Pueblo kültürü ayrıca eski Meksika'da işkenceyi kullanan ama bugün bu geleneği terk etmiş kültürel niteliklerle de bazı ortak özellikleri paylaşıyordu. Bu eski geleneklerde insanlar kendi bedenlerinden kanlı parçalar, özellikle de dillerini, kopartıp tanrılara sunuyorlardı. Ovada kendine işkence yapma, sağgörü elde etmede kişinin olayı unutmamasını sağlama tekniği olarak iyiden iyiye özelleşmişti. New Mexico Penitenteleri, dünyanın bir başka köşesinin, Ortaçağ İspanya'sı Flagellantları'nın* yaşayan son örnekleridir. Flagellantlar, çarmıha gerilmiş kurtarıcı İsa ile özdeşleşmek için Paskalya'dan önceki Cuma günü kendilerine işkence yapan bir mezheptir. Ritüelin sonunda, tapınan üyelerinden biri tarafından İsa'nın çarmıha gerilişi canlı olarak gerçekleştirilir. Kutlu Cuma günü şafak vakti Penitentelerin evinden tören alayı çıkar. Temsili İsa, taşıdığı büyük haçın ağırlığı altında tökezleyerek yürür. Arkasında, her yavaş adımın sonunda uçlarına dikenler tutturulmuş kaktüsten büyük kırbaçlarla kendi çıplak sırtlarını kırbaçlayan kardeşleri yürür, uzaktan sırtları sanki kırmızı renkte elbise giymişler gibi gözükür. "Yol" yaklaşık iki kilometredir. Yolun sonuna ulaştıklarında İsa haça bağlanır ve kaldırılır. Eğer İsa ya da kırbaççılardan biri ölürse ayakkabıları kapısının eşiğine konur ve onun için yas tutmaya izin verilmez.

Pueblolar kendi kendine işkence yapmayı kavrayamazlar. Herkesin elinde beş parmak vardır, yani parmak koparma geleneği yoktur ve itiraf elde etmek için büyücü kararıyla işkence yapılmadığı sürece hiçbir Pueblo üyesinde yara izi yoktur. Sırtlarında yara izi olmadığı gibi derilerinde de soyulan hiçbir kısım yoktur. Kendi kanlarını döktükleri ritüelleri yoktur. Verimlilik vb. için de kanlarını dökmezler. Pueb-

(*) Flagellant: Bedenlerine zarar vererek ibadet eden Ortaçağ Avrupası çilekeşleri için kullanılan sıfat – ç.n.

lolar kendilerini yalnızca bazı giriş törenleri sırasında biraz hırpalarlar. Ancak böylesi olaylarda esas nokta ortak coşkuyu yakalamaktır. Bir savaş kültü olan Kaktüs Topluluğu'nda birbirlerine sopalar fırlatır ve kaktüsten yapılma kırbaçlarla birbirlerini kırbaçlarlar. Ateş Topluluğu'nda ateşleri konfetiler gibi havaya fırlatırlar. Ne ruhsal tehlike ne de olağandışı deneyimler aranır. Pueblolar'daki törensel ateş numaraları, ovadaki kabilelerdeki ateş oyunlarında olduğu gibi, kişinin kendi kendine işkence etmesi amacıyla yapılmaz. Ateş Üzerinde Yürümede, hangi amaçla olursa olsun, ayaklar yakılmaz. Ağıza ateş alındığında dilin yanmamasına dikkat edilir.

Kayışlarla dövme biçimindeki Pueblo uygulaması da işkence amacı olmadan yapılır. Kırbaçlama yapılırken kan çıkarılmaz. Ova Kızılderilileri'ndeki aşırılıktan kaçınılır. Ergenlik töreninde ya da öncesinde kırbaçlanan bir Zuni çocuğu bağırabilir. Maskeli tanrıların giriş töreninde dövülen çocuk annesini çağırabilir. Yetişkinler, kırbacın dövme amacıyla kullanılması düşüncesini çok kötü karşılarlar. "Kırbaçlama kötü olayları uzaklaştırmalıdır, yani güvenilen bir şeytan kovalama uygulamasıdır. Kendi kendine işkenceyle ilgili başka yerlerdeki aynı eylemin Zuni kültüründeki kullanımı çok farklıdır.

Esrime; oruçla, işkenceyle, uyuşturucuyla ya da alkolle aranmadığı gibi dansla da elde edilmez. Belki de Kuzey Amerika halklarından hiçbiri Güneybatı Puebloları kadar zamanlarını dans etmeyle geçirmezler. Ancak onların amacı hiçbir zaman kendinden geçmeyi sağlamak değildir. Yunanlılar'daki Dionysos kültünde görülen ve iyi bilinen çılgınlıkların benzerleri Kuzey Amerika'da tekrar tekrar görülebilir. Kızılderililer'in Hayalet Dansı 1970'lerde tüm ülkeyi sarmıştı. Tekdüze bir biçimde dönerek yapılan bu dans, dansçılar birbiri ardına kaskatı yere kapaklanana dek sürüyordu. Bu felç süresince dansçılar beyazlardan geçen sağgörüyü edini-

yorlar, bu arada dans devam ediyor ve diğerleri yere düşüyordu. Her Pazar günü dansı düzenleyen düzinelerce kabilede bu bir gelenek olmuştu. Tümüyle Dionysosçu özellikler taşıyan başka eski danslar da vardır. Kuzey Meksika'daki kabileler sunak önünde ağızlarından köpük gelene dek dans ederler. Kaliforniya'da şamanların dansları nöbetle gelen bir felce yol açar. Maidular birinin diğerlerini dans ederek yendiği şamanlar arası dans yarışması düzenlerlerdi. Dansın telkin ettiği hipnotik etkiye yenilmeyen kişi yarışmayı kazanmış sayılırdı. Kuzeybatı sahillerinde bütün kış törenleri uysal bir adamın ruhlarca ele geçirilerek bir çılgına dönmesini hedefleyen bir tarzda olurdu. Üye adayları onlardan beklenen çılgınlığı ortaya koyarlardı. Sibirya şamanları gibi dans ederlerdi. Başkalarına ve kendilerine zarar vermesinler diye dört yandan kontrol edilebilecek bir biçimde kendilerini dört iple bir kazığa bağlatıp dans ederlerdi. Tüm bunlar Zuniler'deki danslarla ilgili bize bir fikir vermez. Zuniler'de dans, diğer şiirsel ritüeller gibi, doğal güçlerin tekdüze yinelenmeyle zorlanmasıdır. Durmamacasına ayaklar yere vurularak gökyüzündeki bulutlar toplanır ve yağmur bulutu kümeleri oluşturulur. Böylece yağmurun yağması sağlanmaya çalışılır. Zuniler esrime deneyimlerine pek itibar etmezler ama doğanın güçlerini amaçlarına koşmak için onlarla özdeşleşme yolunu ararlar. Pueblo danslarına ruh ve biçim veren, işte bu niyettir. Bunlarda vahşi hiçbir şey yoktur. Kırk adamın sanki bir kişiymiş gibi mükemmel bir uyumla güçlerini birleştirmesi ve dans etmesi onları çok etkiler.

Hiç kimse Pueblo dansının bu özelliğini D. H. Lawrence'dan daha iyi betimleyememiştir. "Bütün erkekler birlikte dans şarkısı söyler. Yumuşakça, ağır ağır hareket ederler. Henüz ağır kuş yürüyüşü dansta hâkimdir. Vücutlar biraz öne doğru eğilmiş, başlar ve omuzlar serbest olup yavaşça oynar; ayaklar yere sağlam basar ama yumuşaktır. Tüm er-

kekler meydanın merkezinde ritimle yürürler. Davullar kalp atışını yansıtırcasına vurulur. Saatler böyle geçer." Bazen toprağa tahıl eker gibi dans eder, bazen ayaklarını yere vurarak av hayvanlarını çağırırlar. Bazense öğleden sonra gökyüzünde yavaş yavaş biriken beyaz kümülüs bulutlarını zorlamak ve yağdırmak için çabalarlar. Gökyüzündeki bulutlar ister yağmur sağlasın ister sağlamasın, varlıkları bile yaptıkları ritüelin kabul edildiği anlamına gelir. Eğer yağmur yağarsa bu danslarının gücünün onandığının bir işareti sayılır. Bu, onlara verilen bir yanıttır. Danslarını Güneybatı'dan yağan sağanak yağmura doğru hızlandırırlar. Üzerlerindeki tüyler ağır ve ıslanır; süslü etekleri ve mantoları sırılsıklam olur. Palyaçolar derin çamur içinde şaklabanlık yaparlar. Var güçleriyle su birikintisi içinde ilerler, sırılsıklam toprak üzerinde tepinirler. Dans sırasındaki güçlü ayakları doğa güçlerini zorlayarak yağmur bulutlarını toplamış ve yağmur yağdırmayı başarmıştır.

Pueblolar, içgüdüsel olarak Dionysosçu anlam taşıyan çevredeki kabilelerin dans örüntülerini paylaşmış olsalar da, bu danslar Pueblolar arasında tam bir ılımlılıkla yapılır. Kuzey Meksika'daki Cora kabilesi, ülkenin diğer bölgelerindeki birçok kabile gibi, dans sırasında çılgınca hızlanırlar; tümüyle kendilerinden geçer, sunağın önünde yerde ileri geri kıvranıp dururlar. Oysa bir başka anda, sunağın önünde böylesi hareketler büyük bir saygısızlık kabul edilir. Böylesi durumlar en yüksek Dionysosçu değerlerin bir sonucudur. Sunaktaki çılgınlık aynı zamanla tahrip edicidir de; her şey ayaklar altında çiğnenir. Sonunda dansçı tahrip edilmiş sunakta yere kapaklanır.

Yeraltında kiva odasında yapılan danslardan biri olan Hopi Yılan Dansı da sunak üzerinde yapılan bir danstır. Ancak bu dansta çılgınlık yoktur. Bu dans, Bakire Raksı gibi bir hareketle yapılır. Pueblolar'ın en yaygın dans örüntülerinden

biri, dans alanının karşıt taraflarında yer alan ve birbirine çok benzer konuları ele alan iki dans gurubunun yer değiştirmesiyle oluşan danstır. Aynı anda iki yönden çıkan dans grupları sonunda birleşirler. Kivadaki yılan dansında Antilop Topluluğu'nun dansçıları Yılan Topluluğu dansçılarıyla karşılaşırlar. Önce Antilop din adamı ağzına asma dalı alır ve adayların önünde dans eder, dizlerinin üzerinde sürünerek geçer. O çekildikten sonra Yılan din adamı aynı biçimde ağzına asma dalı alarak bir çıngıraklı yılan gibi adayların dizlerinin üzerinden geçer. Son aşamada Antilop ve Yılan birlikte ortaya çıkarlar. Hâlâ çömelmiş durumdadırlar, bu kez sunağın çevresinde dönmezler ama sunağın üstünde dansı bitirirler. Buradaki uygulamalar bir Morris dansının seyrini izler. Dansta tam bir ılımlılık vardır.

Yılanlı dansta ne tehlikeli bir durum ne de Hopiler'deki korkunçluk vardır. Yılan Dansı'nı yanlış anlamaktan kaynaklanan yaygın bir inancımız var. Dansçıların duygularını kolaylıkla kendi duygularımızla değerlendiririz. Oysa Amerikan Kızılderilileri yılanlara dehşet duygularıyla bakmazlar. Çoğunlukla yılana saygı gösterilir. Seyrek olarak onların kutsallığı, kutsal ya da *manitou** olan herhangi bir şey gibi, tehlikeli olur. Akıldışı tiksinme türünden bir tavır Kızılderililer'de görülmez. "İşte bu nedenle çıngıraklı yılan tehlikeli değildir" biçiminde sona eren birçok Kızılderili öyküsü vardır. Çıngıraklı yılanların alışkanlıkları kolaylıkla denetlenebilir. Bu nedenle Kızılderililer onlarla kolayca başa çıkabilirler. Yılan Dansı'ndaki yılanlara karşı dansçıların duyguları kutsal olmayan bir korku ya da tiksinme içermez. Tam tersine burada söz konusu olan, koruyucu hayvanlarına karşı kült üyelerinin duyduğu saygıdır. Ayrıca çıngıraklı yılanın

(*) Manitu; farklı halklarda farklı adlar alan evrensel kutsal güç. Malenezya'da *Mana*, eski Türklerde *Kut*, Irokualar'da *Orenda*, Japonlar'da *tama* vb. gibi – ç.n.

zehir bezleri danstan önce tekrar tekrar kontrol edilir. Bezler sıkılarak ya da burularak yaralanmıştır. Danstan sonra yılan serbest bırakıldığında zehir bezleri yeniden çalışır ve önceki gibi zehirle dolar. Ancak dans sırasında yılan zararsızdır. Bu nedenle durum, bir Hopi dansçısına göre Dionysosçu özellik taşımaz. Aynı somut davranışın, benimsenen inançlara göre, tehlike ve iğrenç deneyimlerin eşlik ettiği Dionysosçu bir uygulama mı yoksa biçimsel ve ılımlı bir tören mi olduğunu ortaya koyan bundan güzel bir örnek olamaz.

Uyuşturucu, alkol, oruç tutma, kendi kendine işkence yapma, dans kullanarak deneylerden geçme ya da bunlara hoşgörü gösterme Pueblolar'ın sıradan yaşamdaki duygularını arasında yer almaz. Pueblolar böylesi zorlayıcı bireysel deneyimlerle ilgilenmezler. Bu tür uygulamalar, ortalamaya ve ılımlılığa düşkün uygarlıklarında hiç yer almaz. Bu nedenle Pueblolar'ın şamanları yoktur.

Şamanizm en yaygın insani kurumlardan biridir. Şaman, çok özel kişisel deneyimlere sahiptir. Kabilesinin doğaüstü bir temsilcisi olarak tanrılarla doğrudan ilişki kurabilen bir din adamıdır. O, çoğu kez Kassandra* ve benzerleri gibi özel bir dille konuşan, itiraflarıyla sıradışılığı ortaya çıkan, aykırı biridir. Kuzey Amerika şamanları karakteristik olarak sağgörü deneyimine sahiptirler. Öte yandan din adamı ise kült etkinliklerinin yöneticisi ve kültün bir koruyucusudur. Pueblolar'ın şamanları yoktur; onlarda yalnızca din adamı vardır.

Zuni din adamı konumunu, öne sürdüğü aile ilişkilerine, çeşitli toplumsal düzenlemelerde aldığı tutuma ya da kachina din adamlarını gayrı şahsi kılma eylemlerinde yer almak için başrahip tarafından seçilmesine borçludur. Hangi durumda olursa olsun, niteliği ister sözel isterse eylemsel düzeyde olsun, öğrendiği ritüel özellikleriyle belirlenir. Otori-

(*) Yunan mitolojisinde yer alan, geleceği önceden gören trajik kadın kahraman – ç.n.

tesi, bulunduğu resmî konumdan, yönettiği ritüellerin öneminden gelir. Yönettiği her karmaşık törenin göreneklere uygun yürümesinden sorumludur. Bir kişinin gücünü dile getiren Zuni cümlesi "o nasıl olacağını bilen biridir" şeklindedir. En kutsal ritüellerde, yarış, oyun ve sağlık kültlerinde "nasıl olacağını bilen" insanlar mutlaka olur. Bir diğer deyişle Zuni din adamları göreneksel uygulamaları harfi harfine öğrenerek güç elde ederler. Kendiliklerinden herhangi bir eylemle kutsallık olarak dinlerinin gücünü elinde tuttuklarını öne sürecekleri bir yetkileri yoktur. Belli aralarla açıklanmış yetkili grupların dışında din adamları doğaüstü güçlere yanaşamazlar bile. Her dua, her ritüel eylemi göreneklere uygun olarak, bilinen bir mevsimde, tanınan bir otoriteyle yaşama geçirilebilir. Zuniler'deki en önemli bireysel dinî eylem, dua sopalarının toprağa ekilmesidir. Kutsal yerlere yarı yarıya gömülen bu düzgün sopalar tanrılara adanır ve bunlar doğaüstü güçlere duayı iletirler. Dua sopaları en büyük din adamlarının bile inisiyatifiyle sunulmaz. Zuni başrahibiyle ilgili öykülerden birinde başrahip dua sopasını kendi hazırlayıp onu gömmek için dışarı çıkar. Ama o gün Tıp Topluluğu üyelerince dua sopalarının dikileceği ay dönemi değildir. İnsanlar, "Neden baş rahip dua sopası dikiyor? Büyü yapıyor olmalı," derler. Böylece onun gücünü özel bir intikam alma işinde kullandığı ima edilir. Bütün dinsel eylemlerin en kişisel olanında bile başrahip özel inisiyatif kullanamaz. Resmî eylemlerde kamunun engellemeleri daha fazladır. Hiç kimse bir insanın neden dua etmeye gittiğini merak edemez.

Pueblolar'ın din adamlığıyla ilgili kurumları ve diğer yerli Amerikan halklarının şamanlık kurumları iki farklı ve zıt kişilik örneği sergiler. Ova Kızılderilileri bütün kurumlarında kolaylıkla otoriteyi kabullenen, kendine güvenen bireye geniş bir alan tanırlar. Böylesi bir kişi diğerlerinden fazla ödül-

lendirilir. Crow Kızılderilisi'nin sağgörü sonucu elde ettiği yenilikler son derece küçük olabilir. Mesele bu değildir. Her Budist keşiş ya da her Ortaçağ Hıristiyan mistiği daha önce kardeşlerinin gördüğü sağgörüyü görür. Ancak bunlar, tıpkı Crowlar gibi, gücün –ya da tanrılığın– özel deneyimin otoritesinden alındığını öne sürerler. Sağgörüyü elde etmiş Kızılderili, halkının yanına döndüğünde, kabile onun aldığı talimatları kutsal bir ayrıcalık olarak görüp uygular. Sağlık konusunda herkes kendi gücünü bilir ve başka bir kardeşinin yardımını istemez. Bu dogma, uygulamada değişir; geleneği sürdüren erkeklerin bulunduğu kurumlarda bazı gösteriş girişimleri olur. Ancak dinin doğmaları, kişisel otorite ve büyük bir kendine güven duygusunu kültürel bir hak olarak bireylere verir.

Ovalardaki bu kişisel inisiyatif ve kendine güven yalnızca şamanizmin bir ifadesi değildir; onlardaki gerilla savaşına yönelik tutkulu coşkunun da bir ifadesidir. Savaş birlikleri genelde bir düzineden az insanı içerir. Basit çarpışmalarda bireyler yalnız olarak hareket ederler. Bu biçimde savaş, katı bir disiplin ve alt-üst ilişkisinin bulunduğu çağdaş savaş biçiminin tam karşısında yer alır.* Onların savaşı, her savaşçının oyun fişini kendisinin topladığı bir oyundur. Bu fişler, kazığa bağlanmış bir atı çözerek, bir düşmana sokularak ya da kafa derisi yüzerek toplanır. Tek bir kişi, genellikle delice bir cesaretle, bir topluluğa katılarak elde edebileceği kadar zaferi elde edebilir. Bu nedenle her savaşçı bir şef olarak nitelenebilir. Tek başına davranma yeteneği ve inisiyatifi olmaksızın, ovalardaki bir Kızılderili, kendi topluluğunda kabul göremez. Amerika'yı ilk keşfedenler, Pueblolar'ın tam tersi olarak, bu Kızılderililer'in beyazlar-

(*) Apaçiler ve onların efsanevi şefi Geronimo'nun yaşam öyküsü bu konuyla ilgili çarpıcı bilgiler vermektedir: *Dağlardan Sorun Beni*, Forrest Carter, çev. Şen Süer Kaya, Say Yayınları, 2000 – ç.n.

la girdikleri mücadelede gösterdikleri bireysel seçkin özellikleri onların geleneklerine dayandırmışlardı. Bu Kızılderililer'in, Nietzscheci anlamda üst-insan sayılabilecek kişiliklerini geliştiren, kendi gelenekleriydi. Bu Kızılderililer yaşamı, doğaüstü gücün, zaferlerin ve kutlama şölenlerinin elde edilmesiyle erkekler topluluğunun geliştirilmesine ulaşacak olan bireysel ilerlemelerden oluşan bir dram olarak görüyorlardı. İnisiyatif daima onlarla birlikteydi. Kişinin yiğitçe eylemleri kişisel olarak onun sayılıyor, ritüellerde onlarla övünebiliyor ve her bakımdan ileride bunları kendi tutkuları için kullanabiliyordu.

Pueblolar'ın ideal insanı, bir başka varlık düzleminde yer alır. Kişisel otorite, Zuniler için belki de en çok kötülenecek özelliktir. "İktidara ve bilgiye susamış insan" Zuniler için hor görülecek insandır. "Halkının lideri" sözcükleri Zuniler'e hiçbir şey ifade etmediği gibi böylesi bir insan büyük olasılıkla büyücülükle suçlanır. Yerel otorite davranışı, Zuniler'de, bağlılıktır. Büyücülükle suçlanan kişi "itiraf" edene dek başparmağından asılır. Zuniler'de ideal insan ağırbaşlı, hiçbir zaman öne çıkmayan ve komşularından hiçbir eleştiri almayan kişidir. Her çatışmada tümüyle haklı olsa da, kendini tutmalıdır. Örneğin atletizm yarışmalarında bile, bir kişi daha önce yarış kazanmışsa, koşuya sokulmaz. Zuniler şansın rol oynadığı oyunlarla ilgilenirler. Başarılı oyuncu bu oyunu bozabilir. Böyle birini istemezler.

Dr. Bunzel'in sözleriyle iyi bir Zuni, "nazik biçimde konuşan, yumuşak huylu ve cömert" olmalıdır. En büyük övgüde, kusursuz bir vatandaş şöyle betimlenir: "O, çok nazik biridir. Hiç kimse onunla ilgili bir şikâyet duymamıştır. Kimseyle dalaşmaz. O Porsuk klanından ve Muhekwe kivasındandır. Yaz danslarında her zaman yer alır." Kısaca o "herkesle konuşmalıdır", yani Zuniler'in dedikleri gibi her zaman halkının huzuru için çabalamalıdır. Kuşkulu bir guru-

ra ve güçlü heyecanlara kapılmadan ritüellerde ya da tarlada diğer hemşerileriyle işbirliğinden kaçınmamalıdır.

İyi kişi ayinlerden kaçınır. Üzerine ayinle ilgili bir görev düştüğünde yerine getirir ama ayini özel olarak aramaz. Kivada ayin yapılırken kivanın giriş kapısı kapatılır. Affedilmesini isteyen birisi kapıyı çalana dek bütün erkekler kivada kapalı kalırlar. İyi erkeklerin ayinlere katılımıyla ilgili isteksizlikleri üzerine anlatılan öyküler vardır. Yine de ayinlere herkes genelde katılır. Bir insan lider gibi gözükmekten kaçınmalıdır. Bir insan ayinde inisiyatifli bir görev için seçildiğinde, ona bizim anladığımız anlamda bir otorite verilmez. Görevi eylemin önemli bir aksama olmadan yürümesini sağlamaktır. Zuni konseyi, din adamları başkanını seçer. Din adamlarının kavga ve çatışmalarda yargılama görevi yoktur. Onlar kutsal insanlardır, dolayısıyla onların önünde kavga edilmemelidir. Yalnızca savaş şefleri bir ölçüde yürütme otoritesine sahiptir. Yine de savaşta, barış dönemindeki yönetim işleri kadar görev gerekmez. Savaş şefleri tavşan avının ya da dans günlerinin geldiğini ilan eder, din adamlarını çağırır ve tıp topluluklarıyla işbirliği yaparlar. Göreneksel olarak ilgilendikleri suç büyücülüktür. Bir diğer suç, giriş töreni yapılmayan çocukların kachinaların sırlarını öğrenmeleridir. Kachina kültünün başkanının görevlendirdiği maskeli tanrılar cezayı verir. Başkaca suç yoktur. Hırsızlık çok nadir olur ve özel bir olay sayılır. Yetişkinler arasında pek suç yoktur. Gerginlik yaratan bir eylem, evlilik düzenlemeleriyle kolaylıkla çözümlenir. Öldürme olayları iki aile arasında kararlaştırılan ve hızla ödenen bedellerle çözümlenir.

Yüksek konsey üyesi din adamları pek rahatsız edilmez. Onlar tören takviminin ana düzenlemeleriyle ilgilenirler. Planlarının başarıyla uygulanması her seferinde işbirliği yapmayan küçük (alt düzeyde) din adamlarınca engellenir.

Küçük din adamı, örneğin sunağını kurmayı ya da kachinasını döşemeyi somurtarak karşılar ve reddeder. Din adamları konseyi yalnızca bekler ve töreni erteler. Ancak herkes işbirliği yapar ve otoriteyi kullanmaya gerek kalmaz.

Otorite kullanımındaki bu kişisel eksiklik dinsel alanda olduğu kadar günlük ilişkiler için de tipiktir. Anaerkil soy ve ana-merkezli ev yerleşimi, doğallıkla bizim bildiğimizden farklı bir otorite dağılımını zorunlu kılar. Ancak anaerkil topluluklar, babalar otorite kılınmamış olsa da, ev işlerinde bir erkeğin otoritesi olmaksızın yaşayamazlar. Anaerkil aile ilişkilerinin erkek başı olarak annenin erkek kardeşi hakem ve sorumlu şef konumundadır. Ancak Zuniler, ne annenin erkek kardeşini ne de babayı bir otorite olarak tanımazlar. Onlardan hiçbiri evdeki çocukları terbiye edemez. Bebeklere daha çok evin erkekleri bakar. Hasta olduklarında bebeklerle onlar ilgilenir, akşamları bebekleri kucaklarında taşırlar. Ancak bebekleri eğitmeleri ve terbiye etmeleri söz konusu değildir. Ev yaşamındaki bu işbirliği becerisi tıpkı dinsel yaşamda olduğu gibi gerçek bir yapı oluşturur, acilen ele alınması ve düzenlenmesi gereken sıradışı durumlar pek olmaz. Zaten düzenlenecek ne olabilir ki? Evlilik diğer kültürlerde belli bir otorite gerektiren evrensel bir durumdur. Ancak Pueblolar'da evlilik oldukça basit düzenlemelerle çözümlenir. Evlilik dünyanın başka yerlerinde mülkiyet hakları, ekonomik değişimler ve yaşlılara tanınan bazı ayrıcalıklarla nitelenir. Ancak Zuniler'de evlilikte, yaşlılarla ilgili böylesi olgular ve durumlar yoktur. Mülklerle ilgili en küçük ısrar Zuniler'de evlilik olayını güçleştirdiği gibi, diğer kültürlere göre belli bir yatırım gerektiren başka yükümlülüklerden düzinelercesini genç adam topluluk adına kendisi üstlenir. Zuni yaşamı böylesi sorunları basitçe bertaraf eder.

Çocuğun Oedipus kompleksinden zarar görme olasılığına karşı her tür düzenleme yapılmıştır. Malinowski, Trobri-

and Adaları'nda toplumsal yapının bizim kültürümüzde babaya verilen otoriteyi dayıya verdiğini göstermiştir. Zuniler'de dayının bile belli bir otoritesi yoktur. Olaylar, dayının otoritesini kullanmasına izin vermez. Çocuk bir küskünlük ya da bu aile yapısından köklerini alan kuruntulu tutku için bedel ödemeksizin büyür.* Çocuk bir yetişkin olduğunda, otoriteyle ilgili imgesel durumlardan kaynaklanan sorunlarla karşılaşmayacaktır.

Bu nedenle çocukların ergenliğe girişleri Zuniler'de tuhaf bir durum ortaya çıkartır. Tuhaf, çünkü dünyanın başka yerlerinde hep karşılaşılan durumlardan oldukça farklıdır. Erkek çocukların ergenliğe giriş töreni çoğu kez otorite sahibi olanların ayrıcalığında olan uygulamalarla gerçekleşir. Törenler, yetkili olanların şimdi kabilenin statüsünü kabul etmek zorunda olanları aşağılamasından başka bir şey değildir. Bu ritüeller, çoğunlukla, Afrika, Güney Amerika ve Avustralya'da aynı biçimdedir. Güney Afrika'da çocuklar, her durumda serbestçe kullandıkları uzun sopalar ellerinde olan adamlarca topluca kovalanır. Çocuklar sopa yağmuru altında koşmak zorundadırlar. Alaylar eşliğinde arkalarından sürekli gelen darbelere dayanmaya çalışırlar. Senenin en soğuk aylarında battaniyesiz uyumak zorundadırlar, hem de ayakları değil, başları yanan ateşe dönük olarak. Yerde yatarken, kendilerini ısıran beyaz kurtçukları kovmamak zorundadırlar. Gün ışığının belirmesiyle birlikte havuza gitmeli ve güneş ortaya çıkana dek soğuk suyun içinde kalmalıdırlar. Giriş töreni kampı boyunca, üç ay, tek bir damla su içemezler, iğrenç yiyecekleri yemek zorundadırlar. Bütün

(*) Freud'a göre erkek çocuğun, annesine duyduğu sevgi ve onu elinden alan babaya duyduğu nefret, babanın otoritesi karşısında ruhsal bir gerilime (Oedipus kompleksi) neden olur. Freud'a göre, bu kompleks, her erkekte doğuştan vardır. Malinowski, Trobriand Adaları'nda bu kompleksin olmadığını göstermiştir. Yazar, Zuniler'de de benzer bir durumun olduğunu belirtiyor ama Freudçu yanılgı konusuna girmiyor – ç.n.

bunların karşılığında, anlaşılmaz formüller büyük bir önemle ve ezoterik sözlerle öğretilir.

Amerikan Kızılderili kabilelerinde çocukların giriş törenine fazla zaman ayrılmaz ama düşünceler genelde aynıdır. Zuniler'le birçok ilişkisi olan Apaçiler erkek çocuğun bir tay gibi eğitilmesi gerektiğini söylerler. Çocuğu buz içinde delik açmaya ve orada banyo yapmaya, ağzında suyla uzun mesafe koşmaya zorlarlar. Deneme savaş partilerinde çocuğu aşağılarlar ve ona oldukça kötü davranırlar. Güney Kaliforniya'daki Kızılderililer çocukları iğneli karıncaların bulunduğu tepelere gömerler.

Oysa Zuniler'de çocukların giriş töreni hiçbir zaman mihnetli bir sınav değildir. Aldıkları hafif kırbaç darbelerinde bile çocuk bağırırsa törenin daha değerli olacağını düşünürler. Törenin her aşamasında törensel babası çocuğa eşlik eder. Çocuk, ya törensel babasının bacağına sarılarak ya da onun dizlerinin arasına çömelerek sopa yer. Güney Afrikalı çocuğu babasının evden şiddetle kovmasının tersine olarak Zunili koruyucu çocuğa büyük bir güven verir. Törenin sonundaysa çocuk yukka kırbacını kendisi alarak, onu döven kachina din adamını döver. Giriş töreni, çocuğun güç elde etmesi için yetişkinlerin acıma duygularının giderildiği bir süreç değildir. O, yalnızca bir arınma ve kötü ruhları kovma törenidir. Çocuklara grup üyeliği konumu vererek onurlandırır. Kırbaçlama, bir lütuf ve yardım biçiminde yaşlılardan yasam boyu aldıkları desteği ortaya koyar. Kısacası tören, çocukların doğaüstü dünyaya kabul edilmeleri anlamına gelir.

Zuniler'de, hem dinî hem de evle ilgili alanlarda, otoritenin uygulanma olanaklarının azlığı, bir diğer temel özellikle, bireyin grup içinde özümsenmesiyle bir bütünlük oluşturur. Sorumluluk ve iktidar Zuniler'de her zaman ayrılmıştır. Grup, işlevsel tek birliktir. Doğaüstü dünyaya yönelik

yaklaşımda kabul edilen biçim, grup ritüelleri biçimindedir. Kabul edilen bu biçim, aile geçimini ev halkının ortaklığına bağlar. Ne dinsel ne de ekonomik alanda bireysel özerklik yoktur. Tarladaki ürünü konusunda kaygılı birisi kendisini bu durumdan kurtarması için yağmura dua edemez ancak yaz yağmuru töreninde dans edip bunu talep edebilir. Bir adam, hasta olan çocuğunun iyileşmesi için dua edemez. Yalnızca çocuğunu onu tedavi edecek Büyük Ateş Topluluğu'nun önüne götürebilir. Bireysel dua etmesine izin verilenler, kişi olarak dua sopası dikenler, törensel temizlikte başını yıkayanlar, tıp adamlarını ya da törensel babasını çağıranlar olabilir. Ama tüm bunlar daha büyük bir bütünün, ait oldukları grup ritüellerinin bir parçası oldukları için olanaklıdır. Bunlar bütünden ayrılamazlar, uzun büyü formüllerinden çıkarılan tek bir sözcükten daha fazla bir güçleri yoktur ve tam yetkin bir duanın etkisini tek başlarına sağlayamazlar.

Resmî yapıdan kaynaklanan bütün eylemlerle ilgili kabuller bireysel değildir. Gördüğümüz gibi başrahip yalnızca başrahip olduğu için dua sopası dikebilir. Onu da ancak resmî olarak geçerli bir zamanda yapabilir. Bir tıp adamı, tıp adamları kültünün bir üyesidir ve gücü kendisinden kaynaklanmaz, tam tersine topluluk üyeliği gücünün biricik kaynağıdır. Navajolar'ın öldürülmesi olayı bile aynı biçimde ele alınır. Bu halk öyküsü tam bir ihaneti anlatır. Zengin bir Navajo ile karısı, Zunili bir aileyle ticaret yapmaya gelirler. Erkekler turkuaz taşını almak için adamı öldürürler. "Ancak ölünün kafa derisini alma hakları yoktur," çünkü onlar buna hakkı olan savaş kültü üyesi değillerdir. Bu nedenle onların eylemi kötü bir eylemdir. Katiller, böyle bir eylemde, yalnızca geleneksel hakları olmadığı için kınanırlar.

Dolayısıyla Zuni halkı, kendini, toplumunun geleneksel biçimlerine adamıştır. Bireyselliklerini, toplumsal kurumla-

rı içinde eritmişlerdir. Zuniler, tutkularının geliştirilmesinin adımları olarak ayinlere katılmayı ya da din adamlarının kutsal bohçalarına sahip olmayı dert etmezler. Bir adam evinde "birlikte yaşamak" için gerekli eşyaları artırma amacıyla kendine bir maske edinebilir ya da kivasındaki maskeleri denetleyebilir. Takvimle belirlenmiş ritüellerde yer almalı ve Shalako'da gayrı şahsi kılmayla görevli kachina din adamlarını ağırlamak için büyük masraflarla yeni bir ev yaptırmalıdır. Ancak tüm bunları kişisel bir göndermede bulunmadan, anonim bir üslupla yapmalıdır. Bu durumun örneğini bir başka kültürde görmek hemen hemen olanaksızdır. Zuniler'in kişisel eylemle ilgili tüm yönelimleri bize yabancıdır.

Dinsel konularla ilgili olarak bireyin eylemlerinin ve güdülenmelerinin kişisel başvuru olmaksızın gerçekleşmesine benzer bir biçimde aynı durum ekonomik yaşamda da görülür. Zuniler'de ekonomik birim, gördüğümüz gibi, oldukça istikrarsız bir erkekler grubudur. Ev halkının özünü, sürekli bir grup oluşturan kadın merkezli ilişkiler oluşturur. Ne var ki, tarım, çobanlık ve turkuaz işleri gibi önemli ekonomik uğraşlarda kadın önemli bir rol oynamaz. Bu işler için temel önem taşıyan erkekler ise oldukça gevşek bağlarla bir araya gelmiş bir iş ekibi gibidir. Evdeki kadınların kocaları bir anlaşmazlık durumunda annelerinin evine dönerler. Bu nedenle beslenme ya da çocukların ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgili bir sorumlulukları yoktur. Bunun yanında ev halkı içinde kadın akraba grubuyla akrabalık durumu farklı olan değişik erkekler –evlenmemiş, eşi ölmüş, boşanmış, karısının ailesiyle çeşitli sorunlar yaşadığı için bekleyen vb.– vardır. Geçici bileşimi ne olursa olsun bu karmaşık grup, ortak tahıl deposunu doldurmak için güçlerini birleştirir ve elde edilen ürün evdeki kadınların ortak mülkiyetinde kalır. Eğer bu erkeklerden birisinin mülkü olarak ye-

ni bir tarla ekilmeye başlanırsa, bütün erkekler daha önceki ata tarlalarında olduğu gibi ortak depo için bu tarlayı da birlikte işlerler.

Gelenek, evlere ilişkin de aynı bakış açısını korur. Evleri erkekler birlikte yapar ama evler kadınlara aittir. Karısı tarafından terk edilen bir adam, yapımı için yıllarını harcadığı evi ve dolu tahıl deposunu bırakmak zorundadır. Bunlar üzerinde bireysel hak öne sürebilme konusunda hiçbir düşüncesi yoktur. Böylesi bir durumda erkek dolandırıldığını da düşünmez. Yalnızca emeğini evi için harcar, sonuçta ortaya çıkan grup mülküdür. Eğer artık grubun üyesi değilse, bu sonuç da olağandır. Günümüzde koyunlar oldukça önemli bir gelir kaynağıdır ve mülkiyetleri erkeğe aittir. Ancak koyunlara erkek akrabalar tarafından birlikte bakılır, yeni ekonomik güdüler bu noktada yavaş yavaş belirmektedir.

Zuni düşüncelerine uygun olarak tüm çalışmasını grubun çalışmasına bağlayan ve hiçbir kişisel otorite iddiası olmayan bir adam hiçbir zaman şiddete başvurmaz. Yunanlılar'daki anlamıyla Apolloncu yükümlülükler, duyguları ele almadaki kültürel özellikler kadar öfke, sevgi, kıskançlık ya da keder de görülmez; ılımlılık ilk erdemdir. Ayinler döneminde kutsal adamlar için geçerli en önemli tabu (yasak), bir öfke belirtisi göstermektir. Anlaşmazlıklar, ister törenle ilgili, ister ekonomik, ister aile konularında olsun, hiçbir biçimde şiddet gösterilmeden çözümlenir.

Zuniler'le geçirilen her gün, onların ılımlılığının yeni bir örneğini ortaya koyar. İyi tanıdığım bir aile, bir yaz oturmam için bana bir ev verdi. Bazı karmaşık nedenlerden dolayı bir başka aile de o ev üzerinde oturma hakkının olduğunu öne sürüyordu. Bir gün evin sahibi Quatsia ve kocası benimle birlikte oturma odasındaydılar. Tanımadığım bir adam, henüz çapalanmamış avluda çiçek açan otları kesmeye başladı. Avluda bitki yetiştirme, bir ev sahibinin en önemli ay-

rıcalıklarından biridir. Bu nedenle bir evde hak iddia eden birisi bu iddiasını kamuya bildirmek için böyle bir iş yapar. Adam ne eve girdi ne de Quatsia ve Leo'ya –kadının kocası– bir şey söyledi. Yavaşça bahçedeki otları biçti. İçerdeyse Leo topukları üzerinde duvara dayanmış sakin bir biçimde ağzında bir ot çiğniyordu. Sinirden kıpkırmızı olan Quatsia bana "bu bir hakaret" dedi. "Dışardaki adam Leo'nun bu yıl din adamı olduğunu ve öfkelenmeyeceğini biliyordu. Avluya müdahale ederek bizi tüm köyün önünde utandırıyor." İşgalci adam otları tırmıkladıktan sonra boş avluya gururla baktı ve evine gitti. İki taraf arasında hiçbir konuşma olmadı. Zuniler için bu bir hakaretti. Avluda sabahleyin çalışarak davalı kişi protestosunu ifade etmiş oluyordu. Daha ileri gidip sözlü beyanda bulunmasına gerek yoktu.

Evlilikle ilgili kıskançlıklar da benzer bir yumuşak başlılıkla ele alınır. Yetişkinler kavga etmezler. Ovadaki kabilelerde kadının zina yapması durumunda koca onun burnundan bir parça keser. Bu, Güneybatıdaki Pueblo kabilelerinden olmayan Apaçiler'de bile rastlanan bir uygulamadır. Ancak Zuniler'de kadının sadakatsizliği şiddet kullanmayı haklı kılmaz. Bu olaya koca kendi haklarının bir ihlali olarak bakmaz. Eğer kadın sadakatsizse, genelde bu, koca değiştirmenin ilk adımı olarak görülür. Koca değiştirmeyse onların geleneklerinde bir hayli kolay gerçekleşen hoşgörülü bir süreçle gerçekleşir. Dolayısıyla böyle bir olayda şiddete başvurma düşünülmez.

Kocalarının sadakatsizliğini öğrendikleri zaman kadınlar da aynı ılımlılığı gösterirler. Böylesi durumlar, ilişkiyi kesecek kadar önemli görülmez, genelde olay bilmezden gelinir. Dr. Bunzel'in Zuniler'i ziyaretlerinden birinden önce, kaldığı ailelerden birindeki evli bir erkeğin başka bir kadınla ilişkisi tüm köyde dedikodu konusuydu. Aile tümüyle olayı bilmezden geliyordu. Sonunda bu beyaz tüccar (Dr. Bunzel)

bir ahlâk bekçisi olarak, adamın karısına öğüt verdi. Çift, 12 yıldır evliydi ve üç çocukları vardı. Kadının otoritesini kullanmasını ve kocasının rezilce ilişkisine son vermesini önerdi. Kadınsa ona şöyle yanıt verdi: "Öyleyse onun elbiselerini yıkamam. O zaman her şeyi bildiğimi anlar ve o kıza gitmeyi keser." Gerçekten de bu eylem etkili oldu. Bu arada tek bir söz konuşulmamıştı. Ne öfke patlamaları ne karşılıklı suçlamalar ne de sorunun açıkça kabulü söz konusu olmuştu.

Ayrıca kadınların, kocalarının kendilerini terk etmesini uygun bulmadıklarında başvurabilecekleri bir başka eylem biçimi daha vardır. Bir evli kadın rakibi, kadına meydan okuyup onu herkesin önünde dövebilir. Birbirlerine bağırıp çağırıp gözlerini morartabilirler. Çok nadir olan bu olaylar kalıcı bir gelişmeye ve bir düşmanlığa neden olmaz. Aniden parlayan kıvılcım gibi kısa sürede söner. Zuniler yalnızca yumrukla dövüşmeyi bilirler. Eğer bir erkek ayrılması için karısına baskı yapar ve kadın buna uysallıkla karşı durursa "herkes, onun kocasına aşık olduğunu söylüyor" derler. Kadının akrabaları bundan utanç duyarlar. Bu durumda söz konusu kadın, bağlı olduğu kurallara itaatsizlik etmiş sayılır.

Bu türden durumlarda göreneksel sürecin sonu boşanmayla tamamlanır. Eğer bir adam karısının akrabalarını uygun görmezse, annesinin evine dönmekte serbesttir. Bu, erkeğin hoşlanmadığı insanlarla aile bağı kurmaktan kaçınmasının bir yoludur. Böylece dostlukla karşılamakta zorlanacağı ilişkilere girmemiş olur.

Eğer Pueblolar kıskançlık gibi tutkulu bir duygunun ortaya çıkışını gelenekleri aracılığıyla belli ölçülerde yumuşatabiliyorlarsa ölümle ilgili Apolloncu teknikleri daha iyi uygulayabilecekleri rahatlıkla söylenebilir. Yine de arada bir fark vardır. Birçok farklı kültürde, yaşananlardan bilindiği gibi, kıskançlık, kültürel düzenlemelerle bir hayli güçlen-

dirilen ya da yok edilebilen duygulardan biridir. Ancak ölünün ardından duyulan yastan kurtulmak pek kolay bir iş değildir. Yakın bir akrabanın ölümü varoluşla ilgili ani bir sarsıntıya yol açar. Grup dayanışmasını tehdit eder, sarsıcı yeniden düzenlemeler gerektirir. Eğer ölen kişi bir yetişkinse geride kalanlarda yalnızlık ve derin kedere yol açar.

Pueblolar temelde gerçekçi insanlardır, ölümü derin bir kederle yadsımazlar. İlerde tartışacağımız bazı kültürlerde olduğu gibi, yakın bir akrabanın ölümünü, ateşli bir terör ortamına dönüştürmezler. Ölüye, bir kayıp, önemli bir kayıp olarak bakarlar. Ancak ayrıntılı tekniklerle olabildiğince hızla ve şiddetten uzak bir biçimde onu geçmişte bırakmaya çalışırlar. Yas tutmada vurgu, ölüyü unutma noktasına yapılır. Ölüden bir tutam saç keserler ve üzülenleri kederden kurtarmak için tütsü yaparlar. Sol elle siyah arpa ununu etrafa saçarlar. Bu, "ölümün yollarını karartmak içindir", yani kendileriyle ölüyle ilgili keder arasına bir karanlık perde çekerler. Isleta'da, ölümden sonraki dördüncü akşam, yakın akrabalar ölünün yanından ayrılmadan önce, ölüm ayinini yöneten din adamı, üzerine ölünün dua sopasını koyduğu büyük bir sunak hazırlar. Ölünün ok ve yayı, saç fırçası ve giydiği eşyalar cesetle birlikte gömülmek için hazırlanır. Ayrıca içinde tıpçıların suyu bulunan bir kase ve herkesin katkıda bulunduğu bir yiyecek sepeti bulundurulur. Evin döşemesi üzerinde, kapıdan sunağa kadar din adamları cesedin yürümesi için arpa ununda bir yol yaparlar. Törende bulunanlar, ölüyü son kez beslemek için toplanırlar ve ardından onu yolcu ederler. Din adamlarından biri tıp çanağından herkese su serper, daha sonra evin kapısını açar. Tören başkanı ölüye yönelik bir konuşma yapar ve ondan gelip yemek yemesini ister. İçerdekiler dışarıdan ayak seslerinin geldiğini duyarlar. El yordamıyla ölü kapıya gelir. İçeri girer ve yemeğini yer. Daha sonra başkan ayrılması için hazır-

lanan yola su saçar ve din adamları "onu köyün dışına kovalarlar". Din adamları yanlarında ölünün dua sopasını, elbiselerini, kişisel eşyasını, saç fırçasını ve yemek tasını da götürürler. Tüm eşyaları köyün dışına çıkarırlar. Sonra arkalarına bakmadan koşarak köye dönerler. Eve girer ve ölünün girmesini önlemek için çakmaktaşından bir bıçak ile kapıya çarpı işareti kazırlar. Başkan oradakilere konuşma yaparak artık ölüyü kimsenin hatırlamaması gerektiğini anlatır. "O öleli dört yıl oldu," der. Törenlerde ve halk öykülerinde bu düşünce sık sık geçer: Günler yıl ya da yıllar gün olur. Kederin dağılması için zaman çabuk geçmelidir. Halk dağılır ve ölüm töreni biter.

Ne var ki, bir halkın psikolojik eğilimleri ne olursa olsun, ölüm kendisinden kaçılması çok zor, inatçı bir olgudur. Zuniler'deki Apolloncu huzursuzluk, yakın akrabaların ölümle ilgili sıkıntıları tümüyle yok edilemediğinde kendi kurumlarında açıkça dile gelir. Zuniler ölümle ilgili çok az şey yaparlar. Cenaze ritüelleri basittir. Sahip oldukları ritüellerin içinde dramatik yönü en az olanlar bunlardır. Yıllık tören takviminin hazırlanmasında ölümle ilgili hiçbir törene yer verilmez. Hiçbir din adamı ve ayin olmadan ceset hemen gömülür.

Yine de Zuniler'de bile ölümün bireysel etkisinden kurtulmak kolay değildir. Zuniler bu konuyla ilgili olarak yaşanan sürekli üzüntü ve huzursuzluğu, yaşayan eşin tehlikede olduğunu belirten inançlarla kavramsallaştırırlar. Erkeğin ölen karısı "onu geri çağırabilir", yani ölen kadın yalnızlığından dolayı kocasını yanına çağırabilir. Aynı şey kocası ölen kadın için de geçerlidir. Eğer hayatta kalan eşin üzüntüsü belli bir zaman devam ederse tehlike daha da artar. Bu nedenle bu kişi, yaşamını çevreleyen şeylerle ilgili tedbirler almak zorundadır. Eşi ölen adam dört gün kendini sıradan yaşamdan soyutlar. Ne kimseyle konuşur ne de kimse ona bir şey söyler. Her sabah kusturucu ilaç alarak kusar, te-

mizlenir. Sol elinde siyah arpa unuyla köy dışına çıkar. Unu dört kez başının üzerinde sallar ve "kötülükler uzaklaşsın," diyerek etrafa saçar. Dördüncü gün dua sopasını ölen eşi için diker ve ona dua eder. Bir Zuni duasında, insan ya da doğaüstü bir varlık olan birisine kendisini rahat bırakması için yalvarılır. Kendisini peşinden sürüklememesi için yardımcı olması istenir:

"Bütün iyi talihin, ne olursa olsun,
Bizi güvenli bir yolda tutsun."

Eşi ölen adama yönelik tehlike bir yıldan önce geçmez. Bu süre içinde adam bir kadına yaklaşırsa ölen karısı onu kıskanır. Bir yıl bittiğinde, adam yabancı bir kadınla yatar ve ona bir hediye verir. Hediyeyle birlikte adama musallat olan tehlike uzaklaşır. Artık yeniden özgürdür ve bir başka eş edinebilir. Aynı şeyler kocası ölen bir kadın için de geçerlidir.

Batıdaki ovalarda yas davranışı böylesi kaygılardan çok uzaktır. Yasaklanmamış üzüntüye yönelik Dionysosçu bir hoşgörü vardır. Buradaki bütün davranışlar ölümün getirdiği umutsuzluk ve kargaşayı önlemekten çok vurgulamaya yöneliktir. Kadınlar, başlarında ve ayaklarında bıçakla yaralar açar, parmaklarını keserler. Önemli bir insan öldüğünde kadınlar uzun bir sıra oluşturup kampın çevresinde yürürler, ayakları çıplak ve kanlar içindedir. Başlarındaki ve bacak baldırlarındaki kanları silmezler. Ceset gömmek için dışarı çıkarılır çıkarılmaz ölünün eşyalarının tümü yere atılır. Ölünün eşyalarının uğursuz olduğu düşünülmez ancak evdeki tüm eşyalar çıkarılır. Ev halkı üzüntülü olduğu için eşyalarla ilgilenmezler. Zaten onlar ölünün eşyalarını kullanmazlar. Ölünün çadırı bile sökülür, ailesine bir başka çadır verilir. Dul eşe sarınacağı battaniyeden başka bir şey bırakılmaz. Ölen adamın en sevdiği atlar mezarına götürülür ve halkın feryatları arasında atlar öldürülür.

Aşırı bireysel yas tutma da olağan karşılanır ve anlayış görür. Ölenin karısı ya da kızı mezarın başında kalmak için ısrarlı olabilir, yemek yemeyi reddedip haykırarak ağlayabilir, onu kampa geri döndürmeye çalışanlara aldırmayabilir. Bir kadın, ama bazen bir erkek de, yalnız başına tehlikeli yerlerde –mezarlıklar vb.– dolaşabilir, bazen doğaüstü güçlerden sağgörü edinebilir. Bazı kabilelerde kadınlar çoğu kez mezarlıklara gider ve yıllarca ağlamayı sürdürürler. Aradan geçen yıllardan sonra hâlâ mezarlara giderler ama artık ağlamadan huzur içinde orada öğlenden sonralarını geçirirler.

Çocuklardan ayrılış kederi özellikle tipiktir. Dakotalar'da ana-babanın aşırı üzüntüsü, onların çıplak biçimde ve ağlayarak kampa gelmeleriyle açığa vurulur. Böylesi bir tavır yalnızca çocuk ölümünde gündeme gelir. Eski bir yazar başka Ova kabileleri arasında tanık olduğu böyle bir olayı şöyle anlatıyor: "Çocuğunun ölüm yasını tuttuğu bir sırada ana-babaya herkes itici gelebilir. Çocuğu ölen adam kedere gömülmüştür ve intikamını alacağı birilerini arar. Çok geçmeden savaşa gider, ya birilerini öldürür ya da kendisi öldürülür. Eğer öldürülürse böylece ölümsüzlüğe kavuşmuş olur." Pueblolar kötü olasılıklardan sakınmak için ölüye dua ederken onlar ölüye eşlik ederler.

Ölümle ilgili bu iki tavır birbirine zıt bildik iki tavra denk düşer. Birçok insan bunlardan birini ya da diğerini uygun bulabilir. Pueblolar bunlardan birisine uygun biçimde kurumsallaşırken, Ovalılar diğerine yönelmiştir. Kuşkusuz bu durum, batı ovalarındaki yas tutan ailelerin her üyesinin şiddet ve yasaklanmamış kederi olduğu gibi benimseyeceği ya da saç fırçasını kırarak ifade edilen huzursuzluğu duymayı ve ölüyle ilgili her şeyin unutulmasını isteyen Pueblolar'ın tutumunu her bireyin benimseyeceği anlamına gelmiyor. Açıktır ki, her bireyin duyguları bir kültürde şu kanala, diğerinde bu kanala yönlendirilir. Birçok insanın var-

lığı, kültüründe hazır bulunan kanala göre biçimlenir, eğer bireyler bu kanalı benimserlerse uygun ifade araçlarına kavuşurlar. Eğer benimsemezlerse her yerde görülebilen aykırı sorunlarla karşılaşırlar.

Bu kültürlerde farklı ritüel teknikleri gerektiren bir başka ölüm durumu daha vardır: Birisinin bir başkasını öldürdüğü durum. Zuniler'de bir katile yaşayanın eşi gibi davranılır. Onun inzivası tören kivasında rahiplerin denetiminde gerçekleşir. Cinayetle üzerine kalan huzursuzluğun yok olması için ayrıntılı uygulamalar gerekir. Bunlar, katilin savaş topluluğuna girme töreniyle ilgilidir. Onun inzivası dul kadının inzivası gibidir. Kimseyle konuşmaz, kımıldamadan oturur. Kusturucu ilaçlar alır. Yiyeceklerden uzak durur, topluluğa girme törenindeki her şeye uyar. Herhangi bir topluluğa giriş ayinindekine benzer tabular Zuniler'de can alan adama uygulanır. Savaş topluluğu üyesi olarak yeni sosyal sorumluluklar alması, karşılaştığı sınıflandırmalardan kurtulması için zorunludur. Savaş şeflerinin yaşamla ilgili işlevleri, yalnızca savaş sırasında değil, özellikle törenlerin korunması ve işlerinin görülmesi ve kamu işleriyle de ilgilidir. Onlar herhangi bir resmî düzenleme yapılan her yerde yasanın silahlarıdırlar. Onların kafa derisi eviyle ilgili de görevleri vardır. Kafa derilerini orada saklarlar ve özellikle yağmur yağdırılmasında etkindirler.

Kafa derisi, uzun ve ayrıntılı işlemler gerektiren bir savaş dansıyla ortaya konan, bir insanın öldürülmesinin simgesidir. Törenin amacı; hem yeni üyenin savaş topluluğuna girişini göstermek hem de yağmur yağdıran doğaüstü güçlerin Zuniler'den birisine dönüştüğünü bildirmektir. Katil, dansla onurlandırılmalı ve bildik erginlenme kabul töreniyle Pueblolar arasına katılmalıdır. Bu törenler, ister topluluğa kabul edilme ister evlilik töreni olsun, yeni gelenin başının ata ailenin en yaşlı kadınlarınca yıkanmasından ibarettir. Böyle-

ce kafa derisi, katilin teyzeleri tarafından yıkanmış ve o kabileye kabul edilmiş olur. Tıpkı evlilik sırasında gelinin aileye kabul edilme töreninde olduğu gibi. Kafa derisi dansı duaları bu konuda çok açıktır. Değersiz düşmanın kendi halkının kutsal bir fetişi durumuna dönüşümünü ve bu yeni lütfun halkta yarattığı neşeyi anlatırlar.

Gerçek bir düşman olsa da
Değersiz bir şey olarak
Yaşayıp büyüse de,
Hasatla görevli din adamlarının
Yağmur duasıyla
[Değerli biri olabilir.]
Gerçek yaşamında
Düşman olsa da,
O bir yalancıyken,
Bir kâhin olabilir
Dünyanın nasıl olacağını,
Günlerin nasıl geçeceğini bilen...
Değersiz biri olsa da,
Bir su damlasıydı,
Bir tohum tanesiydi;
Düşmanın sularını arzulayan,
Tohumlarını arzulayan,
Zenginliklerini arzulayan,
Gününü[3] *istekle beklersen*
Temiz suyunla
Düşmanı yıkadığında[4]
Hasatla görevli din adamlarının suları eşliğinde
O hazır oldu,[5]

3 Kafa derisi gününü.

4 Kafa derisi yıkamayla topluluğa kabul ritüeli.

5 Meydandaki kafa derisi direğinde.

Hasatla görevli din adamlarının çocukları
Babalarının şarkısına eşlik ederek
Onunla dans edecekler.
Ve geçmişi ne olursa olsun,
İyi bir gün olacak,
Güzel bir gün,
Çığlıklarla coşan bir gün,
Kahkahalarla dolu,
İyi bir gün,
Bizimle, çocuğun
Devredeceksin.

Böylece kafa derisi, duayla doğaüstü bir şey haline gelecek ve katil savaş topluluğunun önemli bir yaşayan üyesi olacaktır.

Dionysosçu kültürde bu durum tümüyle farklı ele alınır. Cinayet, çoğu kez, korkunç bir bunalıma neden olur. Katil doğaüstü bir tehlikedir. Örneğin Pimalar'da yere kazılmış yuvarlak bir çukurun içinde yirmi gün oturarak arınmalıdır. Yalnızca tören babasınca 2-3 metrelik bir sopanın ucundan beslenir. Daha sonra el ve ayağından ondaki tehlike başkasına geçmesin diye sopa nehre atılır.

Bununla birlikte batıdaki ovalarda bu doğaüstü olaylardan yararlanılmaz. Bir başkasını öldüren kişi kurtarılması gereken biri değildir. O, muzaffer biridir ve herkes ona gıpta eder. Bütün Dionysosçu heyecanlar dizginlenmeyen bu zaferin kutlanmasında gündeme gelir. Alt edilen düşman gururla sergilenir. Tam bir coşku vardır. Savaş birliğinin dönüşü gün ışırken neşeli bir sürprizle gerçekleşir; savaşçıların yüzleri zaferden kararmıştır.

> "... Silahlarını ateşlerler, kafa derisi takılı sopaları sallarlar. Halk coşkuludur, onları bağırarak çığlıklarla karşılar. Her tarafta neşe hâkimdir. Kadınlar zafer şarkıları söyler... Ön

sıralarda... ölümcül darbeleri vuranlar... Bazıları kollarıyla başarılı savaşçılara sarılırlar. Yaşlı erkek ve kadınlar bu savaşçılardan söz eden şarkılar söyler. En öndekilerin akrabaları... dostlarına ve yoksullara hediyeler vererek onların başarılarını onaylarlar. Tüm kalabalık cesur savaşçının ya da babasının yaşadığı eve gider ve onun şerefine dans eder. Büyük olasılıkla tüm gece sürecek dansa hazırlanılır. Dans belki de iki gün iki gece sürecektir."

Herkes kafa derisi dansına katılır, ancak bu törenin dinsel bir anlamı yoktur. Töreni hiçbir tıp adamı yönetmez. Toplumsal karakterinin korunması, kabilede "iyi ilişkiler" kuran, yani çöpçatan olarak bilinen, kadın yaşamını benimsemiş kadınlaşmış-erkekler olan travestilerin görevidir. Bu danslara travestiler çağrılır ve kafa derisi dansını onlar yürütür. Soytarı kılığında yaşlı kadın ve erkekler ortaya çıkar. İçlerinden bazıları törenin merkezinde yer alan kafa derilerini elde eden savaşçıları temsil eden elbiseler giymiştir.

İki dansı gören hiç kimse bunların tümüyle birbirinin zıddı olduklarından kuşku duymaz: Pueblolar'ın kafa derisi dansı önemli savaş ve tıp bohçasıyla birlikte kurulan sunak hazırlanmadan önce özenle hazırlanmış dengeli programıyla resmî biçimine kavuşur. Fiziksel şiddeti ve gururlu zaferin kutlanmasıyla Cheyenne kafa derisi dansı ise en iyi insanların kendilerini zevk içinde buldukları, göğüs göğüse savaşma hareketlerinin bir taklididir. Pueblo dansının tümünde ılımlılık egemendir. Burada, grubun eylemi katilin değerli ve önemli biri olarak kabulüyle onun üzerindeki kötü bulutların kaldırılmasına ve önemli bir düşmanın kafa derisinin yağmur yağdıran doğaüstü güçlerden biri biçimine dönüştürülmesine tam uyar. Ovalıların dansında ise yine dansçılar grup halinde olsalar da, her bir dansçı gerçekte solo yapar ve tek başına dans eder. Eğitimli bedeniyle, fiziksel mü-

cadelenin zaferini yansıtan her hareketi, kendi esin gücüyle ifade eder. Onun dansı tümüyle bireyseldir, coşkundur ve zaferle ilintilidir.

Pueblolar'ın ölüm karşısındaki Apolloncu tavırları ne akraba öldürme ne de düşman öldürmeyi ortadan kaldırmaz. Öldürme, yalnızca tanrısal lütuf elde etme ve onları en az şiddetle geçmişe götürme araçlarını sağlıyorsa olanaklıdır. Cinayete, grup içinden birinin canını almaya, Pueblolar'da öylesine az rastlanır ki, bununla ilgili hiçbir halk öyküsü yoktur. Böylesi bir olay olduğunda, hiçbir gürültü patırtı olmadan, sorun akraba grupları arasında bedel ödenerek çözümlenir. Yine de grup içinden birinin canını almak tümüyle yasadışı bir eylem sayılır. İntihar da çok şiddetli bir eylemdir. En sıradan biçiminde bile Pueblolar için düşünülemez bir eylemdir. Bunun ne olduğuna dair Pueblolar'ın hiçbir fikri yoktur. Anlatılan bir Zuni öyküsünde güzel bir kadın için kendini öldürmek istediğini söyleyen bir adamdan söz edilir. Bir gün hastalığını tedavi etmesi için bir kadın çağırır. İlaçları arasına zehirli bir otu karıştırır ve onu çiğner. Sabahleyin adam ölü bulunur. Bu olayda Zuniler intihar eylemiyle ilgili bir düşünce elde edecek verilere sahiptir. Ne var ki, Zuniler bu öyküden bir insanın kendi canını alabileceği düşüncesini çıkartmazlar. Bu öykü, onların ağzında, ölmek istediğini söyleyen bir adamın ölümüyle ilgili bir öyküdür.

Bu durum halk öykülerinde görülen bir başka intihar biçimine bizi götürüyor. Bu öykülerden birinde terk edilen bir kadın dördüncü gün Apaçiler'e gidiyor ve onlara kendi köyünü yok etmeleri çağrısında bulunuyor. Köyle birlikte kocasını ve onun sevgilisini de tabii. O gün gelince tören elbiselerini giyiyor, temizleniyor. Sözleşilen gün düşmanla buluşmak için evden çıkıyor. Apaçiler'in öldürdüğü ilk insan o oluyor. Kuşkusuz bizim ölçütlerimize göre bu bir intihardır. Oysa Zuniler bunu yalnızca ritüel bir intikam sayıyor-

lar. "Kuşkusuz biz bunu yapmazdık, o kadın bir haindi," diyorlar. Onun intikam eyleminin ötesini düşünmüyorlar. Kadın kendisinin yer almadığı hemşerilerinin olası mutlulukları nedeniyle öldürülmüştür. Özellikle de kadın kocasının yeni bulduğu zevki bozmuştur. Öykünün diğer yanını Zuniler hayal bile edemezler. Kadın, tıpkı bir doğaüstü haberci gibi Apaçiler'e mesaj götürmüştür, dolayısıyla intihar onların bilgisi dışındadır. İntihar eylemini bir Zuni dinleyicisine daha ayrıntılı biçimde anlattığınızda nazikçe ama gülerek size bunun inanılmaz bir şey olduğunu söyleyecektir. Beyaz insanlar ne kadar tuhaf şeyler yapıyorlar böyle. Ama bu çok gülünç bir olay.

Öte yandan Ova Kızılderilileri bizden daha ileri bir intihar düşüncesine sahiptirler. Birçok kabilede kendisi için daha çekici bir şeyler göremeyen bir adam bir yıllık intihar vaadi programı yapabilir. Özel bir işaret, diyelim 2,5 metre uzunluğunda çalınmış geyik kemiği oluşturma, kabul edebilir. Sürenin sonunda arkasında uzun bir yarık bırakarak sopayı sürükler ve gerilla savaşı yapılan alana gelir. İşaretinin durduğu yarık boyunca bir kazığa bağlanır. Geri çekilemez. İlerleyebilir ama doğallıkla kazık hareketlerini engeller. Savaş başladığında arkadaşları geri çekildiğinde, o en ön safta kalmalıdır. Eğer ölürse, hiç olmazsa ona coşku veren vaadini gerçekleştirmek için ölmüş olur. Eğer hayatta kalırsa, Ovadakilerce çok değer verilen ölüme yoldaşlık etme onurunu kazanmış olur. Yaşamının sonuna dek, büyük halk törenlerinde sürekli bir kahraman olarak muamele görür, övünme yarışmalarında kahramanlığını ve vaat yılını söyleyebilir. Hatta bu başarısını topluluklara katılmak ve şef olmak için de kullanabilir. Bir insan yaşamında umutsuzluğa düşmeden de onur elde etme amacıyla böylesi bir vaatte bulunabilir. Ya da toplum isteksiz bir üyesini vaatte bulunmaya zorlayabilir. Savaşçıların vaadi hiçbir biçimde ovalarda kabul

edilen intiharın biricik biçimi değildir. Bazı bölgeler dışında bu eylem pek yaygın da değildir. Ancak aşk için başvurulan intihar olayları çok daha fazladır. Ovalılar birisinin kendi yaşamına şiddetle son vermesini iyi anlarlar.

Apolloncu idealin Pueblo kurumlarında kendini dile getirdiği bir başka yol daha vardır. Pueblolar kültürel olarak terör ve tehlikeyle pek ilgilenmezler. Onlarda korku ve şiddetle ilgili gelenekler yaratacak Dionysosçu arzulardan hiçbiri yoktur. Tüm dünyada yas tutmayla ilgili eğilimler oldukça yaygındır; cenaze töreni çılgıncasına bir terör coşkunluğudur, üzüntü sergileme yeri değil. Avustralya kabilelerinde, akrabaları, ölünün kafatasını kırar ve kendilerini rahatsız etmesin diye parçalarlar. Hayalet kendilerini izlemesin diye ölünün ayak kemiklerini de kırarlar. Isleta'da ise cesedin kemiklerini değil, saç fırçasını çadırını ve tüm eşyalarını gömerler. Pueblolar'a en yakın halk olan Navajolar, ölenin çadırını ve her şeyini yakarlar. Ölenin hiçbir eşyasını bir başkası sahiplenmez. Pueblolar yalnızca ölünün ok ve yayını, bir de tıp adamlarının tahıl başağından yapılma fetişi *mili*'yi ölüyle birlikte gömerler. Mili, değerli macaw kuşu tüylerinden yapılma, yok edilecek en önemli eşyadır. Pueblolar ölüye ait başkaca bir şeyi yok etmezler. Pueblolar tüm ölüm gelenekleriyle, ölenin yaşamının sonlanışını simgeselleştirirler. Bunlar yalnızca ölümün bulaşmasını önleyen tedbirler değil, hayaletlerin intikam ve haset duymalarına karşı da bir önlemdir.

Bütün yaşamsal bunalımlara bazı uygarlıklarda terör durumları olarak bakılır. Doğum, erginlenme, evlilik ve ölüm böylesi olaylardandır. Pueblolar'da yas tutma, ölümden bir terör olayı çıkarma biçiminde ele alınmaz, çünkü diğer olaylarda da bu durum yoktur. Onların aybaşı geçiren kadına yaklaşımları bu açıdan çarpıcıdır, çünkü diğer tüm kabilelerde kadınlar, aybaşı geçiren kadınlar için ayrılmış küçük

evlere kapatılırlar. Genelde kendi yemeğini kendisi pişirir. Yemek yeme tabakları bile tümüyle ayrıdır. Ev içindeki ilişkileri çok sınırlıdır. Eğer bir avcının aletlerinden birine dokunursa o alet tahrip edilir. Pueblolar aybaşı kulübesi olmayan tek kabiledir. Aybaşı döneminde kadınla ilgili önlemler almazlar. Kadınların bu dönemleri normal yaşamlarından farklı değildir.

Çevredeki kabileleri en çok korkutan şey büyücülük kurumudur. Büyücü, Afrika ve Melanezya uygulamalarında da tanımlanan ve mevcut olan bir şeydir. Ancak büyücüye karşı Kuzey Amerika'da duyulan korku ve kuşku tümüyle özgün bir durumdur. Alaska'dan Göller bölgesindeki Shoshonean halkına, Güneybatı'daki Pimalar'dan Doğu'daki Midewiminler'e kadar bu durum geçerlidir. Herhangi bir Dionysosçu toplumun doğaüstü güçlerle ilgili değerleri, yalnızca güçle ilgili değildir. Bu güç, aynı zamanda tehlikelidir de. Tehlikeli deneyimlere yol açan bu yaygın olgu kabile içinde tıp adamına yönelik farklı bir tavra kolayca neden olur. O, yardımcı olma gücünden daha çok zarar verme gücüne sahiptir. Halkın ona karşı tavrı kuşkuyla karışık korku ve nefretle doludur. Ölümünün öcü alınmaz. Eğer bir tedavide başarısız olursa kuşkular onun üzerinde toplanır ve halk tarafından öldürülür.

Güneybatı'nın Pueblo olmayan kabilelerinden Mojaveler bu tavrı büyük ölçüde benimsemiştir. "Doktorların bu biçimde insanları öldürmesi şahinlerin hayatta kalmak için küçük kuşları öldürmesi gibidir," der Mojaveler. Bir tıp adamının öldürdüğü herkes, ölümden sonra, onun gücüne katılır. Onlar, onun ekibini oluşturur. Kuşkusuz onun arzusu büyük, zengin bir topluluk sahibi olmaktır. Bir tıp adamı açıkça şöyle diyebilir: "Henüz ölmek istemiyorum. Yeterince büyük bir ekibim yok halihazırda." Bir süre sonra, varlığından gurur duyacağı bir topluluğa kavuşacaktır. Eline bir

sopa alacak ve bir adama gidip şöyle diyecektir: "Babanı benim öldürdüğümü biliyor musun?" Ya da hasta birisine gidecek ve ona "Seni öldürmek istiyorum," diyecektir. Bunları söylerken, zehir kullandığını ya da genç adamın babasını bıçakla öldürdüğünü söylemek istemez. Söylemek istediği doğaüstü bir öldürme, bir suçlama, terör durumunu açıklama ve ilan etmedir.

Böylesi durumları Zuniler'de hayal etmek olanaksızdır. Onların din adamları örtülü nefret ve kuşkunun hedefi değildir. Zuni büyücüleri, kendilerini, Dionysosçu doğaüstü güçlerin çifte görünümleriyle, hem ölüm getirici hem de hastalıklardan koruyucu olarak sunmazlar. Bugün bile Pueblolar'da büyücülükle ilgili düşünceler her alanda vardır. Avrupalı özelliklerle dolu Zuni büyücülüğü hoş bir görünüm ortaya koymaz. Zuniler'de büyücülük, insanın iradesini doğaüstü güçlere yöneltmeye kalkıştığı bir girişim değildir. Zuniler'de herhangi bir kimsenin bir şey elde etmek için özel bir tekniği olduğundan kuşkuluyum. Büyücünün davranışlarıyla ilgili onların bütün tanımlamaları folklorik değer taşırlar. Büyücü uygulamaları, diğer bölgelerde görülen, niteliklerin kötücül, ayrıntılı ve ürkütücü eylemlerinden oluşmaz. Pueblolar'daki büyücülük, onların diğer uygulamaları gibi oldukça karmaşıktır. Birçok uygulama oldukça kuşkuludur. Bir adam sevilmeyen biriyse büyücülük ona güvenle uygulanamaz. Sıradan bir ölümle büyücülüğün bir ilgisi olduğu yönünde iddialar yoktur. Yalnızca salgın hastalık durumunda büyücülerin dedikleri dikkatle izlenir; çünkü genel bir endişe mevcuttur. Pueblolar kutsal adamdan yayılan güçten kaynaklanan bir terör durumuyla ortalığı karartmazlar.

Pueblolar'da, herhangi bir aşırılığa yönelim, şiddete katlanma, otorite kullanma eğilimi ya da bireysel bir tavırdan zevk alma durumu yoktur. Dionysosçu anlayışın değer ver-

diği olgulardan hiçbiri onlarda barınmaz. Yine de Pueblolar bir bereket dinine inanırlar. Tanım olarak bakıldığında bu din Dionysosçu bir kült içerir. Dionysos bereket tanrısıdır. Dünyanın birçok köşesinde onun şu iki özelliği birbirinden ayrılmaz: Aşırılığa yönelim ve dünyanın bir başka yerinde yeniden ve yeniden dünyaya gelme. Apolloncu Pueblolar da bu aynı bereket inancını savunurlar. Bu inanç yaşamlarının temel ilkelerinden birisini oluşturur.

Bereket törenlerinin büyük kısmı cinsellikle ilgili simgecilikten ortaya çıkar. Yağmur, dansın tekdüze yinelenmesiyle gökyüzündeki bulutların zorlanması sonunda oluşur. Tarlalardaki verimlilik, sunaklara yerleştirilerek güçlü kılınan nesneleri toprağa gömerek ya da doğaüstü gayrı şahsi kılınmaları kullanarak sağlanır. Cinsel simgecilik Pueblolar'ın komşusu Hopiler'de Zuniler'den çok daha belirgindir. Hopiler'de, küçük siyah silindirlerin küçük sazdan yapılmış daireler ya da tekerleklerle birleştirildiği yaygın törenler vardır. Silindir erkeklik simgesiyken, yuvarlaklar dişilik simgesidir. Bunlar birbirine bağlanarak kutsal ırmaklara atılır.

Flüt Topluluğu töreninde, iki kız çocuğuyla bir erkek çocuk yer alır. Kızların her birine sazdan küçük bir daire, erkek çocuğa bir silindir verilir ve hepsinden yağmur yağdırmaları beklenir. Törenin son gününde çocuklara bazı din adamları eşlik eder. Bu nesneleri kutsal ırmağa götürürler. Irmağın tabanından aldıkları bereketli çamurlara nesneleri iyice bularlar. Daha sonra tören alayı köye geri döner. Dönüş yolu üzerinde sunaklar için kullanılan türden dört tane resimli yer hazırlanır. Çocuklar tören alayının önüne çıkarak ellerindeki silindir ve daireleri sırasıyla bu resimlerin üzerine atarlar. Sonunda köy meydanındaki türbeye gelinir. Bu tören son derece ağırbaşlı, sakin, resmî ve coşkudan uzaktır.

Böylesi cinsel simgecilik kullanılan törenler Hopiler'de yaygındır. Kadınlar topluluğunun dansları –oysa Zuniler'de

kadınlar topluluğu yoktur– oldukça popülerdir. Bu törenlerden birinde ellerinde tahıl sapları bulunan genç kızlar daire biçiminde dans ederken, erkek gibi giyinmiş dört bakire gelir. İkisi okçuları, ikisi mızrakçıları temsil eder. Okçularda ok, yay ve asma dallarından oluşan bir demet vardır. Oklarını demet yığınına atarak ilerlerler. Mızrakçılar ellerinde uzun bir sopa ve kasnaklarla yürürler. Sopaya geçirilmiş kasnaklar sallanarak döndürülür. Dans edenlerin yanına gelince sopalarını ve kasnaklarını dansçıların üzerine atarlar. Daha sonra dans eden kızlar çemberinin ortasından seyircilere ıslatılmış undan yapılan küçük toplar atılır. Seyirciler onları almak için birbirleriyle çekişirler. Bu simgecilik cinsellikle ilgilidir, nesneler bereketi simgeler; ancak davranış Dionysosçu kültün tam tersi uçta yer alır.

Zuniler'de böylesi bir simgecilik yoktur. Bütün Pueblolar'da olduğu gibi, Zuniler'de de, bereket için düzenlenen törensel yarışlar vardır. Bu yarışlardan birisi erkeklerle kadınlar arasındadır. Sıranın bir ucunda ittirilecek sopalarıyla erkekler, diğerinde kasnaklarıyla kadınlar vardır. Kadınlar da erkeklerin sopalarına yaptığı gibi bunları ayak parmaklarıyla iterler. Bazen bu yarışlarda kadınlar maskeli palyaço kıyafetine bürünürler. Sonuçta yarışı kadınlar kazanmalıdır, aksi halde amaca ulaşılamaz. Peru'da benzer bir yarış aynı amaçla yapılır. Erkek yarışçılar çıplaktır ve yakaladıkları her kadına tecavüz ederler. Aynı yarış Zuniler'de ve Perulular'da simgesel bir anlam taşır. Ne var ki, Zuniler'inki Apolloncu bir biçimdeyken, Perulular'ın yarışı Dionysosçu bir simgeciliktir.

Yine de bereket törenleriyle ilgili belli bir aşırılık Zuniler'de de vardır. İki durumda, törensel tavşan avı ve kafatası dansında, bu gecelerin istisnai şiddet geceleri olduğu çocuklara söylenir ve bir ölçüde serbestliğe izin verilir. Bu törenlerde kızlarla ilgili geleneksel koruyuculukta belli bir gevşeme ve "erkek çocukların erkekçe davranabilecekleri" bir du-

rum görülür. Bu törenlerde ne rastgele cinsel ilişki ne de sefahat alemi vardır. Ayrıca soğuk ve karlı havayı kontrol eden tıp-bohçası kültü vardır. Eskiden bazı ayinlerde rahibeler genç kızlardan bohça alır ve sevgililerinden aldıkları başparmak uzunluğunda turkuazlarla bu bohçaları süslerlerdi. Bu uygulamaya artık rastlanmıyor. Bu nedenle söz konusu törenlerdeki serbestliğin derecesini söylemek bir hayli zor.

Cinsellik Pueblolar'da pek iyi anlaşılmış değildir. Cinselliğe yönelik Zuni ilgisi pek gerçekçi değildir. Bizim kültürümüzdekine oldukça benzeyen bir düşünce arka planıyla cinsel simgecilik uygun olmayan şeylerle tanımlanmaya çalışılır. Tekerlekler ve silindirler Hopiler'de özgül cinsellik simgeleri olarak sürekli vardır. Bu simgeler küçük kilden yuvarlakların dalgalar oluşturan yağmuru temsil ettiğini anlatır. Oklarla bohçaların vurulması tahıl tarlasının şimşekle döllenmesini temsil eder. Daha belirgin temsilleştirmelerle cinsel olgular açıklanabilir. Bu, Hopiler'in cinselliği absürt bir bakış açısıyla bilinçsizce savunmalarıdır.

Benzer bir savunma, evrenin oluşumuyla ilgili kozmolojik öykülerde, cinsel eylemle ilgili her türden izin yokmuş gibi olmasında görülür. 50 yıl önceki geç bir dönemde bile Cushing, Zuniler'in, Güneybatı'daki Pueblo olmayan Yuman kabilesinin kozmolojik öyküsünü benimsediklerini kaydetmişti. Aslında bu, çevredeki birçok bölgede yaygın olarak bilinen bir öyküydü. Öyküde güneş, yeryüzüyle birleşir ve yeryüzünün rahminden yaşam doğar: Hayvanlar, insanlar ve insanların kullandığı cansız nesneler. Cushing'in döneminden bu yana Zuniler farklı toplumlardan, farklı rahiplerden ve farklı insanlardan yaradılış mitleri almışlardır. Hâlâ yaşamın yerin dördüncü katından başladığını anlatırlar ancak yaşamın göksel baba tarafından yeryüzünün rahmine konduğunu kabul etmezler. Hayal güçleri bu yönde çalışmaz.

Zuniler'deki cinselliğe yönelik tutum, bazı ölçütler açısın-

dan uygarlığımızdaki püriten tavra benziyor. Ancak benzerlikler kadar zıtlıklar da var. Cinselliğe yönelik püriten tavır, cinselliği bir günah olarak algılamasıyla kendisini ortaya koyar. Zuniler'de böylesi bir günah anlayışı yoktur. Onlar günah kavramına sahip değillerdir; dahası yalnızca cinsellik açısından değil, bir bütün olarak, günahı bilmezler. Zuniler suçluluk kompleksi duymazlar. Cinselliği, zorlu ve acılı çabalarla gündeme gelen baştan çıkarmaların sonucu bir durum diye görmezler. Bir yaşam tarzı olarak bakireliğin savunulmasına çok kötü bir durum olarak bakarlar. Halk öykülerinde evlenmeye karşı çıkan genç kızlar kadar hiç kimse şiddetle eleştirilmez. Genç kızlar evdeyken ya da çalışırken kendilerine tutkun gençlerle birlikte olabilirler. Ancak püriten ahlâktaki gibi Tanrı ya da tanrıların işe karışması burada yoktur. Cinsel birleşmeleri yönünde konulmuş engeller olsa da gençler bir araya gelip alçakgönüllü bir tarzda eğlenebilirler. Bu "hoş disiplin araçları" genç kızlara uygun dünyevi mutluluğa kavuşma olanağı sağlar.

Cinsler arası güzel ilişkiler insanlar arası güzel ilişkilerin yalnızca bir cephesidir. Zuniler'in övgü ifadeleri arasında temel bir ayrım yapabiliriz. Örneğin, "Herkes ondan hoşlanır. Her zaman kadınlarla arası iyidir" ya da "Hiç kimse ondan hoşlanmaz. Kadınlar nezdinde değersizdir" vb. Cinsellik Zuniler'de mutlu yaşamın bir parçasıdır.

Zuniler'in kozmolojik düşünceleri, son derece tutarlı ruh hallerini açığa vuran bir diğer tarzdır. Bu dünyayla ilgili kurumlarında görülen tehlikesiz, çatışmasız, tutkulu olmayan özellikler, öteki dünyayla ilgili tasarımlarında da vardır. Dr. Bunzel'in dediği gibi, doğaüstü güçler "insan karşıtı hayvanlar değildir. Hediyelerini sunmadıklarında, onların yardımı duayla, büyüyle ve ayinle sağlanabilir." Ancak kötülük güçlerinin yatıştırılması söz konusu değildir. Bu düşünce Zuniler'e yabancıdır. Doğaüstü güçleri insanlar gibi

tasarlarlar. Onlar da insanlar gibi dans ederler. Bu nedenle, doğaüstü güçlerin maskelerini giyerek onları kendileriyle dans etmeleri için çağırırlar. Tıp bohçalarını çıkarır ve onlarla "dans" ederler. Bu, onlara zevk verir. Evdeki depodaki tahıl bile dans etmelidir. "Kıştan çıkarken bütün ritüel grupları törenlerini düzenlerken, her evin başkanı altı tane olgun tahıl başağı alır, onları bir sepette taşırken şarkı söyler. Buna 'dans eden tahıl' denir ve törensel mevsim boyunca tahılın kendisinin ihmal edildiğini düşünmemesi sağlanmaya çalışılır." Artık görülmeyen Tahıl Dansı'nda doruğa ulaşmış coşkuyu tahılla paylaşım anlamı vardır.

Zuniler evreni, bizim yaptığımız gibi, iyi ve kötünün bir mücadele alanı olarak tanımlamaz. Onlar kinci değillerdir. Avrupalılar'ın cadılık kavramı, Pueblolar'daki ehlileşmiş biçimiyle, tuhaf biçimlenmelere dönüşmez. İyi Tanrı'ya karşı kötücül şeytan imgesi ortaya çıkmaz. Zuniler şeytan kavramını kendi şemalarına uydurmuşlardır. Büyü gücü, kuşkulu bir şeydir. Kötü güçlerce verilmiş olduğu için değil ama ona sahip olanlarca hemen bir tarafa bırakılamadığı için. Herhangi bir başka doğaüstü gücün büyüye neden olabileceği kabul edilir. Dua sopası dikilerek ya da kutsal şeylerle uğraşılırken tabular ihlal edilerek biri büyüye uğratılabilir. O olay bittiğinde kişi babasının kız kardeşlerinden birisine gitmeli ve başını yıkatarak tekrar normal duruma dönmelidir. Ya da bir din adamı kendi büyü gücünü, tekrar onu çağırana dek dinlenmesi için bir başkasına devredebilir. Kutsallığın uzaklaştırılması düşünce ve teknikleri Ortaçağ'daki kötü ruhları uzaklaştırma düşünce ve tekniklerine çok benzer. Pueblolar'da büyücülük, kişiye musallat olan doğaüstü güçlerden kurtulma tekniklerini içermez. Bilinmeyen ve gizemli şeylerden kurtulmak olanaksızdır. Bu nedenle büyücülük kötü ve korkutucudur.

İyi ile kötü arasındaki bir mücadele olarak algıladığı-

mız evren şemamızdan kurtulup Pueblolar'ın bakış açısını kavramamız çok zor. Onlar, ne mevsimleri ne de yaşamı ölüme karşı bir yarış olarak görürler. Yaşam sürekli vardır, ölüm de. Ölüm yaşamın yadsınması değildir. Mevsimler önümüzden geçip gitmez, ne de insan yaşamı. Pueblolar'ın tavrı, "küskünlükten, güçlü olana yönelik arzudan yoksun ama insanın evrendeki biricikliği duygusuyla donanmıştır." Tanrılarına dualarında şöyle seslenirler:

"Biz bir kişi olacağız."

Tanrılarla içtenlikli ilişkiler kurduklarından söz ederler:

"Ülkenizi korursanız,
Halkınızı korursanız,
Bizimle sakince yaşayacaksınız.
Çocukların birbiriyle kaldığı gibi
Daima birlikte kalacağız.
Çocuğum,[6]
Annem,[7]
Sözlerime göre
Böyle olacaksınız."

Tanrılarla soluklarını değiş tokuş ettiklerinden de söz ederler:

"Uzaklarda dört bir yanda
Babalarım gibi yaşam veren din adamlarım[8] *var*
İsteyince onların yaşam veren soluğunu,
Onların yaşlı soluğunu,
Onların su soluğunu,
Onların tohum soluğunu,

---

6 Tanrılara burada ölümlülerin ana-babası değil çocukları olarak hitap ediliyor.

7 Doğaüstü varlıklar; tanrılar.

8 Tıp adamının.

Onların zenginlik soluğunu,
Onların doğurganlık soluğunu,
Onların güçlü ruh soluğunu,
Onların kudret soluğunu,
Onların iyi talih soluğunu
sahip olduklarının tümünü,
İsteyince onların soluğunu,
Ilık bedenlerimiz[9] *içine alınca onların soluğunu,*
Senin soluğunu ekleyeceğiz.
Babalarınızın soluğunu hor görmeyin,
Bedeninize alın onu...
Böylece yollarımızı birlikte aşabiliriz.
Babam sizi yaşamla kutsasın;
Yolunuz açık olsun.

Tanrıların soluğu insanların soluğudur. Yaptıkları her şeyi insanlar onlarla paylaşır.

Bir insanın başkalarıyla ilişkisinin bu yorumunda olduğu gibi, bir insanın kozmosla ilişkilerinin yorumu da kahramanlığa ve insan istencinin engellerle baş etmesine yer vermez.

"Ölüm duvara çarpana dek,
Dövüşen, dövüşen, dövüşen,"

kişiler aziz olamazlar.

Pueblolar kendi meziyetlerine sonuna dek bağlıdırlar. Onların evreninde yasaklanan yerlerde bulunanlar içlerinde barınamaz. Onlar küçük ama uzun erimli bir kültür adasını Kuzey Amerika'da inşa etmişlerdir. Pueblo uygarlığı; her tür zevki resmiyet içinde tadan, yaşam tarzı ölçülülük ve ılımlılık olan, tipik Apolloncu seçimlerle biçimlenen bir uygarlıktır.

---

9 Hastanın.

V

Dobululer

Dobu Adası Yeni Gine'nin güney sahillerinin açığında yer alan d'Entercasteaux Adaları grubu içinde yer alır. Melanezya, Bronislaw Malinowski'nin Trobriand Adaları'yla ilgili yayınları nedeniyle iyi bilinir. Dobululer, kuzeybatı Melanezya'nın en güneyinde yaşayan halklardan birisidir. İki ada grubu birbirine o kadar yakındır ki, Dobululer Trobriand Adaları'na ticari amaçlı seferler düzenlerler. Ancak iki halk, bir başka çevrenin ve bir başka ruh biçiminin ürünüdür. Trobriand Adaları rahat ve cömert bir yaşam sağlayan verimli düzlüklere sahiptir. Toprak zengindir. Sakin lagünleri balık doludur. Dobu adaları ise volkanik kayalarla kaplı, ürün yetişmeyen, yalnızca limanların çevresinde toprak bulunan ve balık avcılığı yapmanın sınırlı olduğu adalardır. Dobululer'ın nüfusu, olası kaynakların baskısıyla çok sınırlıdır. Bolluğun en fazla olduğu dönemlerde bile ufacık köylerindeki nüfus yalnızca 25 kişiydi. Bugünse bu sayı yarıya inmiştir. Oysa Trobriandılar'ın yoğun nüfusu büyük topluluklar oluşturur. Dobululer bölgedeki beyaz emek simsarlarınca çok kolaylıkla işe alınırlar. Yurtlarındaki açlık tehlike-

si nedeniyle çok kolay iş antlaşması yaparlar. Çok az ve kötü besinlere ses çıkarmazlar. Çırakların bile alacağı ücretler onlarda bir tepkiye neden olmaz.

Yine de bölgedeki adalarda yayılan Dobulular'ın ünü, yoksulluklarından kaynaklanamaz. Onlar, özellikle tehlikeli sayılırlar. Şeytani güçleri olan büyücüler oldukları ve hiçbir çabayla alt edilemeyecek savaşçılar oldukları söylenir. İki kuşak önce, beyazların müdahalesi sırasında, yamyamdılar. Birçok halkın yaşadığı bu bölgede insan eti genelde yenmez. Dobulular'dan çok korkulur. Çevrelerindeki adalarda onların yabanıllığından herkes çekinir.

Dobulular komşularınca yakıştırılan karaktere gerçekten uyarlar. Yasa tanımaz ve haindirler. Herkes herkese karşı savaş içindedir. Saygın yüksek şeflerce yönetilen, ayrıcalık ve metalarını karşılıklı değiştiren, barışçı Trobriandılar'ın çok iyi işleyen örgütlenmeleri Dobulular'da yoktur. Dobulular'da şef yoktur. Doğallıkla politik bir örgütlenmeleri de yoktur. Onlarda dar anlamıyla yasal hiçbir şey yoktur. Yine de bu durum, Dobulular'ın, anarşistçe bir yaşam süren, henüz toplumsal bir sözleşmeyle ilişkileri düzenlenmemiş Rousseau'nun "doğal adamları" olmalarından kaynaklanmaz. Bunun nedeni, Dobulular'ın toplumsal örgütlenmelerinin öncelikle kindarlık ve ihanet üzerinde temellenmesi ve bu duyguların toplumun meziyetleri olarak kabul edilmesidir.

Ne var ki, Dobulular'ın örgütlenmesini anarşist bir yapı olarak görmek son derece yanlış olur. Dobu toplumsal örgütlenmesi, her biri göreneksel düşmanlık biçimleri kabul edilmiş, ortak merkezli dairelerden oluşur. Özel gruplara tanınmış kültürel olarak belirlenmiş düşmanlık çerçevesi dışında hiç kimse kendi başına hak arayamaz. Dobu grubunun en önemli işlevi, yaklaşık dört köye yerel bir ad vermesidir. Grup bir savaş birliği ve diğer benzer yerel gruplardan her biriyle sürdürülen devamlı düşmanlığın aracıdır. Beyaz-

ların kontrolünden önce hiç kimse yabancı bir bölgeye saldırı yapma ya da öldürme amacı dışında gitmezdi. Yalnızca bir hizmet yerel topluluklar arasında karşılıklı görülebilirdi. Ciddi yaralanma ve ölüm durumlarında, bu beladan sorumlu insanın kim olduğunu öğrenmek gerekirse, düşman bölgeden bir kahin getirilirdi. Böylece söz konusu bölgedeki kahinler, kahinlikle ilgili bir suçla karşılaşmamış olurdu. Çağırılan kahine ona belli güvence oluşturacak bir uzaklıktan seslenilirdi.

Bölgenin kendisindeki tehlike gerçekten çok büyüktür. Aynı sahili paylaşan, aynı yolu her gün kullananlar birbirlerine doğaüstü ve güncel konularda zarar verenlerdir. Birbirlerinin ürünlerini mahvedebilir, ekonomik durumlarını bozabilir, hastalığa ve ölüme neden olabilirler. İlerde göreceğimiz gibi, herkes bu amaçlara ulaşmak için büyüye başvurabilir ve buna çok sık başvurulur. Büyü, bir bölgedeki ilişkilerde yaşamsal önemdedir. Ancak büyünün gücünün, birinin bildiği ve tanıdığı çevredeki köyler dışında etkili olmadığına inanılır. İnsanların işlerini tehdit eden kadın ve erkek büyücülerle halk iç içedir.

Öte yandan bu yerel grubun merkezi, farklı bir davranış gerektiren bir gruptan oluşur. Tüm yaşamı boyunca kişi oraya geri dönebilir. Bu, bir aile değildir, çünkü ne babayı ne onun erkek ve kız kardeşlerini ne de çocuklarını içermez. Çözülmeyen kararlı grup, anaerkil olarak belirlenen gruptur. Kendi bahçelerinde ve ortak köydeki birleşik evlerde yaşarlar. Ölüler, atalardan kalma bir toprak parçasına gömülür. Her köyün merkezinde, üzerinde parlak yapraklı croton* ağaçları büyüyen bir mezarlık vardır. Anaerkil bir grupta, erkek ve kadınlar yaşamları boyunca köyün sahibidirler. Öldüklerinde mezarlığa gömülürler. Mezarlığın çevresinde, anaerkil çizgiyle oluşan, yaşayanların evleri sırala-

(*) Müshil etkisi olan bir bitki – ç.n.

nır. Miras grup içinde kalır. Üyeler işbirliği içinde birlikte çalışırlar. Bunlara "süt kardeşler" veya *susu* denir. Susu, kadın soy çizgisinden gelen ve kadınların bir kuşağının erkek kardeşleridir. Bu erkek kardeşlerin çocukları bunun içinde değildir. Çocuklar annelerinin köyüne aittir. Tüm gruplarda birbirlerine karşı derin bir düşmanlık duygusu vardır.

Susular, genelde yakın akraba susularla kendi köylerinde yaşarlar. Sıkı gözetilen bir yalnızlık içindedirler. Dobulular'da bildik geliş gidişler, misafirlik vb. yoktur. Her köyün eteklerinin yanından bir patika geçer. Yalnızca bu patikaya bitişik yerlerde yaşayanların oradan geçme hakları vardır. Göreceğimiz gibi, babalarının ölümünden sonra bu köyde yaşayan adamın çocukları bile bu patikaya yaklaşamaz. Eğer baba hâlâ yaşıyorsa ya da köy onların eşlerinin köyüyse, davet edilmek koşuluyla köye girebilirler. Ama orada kalamazlar. Ne dinsel törenler sırasında ne harman festivalinde ne de kabileye giriş törenlerinde herkesin serbest cinsel ilişkide bulunduğu sırada bile bu olanaklı değildir. Dobulular'da böylesi durumlar için bile esneklik yoktur. Köyün merkezindeki mezarlık, Trobriandlılar'ın halka açık genel dans alanının yerini tutar. Dobulular, toplumsal ya da dinsel ayinler için başka yerlere gitmenin tehlikeli olduğuna inanırlar. Aynı zamanda köylerindeki yabancılara hoşgörü gösteren büyücülerin de tehlikeli olduğunu düşünürler.

Kuşkusuz evlilik bu güvenilir çevrenin dışından biriyle olmalıdır. Evlilik yerellik içinde gerçekleşir ve bu nedenle aralarında büyük bir düşmanlık olan iki kabileyi birbirine bağlar. Ama evliliğin düşmanlık üzerinde iyileştirici hiçbir etkisi olmaz. Evliliğin başından itibaren iki grup arasındaki kötü duygular ve mücadele geleneklerle beslenir.

Evlilik kaynananın düşmanca bir eylemiyle yürürlüğe girer. Kaynana, genç erkek kendi kızıyla birlikte uyurken evinin kapısını akrabalarından birine kapattırır. Kurduğu bu

tuzakla nişan törenini kamuya açıklamış olur. Bundan önce, erginlenme töreninden bu yana, erkek çocuk her gece evlenmemiş bir kızın evinde uyur. Geleneklere göre kendi evinde kalamaz. İlk birkaç yıl genç erkek beğenilerine göre tedbiri elden bırakmaz ve evi gün ışımadan önce terk eder. Tuzağa düştüğü sırada genellikle genç erkek her gün orada burada kalmaktan usanmış ve sürekli bir eş arayışı içindedir. Dolayısıyla ilk başlardaki uyanıklığı terk etmiştir. Yine de evlilik belasını yüklenmeye hazır olduğu düşünülmemeli. Genelde bu olay, kapı aralığında oturan yaşlı kocakarının, gelecekteki kaynanasının, onu zorladığı bir ilişkidir. Kızın akrabaları kapı aralığında yaşlı kadının kımıldamadan oturduğunu gördüklerinde toplanmaya başlarlar. Herkesin bakışları arasında iki grubun üyeleri bir hasırın üzerine otururlar. Köylüler yarım saat kadar dik dik onlara bakarlar, ardından yavaş yavaş dağılırlar. Başkaca hiçbir şey olmaz. Çift artık resmen nişanlanmıştır.

Bu andan itibaren genç adam karısının köyüyle birlikte anılır. Köyün ondan ilk talebi emek-gücüdür. Kaynanası hemen bir kazı çubuğunu eline tutuşturur ve "şimdi çalışmaya" diye buyruk verir. Genç adam kaynana ve kaynatasının gözetiminde bir bahçeyi işlemek zorundadır. Onlar yemek pişirir ve yerken genç adam çalışmaya devam etmelidir. Çünkü onların yanında yemek yiyemez. Genç erkeğin ikili bir görevi vardır. Kaynatasının yamlarıyla* ilgili çalışması bittiğinde kendi ailesinin toprağında da çalışmak zorundadır. Kaynata gencin gücünden çok büyük bir yarar elde ettiği gibi ona otoritesini uygulamaktan da büyük zevk alır. Delikanlı tek başına bu yükün altına girmez, akrabaları da onunla birlikte çeşitli yükümlülükler altına girerler. Delikanlının erkek kardeşlerinin üzerine binen yük özellikle çok ağırdır. Onlar, bahçe ekip biçme için gerekli malzemeyi

(*) Hint yerelması, tatlı patates – ç.n.

ve evlilik hediyelerini karşılamak zorundadırlar. Günümüzde ise genç adamlar kardeşlerinin nişanlılık yükümlülüklerinden kurtulmak için beyaz emek simsarlarıyla ya da paralı askerlik için anlaşmayı tercih etmekteler.

Damadın susularınca evlilik bedelleri biriktirildiğinde resmî olarak bu bedeller gelinin köyüne taşınır. Bedelleri götüren grubu, damadın erkek ve kız kardeşleri oluşturur. Damadın babası bunun dışındadır. Babanın grubundaki karılar, kocalar ve tüm çocuklar da bunun dışındadır. Onlar, hediyelerini gelinin susularına verirler. Ne var ki, iki grup arasında dostça bir kaynaşma olmaz. Gelinin grubu onları kendi köylerinin bir ucunda bekler. Ziyaretçilerse kendi köylerine yakın uçtadır. Birbirlerinin varlığından habersizmiş gibi davranırlar. Aralarında geniş bir alan vardır. Eğer diğer grubu fark ederlerse düşmanca bakarlar.

Evlilikle ilgili her olayda benzer soğuk formaliteler uygulanır. Gelinin susuları, damadın köyüne gitmek ve her tarafı süpürmek zorundadırlar. Yanlarında bir hayli pişmemiş yiyeceği hediye olarak götürürler. Ertesi gün damadın akrabaları yamlardan oluşan hediyelerle karşı ziyarette bulunurlar. Evlilik töreni, damadın, kaynanasının kendi köyünde pişirdiği yemekten bir lokmayı kaynananın elinden yemesi ve benzer biçimde gelinin, kaynananın kocasının köyünde pişirdiği yemeği yine kaynananın elinden yemesinden ibarettir. Birlikte yemek yenilen bir toplumda kurumsal samimiyetin açığa vurulduğu törenlerden birinin bu olması son derece uygundur.

Evlilik, belli bir samimiyet oluşturan yeni bir gruplaşmadır ve ortak çıkarlara saygı duyulur. Dobululer evlilik sorunlarını, kendileri gibi güçlü kabilelerden oluşan Hollanda Yeni Ginesi'ndeki birçok kabilede olduğu gibi, evlilik bağlarını görmezden gelerek çözmezler. Bu kabileler, anaerkil soya göre birlikte yaşar, birlikte hasat yapar ve ekonomik yüküm-

lülükleri paylaşırlar. Ama kadınların kocaları onları gizlice geceleyin ya da çalılıkta ziyaret eder. Erkekler "ziyaretçi kocalardır" ve hiçbir biçimde kendi kendine yeterli anaerkil yapıyı rahatsız etmezler.

Oysa Dobulular karı ve kocaya ortak bir oda ayırır ve onların mahremiyetini titizlikle gözetirler. Çift bahçelerinden yiyecek sağlar ve çocuklarıyla bunu tüketir. Ancak Batı uygarlığında yetişen bir kişiye temel özellik gibi gelen iki gereklilik Dobulular'da çözümlenmesi çok zor sorunlara yol açar. Eşlerin esas bağlılıkları susular grubunadır. Eğer evli bir çifte devredilmez özel bir ev ve bahçe verilmişse, evin arazisine düşman gözler –kadının ya da erkeğin susuları– dikilmeyecek mi? Bu sorun oldukça mantıklı bir biçimde çözülür ancak pek alışıldık bir yöntem değildir bu. Evlilik sona erene dek çift bir yıl kadının, bir yıl kocanın köyünde yaşar.

Her yıl, eşlerden biri, kendi grubuna dönmüş ve duruma egemen olmuş olur. Ertesi yıl aynı eş katlanılan bir yabancı durumuna düşer, çünkü o şimdi eşinin köyünde yabancıdır. Dobulu köylüler, her zaman birbirlerinin karşısında olan iki grup biçiminde ayrılmışlardır. Bir tarafta ana yanlı soy çizgisi vardır, bunlar köyün sahipleri olarak anılır. Öte yandaysa evliler ve erkek ev sahiplerinin çocukları vardır. İlk grup her zaman için başattır. Evlilik yaşamının zorunluluğu nedeniyle yalnızca bir yıl için köyde kalan kişileri bu durum zora sokar. Ev sahipleri katı bir cephe oluşturur. Yabancılar grubu bu yapıyla çok az bütünleşebilir. Dobulular'ın evlilik bağlarıyla ilgili dogma ve uygulamaları çok sayıda sınırlama içerir ve açıkça böylesi düzenlemeler yeğlenir. Bu nedenle evlenen eşler arasında, susular arasındaki sadakat bağları yoktur. Ayrıca "yerel" bağları aşan totemsel bir kategori de vardır. Ancak bu, önemsiz ve işlevsiz boş bir sınıflandırmadır. Dolayısıyla köydeki evli bireylerin eşgüdümlü olmayan durumu birleştiren bir olgu olarak ele alınamaz.

Dobulular'da egemen olan bütün göreneksel araçlar, eşlerin, yaşadıkları köyde geçen zamanda yabancı olan eşin hor görülmesini gerektirir. Köydeki ev sahiplerinin tümü ona adıyla seslenebilir. Ama o, köydeki ev sahiplerinden hiçbirinin adını ağzına alamaz. Bizim uygarlığımızda olduğu gibi, Dobulular'ın özel adları kullanmamalarının birkaç nedeni vardır. Bir kişinin adı kullanıldığında böylece ona önemli bir özgürlük verilmiş olur. Bir kişiye adıyla seslenmek belli bir üstünlüğü gerektirir. Her yıl köye verdiği hediyeleri yenilese de, köyde bulunduğu yıl eşi ölen erkek hemen köyden uzaklaşmalıdır, çünkü o sürekli yabancı birisidir.

Ne var ki, erkeğin durumundaki olumsuzluk bununla sınırlı değil. Daha önemli bir gerginlik de vardır. O an için çiftin yaşadığı köy, çok ender durumlarda evli erkeğin davranışlarından hoşnut olur. İki köy arasında evlilik ilişkileri, düğün anından eşlerden biri ölene dek aynı formalitelerle sürdüğü için evlilik susuların önemli bir yatırım aracıdır. Ana soy çizgisinden olan erkekler etkin rol oynadıkları ekonomik bir hakka sahiptir. Dobulular'da sürekli gündemde olan kavgalarda, kalınan köye üye eşin, kendi susularının, özellikle de annesinin kardeşlerinin yanını tuttuğu görülür. Annenin kardeşi, genelde yabancıyı uluorta eleştirir, onu yollamayı ya da kadından eşini ağır hakaretlerle kovmasını ister.

Daha yakın ilişkilerde de gerginlik vardır. Karı ve koca arasında birbirine bağlılık beklenmez. Hiçbir Dobulu, cinsel ilişki amacı dışında ne kadar kısa olursa olsun bir kadınla bir erkeğin bir arada olmasını kabul edemez. O yılki yabancı konumundaki eşten kuşkulanılır. Dolayısıyla o da genellikle eve kapanır. Dobulular'daki kuşkulu atmosferle ilgili olarak bir "erkek kardeş" köyü ya da "kız kardeş" köyü, en güvenli yer sayılır. Bir kişinin kendi köyünde yaşadığı koşullar ve zaman onun için uğurlu sayılır. Bu sürede doğa-

üstü tehlikeler en az düzeydedir. Kamuoyu "erkek kardeşler" ve "kız kardeşler" arasındaki evlilikleri şiddetle kınar. Bu, farklı bölgeler arasındaki evlilikle ilgili zorunlu değişimleri engelleyecektir. Ancak zina, grup içinde en beğenilen hobi durumundadır. Zina olayı mitolojik bir havada yayılır. Böyle bir olayın olduğunu köydeki çocuklara dek herkes bilir. Aldatılan eşle ilgili büyük bir merak vardır. Aldatılan eş, kendi köyünden ya da yabancı köyden çocuklara bilgi almak için rüşvetler verir. Aldatılan kocaysa, karısının yemek çanağını kırar. Aldatılan kadın şirretleşir ve kocaya eziyet eder. Şiddetle kavga ederler. Yapraklarla kaplı kulübelerden duyulmayan hiçbir kavga yoktur. Erkek öfkeyle kendini köyün dışına atar. Öfkesinin acizliği içinde son çare olarak, hiçbiri tehlikeli olmayan birkaç göreneksel yolla intihar etme girişiminde bulunur. Genellikle kurtarılır. Bu olay karısının susuları arasına katıldığı anlamına gelir. Eğer aldatılan koca intihar girişiminde başarılı olursa, akrabalar, bir şey yapar korkusuyla yatıştırıcı bir davranış benimsenir. Bazen bu konuda ileri bir adım atmadan eşler, kızgınlık sürse de evliliği devam ettirirler. Ertesi yıl kadın kendi köyünde benzer bir misillemeye girişir.

Dobulular'ın karı ve kocanın ortak bir evde kalmasını istemeleri kendi uygarlığımıza göre düşünen bizler için önemsiz bir şey gibi gözükür. Oysa sürekli tehdit altında bulunan ve sık sık bozulan evlilikler böylesi bir gelenek için koşulları çok zorlaştırır. Bozulan evlilikler çok yaygındır. Örneğin Dr. Fortune'nin betimlediği bir diğer Okyanus kültürü olan Manular'a kıyasla Dobulular'da boşanma beş kat fazladır. Dobulu eşlerin evliliği eşit bir şekilde paylaşma zorunlulukları kültürel geleneklerin dayattığı ikinci bir zorluk nedenidir. Eşler kendileri ve çocukları için gerekli besini ortak bahçeden sağlamak zorundadırlar. Bu gereklilik, temel ayrıcalıklar ve büyüsel haklarla bir çelişki ortaya çıkartır.

Dobulular'daki mülk sahipliğinin bireysel niteliği, yamların mülkiyetiyle ilgili miras konularındaki inançlardan daha net hiçbir yerde ortaya çıkmaz. Yamların mülkiyeti, susular arasındaki kan bağları gibi bir soy çizgisi izler. Yam tohumları, evli çiftlerin bahçelerinde birlikte depolanmaz. Eşlerden her biri ortak bahçede kendi soy çizgisinin yam tohumlarını eker. Yam yetiştirilmesi, bireysel olarak sahip olduğu büyüsel sözlerle ve kendi susu soy çizgisinin sırlarıyla sürdürülür. Dobulular'ın evrensel dogması, kişinin yalnızca kendi soy çizgisinin yamını bahçede yetiştirmesine izin verir. Ürün alma, tohumların geldiği soy çizgisinin büyüsel sözleriyle gerçekleştirilir. Uygulamada geleneğin tanıdığı istisnayı daha sonra değineceğiz. Ortak bahçeyi ilgilendirdiği kadarıyla hiçbir istisna yoktur. Karı ve de koca ekimden önce kendi tohumlarını biriktirir. Herkes kendine miras kalan yamlardan ekim yapar ve kendi ürününün hasadından kendisi sorumludur. Dobulular'da yiyecek genelde kıttır. Tohumluk yamlar ayrıldığı için ekimden önceki son birkaç ayda herkes açlık çeker. Dobulular arasındaki en büyük suç, birisinin tohumluk yamlarını yemektir. Bu kayıp telafi edilemez. Eşlerden birinin de bu kaybı karşılaması olanaksızdır. Çünkü yamlar birinin bahçesinde yetiştirdiği özel ürün değil, anaerkil soya ait bir üründür. Tohumların kaybı öylesine önemli bir iflas olayıdır ki kişinin kendi sususu bile kimi kez kaybı karşılayamaz. Ekilecek yamlarını yiyen birisi öylesine kötü bir duruma düşer ki onu kendi klanı bile desteklemez. Artık o, Dobulu bir serseridir.*

Dolayısıyla kadının bahçesi ve kocanın bahçesi kaçınılmaz olarak ayrılmıştır. Tohumluk yamlar sürekli ayrı ayrı saklanır. Ayrı sürdürülen büyüsel sözlerle yetiştirilir ve birlikte depolanmaz. Bahçelerden birinin mahvolması büyük

(*) Beachcomber: Yaşamını sahillerden topladığı enkazla sürdüren kişi, serseri – ç.n.

huzursuzluklara neden olur. Karı-koca kavgalarının ve boşanmaların temel nedeni budur. Ancak bahçede çalışma eşlerce paylaşılır. Bahçe devredilemez biçimde karı-koca ve çocukların ev halkı olarak özel mülküdür. Bahçeden sağlanan besinler ortak kullanım için depolanır.

Ölüm nedeniyle evlilik bozulur bozulmaz, babanın köyünden gelen her yiyecek, her kuş, balık meyve, vb. çocuklar için katı bir tabu olur. Yalnızca baba yaşarken çocuklar bu yiyecekleri yiyebilir. Dobulular'da çocukların anne ve babadan destek almaları güç ulaşılır bir ayrıcalıktır. Baba öldüğünde çocukların onun köyüne gitmeleri de yasaktır. Evlilik bağının zorunlukları ortadan kalkar kalkmaz annenin köyü çocuklara babanın yakınlarıyla herhangi bir ilişki sürdürmemeleri uyarısını yapar. Bir törensel durum olduğunda yetişkin ya da yaşlı insanlar olarak babalarının köyüne yiyecek getirdiklerinde köyün dışında başları öne eğik olarak kımıltısız dururlar. Köydekiler gelerek getirdiklerini köye taşırlar. Çocuklar köye eşyaları götürenleri bekler ve sonra ayin için annelerinin köyüne dönerler. Birinin babasının köyüne "başını öne eğdiği yer" denir. Birisinin ölen eşinin köyüne yaklaşmasıyla ilgili tabu ise çok daha katıdır. Ya köyün biraz dışında bir süre durmalı ya da dönerek başka bir yoldan geçmelidir. Evlilikle ilgili haklar öylesine güvensizdir ki, bunlar karşısında evliliği bozma daha kolaydır.

Kıskançlık, şüphe, mülkiyetin aşırı bireyselliği Dobu evlilik kurumunun her yanına sinmiş özelliklerdir. Ne var ki, yaşam tarzlarının diğer görünümleri açısından baktığımızda bunlara fazla önem vermek yanlıştır. Dobulular'ın varlığını yönlendiren güdüler oldukça sınırlıdır. Kültürlerinin onlara sağladığı kurumlarla bütünleşme ve onlara tam bağlılık belirgindir. Dobulular genelde bir tür mani (delilik) içindedirler. Onlar için tüm varoluş insafsız bir yarıştır. Her avantaj rakiplerin yenilgiye uğratılması pahasına elde edilir. Ne

var ki, bu yarış Kuzeybatı Amerika'nın Atlantik sahillerinde kamunun gözleri önünde gerçekleşen yiğitçe, dobra dobra süren açık bir gösteriye benzemez. Dobulular'da yarış gizlice ve haince sürdürülür. İyi ve başarılı adam, yerine geçmek için başkasını aldatan adamdır. Dobu kültürü bunun için bol bol teknikler ve böylesi davranışlara uygun bir zemin hazırlar. Dobulular'da tüm varoluş bu amaçların gerçekleşmesine yöneliktir.

Mülkiyet koşullarına bağlı Dobu şiddeti, başkalarını aldatma derecesinin yoğunluğu, karşılıklı kuşku ve haince emeller Dobu dinine büyük ölçüde yansımıştır. Dobulular'a komşu bütün Okyanus bölgesinde en güçlü büyüsel uygulamalardan biri Dobulular'da vardır. Din ve büyüyü birbirini dışlayan kendilikler olarak tanımlayan din araştırmacıları, birini diğerinin karşısına koydukları sürece Dobulular'ın dinini yadsımış olacaklardır. Oysa antropolojik açıdan konuşursak din ve büyü doğaüstünü ele almanın birbirini tamamlayan iki yoludur. Din, dünyayla arzulanabilir ilişkiler kurmayla ilgiliyken, büyü onu kontrol etme tekniklerinden yararlanmaktır. Dobulular'da doğaüstü varlıkları yatıştırma, onlara hediyeler verme ya da tanrılarla onlara bağlananlar arasında işbirliğini sağlama çabası yoktur. Doğaüstü varlıklar Dobulular'da birkaç gizli büyüsel adla bilinirler. Tıpkı halk öyküsünde "Rumpelstizchen"in adını keşfederek ona egemen olunması gibi, bu adların bilinmesi bir güç kaynağıdır. Bu nedenle doğaüstü varlıkların adlarını Dobulular'ın çoğu bilmez. Bedelini karşıladığı ya da miras olarak ona geçenler dışında insanlar bu adları bilmezler. Önemli adlar asla yüksek sesle telaffuz edilmez. Başka birisi duymasın diye mırıldanarak söylenir. Doğaüstü varlıklarla ilgili bütün inançlar, onların dinsel açıdan yatıştırılmasından çok büyülü adlarla ilgilidir.

Her etkinlik kendi özel büyüsel sözlerine sahiptir. Tüm Dobu inançlarındaki en çarpıcı özelliklerden biri, büyüsüz

hiçbir varoluş alanının bulunmamasıdır. Zuni yaşamında dinin ne kadar büyük bir rol oynadığını görmüştük. Dinsel uygulamaların sonuçta yağmur için olduğu söyleniyordu. Ne var ki, göreneksel dogmalar abartılsa bile, Zuniler'de dinsel tekniklerle ilgisi olmayan büyükçe bir varoluş alanı yine de kalır. İlerde göreceğimiz gibi Kuzeybatı Sahilleri'nde dinsel uygulamalar yaşamlarındaki önemli etkinlikler üzerinde çok az etkilidir. Onlar genelde toplumsal konumun güçlendirilmesine hizmet ederler. Oysa Dobululer'da durum bambaşkadır. Ne türden olursa olsun herhangi bir sonuç, onunla ilgili büyünün bilinmesine bağlıdır. İlgili büyülü sözcükler bilinmezse yamlar büyümez. Aşk yapma büyüsü olmaksızın cinsel arzu yükselmez. Ekonomik işlemlerle ilgili değerlerin değiş tokuşu büyüyle sağlanır. Kötü niyetlilere karşı büyüyle donatılmadıkça ağaçlar hırsızlara karşı korunamaz. Büyüsel çağrılar yapılmadıkça rüzgâr esmez. Büyücüler ve cadıların entrikaları olmadan ne ölüm ne de hastalık olur.

Bu nedenle Dobululer için büyülü sözler ölçülemez önemdedir. Başarılı olana yönelik şiddetli kindarlık, büyülü formülleri elde etmek için girilen amansız rekabete de yansır. Bu formüllere asla yaygın olarak sahip olunmaz. Onlarla ilgili ayrıcalıkları olan gizil topluluklar yoktur. Aynı soydan gelen erkek kardeşlerden oluşan gruplar da yoktur. Susular arasındaki işbirliği hiçbir zaman üyelerine büyülü sözlerin güçlerinden birlikte yararlanma olanağı verecek ölçüde değildir. Susu, yalnızca büyüsel mirasta bireysel bir kanal açar. Birisi, annesinin erkek kardeşinin formülü üzerinde hak iddia edebilir, ancak her büyülü söz yalnızca klandaki bir kişiye öğretilebilir. Birinin kız kardeşinin iki oğluna birden aynı formül öğretilmez. Formülün sahibi, olası mirasçılardan birini kendine mirasçı olarak seçer. Çoğunlukla büyük kardeş seçilir, ancak diğer oğlan ona daha yakınsa, ona yardımcı olmuşsa büyük çocuğa değil diğerine formülü bırakabi-

lir. Yamlarla ya da ekonomik işlerle ilgili önemli formüller olmaksızın yaşamak olanaklı değildir. Bu durum, birine hakaret etmede olduğu gibi birine yardımcı olma olanağına da genelde engel olur. Her adam ve her kadın bazı büyülere sahip olabilir. Hastalığa neden olanlar ve aşk büyüleri en yaygın olanlardır. Bugün evlerinden ayrılan işçi çocuklar mirasla ilgili olduğuna bakmaksızın sahip oldukları büyüleri başkalarına satıyorlar. Bunların bedeli dört aylık çalışma ücretlerinin karşılığını buluyor. Beyaz adamın hizmetindeki işler için geçerli olsa da, tek bir büyülü sözcüğe bu para ödenir. Bu durumun, bir ölçüde yerli kültürden yabancılaşmayı sağladığı açıktır. Ödenen para miktarı onların değerinin bir göstergesi sayılmaz.

Dr. Fortune'nin bir süre yaşadığı küçük Teware Adası'ndaki Dobululer, beyazların ve yerli Polinezyalı öğretmenlerin bahçelerin bakımı için verdikleri işleri yapmayı reddediyorlardı. Büyü olmaksızın bunların yapılmasının olanaksız olduğunu söylüyorlardı. Onlar, "yerli kuralları yerlileri daha iyi yaşatmak içindir" biçimindeki evrensel ilkel mazerete bile tutunmuyorlardı. Dobu'da büyüye güvenilir. Beyazların ve Polinezyalılar'ın onun zorunluklarından bağışık olduklarını kabul ederler.

Büyülü sözlere sahip olmak için verilen en büyük mücadele, annelerinin erkek kardeşlerinin büyüsü üzerinde aynı derecede hak sahibi olan kız kardeş çocukları ile babalarıyla birlikte aynı ev halkından kabul edilen bu erkek kardeşlerin çocukları arasında olur. Dobu uygulamasında ikinci çocuklar da babalarının büyüsü üzerinde benzer bir hak öne sürebilirler. Dobulular'ın dogmaları, yalnızca kabile içindekilerin tohumlarının ekilebileceği yam büyüsünde soy çizgisinde ısrarlıdır. Gördüğümüz gibi tohumluk yamlar hiçbir zaman bir başka kabileden alınamaz. Ne var ki, bahçeyle ilgili büyülü sözler bahçe sahibinin oğullarına öğretilebilir. Bir di-

ğer gizli ayrıcalık konusu evlilik bağıyla oluşan grubun güçlendirilmesidir. Kuşkusuz birine bireysel mülk hakkı sağlayan durum Dobu dogmasının kesin bir ihlalidir.

Büyülü sözler, "bir doktorluk uygulaması, bir işyeriyle ilgili iyi niyet sözleri ya da eşlerden birinin hakkı ve toprağı gibi konularda olabilir. Bir doktor bir büyüyü başkasına devredebilir, bir uygulamayı satabilir ya da onu iki farklı kişiye –ama evli eşlerin ikisine birden değil– miras bırakabilir. Bu insanlar ekonomik açıdan birbiriyle çekişen insanlardır genelde. Aynı şey bir işle ilgili iyi niyet için de geçerlidir. Aynı yaştaki iki adama verilen bir egemenlik, tıpkı feodalizm döneminde topraklarda isyanlara neden olduğu gibi çekişmelere neden olur. Ancak Dobulular'da iki mirasçı ne ortak ne yakın arkadaş ne de ortak bir mülkün hissedarlarıdır. Onlar daha çok birbirleriyle uzlaşmaz iki rakiptirler ve ikisi de aynı haklara sahiptir." Eğer bir oğul, babasının ölümünde, kız kardeşin oğlundan daha fazla babanın büyüsünden elde ederse, Dobu ortodoks anlayışına göre, ikinci oğul babanın oğlundan ücretsiz o büyüyü kendine öğretmesini talep etme hakkına sahiptir. Eğer diğer oğul benzer bir konumda olursa aynı hak iddiası söz konusu olmaz.

Dobu büyü sözleri ezberlenmelidir. Etkili olmaları için özel yapraklar ve ağaçları simgesel eylemlerle birlikte kullanmak gerekir. Onların çoğu duyusal büyü örnekleri arasında yer alır. Büyü teknikleri, suda büyüyen ağaçlar ya da yeni yapraklanmış yamlara bağlı, onların bolluğunu taklit eder biçimdedir. Ya da bir ağaç kütüğüne guguk kuşu biçimi verilerek hastalığın yıkıcılığının ortaya çıkışı betimlenir. Büyülü sözler çoğunlukla kötücül amaçlara yöneliktir. Bu da, bir insanın ancak bir başkasının kaybı oranında kazanabileceğini söyleyen Dobu inançlarının bir sonucudur.

Bahçe ritüelleri, toprak, tohum ekme için hazırlandığı anda başlar ve hasat toplama dönemine dek sürer. Ekim büyü-

leri, ekilmiş yamların büyük türlerini ve büyümüş hallerini betimler. Büyük örümcek kapalinin* ördüğü ağın görüntüsü asma dalları arasında belirmeye başladığında da büyüler gerekir:

"Kapali, kapali,
çevresinde dönerken avının,
neşeyle gülüyor.
Bahçem yapraklarla karardı,
Benim yapraklarımla.
Kapali, kapali
çevresinde dönerken avının
neşeyle gülüyor."

Bu dönem boyunca yamlarla ilgili ne büyüsel nöbet olur, ne de büyüsel hırsızlık. Yamların insanlar gibi olduklarına, geceleri bahçeden bahçeye dolaştıklarına inanılır. Yamların yapraklı dalları yerlerinde kalırken yumru kökler gider. Sabaha doğru yamlar geri dönerler. Bu nedenle genellikle bahçe işlerinin yapıldığı sabahın ilk saatlerinde yamlar kazılmaz. Bunun boşuna bir çaba olacağı düşünülür. Yamların dönüşü, şikâyet edilmeden beklenmelidir. Yamlar büyürken özgürlükleri kısıtlandığı için küskün olurlar. Bu nedenle bitkiler belli bir büyüme aşamasına gelmeden önce onları elde tutmayla ilgili büyülere başlanmaz. Bu büyüler, dolaşan yamları kendi bahçesinde tutmak için bahçe sahibinin onları kandırmasına dayalıdır. Dobu'da bahçecilik miras için verilen mücadele kadar rekabetçidir. Bir başkasının kendi ekebileceğinden fazla yam ekebileceği ya da bir başkasının kendi yumru kök tohumlarından daha fazla yam elde edebileceği kavramı bir Dobulu'da yoktur. Komşusunun elde ettiği ürün kendisinin ürününden fazlaysa, bu, ya kendisinden ya da bir başkasından büyüsel hırsızlık yoluyla elde

(*) Zehirli bir örümcek türü – ç.n.

edilmiştir diye düşünülür. Bu nedenle, hasat mevsimine kadar herkes kendi tarlasında nöbet tutar. Komşusunun yamlarını kendisine çekebilmek için bildiği tüm büyüleri uygularken, komşusunun büyülerine karşı-büyülerle direnmeye çalışır. Bu karşı büyüler, yamların yumru-köklerinin ekildiği yerde sıkıca kök salmasını ve sahibinin onu hasat etmesini sağlamaya yöneliktir.

Kasiara[1] *ağacı nerede duruyor?*
Bahçemin ortasında
evimin yanı başında
duruyor.
Dimdik, eğilmeden kalacak,
kımıldamadan duracak.
Ağaçtan tokmaklar vuruyor,
taştan kasırgalar dönüyor,
onlar kımıltısız duruyor.
Yeryüzünü tok adımlarıyla sarsıyor,
onlar kımıltısız duruyor.
Yerinde kalıyor, yerinde kalıyor
dimdik, eğilmeden
Yam kulia,[2]
dimdik, eğilmeden duruyor,
Duruyor, duruyor kımıldamadan
bahçemin ortasında.

Bahçenin mahremiyetine saygı, karı-koca arasındaki cinsel ilişkiyle ilgili mahremiyet ölçüsündedir. İyi bir ürün, bir hırsızlığın itirafı anlamına gelir. İyi ürün alan birinin tehlikeli büyücülük aracılığıyla, kendi susuları dahil başkalarının bahçelerinden bunu sağladığına inanılır. Ürünün mik-

1 Dalları en sert ağaç. Fırtınada diğer tüm ağaçlar devrilse de en son o ayakta kalır.

2 Bir yam çeşidi. Şiirin her kıtasında yam türleri tekrarlanıyor.

tarı başkalarından özenle gizlenir. Ürün miktarından söz etmek bir hakaret sayılır. Okyanus adalarının çoğunda hasat zamanı yamların sergilendiği büyük bir tören, o yılın törenlerinin en göz alıcısı durumundadır. Dobulular'da ise ürün hasadı bir hırsızlık gibi gizlice yapılır. Karı ve koca azar azar ürünü evlerine taşırlar. Elde ettikleri ürün bolsa başkalarının casusluk yapacağından korkarlar. İyi ürün elde ettikleri için bir ölüm ya da hastalığı kâhinlerin başlarına salacağını varsayarlar. Dolayısıyla kendi mahsulü küstürüldüğü için bol ürün alamadığını düşünen başka birisi başarılı bahçe sahibine yönelik kötücül bir büyü yapabilir.

Hastalık büyüleri Dobulular'ın en kötü büyüleridir. Tewara köyündeki her kadın ve her erkek bir ile beş arasında hastalık büyüsüne sahiptir. Büyülerin her biri özel bir hastalık içindir. Bir büyüye sahip olan kişi aynı hastalığı kaldıracak büyülü sözleri de bilir. Bazı kişiler hastalıklar konusunda bir tür tekelci konum elde etmişlerdir. Dolayısıyla bazı hastalıkları insanlara musallat etme de, iyileştirme bunların elindedir. Bölgede fil hastalığı ve sıracaya* kim yakalanırsa yakalansın, herkes hangi kapıyı çalacağını bilir. Büyüler, sahiplerine büyük bir güç sağlar ve onları aranılan kişi yaparlar.

Büyülü sözler, sahiplerine, Dobu kültüründe izin verilen açıkça iftira atma fırsatını da sağlar. Böylesi bir şeyin alenen yapılması tabudur. Dobulular bir insanın yaralanmasını arzu ettiklerinde bunu açık bir meydan okumayla dile getirmezler. Bunu ikiyüzlüce ve kuşkucu bir biçimde dostluk görüntüsüyle ortaya koyarlar. Samimiyetin büyüyü daha güçlü kılacağına inanılır. Dolayısıyla büyüyü yapan kişi, haince emeline ulaşacağı fırsatı sabırla bekler. Hastalık büyüsünü düşmanı üzerine yaptığında ve büyüsünü kız kardeşinin oğluna öğrettiğinde, bütün kindarlığın tek sahibi durumunda-

(*) Lenf boğumlarının şişkinliğiyle deride ve boyunda kendini gösteren bir tüberküloz türü – ç.n.

dır. Bazı durumlarda düşmanının gözünü ya da kulağını çıkartır. Yalandan, onu temsilen yere yatar. Kurbanın büyüye yakalanıp organını kaybettiği anı betimleyecek biçimde solumaya başlar. Ya da düşmanının köyüne giden yola sürünerek büyüyen bir bitki eker. Gizlenip düşmanının geçerken bu bitkiye sürtünmesini görmeye çalışır. Bulaştırdığı hastalığın son aşamasındaki acıyı taklit ederek büyüyü yönlendirmeye çalışır. Yerlerde kıvranır, nöbet geçirir gibi sarsılarak haykırır. Böylece büyünün sonuçlarını taklit ettiğinde onun etkili olacağına inanır. Yaptıklarından memnun olur. Kurbanı yola koyduğu bitkiye sürtününce bir parça asma dalı alır ve onu kendi kulübesinde saklar. Düşmanı öldüğünde o dalı ateşte yakar.

Büyüler, onlara eşlik eden eylemler kadar açıktır. Büyünün uygulanacağı nesne üzerinde her şey işaretlenmiştir. Daha sonra büyülü sözler musibete neden olur. Hastalığın adını aldığı koruyucu hayvanın ve guguk kuşunun yaptığı gibi, hastalık kurbanın etlerini parçalar, tıpkı paralayıcı gagasıyla hayvanın ağacın gövdesini parçalaması gibi:

"Guguk kuşu Sigasiga'da oturur
ağacın tepesinde,
keser, keser
parçalayıp açar,
burnuyla,
şakaklarıyla,
boğazıyla,
kalçasıyla,
dilinin derinlikleriyle,
boynunun arkasıyla,
göbeğiyle,
küçücük sırtıyla,
böbrekleriyle,

bağırsaklarıyla,
parçalayıp açıyor,
parçalayıp didikliyor.
Guguk kuşu Tokuku'da oturur,
ağacın tepesinde,
çömelerek eğiliyor[3]
sırtını tutarak çömeliyor,
kollarını kavuşturarak çömeliyor,
başını kollarıyla sararak çömeliyor,
iki büklüm bir halde çömeliyor.
Feryat figan haykırıyor
buraya uçuyor[4]
hızla buraya uçuyor.

Birisi bir hastalığa tutulursa, kendisine hastalığı musallat edene başka birisini gönderir. Ölümden kurtulmanın başka yolu yoktur. Hastalık, yalnızca onu musallat eden büyücünün kötü ruh kovma işlemiyle tedavi edilebilir. Genellikle hastalığa neden olan büyücünün kendisi hastayı ziyaret etmez. Yalnızca hastanın bir akrabasının getirdiği bir kap suya kötü ruhu kovma gücünü üfler. Hasta kendi evinde bu suyla banyo yapar. Genelde kötü ruh kovmanın ölümü uzaklaştırdığı ama sakatlığa neden olduğuna inanılır. Bölgedeki birçok hastalık ölümden çok sakatlığa neden olduğu için böyle düşünülür. Verem, kızamık, grip ve dizanteri 50 yıl önceye kadar çok ölümcül hastalıklardı. Bugünse bunlarla ilgili büyü pek yoktur.

Dobulular hastalık büyülerini serbestçe ve tipik amaçlarla kullanırlar. Büyü yapma biçimleri bir eşya ya da ağaç üzerine basit bir işaret koymayla sınırlıdır. Bu işaret ilgili hastalığı başkasına bulaştırmaya yeterlidir. Yerliler "Bu, Alo'nun

3 Kurban.

4 Büyünün ruhani gücü.

ağacıdır" ya da "Bu, Nada'nın ağacıdır" derler. Bunun anlamı "Bu, Alo'nun frengi büyüsü yaptığı ağaçtır" ya da "Bu ağaç Nada'nın felç büyüsü yerleştirdiği ağaçtır" demektir. Kuşkusuz herkes bu hastalıkların büyülerinin sahiplerini bilir; çünkü onlara sahip olanlar bunun işaretini ellerinde tutarlar. Bir insan kendi ağacının meyvesini yalnızca hastalığı kovucu töreni yaptıktan sonra toplayabilir, çünkü kötü ruhu kovma hakkı (mülkiyeti), hastalık büyüsüne neden olan güce sahip olmaktan ayrılmaz. Ağaca yerleşmiş hastalık kaynağından ancak o kişi kurtulabilir. Hastalık büyüsü yerleştirilmiş ağaçtan yapılacak hırsızlığa karşı korunmak çok zordur. Bir hırsız ağaç üzerine ikinci bir hastalık yerleştirir. Ne var ki, ağaçtaki ilk hastalığı kendi hastalık büyüsüyle uzaklaştıramama riski vardır. Kişinin kendi büyüsü ağaca bulaşacak bir hastalık büyüsü olmayabilir. Önce kendi büyülü sözlerini mırıldanarak ağaçtan kovmak istediği hastalıktan söz eder, ardından kendisine miras kalmış hastalık yapıcı büyüyü ağaca yerleştirir. Böylece ağacın önceki sahibi gelip meyveleri topladığında meyvelerle birlikte bir başka hastalığı da kapması pekâlâ olanaklıdır. Dolayısıyla güvenlik adına o da kendi kötü ruh kovma işlemini yapar. Formülü şöyledir örneğin:

"Onlar uçuyor,
onlar gidiyor."

Dobululer'da başkalarından kuşku duyma, paranoya boyutlarındadır. Her zaman bir karşı büyüden kuşkulanılır. Hastalık bulaştırılacağı korkusu öylesine büyüktür ki, açlık gibi sıradışı olaylar bile bunun yanında önemsiz kalır. Açlıktan ölmenin seçeneği hırsızlık tehlikesini göze almaktır. Eşyalar üzerinde lanet okuyarak hastalık bulaştırılmayla ilgili korku inanılmaz boyutlardadır. Çoğunlukla büyüler uzaktaki ağaçlara yapılır, köydeki bir ağaca yapılacak bir büyü tüm köyü öldürebilir. Hastalık bulaştırıcı sayılan kurumuş hin-

distancevizi yaprağı köydeki bir ağacın çevresine sarılmış olsa herkes hemen köyden taşınır. Hastalık büyüsünü öğrenen Dr. Fortune tanımadığı bir köyde eşyalarını bırakmak isteyip, eşyaların üzerine kurumuş hindistancevizi yaprağı bıraktığında evdeki çocuklar gecenin karanlığında evden kaçmıştı. Daha sonra, doktor, köydeki ailelerin evlerini terk ederek tepelerdeki evlere gittiklerini görmüştü.

Hastalık bulaştırma gücü özel hastalıklarla ilgili büyüye sahip olmayla sınırlı değildir. Güçlü büyücüler –daha doğrusu güçlü erkekler, çünkü tüm Dobulu erkekler büyücüdür– çok daha korkunç bir araca, *vada*'ya sahiptir. Vadalar kurbanla doğrudan muhatap olurlar. Büyücü lanetinin dehşeti o kadar fazladır ki, kurban yerlerde kıvranmaya başlar. Bir daha asla aklını başına toplayamaz ve mahkûm olduğu ölüm yolunda heder olur. Bu laneti bulaştırmak için güçlü bir erkek fırsat kollar. Eyleme geçmeye hazır olduğunda büyü gücünü artırmak amacıyla çok miktarda zencefil çiğneyerek vücudunu kızıştırır. Belli bir süre cinsel ilişkiden uzak durur. Çok miktarda deniz suyu içerek boğazını susuzlukla kavurur. Böylece salyasına karışmış olan kötü büyü maddelerini yutmamış olur. Daha sonra güvenilir bir akrabasını gözcü olarak yanına alır. Akraba, tek başına bahçesinde çalışan, hiçbir şeyden kuşkulanmayan kurbanın yakınındaki bir ağaca çıkar. Büyücü ve akrabası büyülü sözlerle kendilerini görünmez kılarlar. Gözcü herhangi birinin gelip gelmediğini dikkatle kontrol eder. Büyücü ses çıkarmadan sürünerek kurbanına yaklaşır. Ansızın canhıraş bir feryatla kurbanın üzerine atlar. Ani şokla beraber kurban yere düşer. Büyücü kendi vücuduna kireçle çizgiler çekmiş, kabuksuz yaralar açmıştır. Üç kez kurbanını yoklar: "Adımı söyle!" Adamın bir tanışıklık göstermemesi ya da bir ad vermemesi büyücünün başarısının bir kanıtıdır. Kurban yalnızca anlamsız bir biçimde mırıldanır ve daha sonra çılgınlar gibi bilinçsiz-

ce kaçar. Daha sonra yemek yiyemez, çişini tutamaz, bağırsakları çalışmaz. Sonunda güçten düşer ve ölür.

Bu öykünün gerçekliğine güvenilebilir, benzer olayları yerliler bilir. Bu yerli inancının doğruluğu büyücüyle karşılaştıktan sonra can çekişerek ölen kurbanların durumları gözlenerek anlaşılmıştır. Vada eylemi Dobu uygulamalarındaki olumsuzlukların aşırı bir örneğini ortaya koyduğu gibi bunların son derece etkili bir teröre yol açtığını da gösterir.

Buraya kadar Dobu'daki ekonomik ilişkilerden söz etmekten kaçındık. Karşılıklı ticari işlemlere yönelik büyük tutku Melanezya'da öylesine yaygın ki, benzer bir durum Dobu'da da vardır. Tutkulu arzu ve başarıya yönelik tutkulu güceniklik her Dobulu'nun kalbinde yer alan temel iki olgunun izdüşümüdür. Bunlar, maddi mallar alanı ve cinsellik alanıdır. Büyücülük bir diğer önemli alandır ancak diğerleriyle ilgisi bakımından büyücülük bir hedef değil bir araçtır, birincil etkinliklerde başarı elde etmeye ve onları korumaya yönelik bir araç.

Dobulular'ınki gibi kuşku ve aldatmayla yozlaşmış bir toplulukta maddi başarı, zorunlukla, uygarlığımızda kabul edilen ekonomik hedeflerle birçok bakımdan çelişecektir. Meta birikimi daha baştan kuraldışı bir durumdur. Başarılı bir hasat bile başkalarının kuşkusunu çektiği için bahçe sahibince kabul edilmez; çünkü bu durumda tehlikeli büyüsel uygulamalar eşikteki tehlike olacaktır. Havalı gösterilerden herkes kaçınır. İdeal ticari teknik, malların her insanın elinden geçtiği ama sürekli mülkiyetin onda olmadığı bir sistem olmalıdır. Bu, tam da Dobulular'ın ulaştığı sistemdir. Yaklaşık olarak 150 deniz mili çapındaki bir alanda yayılmış 12 adayı içeren bu adalardaki yaşamın odak noktası uluslararası ticarettir. Dobulular'ın kuzeyinde yer alan Trobriand Adaları için Dr. Malinowski'nin tanımladığı Kula halkası bu adalar için de geçerlidir.

Kula halkası, Dobu kültür biçimlenmesi ve onun işleyişine başka güdüler ve doyumlar sağlayarak katılan diğer kültürlerin ötesine uzanır. Kulanın özel geleneklerini Dobulular kendi kültürlerinin öğeleriyle öylesine bütünleştirmişlerdir ki, bunlar hiç de zorunlu olarak bu örüntüden kaynaklanmaz. Dobulular onları kendi nedenleriyle birleştirmişlerdir. Burada yalnızca Dobu ticaretini tartışacağız. Trobriand Adaları dışında diğer adalardaki Kula geleneklerini zaten pek bilmiyoruz.

Kula halkası, adalardan oluşan bir dairedir. Bu dairede yılın bir yarısında bazı mallar belli bir yönde akarken, diğer yarıda başka yönde akar. Her adanın sakinleri açık denizi aşmak için uzun yolculuklar yapar, saat yelkovanının dönüş yönünde deniz kabuklarından kolyeleri taşırlar, karşı yöndeyse değerli kabuklar. Her adam, her yönde ticaret yaptığı adada bir ortağa sahiptir. Her türden aracı kullanarak kontrolü sağlamak için onunla pazarlık yapar. Sonuçta mallar tam bir daire çizer. Kuşkusuz bu çevrime yeni mallar da eklenir. Değerli kabuklar ve kolyelerin tümü özel adlarla anılırlar. Bunlar, ünleri oranında o mallara ek bir göreneksel değer sağlar.

Normal ticari süreç açısından bakıldığında bu işlemin pek de olağanüstü olduğu söylenemez. Melanezya ve Papua'nın büyük kısmı özelleşmiş yerel sanayileriyle bal peteğinin gözlerine benzerler. Kula halkasında yer alan topluluklardan birisi yeşim taşını cilalar, birisi kano yapar, diğeri çömlek yapar, bir başkası tahta üretir, biriyse boya üretir. Bütün malların ticareti en fazla değeri elde edebilecek gerçek bir pazarlıkla yürütülür. Bölgede karşılıklı ticaret tutkusu çok gelişmiştir. Kula halkasında kurumsallaşmış resmî ticaret sistemi bu ticarete denk bir altyapısı olmayan bir kültürden gelen gözlemcilere hiç de aşırı gözükmez. Kolyeler ve değerli kabukların taşınmasındaki görünüşteki keyfîlik bile duru-

mun zorunluklarıyla belirlenmiştir. Değerli kabuklar yalnızca Kula halkasının kuzeyindeki bölgede bulunan trocus kabuklarından elde edilir. Kolyeler ise adalar grubunun en güneyinden gelen omurlu kabuklulardan yapılır. Dolayısıyla doğudakilerden daha zengin olan batı adalarının ticaretiyle kuzeyin malları güneye, güneyin malları ise kuzeye taşınır. Bugün ticareti yapılan mallar eski göreneksel mallardır. Yeni malların ithalatı önemsiz bir düzeydedir. Mevcut örüntü olduğu gibi duruyor.

Yamlar ekildikten sonra bahçe işlerine ara verilen dönemde, yamların büyü törenleriyle eve almadan önce Dobulular kanolarla Kula seferlerine çıkar, Güney ve Kuzey'e giderler. Her Dobulu Güney'den aldığı malları Kuzey'den aldığı Kula mallarıyla değiştirir.

Kula ticaretinin özel niteliği, her adanın ortağı adadan aldığı mallara bağlı olmasıdır. Yolculuk yapılan adaya hediyeler götürülür, mallar alınır ve dönüşte ev sahibine istediği malların getirileceği sözü verilir. Dolayısıyla Kula ticareti bildik pazar işlemleriyle, herkesin mallarını sergilediği ve kabul edilen bir değişim değerinin geçerli olduğu bir ticaret değildir. Herkes ödülünü mal isteme hediyesi ve verdiği söze göre alır. Verilen söz, halihazırda kişinin mülkiyetinde olan, şu an evinde bulunan ama uygun anda vereceği mal yerine geçer.

Kula bir grup ticareti değildir. Herkes bireysel olarak kendi anlaştığı kişiyle, arkadaşlık ilişkileriyle değişim yapar. Kulada başarıyı sağlayan büyüler, sevgi büyüleridir. Bu büyüler iş yapılan ortağa iş yapan kişiyi çekici ve sevimli göstermeye yarar. Kişiyi bedenen güzel gösterir, derisini bakımlı yapar, kafasındaki saçkıran yaralarını temizler, onun parfümler ve merhemlerle güzel kokmasını sağlar. Aşırı Dobu ideolojisinde fiziksel görünüme, yalnızca, malların ticaretinde avantaj sağlamak ve barışçıl görünümle güven vermek için önem verilir.

Her kano sahibi kanosuna sipariş-hediye yiyeceklerini ve ürettiği malları doldurur. Yalnızca kano sahibi ve karısı yolculuk sırasında büyülü sözleri kullanabilir. Diğer tüm büyüler Kula etkinlikleri sırasında bir kenara bırakılır. Kano sahibi büyü yapmak için şafakta kalkar. Bir hasırı malların üstünü kaplayacak biçimde örter. Bu hasır zenginliklerin büyüsel koruyucusudur. Kano sahibinin karısının da büyülü sözleri vardır ve onları kocasının ticaret seferi için kullanmalıdır. Bu büyü, kocasının deniz üzerinden bir gök gürültüsü gibi gelmesini sağladığı gibi onun iş yaptığı insanları, onların karılarını ve çocuklarını, kocasının büyük bir insan olduğuna inandıracak, onların gözünde kocasıyla ilgili iyi izlenim bırakacaktır. Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra uygun rüzgâr olsun diye ertesi gün bir durdurma ritüeli yapılır. Bu tören; yerleşim olmayan, ıssız bir yerde, kadınlar, çocuklar, köpekler ve diğer günlük meşgalelerin hepsinden uzakta yapılır. Kanolar güneye gittiğinde ulaşılacak adalar yoktur. Bu nedenle durdurma ritüeli o zaman köyün sahilinde yapılır, akşam herkes rüzgârın esmeyeceğini söyleyerek köye geri döner. Bu kuşkulu ritüelin mutlaka yapılması gerekir. Ertesi sabah kano sahibi kanosunu sarıp sarmalar ve kendisinin yapacağı, topluluktan hiçbir katılımın olmadığı ikinci büyüyü gerçekleştirir. Bu büyüde, tıpkı karısının yaptığı büyüde olduğu gibi kendi adından övgüyle söz eder. Sipariş hediyesi olarak aldığı yiyeceklerin büyüyle Kula mallarına dönüşmesini bildirir. İş yapacağı kimseler yeni ayın gelmesini bekler gibi onların gelmesini bekleyip evlerinin kıyısından kano sahibini ve onun mallarını gözlemektedir.

Dobulular kötü denizcilerdir, sığ yerlerden pek uzaklaşmazlar ve geceleri karada geçirirler. Kula mevsimi, onların en uzun yolculuk yaptıkları dönemdir. Bu dönemde rüzgâr büyüleri kullanarak kuzey rüzgârlarını çağırırlar. Rüzgâr ince pandanas yapraklarından yelkenini sıkıca tutup, denizin

yaramaz çocuğunu –kanoyu– bir başkası ondan çalmasın diye sürüklemelidir. Dobulular, diğer bütün olaylarda olduğu gibi, rüzgârın da büyüden başka bir kaynaktan gelmediğine inanırlar.

Sonunda kanolar hedefledikleri adalara ulaşınca sığ bir mercan kayalığına yanaşırlar, yüklerini boşaltarak büyük Kula törenine hazırlanırlar. Her kano sahibi büyü ve süslenmeyle kendisini olabildiğince güzelleştirir. Büyü sözleri, Dobulular'a özgü biçimde, tümüyle kişiye aittir. Herkes kendi büyüsünü kendi yararına kullanır. Büyülü sözleri bilmeyenler büyük bir zorluk içindedirler. Kendi başlarının çaresine bakmak zorundadırlar. Bu büyülerin sahipliğinin devredilemez gizliliğine, her kano sahibinin bu büyülere kimin sahip olduğunu bilmemesine karşın, fazla Kula ticareti yapanların kimler olduğu bilindiğinden büyü sahipleri de bilinmiş olur. Onların kendilerine olan güvenleri diğerlerine karşı onlara bir üstünlük sağlar. Büyüleri bilenler ve bilmeyenler bir Kula noktasına geldiklerinde zahmetli bir hazırlığa başlarlar. Yanlarındaki hoş kokulu yapraklarla kendilerini ovalarlar, yüzlerini ve dişlerini boyarlar, vücutlarını hindistancevizi yağıyla ovarlar. Böylece iş yapacakları insanlara hoş görünmeye çalışırlar.

Her kano sahibi ilişkilerini özel bir iş olarak sürdürür. Hileli ticaret yapma önemlidir ve büyük değer verilir. Dobu dogmasına göre en yakın iş yaptığınız insan, yaşamınızı en fazla tehdit eden kişidir. Başarılı bir Kula tüccarına kötülük yapan onun başarısız iş ortağı ya da en azından kendi bölgesinden bir başka adamdır. Kula malları için şu Homerosçu nakarat söylenebilir: "Onların yüzünden birçok insan öldü". Ne var ki, ölümler ticarette aldatılan ortakların öfkesinden, Dobulular'a karşı Trobriandlılar'dan ya da Dobulular'a karşı Tubetubeliler'den gelmez. Her zaman başarısız Dobulular kendi bölgelerinden biriyle karşı karşıya gelirler.

Kötü duyguların en yaygın kaynağı *wabuwabu* olarak bilinen dolandırıcılık uygulamasıdır.

Wabuwabu için güneydeki farklı yerlerden birçok deniz kabuğundan yapılma kolye kuzeydeki evde bulunan değerli bir kabuk rehin gösterilerek alınır ya da tam tersine kuzeyden birçok değerli olarak kabul edilmeyen karşılık rehin gösterilerek toplanılır. Böylece birçok insana sipariş-hediyesi verilerek belli bir maldan elde edilir. Bu, hileli bir uygulamadır ama tümüyle dolandırıcılığa dayanmaz.

> "Ben, Tewarah Kisian, Trobriandlılar'a giderek Küçük Kertenkele adını verdiğim değerli bir kabuğu rehin gösteririm. Sanaros Adası'na gidip dört farklı köyden deniz kabuğundan yapılma kolyeleri Küçük Kertenkele karşılığında alırım. Ben, Kisian, sözümde durmak zorunda değilim. Daha sonra bu dört adam Küçük Kertenkele'yi almak için Tewara'daki benim evime geldiklerinde, içlerinden yalnızca birisi Küçük Kertenkele'yi alır. Ne var ki, diğer üçü aldatılmış sayılmaz. Gerçekte onlar öfkelidirler. O seneki ticaretleri sona ermiş olur. Ertesi yıl tekrar Trobriand Adaları'na gittiğimizde onların bana verdikleri dört tane değerli deniz kabuğu evimde zaten vardır. Dolayısıyla dört deniz kabuğundan yapma kolyeyi rahatça alırım. Böylece öncekinden daha fazla değerli kabuk alırım ve bir yıl sonra borçlarımı öderim..
>
> Küçük Kertenkele'yi alamayan üç adam benim bölgemde, Tewara'da zarar etmiş olurlar. Onlar kendi adalarına döndüklerinde benim için tehlikeli olamayacak kadar uzaktadırlar. Olasılıkla onlar Küçük Kertenkele'yi alan başarılı rakiplerini öldürmek için büyüye başvuracaklardır. Bu, doğrudur. Ancak orası beni ilgilendirmez, bu onların kendi sorunu. Ben işlerimi ve mallarımı onların bir yıllık kayıpları pahasına çoğaltan büyük bir adam olurum. On-

ların işlerini uzun süre engelleyemem, yoksa benim işlerime başkaları hiç güvenmez. Son tahlilde ben dürüst biriyimdir."

Başarılı bir wabuwabu Dobulular için gıpta edilecek bir olaydır. Kula ticaretinin efsanevi kahramanı, bunda uzman olan kişidir. Bütün uygulamalarında olduğu gibi, bunda da, bir insan ancak başkalarının kaybı pahasına bir şeyler kazanabilir. Bu olay başkalarının zararına bir insana avantaj sağlama iznini verir. Kişinin risk altına girdiği Kula ticareti wabuwabunun tek örneği değildir. Evlilik ilişkilerindeki kurbanların durumunda da wabuwabudan öz söz edilir. Nişanlılık döneminde oldukça fazla mal alışverişine neden olan iki köy arasında belli ödemeler olur. Bir adam ekonomik avantaj elde etmek için böylesi bir ilişkiye girme riskini göze alabilir. Bunun hiçbir telafisi yoktur. Giden gitmiştir. Bu durumda kişi kuşkusuz kendisini öldürmeye çalışacak aldatılmış köyün büyü gücünden daha güçlü başka bir köye kaçabilir. Böylesi bir erkeğe gıpta edilir.

Bu son durumda wabuwabu Kuladaki biçimden farklıdır. Çünkü değişimin kendisi aynı bölge içinde ortaya çıkar. Burada düşmanlık, Kulada olduğu gibi aynı kanoda yolculuk edenlerin ticari ilişkileriyle ilgili değil, iki farklı grubun karşı karşıya geldiği bir ilişkide ortaya çıkar. İki durumda da wabuwabu bölgedeki bir başkasının avantajını elde etme olgusuna dayanır.

Evlilik, büyü, bahçecilik ve ekonomik ilişkilerle ilgili tartıştığımız bu tavırların tümü ölümle ilgili davranışlarda çarpıcı bir biçimde dile getirilir. Dr. Fortune'nin sözleriyle Dobu'da "ölüm karşısında kırbacın karşısında olduğu gibi korkuyla titrenir" ve hemen bir kurban aranır. Dobu inancına göre kurban, ölünün en yakını, yani eşidir. Bir insanla aynı yatağı paylaşan kişinin onun ölümcül hastalığından sorum-

lu olduğuna inanılır. Koca, hastalık yapıcı büyülerini kullanmıştır; kadınsa, cadılık becerisini. Kadınlar hastalık yapıcı tılsımları bildikleri için erkekler tarafından onlara özel bir güç yakıştırılır. Genel bir adet olarak ölü, cadı kadınların kapılarına terk edilir. Ölünün katilinin bulunması için kahin çağrıldığında bu adete uyulmaz. Ölü, kadınların olduğu kadar erkeklerin kapısının önüne de yatırılır. Bu âdet, cinayet girişiminden çok cinsler arası çelişkiyi gözler önüne serer. Sonuçta erkekler, kadınlara ölümle ilgili kötü işler yakıştırırlar; bu, Avrupa göreneğindeki süpürge üzerinde uçan cadı imgesine oldukça benzer. Dobulu cadılar, kocalarının yanında bedenleri yatarken bedenden ayrılıp havada uçar ve bazı olaylara neden olurlar. Bir adamı ağaçtan düşürür, kanosunu bağlı olduğu yerden sürükler ya da bir düşmanın ruhunu, zayıflasın ve ölsün diye, ondan uzaklaştırırlar. Dobulu erkeklerin karılarının bu kötü işleriyle ilgili korkuları o kadar büyüktür ki, büyücülük yeteneklerinin olmadığına inandıkları Trobriandlı kadınların bulunduğu bölgede kendi evlerinden çok daha rahat hareket ederler. Dobu'da kadınlar kocalarından, kocalarının onlardan korktuğu kadar korkmazlar.

Evli çiftten birisi ağır hastalığa yakalandığında, eğer çift o yıl hasta olmayan eşin köyünde kalıyorsa hemen hastanın köyüne giderler. Eğer olursa, hastanın ölümü, kendi köyünde olmalıdır. Yaşayan eş ölenin susularının elinde olmalıdır. O, kamptaki bir düşman gibidir, karşı saflarda bozguna neden olan bir cadı ya da büyücüdür. Susular ölenin bedeninin çevresinde sıkı bir çember oluştururlar. Gömmeyle ilgili işler için cesede yalnızca onlar dokunabilir. Yalnızca onlar yas türküleri ve ağıtları yakabilirler. Cenazeyle ilgili bütün uygulamalarda eşin bulunması kesinlikle yasaktır. Ölü, evin platformuna yatırılır. Elbiseleri giydirilmiştir. Zenginse, süsleri takılır. İyi bir bahçeciyse yanına büyük yamlar konulur.

Ölünün annesinin akrabaları göreneksel tiz seslerle ağıtlar yakarlar. O gece ya da ertesi gün ölenin kız kardeşinin çocukları cenazeyi gömmek için götürürler.

Ölünün evi boşaltılır ve terk edilir. Yeniden kullanılmaz. Döşemeden itibaren ev örülmüş hasırlarla kaplanır. Hayatta kalan eş evin içine konulur. Bedeni odun kömürüyle siyaha boyanmıştır. Boynuna yas işareti asılmış ve iplerle bağlanmıştır. İlk birkaç ayı karanlık evde yerde oturarak geçirir. Daha sonra ölen eşinin ana-babasının bahçesinde nişanlılık dönemi kadar onların gözetiminde çalışır. Aynı zamanda ölen karısının ve onların erkek kardeşlerinin bahçelerinde de çalışır. Bu çalışmalar için hiçbir karşılık ve ödenti alamaz. Onun kendi bahçesini erkek ve kız kardeşleri ekip biçer. Gülmesine ya da bir yiyecek alışverişine girmesine izin verilmez. Ölünün kafatası mezardan çıkarılıp kız kardeşinin çocukları ceset dansı yaptıklarında dansçılara bakmamalıdır. Kafatası, ölünün kız kardeşinin oğulları tarafından saklanır. Ruhu, yapılan bir törenle ölüler ülkesine gönderilir.

Bu yas döneminde hayatta kalan eşin akrabaları yalnızca onun bahçesini ekip biçerler. Onların daha ağır bir yükümlülükleri de vardır. Cenaze töreninden sonra ölenin köyüne ödenti vermek zorundadırlar. Cenaze törenini yürüten ölenin kız kardeşinin oğullarına pişmiş yam getirirler. Ölüyü köyde bekleyen akrabalara ise önemli bir miktarda pişmemiş yam getirirler. Bu yamlardan aslan payını ölenin susu üyeleri alırlar.

Dul bir kadın da ölen kocasının akrabalarına benzer yükümlülüklerle bağlıdır. Dul kadının çocuklarının bu akrabalara karşı görevleri vardır. Yıl boyunca muz lapası pişirmek ve bunları ölenin susularına "babalarının yası olarak" götürmek zorundadırlar. "Kollarında bizi sallamadı mı?" derler. İçinde yer almadıkları babalarının akrabalarına yabancı insanlar olarak bu ödemeyi yaparlar. Ödentiyi içlerinden biri

temsilen götürür. Bu ödeme onların görevidir, karşılığında bir ödeme yapılmaz.

Yas tutan eş, ancak kendi klanı ölenin klanına başka ödentiler verdiğinde ölüyle ilgili yükümlülüklerden kurtulabilir. Önceden olduğu gibi pişmemiş yamları hediye olarak getirirler. Ölenin akrabaları yas tutanın üzerindeki yas iplerini keserler ve bedenindeki kömür karasını yıkarlar. Bir dans yapılır ve akrabaları yası biten kişiyi kendi köylerine götürürler. Onun kefaret yılı böylece sona erer. Artık ölen eşinin köyüne bir daha asla gidemez. Çocukları, asıl akrabalarının yanında kalır ve zaten baba onların köyüne bir daha hiç gidemez. Yas kutlamalarının sonunda şarkılar söylenir ve babayla çocuklar arasındaki yükümlülüklerin sona erdiği dile getirilir. Kefaret yılının son gününde babaya şöyle seslenilir:

Uyan, uyan ve konuş
gecenin ortasında.
Önce uyan ve konuş,
uyan ve konuş.
Maiwortu, senin kömür bulaşmış bedenin
Mwaniwara'nın altında.
Gecenin karanlığında şafak söküyor.
Önce uyan ve konuş.

Maiwortu, son gecesini geçiren, eşi ölen adamdır. Çocukları ona bu biçimde seslenirler. Ertesi gün kömür karasına bulanmış bedeni yıkanacaktır. "Gecenin karanlığında şafak sökünce" bedeni yeniden normal halini alacaktır. Ondan sonra çocuklar ve baba birbirleriyle bir daha asla konuşmayacaklardır.

Eşlerin kabileleri, yas töreni sırasında birbirlerini karşılıklı olarak kınamakla yetinmezler. Hayatta kalan eş yalnızca eşin ölümüyle suçlanan düşman bir köyün temsilcisi sayıl-

maz. Aynı zamanda, ölünün köyünden insanlarla evli olan herkesin de bir temsilcisi sayılır. Gördüğümüz gibi bu grup, yani ölenin köyünden evli olanlar, birçok köyde hemen köyden çıkarlar; çünkü ölen birisinin köyüyle başka evlilik ilişkisi olmasına kötü gözle bakılır. Eğer bu eşler her şeye karşın evliliklerini sürdürürlerse şimdi onlar eşi ölen kişinin durumuna düşerler. Yas günlerinin başlarında köydeki meyve ağaçları üzerindeki yasak bölgeden bir yer alma hakları vardır. Büyük bir öfke gösterisiyle ağaçlardan bazılarını keserler. Tabuyu kaldırmak için birkaç hafta sonra mızraklarla silahlanmış olarak köye baskın yaparlar. Yanlarında büyük bir domuz vardır. Domuzu ölenin akrabalarından birinin kulübesinin önüne kabaca atarlar. Daha sonra köydeki betel* ağaçlarına üşüşür, onların meyvelerini yolar ve köydekiler ne olduğunu anlamadan köyden çıkıp giderler. Bu saldırılar, yas nedeniyle kefaret ödenecek gruba karşı duyulan küskünlüğün törensel bir ifadesidir. Göreneklere göre şişman domuz, insan kurbanı temsil eder. Sonuçta saldırganlar gözden kaybolur kaybolmaz köylüler çılgınca bir coşkuyla domuzun üstüne üşüşürler. Domuz pişirilir. Bu domuz, köyler arasındaki bir dizi törenin temeli olur. Pişmiş bir yiyeceğin hediye olarak sunulması olabilecek en büyük hakaret sayılır. Domuz pişirenler domuz yağını alır ve köydeki yaşlı bir adamın üzerine dökerler. Yağı adama bulaştırır, iyice sıvarlar. Yaşlı adam tehdit edici bir tavırla ortaya fırlar, hayali mızrakla dans eder ve göreneksel hakaretlerle kalabalığa hakaret eder. Yaşlı adama, onların kefaret ödemek zorunda oldukları ölenin klanına karşı eşlerin kızgınlığını ifade etme ayrıcalığı tanınmıştır. Ölenin susularından birisi, yaşlı adamın karşısına tehdit edici bir biçimde çıkar ancak hakaret edici bir şey söylemez. Sonuçta yaşlı adam yıkanır ve yiyecekler yenilir. Eğer ölenin köyü ölen eşin köyünden

(*) Betel ya da tembul: Tırmanıcı bir sıcak bölge ağacı – ç.n.

domuz yerine pişmiş meyve lapası alırsa, lapa da aynı biçimde dökülür ve benzer bir dansla küskünlük belirtilir. Bu iki grup arasındaki gerginlik Dobu bayramlarının en büyüklerinden biriyle sona erdirilir. Bu tören, ölünün köyünde yapılır. Evlilik bağıyla akraba olunan köylerden gelen misafirlere hediyeler hakaretlerle verilir. "Tawa, işte payın! Merhumun birçok evcil domuzu vardı. Senin dişi domuzların kısırdır." "Togo, işte senin payın! Merhum balık yuvalarının ustasıydı. Bununla balık tutarsın." "Kopu, işte payın! Merhum büyük bir bahçıvandı. Sabah şafakta işe başlardı. Sense öğleyin sürünerek evden çıkıyorsun." Dr. Fortune'ın söylediği gibi, "Her ölümle gündeme gelen gerginlik, böylesi mutlu bir olay sayesinde ortadan kaldırılır ve bölgedeki istikrar yeniden sağlanır."

Hayatta kalan eşin köyüyle ölenin köyü arasındaki göreneksel kuşku, yaşayan eşe bir katil olarak bakıldığı anlamına gelmiyor kuşkusuz. Kahinler, ölümden sonra bir konuda ölünün kuşkulu bir davranışını tespit ederler. Böylece ölümün bu olaydan olduğunu söylerler. Çoğu durumda cenaze törenleri yalnızca bir ritüel değil ama bir tarafın kuşkusunu ve diğer tarafın kuşkudan duyduğu rahatsızlığı ifade araçlarıdır. Ölüm olayı Dobu da duygusal isyanlara neden olan tipik tepkilere yol açar.

Cinayet büyüyle olduğu gibi büyüsel olmayan yollarla da gündeme gelebilir. Zehir, büyücülük ve cadılık kadar yaygındır. Hiçbir kadın yemek kabını bir başkasının ona ulaşabileceği biçimde gözünün önünden ayırmaz. Herkesin büyülü sözlerle uyguladığı kendi zehirleri vardır. Bu zehirler, öldürücü etkileri kanıtlandıktan sonra, bir dizi olayda kullanılabilir.

> "'Bu, budobudodur. Bunu bana babam öğretti. Denizde bol bulunur. Onu denemek istedim. Bitkinin suyunu çıkardım.

Bir hindistancevizi aldım. Sütünü biraz içtim, kalanına budobudo suyunu ekledim. Ertesi gün onu bir çocuğa verdim. 'Ben içtim, sen de içebilirsin' dedim. Çocuk öğleyin rahatsızlandı. Gece de öldü. O, babamın kız kardeşinin kızıydı. Babam onun annesini budobudo ile zehirlemişti. Ben de öksüz kızı zehirledim.'

'Peki neden yaptın bunu?'

'O da babama büyü yapmıştı. Babam kendini halsiz hissetmişti. Ben onu öldürünce babam tekrar gücüne kavuştu.'"

Bu formül, bizim bir hediye alınca teşekkür etmemizin karşılığı oluyor. O kadar basit. "Beni zehirlersen, sana borcumu nasıl ödeyebilirim?" Dobulular bu formülde dile getirilen olguyu kavramışlardır. Bazı yükümlülükler altında olduğun birine karşı yaygın bir silahı kullanmak senin yararına değildir.

Dobu gelenekleri kahkaha atmayı hoş görmez. Soğukluk bir meziyet sayılır. Komşuları olan ve kin duydukları bir halkı aşağılamak için "onların soyu kahkaha atanlardır" derler. Bahçecilik ve Kula işlerindeki törenlerdeki başlıca yükümlülüklerden birisi, mutluluğu açığa vuran, neşeli tavırlardan sakınmaktır. "Bahçede oyun oynamayız, şarkı söylemeyiz, masal bile anlatmayız. Eğer bahçede bunları yaparsak yam tohumları şöyle der: 'Bu ne büyüsü? Eskiden iyi büyüler vardır ama bu neyin nesi?' Yam tohumları konuşmamızla yanlış yapmaya sürüklenebilir? Bu durumda büyümezler." Aynı tabu Kula işlerinde de daha önemlidir. Bir adam halkın dans ettiği yerde bulunan bir köyün civarında çömelip otururken dansa katılmasını isteyenleri tersleyerek reddeder: "Karım benim mutlu olduğumu söyleyecek," der. Bu, en büyük tabudur.

Değer verilen bu soğukluk meziyeti aynı zamanda Dobu'da kıskançlık ve kuşku çeken bir güç de sayılır. Gördü-

ğümüz gibi bir komşunun evine ya da bahçesine adım atmak yasaktır. Herkes eşyalarını evde bırakır. Bir kadın ve erkeğin bir araya gelmeleri yasaktır. Bir adam kendinden kaçmayan bir kadından istediği gibi yararlanma hakkına sahiptir. Bir kadının yalnız başına onun yanında olması bu hakkı ona sağlar. Genellikle kadınlar bir yere giderken yanlarında bir koruyucu, çoğunlukla küçük bir çocuk, götürürler. Böylece doğaüstü tehlikelerle ilgili suçlamalardan da korunmuş olurlar. Bu nedenle bir kadının bahçede çalıştığı dönemde bahçenin girişinde nöbet tutan koca çocuklarla konuşarak eğleniyor gibi gözükse de gerçekte karısının birileriyle konuşup konuşmadığını gözler. Kadın doğal ihtiyacını gidermek için çalılıklara gittiğinde erkek onu dikkatle izler. Hatta bazen, Dobulu kadınlar aşırı iffetli olmalarına rağmen, erkek kadının yanında gider. Dobulular'daki iffet tutkusu öylesine fazladır ki, bizim püriten atalarımızı aratmazlar. Bir adam bir başkasının önünde soyunmaz. Bir kano ile denizde yol alan adamlar işerken kayığın kıçına giderler, biri işerken diğerleri ona bakmaz. Birinin cinsel yaşamını açıklamak tabudur. Küfür amacıyla hakaret için kullanma dışında müstehcenliğe imada bile bulunulmaz. Dolayısıyla düğün öncesi arkadaşlık ilişkilerine olumlu gözle bakılmaz. Dans şarkılarında ise şehvet tutkuları açıkça betimlenir ve cinsellik her yetişkinin yaşadığı bir deneyim olarak normal karşılanır.

Dobulular'ın iffet düşkünlüğü kültürel yapımız açısından bize yabancı değil. Soğuk ve mesafeli Dobu karakteri ise püriten muhafazakârlıkla bütünleşen bir özellik sayılabilir. Bizler şehvetin yadsınması ve cinselliğin küçümsenmesini, birlikte ele almaya alışmışız. Oysa bu birleştirme zorunlu değil. Dobu muhafazakârlığı ve iffete düşkünlük, evlilik öncesi kuralsız cinsel ilişkiyle birlikte cinsel şehvet ve tekniklere önem verir. Kadınlar ve erkekler en fazla cinsel doyuma ulaşma, bu alanda başarılı olmaya çalışma açısından

birbirinden farklı değillerdir. Karısının ihanetinden kuşkulanan bir adamı destekleyen, erkek için farklılık kabul eden bir ortam yoktur. Cinsel davranışlarda değişiklikler görülebilir. Oysa ki, Zuniler'de bu tür yenilikler kabile kurumlarıyla denetim altında tutulur. Evlenen kadınlara cinsel teknikler öğretilir ve bunlarla güçten düşene dek kocasını kendisine bağlamaya çalışır. Cinselliğin fiziksel yanları küçümsenmez.

Sonuç olarak Dobululular muhafazakâr, iffet düşkünü ve şehvetlidirler. Şehvetleri kıskançlık, kuşku ve küskünlükle bir aradadır. Dobulu, yaşamın her anında rakipleriyle mücadele ettiği kötü bir dünyayla kuşatılmış olduğunu düşünür. İyi adam, bu ünü sağlamak için birçok mücadele veren adamdır. Zorluklara karşın belli bir yaşam düzeyi tutturmayı başarmıştır. Onun hırsızlık yaptığı, çocuk öldürdüğü, işlerini büyücülükle yaptığı ve başkalarını aldattığı peşinen kabul edilir. Gördüğümüz gibi hırsızlık ve aldatma topluluktaki en değerli erkeklerin en önemli büyülerinin amacıdır. Adadaki en itibarlı adamlardan biri Dr. Fortune'a onu görünmez kılan bir büyü yaparak şu tavsiyede bulunmuştu: "Şimdi Sydney'e gidip dükkânlara girebilir, istediğin şeyi görünmeden çalabilirsin. Ben birçok kez başkalarının pişmiş domuzlarını aldım. Görülmeden gruplarına katıldım. Bir domuzu yanıma alıp çıktım." Büyücülük ve cadılık hiçbir biçimde suç sayılmaz. Onlarsız birisi itibarlı insan olamaz. Öte yandan kötü adam, başkalarıyla mücadelesinde onların üstünlüğünü kabul edip servet yitiren ya da fiziksel olarak yaralanan ve sakat kalan adamdır. Sakat insan her zaman kötü insandır. Bedenindeki kusuru sürekli üzerinde taşır.

Bu boğaz boğaza savaş durumunun en aşırı, en sıradışı özelliği Dobu'da yasal işleyişlerin olmamasıdır. Kuşkusuz farklı kültürlerde gelişen birçok farklı yasallık (meşruiyet) biçimleri vardır. Göreceğimiz gibi Kuzeybatı Amerika sahille-

rinde ritüellerle ilgili ezberlenmiş bir bilgi ya da yasal mülkiyeti sağlayan eylemlere denk düşen titiz bir kabuller dizisi yoktur. Ancak başka türlü elde etme olanağı yoksa mülk sahibini öldüren kişi o mülkün sahibi olabilir. Gizlice dinleyerek bir ritüelin bilgisi çalınamaz ama bizim uygarlığımıza göre tümüyle yasadışı olan bir eylem orada normal karşılanır. Bu konuda yasal olarak bir geçerlilik vardır. Dobulular'da ise bunların hiçbirisi yoktur. Gizlice dinlemeden Dobulular çok korkarlar, çünkü bu biçimde elde edilen bir büyülü söz başka biçimde elde edilen kadar geçerlidir. Bir şey nasıl elde edilirse edilsin ona saygı gösterilir. Wabuwabu kurumsallaşmış bir uygulamadır ama hiçbir göreneğin kabul etmediği aşırı bir uygulama bile toplumsal açıdan yas töreniyle ilgili yükümlülüklere aldırmayabilir. Bir adam kendisiyle kaçmasını istediğinde dul bir kadın onunla gidebilir. Bu durumda kadının ölen kocasının köyü onun kaçtığı köye gelir, sağı solu dağıtabilir. Ama hepsi bu kadar. Bu durumda kadını kaçıran adam dışarı çıkar, başkaca hiçbir şey yapmaz. Bu durum; onun karşısındakilerin güçsüzlüğünü gösteren, onun büyüsünün ne kadar iyi olduğunu herkese ilan eden bir olay sayılır.

Aynı toplumsal yasallık yokluğu, şeflik kurumunun olmaması ve tanınmış bireysel otoritenin bulunmaması örneklerinde de geçerlidir. Bir köyde belli koşullar Alo'ya bir ölçüde tanınmış bir otorite sağlayabilir. "Alo'nun gücünün büyük kısmı sadece onun kişisel gücünden ve ona atalarından kalan büyüden gelmez, bunun önemli bir kısmı annesinin ve onun da annesinin doğurganlığından gelir. Alo, kuşağının en yaşlı erkek çocuğudur. Erkek ve kız kardeşler köyün çoğunluğunu oluştururlar. Güçlü bir kişilikle aileden miras kalan büyü çok nadir koşullarda bir araya gelir. Büyüsel bilgi ve verimli aile soy çizgisi Dobu'da meşruluğun bağlı olduğu en açık olgulardır."

Dobu'daki etik ilkelerden biri olan haince mücadele meş-

ruluk sağlayan bazı toplumsal uzlaşmalarla hafifletilmeye çalışılmaz. Ne de bu acımasız mücadele şefkat ve acıma ülküleriyle yumuşatılır. Dobulular'ın dövüştükleri silahlarla talim yapılmaz. Bu nedenle Dobulular boşa nefes harcamazlar. Hakaret ya da meydan okumalarla planlarının bozulması riskine girmezler. Daha önce sözünü ettiğimiz bir törende yalnızca açıkça hakaretlerde bulunurlar. Sıradan konuşmalarda Dobulular aşırı nazik ve tatlı dillidirler. "Eğer bir adamı öldürmek istersek ona yaklaşırız. Onunla yer, içer, uyur, çalışır ve dinleniriz. Bu, birkaç ay sürebilir. Zamanın gelmesini bekleriz. Bu arada onu dostumuz olarak görürüz." Dolayısıyla bir kâhin bir katille ilgili delilleri belirlerken o kişinin dostları üzerinde önemle durur. Eğer ölenle dostları arasında göreneksel olarak kabul gören ilişkiler yoksa, bu durum cinayet kanıtı sayılır. Dr. Fortune'nun dediği gibi "Dobulular başkalarının olmasındansa, kendilerinin şeytanca kötü olmasını tercih ederler."

Bir dostluk gösterisinin, işbirliği isteğinin ardında, hangi alanda olursa olsun, Dobulular yalnızca haince bir komplo olduğunu düşünürler. Onlara göre diğer herkes kendi planlarını karıştırmak ve bozmak için çabalayan bir hasımdır. Dolayısıyla Dobulu erkek Kula'ya gittiğinde "köyde kalanın ağzını kapatacak" bir büyü yapar, çünkü geride kalanın kendi aleyhine çalışacağı kabul edilir. İlk yamlar ekildiğinde, ilk yiyecek ve sipariş hediyesi Kula kanosuna yüklendiğinde söylenen büyülü sözlere uygun büyü teknikleri vardır. Dr. Fortune bir büyücüye bu büyüyü sorunca şöyle açıklamış büyücü: "Yamlar insan gibidir. Birisi 'Bu yam büyü yapmış. Ne yapabilirim ki?' derse, yam bunu anlar. Kızar ve hemencecik büyür." İnsanlarla ilgili şeylerde güvenilir olan, doğaüstü güçlerle ilgili konularda da güvenilirdir.

Doğaüstü güçler karşısında küskün insanın sahip olduğu Dobulu nitelikler kâr etmez. Ya intihara teşebbüs eder ya da

meyveleri çalınınca ağacını keser. Aşağılanmayla karşılaşmamak için yapacağı son şey kendi susularının desteğini istemek olabilir Gördüğümüz gibi intihar daha çok evlilik kavgalarında gündeme gelir. Yaşamına yönelik girişimde bulunan küskün eşe kendi kabilesinden pek bir destek gelmez. Meyveleri alınan kendi ağacını kesme göreneği daha tuhaftır. Hastalık yapıcı büyüsü olmayan insanlar yakın bir akrabalarının tehlikeli sakatlık ya da ağır hastalık büyüleri bulaşsın diye kendi adlarını ağaçlara yazarlar. Ağaçtan meyve çalan insan bu felakete uğrarsa sorumlusu kendisidir. Ama eğer biri bu lanetlemeye meydan okur ve meyvelerden alırsa, ağacın sahibi ağacı keser. Bu tavır intihar girişimi karşısındaki tutuma benzer. İki olayda da akrabalar kişiye ne destek verir ne de acırlar. Daha doğrusu aşırı hor görme duyusuyla Dobulu birey bütün kötülüğünü ve iradesini kendi mülküne ve kendine yöneltir. Tüm geleneklerinde bulunan yıkıcılık, kendilerine döner. Bu olaylarda kendilerine karşı uygulamasına karşın aynı teknikler sonunda kendilerini sınırlar.

Dobu'da yaşam birçok toplumda gelenekler aracılığıyla en aza indirilen düşmanlık ve kin duygularının aşırı biçimleriyle düzenlenir. Öte yandan Dobu gelenekleri bunları en uç noktaya taşır. Dobulular evrendeki kindarlıkla ilgili en kötü kâbusları bastırmaksızın yaşamaya çalışırlar. Onların yaşam anlayışına göre, meziyet, tıpkı doğanın güçleri ve insan toplumunda olduğu gibi kötülüğünü uygulayabileceği bir kurban seçmekten ibarettir. Dobulu'ya, bütün varoluş amansız çelişkiler ortasındaki boğaz boğaza bir mücadele gibi gözükür. Yaşamın iyiliklerinden yararlanmak için herkesin birbirinin kuyusunu kazmaya çalıştığı amansız bir yarış sürdürülür. Kuşku ve acımasızlık bu mücadeledeki Dobulu'nun en güvendiği silahlardır. Dobulu, kimseden istemediği merhameti kimseye göstermez.

VI

Amerika'nın Kuzeybatı Sahili

Alaska'dan Puget Sound'a kadar uzanan Pasifik sahil şeridinde yaşayan Kızılderililer sert ve güçlü bir halktır. Belli bir düzene sığmayan bir kültürleri vardır. Çevrelerindeki kabilelerden belirgin bir biçimde farklılaşmışlardır. Diğer halklarda benzeri görülmeyen zevkleri vardır. Savundukları değerler, pek alışıldık değerlere benzemez, güdüleri de çoğu kez saygın şeyler olarak görülmez.

Bu Kızılderililer temel gereksinmelerini ilkel yollarla elde eden bir halktır. Uygarlıkları basit geçim araçları elde etme üzerinde gelişmiştir. Kaynakları boldur ve fazla emek harcamaları gerekmez. Temel besin kaynakları balıktır. Balığı denizden büyük ağlara avlarlar. Somon, morina, halibut*, ayıbalığı ve kandil balığı gibi balıkları kurutarak depolarlar ya da yağlarını çıkarırlar. Karaya vuran balinalardan da yararlanırlar. Güney'deki kabileler ise balina avına bile çıkarlar. Deniz olmaksızın bu Kızılderililer'in yaşamaları olanaksızdır. Dağlar sahilin hemen bitişiğinde yükselir. Evler sahilde inşa edilmiştir. İhtiyaçlarına tam uyan bir ülkede ya-

(*) Kalkana benzer bir balık – ç.n.

şarlar. Son derece derin sahiller okyanus dalgalarının dövdüğü sayısız adayla çevrilidir. Bu adalar sahilleri koruduğu gibi Pasifik'in dev dalgalarını kırarak denizciliğe de olanak sağlar. Bu bölgedeki deniz yaşamı oldukça ünlüdür. Burası dünyanın en büyük yumurtlama alanıdır. Kuzeybatı Sahili'ndeki kabileler, başka halkların ayıların alışkanlıkları ya da toprağa tohum ekme zamanını bilmeleri gibi balıklarla ilgili her şeyi bilirler. Toprak ürünlerinin bağlı oldukları durumlar son derece azdır. Evleri için tahta gerektiğinde ya da keser ve ateşle kano oymak için kütük gerektiğinde ağaç keserler. Su yolu dışında taşımacılık bilmezler. Ağaçları ya bir ırmak ya da körfez kıyısında keserler. Su yoluyla köylerine taşırlar.

Denizde yol alan kanolar aracılığıyla sürekli bir iletişim içindedirler. Kuzey ve güneye, çok uzaklara maceralı deniz seferlerine çıkarlar. Kişisel saygınlık elde etmek için evlilikler diğer soylu kabilelerden yapılır. Büyük törenler ve potlaçlar düzenlerler. Yüzlerce mil ötedeki kabileler bu törenlere davet edilir, kanolarla haberleşilir. Bu halkların dilleri birkaç gruba ayrılır. Bu nedenle birçok halkın dili akraba olmayan dillerdir. Yine de dildeki bu farklılık, törenlerdeki ayrıntılı özelliklerin ya da paylaştıkları temel folklorik özelliklerin yayılmasına engel olmamıştır.

Tarım yoluyla yiyecek stoklarını arttırmaya çalışmazlar. Küçük bahçelerde yonca ve beşparmak otu ekerler ama hepsi bu kadardır. Avcılık ve balık tutma dışında erkeklerin en önemli uğraşı marangozluktur. Evleri düzgün tahtalarla inşa ederler. Büyük totem direkleri yontarlar. Bu totem direklerini tek parça şimşir tahtasından yaparlar. Büyük tahtayı özenle oyar ve süslerler. Kanolarını ağaç kütüklerinden oyarlar. Tahtadan tören maskeleri yapar, her türden ev ve mutfak eşyasını yine tahtadan yaparlar. Metal balta ya da testere kullanmaksızın sedir ağaçlarını ke-

ser, onlardan tahtalar çıkarır ve tekerlek vb. kullanmaksızın su yoluyla bunları köylerine taşırlar. Bu tahtalarla birçok ailenin birlikte yaşadığı büyük evler inşa ederler. Alet edevatları incelikli, hesaplı ve ustacadır. Koca kütüklerden düzgün tahtalar çıkarır dev gibi ağaç kütüklerini ev kirişleri ve direkler olarak dikerler. Tahtaları öylesine birbirine denk getirirler ki, yüzeyde hiçbir iz kalmaz. Tek bir sedir ağacından 50-60 kişi taşıyan ve açık denizde seyahat edebilen kanolar yaparlar. Sanatları kendilerine özgü ve egzotiktir. Her ilkel halkta olduğu kadar kendi kendilerine yeten bir yapıdadırlar.

Kuzeybatı Sahili kültürü geçen yüzyılın sonlarında yok olmaya yüz tuttu. Dolayısıyla bir uygarlık olarak bu halklarla ilgili ilk bilgilerimiz bir kuşak öncesi insanların verdiği bilgilere dayanıyor. Ayrıntılı olarak kültürlerini bildiğimiz kabileler yalnızca Vancouver Adası'ndaki Kwakiutllar'dır. Dolayısıyla bu kültürle ilgili betimlemelerimiz Kwakiutllar'la sınırlı olacak. Ek olarak diğer kabilelerden öğrenilen ayrıntılar ve bu yok olan uygarlıkla tanışmış eski insanların anılarından yararlanacağız.

Güneybatı'daki Pueblolar dışındaki Amerikan Kızılderilileri'nin çoğunda olduğu gibi Kuzeybatı Sahili kabileleri de Dionysosçudurlar. Dinsel törenlerindeki nihai amaç coşkunluğa ulaşmak için çabalamaktır. Dans şefi, hiç değilse dansının en önemli anında, olağan kontrolünü kaybetmeli ve bir başka varlık durumuna geçmelidir. Ağzından köpükler çıkmaya başlar, şiddetle titrer ve olağandışı, normal bir durumda insanı dehşete düşürecek hareketler yapmaya başlar. Bazı dansçılar çılgınlık anlarında kendilerine ve başkalarına zarar vermesinler diye kendilerini dört kişinin tuttuğu iplerle bağlatırlar. Dans şarkıları doğaüstü bir belirti olan bu çılgınlığı kutlar:

"Yüce ruhun hediyesi insanın aklını yok ediyor,
Oh gerçek doğaüstü dost,[1] *insanları korkutuyor.*
Yüce ruhun hediyesi insanın aklını yok ediyor,
Oh gerçek doğaüstü dost, evdeki insanları dağıtıyor.[2]

Bu arada dansçı parıldayıp yanan kömür korlarını elinde tutarak dans eder. Elindeki korlara aldırmaz. Bir süre sonra bazılarını ağzına alır, diğerlerini oradaki insanların üstüne fırlatır, onları ve sedir ağacı kabuğundan yapılma elbiselerini yakar. Ayı Dansı yapılırken koro şarkı söyler:

"Bu doğaüstü varlığın öfkesi korkunçtur.
Kollarında insanları taşır ve onlara eziyet eder.
Derileri ve kemikleriyle onları yutar, dişleriyle
etlerini ve kemiklerini ezer."

Gösteri sırasında hata yapan tüm dansçılar sanki ölmüş gibi yere düşerler. Ayıyı temsil eden dansçı üzerlerine atlar ve onları parçalar. Bazen her şey numaradır. Ancak bazı göreneksel öğretilmiş tavırlarda yapılan yanlışlarda cezalandırma vardır. En önemli törenlerde ayıyı canlandıran kişi siyah ayı postunu giyer. Bazı durumlarda ayının pençeleri ve tırnakları da postta bulunur. Ayı ateşin çevresinde dans eder, yere pençe atar, kızgın bir ayının hareketlerini canlandırır. İnsanlarsa Ayı Dansı şarkısını söylerler:

Dünyanın her tarafına ulaşan ayıdan nasıl kurtulacağız?
Yeraltında sürünelim! Dünyanın kuzeyinden gelen korkunç
ayı bizi bulmasın diye sırtlarımıza siyah örtüler
saralım."

Kuzeybatı Sahili'ndeki bu danslar, topluluğun doğaüstü koruyucuları tarafından izin verilen bireylerin yer aldı-

1 Bu, dünyanın Kuzey Ucu'ndaki Yamyam'dır; dansçıya dans etme gücü veren, onun koruyucusu olan doğaüstü güç budur.

2 Yani insanlar korkuyla kaçışıyor.

ğı dinsel topluluklarca gerçekleştirilir. Doğaüstü ruhların toplandığı deneyim sağgörü deneyimiyle yakından ilgilidir. Sağgörü deneyimi, yaşama yardımcı olan koruyucu ruhun elde edilmesi için genelde kendine işkenceyle, inzivayla ve oruç tutmayla gerçekleştirilen Kuzey Amerika'nın birçok yerinde rastlanan bir olgudur. Kuzeybatı Sahili'nde yüce ruhla kişisel karşılaşma resmî bir biçimde olur. Gizli bir topluluğa katılmak için yapılan bir başvuruya benzer. Ancak sağgörüde herhangi bir özel durum gerçekleşmezken, burada kişinin doğaüstü güçten yararlanması için kutsal delilik durumuna geçmesi gerekir. Kwakiutl genci, dinsel topluluklardan birinin üyesi olacağı zaman ruhlar tarafından ele geçirilmiş olmalıdır. Bu nedenle doğaüstü güçlerce ele geçirildiği söylenene dek ormanda inzivaya çekilmek zorundadır. Bir deri bir kemik kalana kadar oruç tutar ve dönüşünde sergilemesi gereken çılgınlık gösterisine hazırlanır. Kwakiutl dinsel törenlerinin en önemlileri Kış Törenleri'dir. "İnsan aklını yok edecek güçle" dolu olarak dönen genç, bu "kabul" töreninde sınavdan geçer. Güvenilir bir varlık durumuna gelmesi için bu zorunludur.

Yamyam Dansçısı giriş töreni, Kuzeybatı Sahili kültüründe bulunan Dionysosçu anlamı en açık biçimde ortaya koyan bir örnektir. Kwakiutllar arasında Yamyam Topluluğu diğerlerinden üstündür. Kış danslarında onun üyelerine en saygıdeğer yerde oturma onuru verilir. Şölenlerde Yamyamlar yemeğe başlamadan önce hiç kimse bir şey yiyemez. Bunun nedeni, diğer tüm dinsel topluluk üyelerinden farklı olarak onların insan eti tutkularının bulunmasıdır. Bir Yamyam seyircilerden birine dişlerini geçirerek kolundan bir parça et kopartabilir. Onun dansı çılgınca bir "yiyecek" tutkusuyla yapılır. Bir kadının kollarında tutulan dans için hazırlanmış bir cesettir bu "yiyecek". Yamyamın yediği bu ceset bu amaçla öldürülen tutsaklardan biridir.

Kwakiutl yamyamlığı, Okyanus'taki birçok kabilede görülen Epikürcü* yamyamlıktan ya da birçok Afrika kabilesinde görülen insan etine yönelik göreneksel tutkudan çok farklıdır. Kwakiutl, insan eti yemekten şiddetli bir biçimde tiksinir. Yamyam, dans ederken, eti yemeden önce titrer. Bu arada koro şarkı söyler:

"Şimdi yiyeceğim,
Yüzüm sapsarı.
Dünyanın Kuzey Ucundaki Yamyam bana verince
yiyeceğim."

Seyircilerin kolundan kopardığı deri parçasını yamyam ağzında tutar. Çoğu durumda yutmaz. Yuttuğunda ise kusmak için kusturucu ilaç alır.

Yaşayan insanların kollarından et parçası koparmaktansa, daha çok yamyamlık töreni için öldürülen tutsaklardan hazırlanan cesetten et koparma tercih edilir. Bu olaydan dört ay sonraya kadar Yamyam tabudur. Küçük bir adada yalnız başına kalır. Kapının önünde bir Ayı dansçısı nöbet tutar. Yemek yerken özel kap kacak kullanır. Yemekten sonra bunlar yok edilir. İçeceklerini her zaman törensel biçimde içer. Hiçbir zaman ağız dolusu bir şey içemez. Dudaklarını bardağa değdirmez. Belli bir süre hiçbir sıcak yiyecek yiyemez. İnziva süresi bitince tekrar diğer insanların arasına katılır. Olağan yaşamla ilgili her şeyi unutmuş numarası yapar. Ona yürüme, konuşma, yemek yeme öğretilir. Olağan yaşamdan o kadar uzun süre ayrıldığı varsayılır ki, olağan yaşamın her şeyi ona tuhaf gelir. İnziva süresi bittikten sonra bile yamyam kutsal sayılır. Karısı bir yıl boyunca onun yanına yaklaşamaz. Yamyam oyun oynayamaz, bir iş yapamaz.

(*) İlkçağ Yunanistanı'nda yaşayan Epiküros'un felsefesi genelde düşkün bir hazcılık ve sefahat eğilimi olarak sunulur. Aslında bu, Epiküros felsefesinin biraz öznel bir değerlendirmesidir. Bu yoruma karşı çakın görüşler hiç de az değildir – ç.n.

Göreneksel olarak dört yıl bu ayrı yaşamı sürdürür. Dehşet verici ve yasaklanmış uygulamalarla hayata geçirilen Dionysos meziyetlerinin iyi bir örneği olan insan eti yeme eylemi Kwakiutllar'da büyük bir tiksintiye neden olur.

Yamyamlığa giriş sürecinde aday tek başına ormanda yaşamaya çekilir. Önceden bir ağaca asılmış bir ceset vardır. Cesedin derisi soğuk ve güneşten kurumaya başlamıştır. Bu ceset onun dansta "yemesi" için hazırlanmıştır. Adayın inziva süresinin sonu yaklaşırken kabile Kış Dansı'na hazırlanır. Bu dans, Yamyam Topluluğu kabul töreninin yapıldığı danstır. Tüm kabile halkı törensel haklarına göre kendini kutsar. Daha sonra herkes Kış Dansı ruhlarının arasına katılmaya çağrılır. Bu dansta herkesin doğaüstü güçlerle ilgili çılgınlıklara katılma hakkı vardır. Danslarda çok büyük özen ve çaba harcanmalıdır. Çünkü doğaüstü güçlerle birlikte olan yamyamın geçici ikamet yerinden geri gelmesi için büyük güç ve çaba gerektirir. Ne var ki, halkın baştaki çabaları pek bir sonuç vermez.

Sonunda tüm Yamyam Topluluğu toplu çılgınlıkla dansa başlar. Yeni katılacak aday bir evin çatısından töreni izler. Öfkeden kendinden geçmiş durumdadır. Bir süre sonra kendilerini yormuş olan halk şimdi onun çevresini sarar. O ise önce ateşin çevresinde koşar ve sonra gizli bir kapıdan gider. Arkasında yalnızca giydiği ağaç dallarından yapılma kutsal eteği bırakır. Bütün halk ormana kadar onu izler. Bu arada yeniden ortaya çıkar. Bu gözden kaybolma olayı üç kez yinelenir. Dördüncüde yaşlı bir adam ileri çıkar ve "işte yiyecek" diye bağırır. Yamyam adayı saldırır, yaşlı adamı kolundan yakalar ve onu ısırır. Halk da onu yakalar ve yamyam tören yerinde tutulduğu eve getirilir. Yamyam artık kontrolden çıkmış, kendisini tutanları ısırmaya başlamıştır. Tören evine geldiklerinde yamyam içeri girmez, direnir. Sonunda bu işle görevli kadınlar işe karışır. Kollarında hazır-

lanmış çıplak cesedi taşıyarak gelirler. Yamyamın karşısına geçerek geriye doğru dans eder, onu eve girmesi için kandırmaya çalışırlar. Yamyam epey bir süre direnir ama sonunda çatıya tırmanır ve önceden yerinden söktüğü tahtaların arasından evin içine girer. İçerde çılgınca dans etmeye, kendisini kaybetmeye başlar. Kwakiutl çılgınlığında görülen özel bir titremeyle bütün kasları titremeye başlar.

Yamyamın bu esrime anında ceset dansı da yinelenir. Kış Töreni'ndeki Dionysosçu tekniğin belki de en çarpıcı yanı, sonunda, yamyamın sakinleşip dört aylık bir tabu-inziva dönemine girmesidir. Kwakiutl kültüründe geçerli düşüncelere göre bu olay, dehşet verici ve yasaklanmış ortamlarda bulunan doğaüstü güçleri ifade etmenin en uygun biçimidir.

Bu ritüel, yamyamın yardımcısı, doğaüstü güçler taşıyan dört rahip tarafından yönetilir. Aday kendini kaybetmiş durumdadır. Yardımcılar kendisini tutmaya çalışırken o çılgınca koşar. Dans edemez, çünkü iyiden iyiye çıldırmıştır. Yardımcı dört rahip ateş töreni yapar, çılgın bir haldeki aday Yamyama "ulaşmaya" çalışırlar. Önce ateşle şeytan çıkarma yapılır. Aday yamyamın başının üzerinde yanan sedir ağacı kabuklarını döndürürler. Ta ki, Yamyam bitkinlikten yere kapaklanana dek. Daha sonra rahipler suyla şeytan çıkarmaya başlarlar. Törensel biçimde ateşte kızdırdıkları taşları bir su kabında soğuturlar. Daha sonra bu suyu adayın başından aşağı dökerler. Ardından sedir ağacı kabuklarından adayı simgeleyen bir beti yaparlar ve bunu ateşe atarlar.

Son tören kadınların aybaşı kanlarıyla yapılır. Kuzeybatı Sahili'nde aybaşı kanaması, dünyadan atılması gereken büyük bir kirlilik olarak değerlendirilir. Kadınlar aybaşı döneminde inzivaya çekilirler. Onların varlığı şamancı uygulamalarla tedavi gerektiren güçsüzlüklere yol açar. Aybaşı geçiren kadınlar derelere adım atmaz, somonlar kaçmasın diye deniz kıyısına yanaşmazlar. Düzenli şamancı tedavile-

re karşın ölümler olursa bunun altında aybaşı kanı izi bulunan sedir ağacı kabuğundan yapılma evlerin olduğuna inanılır. Bütün bu nedenlerle aday Yamyamla ilgili son törende rahiplerden biri üzerinde dört aybaşı kanaması geçiren kadından alınmış kan izi bulunan sedir ağacı kabuğunu yakar ve adayın üzerine dumanını üfler. Bu uygulamayla birlikte dans eden Yamyam daha bir sakinleşir. Dördüncü dansa kadar o artık sessiz ve sakin bir duruma gelir. Çılgınlık hali geçmiştir.

Kuzeybatı Sahili'ndeki kabilelerde bulunan Dionysosçu eğilim, ekonomik yaşamlarında, savaşlarında, yas tutmalarında olduğu kadar giriş törenlerinde ve tören danslarında da kendini şiddetle ortaya koyar. Onlar Apolloncu Pueblolar'a tam karşıt bir kutupta yer alırlar. Diğer Kuzey Amerika yerlilerine çok benzerler. Öte yandan onlara özgü kültür örüntüsü mülkiyetle ve zenginliğin elde edilmesiyle ilgili özgün düşünceleriyle iç içe geçmiştir.

Kuzeybatı Amerika Sahili'ndeki kabilelerin oldukça fazla mülkleri vardır. Bunlar üzerinde özel mülkiyet güçlüdür. Babadan miras kalan mallar vardır. İki tür mülkiyet vardır. Toprak ve deniz, akraba grubunun ortak mülkiyetindedir ve tüm topluluk üyelerine aktarılır. Ekili tarlalar yoktur. Ancak akraba grupların kendi av alanları vardır. Hatta yabani meyveler ve köklü bitkilerin toplandığı ortak alanlar da vardır. Hiç kimse bir aile topluluğunun arazisine el atmaz. Ailelerin balık avladıkları alanlar sıkıca belirlenmiştir. Bir yerel grup çok uzak mesafelere gidip istiridye avcılığı yapabilir. Onlara yerleştiği yerin yanına bir başka grup gelip yerleşebilir. Bu yerler köy sitesi değişene kadar mülk olarak tutulabilir, ancak istiridye yataklarının mülkiyeti olmaz. Yalnızca sahilde değil açık denizde de sıkı bir mülkiyet vardır. Halibut avlanma sahası belli işaretlerle sınırı gösterilen belli bir aileye aittir. Nehirler de av sahalarına göre belli parça-

lara bölünür. Çok uzaktan gelen aileler ancak kendi bölgelerinde avlanabilirler.

Yine de farklı biçimlerde sahip çıkılan birçok değerli mal vardır. Geçim araçları mülkiyeti biçiminde olmasa da Kwakiutl mülkiyet biçimi kendine özgüdür. Son derece değerli olan ve her şeyin ötesinde bir hak olarak görülen eşyalar bunlar arasındadır. Bunların arasında bazı maddi eşyalar vardır. Ev direkleri ve geleceği haber veren armalı kutsal kaşıklar, vb. Ancak bu eşyaların çoğu maddi olmayan şeylerdir. Adlar, efsaneler, şarkılar ve bir insanın en büyük övünç kaynağı olan bazı haklar. Bu hakların tümü kan bağıyla geçse de, bunlara ortak olarak sahip olunmaz. Bunlara belli bir dönem için bireyler tek başlarına ve belli uygulamalarla sahip olurlar.

Bu hakların ve ayrıcalıkların en önemlisi, diğerlerinin temelinde olan soyluluk unvanlarıdır. Her aile, her dinsel topluluk, bireylerin soyları ya da ekonomik durumlarına göre hak kazandığı bir dizi soyluluk unvanına sahiptir. Bu unvanlar kabiledeki soyluluk durumuna göre kişilere verilir. Bu unvanlar kişi adları olarak kullanılır ama onlar dünyanın ilk gününden bu yana var olan, geleneğin ne yok edebildiği ne de yenilerini eklediği kutsal adlardır. Bir insan böyle bir adı aldığında, kişiliğinin, yaşamları boyunca bu adı taşımış olan atalarının büyüklüğüyle bütünleştiğine inanır. Çocuklarına bu adı miras bıraktığında onunla ilgili kendisine ait her haktan vazgeçmek zorundadır.

Böylesi bir adın yalnızca kan bağına bağlı olamayacağı kabul edilir. Öncelikle bu unvanlar daha yaşlı olanların hakkıdır; küçük çocukların belli bir statüleri yoktur. Toplulukta küçük kardeşler küçümsenir. İkinci olarak bir unvan hakkı en fazla zenginlik dağıtanın hakkıdır. Kadınların tüm işleri evle ilgili rutin görevlerle sınırlı değildir. Hasırlar, sepetler, sedir kabuklarından örme battaniyeler vb. üretip bunları de-

ğerli kutularında biriktirerek erkekler gibi aynı amaçlar için kullanabilirler. Erkekler; kanolar, değerli deniz kabukları ve balık dişlerini para olarak kullanırlar. Elden ele geçen banknotlar gibi mallar kullanılarak, faizle borç verilerek, vb. büyük miktarda zenginlik biriktirenler olur.

Bu mallar belli bir kâr oranıyla işleyen tam bir para sisteminde dolaşırlar. Bir yıllık borcun faiz oranı yüzde yüz olabilir. Böylece faizcilikle büyük miktarda mallara bireyler sahip olabilir. Böylesi bir aşırı faizcilik deniz ürünlerinin çok bol olması ve kolayca elde edilme olanağı olmadıkça olanaksızdır. Para olarak kullanılan deniz kabukları sürekli olarak biriktirilir. Bu hayali büyük değer ölçeği "madeni para" olarak kullanılır. Bunlar sanki basılmış kağıt paralar gibi kullanılan yerlilerin madeni paralarıdır. On bin ya da daha fazla battaniye değerinde olabilirler. Kuşkusuz onların gerçek değeri çok küçüktür. Değerleri son el değiştirdiklerinde onlara ödenen mallarla belirlenir. Ne var ki, geri ödemelerin tahsili hiçbir zaman için tek bir bireyin halledeceği bir iş değildir. Girişimci bireyler aslında belli bir grubun temsilcisi konumundadır. Kabileler arası ticarette, bu kişiler tüm kabilenin, grupta yer alan bütün bireylerin mallarının temsilcisi durumundadırlar.

Belli bir konuma gelen her birey, erkek ya da kadın, küçük bir çocuk olarak yarışa katılır. Herkese bebekken yalnızca doğduğu yeri belirten bir ad verilir. Daha önemli bir ad alma zamanı gelince, ailedeki yaşlı kardeşleri çocuğa dağıtması için bir miktar battaniye verirler. Bu malı satarken akrabaları arasında kullanılan adı kullanır. Çocuğun bu malını alanlar ona aşırı faizle ödeme yaparlar. Bu malın alıcılarından en zengin olan kişi çocuğa aldığının üç misli ödeme yapar. Yıl sonunda çocuk onu finanse eden bu kişiye yüzde yüz faizle borcunu geri öder. Elinde kalan malın fazlasını kendi adına tutar. Bu, ilk baştaki battaniyelerinin karşılı-

ğıdır. Battaniyeleri dağıttıktan iki yıl sonra faiziyle toplar. Bu işi ilk potlaç adını almak için düzenlenecek şölenin masraflarını karşılayana dek yapar. Hazır olduğunda, tüm akrabaları ve kabiledeki abileri toplanır. Herkesin gözü önünde babası ona kabiledeki konumuna uygun bir ad verir. Bu olaydan sonra çocuk kabilenin unvanı olan insanları arasında yer almaya başlar. Daha sonra verdiği potlaç şölenleriyle daha önemli adlar alır. Bir insanın önemi ve değeri yılanın deri değiştirmesi gibi adlarını yenilemesiyle ölçülür. Adlar bir kişinin aile bağlarını, zenginliğini, kabile içindeki konumunu gösterir. Her ne sebeple olursa olsun (evlilik, torunun ergenliğe girmesi, şeflik için kabileler arası yarışma vb.) alınan yeni bir ad ve onun sağladığı hakları onaylatmanın bir aracı olarak bu şölenler düzenlenir.

Kwakiutllar arasında evlilik, toplumda belli bir konum elde etmenin en önemli aracıdır. Kuzeybatı Sahili'ndeki kabilelerin daha kuzeyde olanlarında soy çizgisi anaerkildir. Gerçek yaşamda etkin olanlar erkekler olsa da kişinin toplumsal konumu anaerkil soy çizgisine bağlıdır. Öte yandan Kwakiutllar yerel bir topluluk biçiminde yaşarlar. Erkekler babalarının köyünde ev kurarlar. Belli ölçüde değiştirmiş olsalar da eski anaerkil toplumu tümüyle terk etmemişlerdir. Belli uzlaşmalara gitmişlerdir. En önemli haklar evlilikle aktarılır, yani bir adam sahip olduğu hakları kızıyla evlendirdiği bir adama geçirir. Ancak bu hakları damat yalnızca kontrol eder, bunlar onun bireysel mülkü olmaz. Damat akrabalarına güvenebilir, özellikle kayınbabasının kızlarının çocuklarına. Böylece anaerkil miras güvenceye alınmış olur.

Belli haklar ve mallar damada çocukları doğunca ya da yetişkinliğe atınca verilir. Çeyiz olarak damadın ailesinin verdiği mallar geri ödenir. Bir başka deyişle kadın eş olarak belli bir mal birikimiyle kesin olarak alınır. Her ekonomik değişimde olduğu gibi verilen çeyiz kadar geri ödeme yapılır.

Evlilikte çeyiz miktarının çok daha fazla olması damadın kabilesinin daha fazla şan öne sürmesi demektir. Bu durumda ilk çocuk doğduğunda düzenlenecek potlaçta çeyiz bedeli büyük bir faizle geri ödenir. Bu ödeme gerçekleşir gerçekleşmez, kadının kendi ailesi tarafından geri alındığı söylenir. Evli kadına "kocasının evinde bedavaya kalan" denir. Bu nedenle koca, karısını evde tutmak için bir başka ödeme daha yapar. Bunun karşılığındaysa kadının babası ona belli bir mal-mülk verir. Böylece tüm yaşam süresince, doğumda ve ergenlik çağında, kayınbaba kendi zenginlikleri ve haklarını evliliğin meyvesi olan çocuklara bakması için kızının kocasına aktarır.

Kwakiutllar'daki dinsel örgütlenme dünyeviliği pekiştiren bir yapıdadır. Sahip oldukları soyluluk unvanlarını kanbağı yoluyla taşıyan topluluklar, kabile biçiminde örgütlenirler. Topluluklar doğaüstü güçlerin, Yamyamların, Ayıların, Soytarıların vb. katılımıyla oluşur. Aynı durum aileler için de geçerlidir. Aileler belli konumları ellerinde tutarlar. Hiç kimse sivil yaşamda önemli bir konuma ulaşmadan yüksek bir dini görev ve konum elde edemez. Her yıl ikiye bölünmüştür. Yazları kabilenin dünyevi etkinlikleri yürürlüktedir. Her adam sahip olduğu soyluluk unvanına göre bu etkinliklerde yer alır. Kışın bütün bu etkinlikler bir kenara bırakılır. Kışla birlikte Kış Törenleri'ndeki doğaüstü güçlerin ıslıkları duyulmaya başlar. Bu ıslıklar artık bir adamın dünyevi adını kullanmasını tabu sayan bir döneme işaret eder. Toplumun tüm yapısının çevresinde inşa edildiği bu unvanlar doğaüstü topluluklarda onların paylaştıkları ruhlara göre bir araya gelirler. Kış ayları süresince bir kişi Yamyam, Ayı, Soytarı gibi toplulukların bir üyesi olarak taşıdığı ada göre toplumda yer tutar.

Yine de bu karşıtlık bizim sandığımızca büyük değildir. Dünyevi/laik soyluluk unvanları, soy çizgisi içinde aktarı-

lırken, bunlar aynı zamanda dinsel topluluklardaki unvanlar kadar yüksektir. Bunların en önemlisi evlilik öncesi söz verilen çeyiz miktarıdır. Yamyam Topluluğu ya da Soytarı Topluluğu'na girme, doğum ya da evlilikle ulaşılan bir hak gibi elde edilebilen bir haktır. Bunların onaylanması mülkiyet dağıtımının onaylanmasındaki gibidir. Bu nedenle dinsel topluluklara göre üyelerin konumlarının belirlendiği dönem boyunca büyük aileler miras aldıkları dünyevi konumları tümüyle bir yana bırakmazlar. Yalnızca bu dönemde sahip oldukları ikincil, dinsel hakları kullanırlar. Bunlar kabile örgütlenmesi içinde yer alan dünyevi haklara uygun haklardır.

Bir kişinin atalarından aldığı, evlilikle ya da hediye ile kazandığı unvanlar ile haklarının onanması ve kullanımıyla ilgili uygulamalar en çok Kuzeybatı sahilindeki Kızıldeririler'de görülür. Herkes bu unvanlar ölçüsünde toplumda bir yer edinir, bunlardan yoksun olmak en büyük kölelik damgasıdır. Bu kültürde ekonominin yönlendirilmesi, ekonomik gereksinmelerin doyurulması ve bunların karşılanmasıyla ilgili gerçekçi çabaların çok ötesine uzanır. Zenginlik yalnızca ekonomik mallar değildir. Mallar potlaç için biriktirilir, hiçbir zaman ticaret için kullanılmaz. En çarpıcı hakların ve ayrıcalıkların bile hiçbir ekonomik işlevi yoktur. Şarkılar, söylenceler, aile adları, köpekleri, kanoları vb. de zenginliktir. Bazı değerli haklar; dansçıyı direğe bağlama hakkı, dansçıların yüzlerini ovmaları için içyağı getirme hakkı ya da yüzlerini temizlemek için sedir ağacı kabuklarından bez yapma hakkı vb. zenginliktir ve bunlar aile soy çizgisiyle geçer. Bella Coola bölgesinde aile söylenceleri öylesine değerlidir ki, soyluluk geleneğini besleyen temel öğe olmuştur. Bu zenginlik orada doğmayanlara gitmesin diye bu yöre insanları dışarıdan evlenmezler.

Kuzeybatı Sahili'nde zenginliğin ele alınması bizim ekonomik düzenlemelerimiz açısından bakıldığında oldukça

tuhaf bir durum ortaya çıkartır. Bu kabileler zenginliği kendilerine ekonomik mallarla sağlanan bir zenginlik olarak görmezler. Onlar için zenginlik, kazanmak için oynadıkları bir oyunda sabit değeri olan fişlere benzer. Kwakiutllar yaşamı bir merdiven olarak görürler. Merdivenin basamakları onlara emanet edilen haklar olan unvan sağlayan adlardır. Merdivende yukarı çıkılan her adım daha büyük ölçüde zenginlik dağıtmayı gerektirir. Bu zenginlik, daha fazla tırmanmak isteyince yeni bir yükselme için yeniden kazanılmalıdır.

Bununla birlikte, soyluluk unvanını onama aracı olarak zenginliğin bu kullanımı resmin yalnızca bir parçasıdır. Mülkiyet dağılımı aslında bunca basit değildir. Bir Kuzeybatı Sahili yerlisi için soyluluk unvanı elde etmek, zenginlik, unvan ve haklara kavuşmak kültürlerinin ana yönünü ortaya koyan nihai hedeflerdir. Bunları yarışmalarda rakiplerini küçük düşürmek için kullanırlar. Her birey, elindeki olanaklarla, başkalarını geçmek için onlarla sürekli bir çatışma içindedir. İlk hediye malını alan çocuk kendisinden hediye alacak bir başka çocuğu seçer. Seçtiği çocuk peşinen yenilgiyi kabul etmeksizin bu duruma karşı çıkamaz. Daha sonra bu ikinci çocuk aldığı kadar malı geri ödemek zorundadır. Eğer geri ödeme zamanı geldiğinde aldığı hediye malları faiziyle birlikte ödeyemezse, bu çocuğun konumu utanç verici biçimde düşerken, rakibinin [ona ilk hediye sunanın] konumu yükselir. Bu biçimde başlayan yarış tüm ömür boyu sürer. Eğer kişi sürekli yükselen bir eğride başarılı olup mallarını çoğaltırsa giderek daha güçlü rakiplerle yarışmaya başlar. Bu bir dövüştür. "Biz silahla dövüş bilmeyiz. Biz mallarla dövüşürüz," derler. Madeni para yerine geçen bedeli ödeyen adam sanki silahlı kavgada rakibini alt etmiş biri gibi galip gelmiş sayılır. Kwakiutllar bunların ikisini eş tutarlar. Danslarından birine "evine kan getiren" adı verilir. Erkekler baş-

larında baldıran otundan çelenkler taşırlar. Bu çelenklerin savaşta öldürülen düşmanları temsil ettiği söylenir, erkekler bu çelenkleri ateşe atarlar ve düşmanlarının adını haykırırlar. Ateş çelenkleri yakarken düşmanların da yok edilişi temsil edilir. Öte yandan çelenkler aynı zamanda verilen bedelleri de temsil eder. Erkeklerin bu arada bağırdıkları adlar mal dağıtımıyla yendikleri rakiplerinin adlarıdır.

Bütün Kwakiutl girişimcilerinin hedefi rakiplerine karşı üstünlüklerini kanıtlamaktır. Bu, onların en açık biçimde üstünlüklerini sergileme biçimidir. Bu, kendini yüceltme ve şişinme herkese gülünç gelebilir. Diğer kültürlerin ölçütleriyle ele alınırsa potlaç sırasında Kwakiutl şeflerinin söyledikleri ölçüsüz bir megalomanlık olarak görülebilir.

Ben, insanları utandıran en büyük şefim.
Ben, insanları utandıran en büyük şefim.
Şefimiz başkalarının yüzünü kızartır.
Şefimiz başkalarının yüzünde haset duyguları uyandırır.
Şefimiz insanlara utançtan yüzlerini kapattırır, şefimiz bunu bu dünyada sürekli yapar,
Bütün kabilelere yeniden ve yeniden yağlı şölenler vererek.

* * *

Ben en büyük ağacım, ben şefim!
Ben en büyük ağacım, ben şefim!
Sizler, benim uyruğumsunuz, kabilelerimsiniz.
Sizler, evlerin arkasında ortada oturan kabilelersiniz.
Size bu malları önce veren benim, kabileler.
Ben sizin Kartalınızım, kabileler!

* * *

Getirin tüm mallarınızı, boş yere saymaya çalışmayın onları, şefimizin verdikleriyle karşılaştırarak.

Gidin, erişilmez potlaç direğini dikin,
Öylesine kalındır ki, kabilemizin kalın köküdür o.
Şefimiz evde öfkelenecek şimdi
Öfke dansını yapacak.
Şefimiz gazap dansını yapacak.

* * *

Ben Yaqatlenlis'im. Ben Bulutluyum ve Dikiciyim; ben Biriciğim. Ben Duman Sahibiyim ve Ben Büyük Ev Sahibiyim. Bunlar, benim gittiğim her yerdeki kabilelerin şeflerinin kızlarıyla evlenirken verdiğim hediyelerle elde ettiğim adlardır. Bu nedenle, daha düşük düzeydeki şefler boş yere benim adlarıma karşı konuşmaya kalkıştıklarında gülmekten kendimi alamıyorum. Atalarım olan şeflerin sağladığı başarıya kim yaklaşabilirmiş? Bu yüzden ben, dünyadaki tüm kabilelerce tanınırım. Benim atalarımın şefi büyük şölende en fazla mal sundu, başkaları yalnızca beni taklit ediyor. Onlar, ailemin kökündeki şefi ve büyükbabamı taklit etmeye çalışıyorlar.

* * *

Kabilelerin birincisi benim,
Kabilelerin biricik öncüsü benim.
Kabilelerin şefleri yalnızca yerel şeflerdir.
Kabileler arasında sadece ben tekim.
Davet edilen şefler arasında benim kadar büyüğünü
arıyorum.
Misafirler arasında bir tek şef bile bulamıyorum.
Onlar asla benim şölenimi karşılayamazlar,
Yetimler, zavallılar, kabilelerin şefleri!
Kendilerini küçük düşürüyorlar,
Bu susamurlarını, şeflere, misafir şeflere ve kabilelerin
şeflerine veren benim.
Bu kanoları, misafir şeflere, kabilelerin şeflerine veren benim.

Şefin kendisini öven bu ilahileri onun hizmetlileri bütün önemli şölenlerde söylerler. Bunlar Kwakiutllar'ın kültürlerinin en tipik ifadeleridir. Onların kabul ettiği bütün güdülenmeler bu üstünlük iradesi çevresinde biçimlenmiştir. Toplumsal örgütlenmeleri, ekonomik kurumları, dinleri, doğum ve ölüm olayları hep bu üstünlüğü dile getirmenin araçlarıdır. Geleneklerine göre rakip saydıkları misafirlerinin önüne yığdıkları mallarla onları gülünç duruma düşürüp küçümsemeyi bir zafer olarak kabul ederler. Potlaç anında ev sahibi kabile, sunulan bedeli alan şefin doğal boyuttaki bir maketini yaparak onunla alay eder. Şefin yoksulluğu kaburgalarının dışarı fırlamasıyla simgelenir, önemsizliği ise direğinin kısalığıyla betimlenir. Ev sahibi kabilenin şefi şarkısında misafirlerini sürekli olarak aşağılar:

Çekilin önümden,
Çekilin önümden.
Çevirin yüzlerinizi dost şefler, öfkeme yol veriyorum. Onlar yalnızca numara yapıyorlar; yalnızca bir bedeli tekrar tekrar satıyorlar, kabilelerin küçük şeflerine.
Ah, aman dilemeyin,
Ah, boş yere ellerinizi kaldırıp, tembelce ağız eğerek aman dilemeyin.
Evindeki, potlaç evindeki, yani aç kaldığımız misafir evindeki [mal sandığı] boş olana ben yalnızca gülerim, yalnızca onunla dalga geçerim.

* * *

Kahkahamın nedeni bu işte,
Kahkahamın nedeni şu yoksul adam,
Atalarının şefler olduğunu öne süren birisi.
Zavallının şef olan ataları yok,
Zavallının o şef büyükbabalardan gelen bir adı da yok

Zavallı çalışan biri o,
Zavallı çok çalışan biri,
Yanılıyor, dünyanın önemsiz bölgesinden geliyor soyu.
Kahkahamın nedeni yalnızca bu.

* * *

Zaferler kazanan büyük şefim ben,
Zaferler kazanan büyük şefim ben.
Oh, devam et yaptığına!
Bu dünyanın her yanında devam edenler,
Yalnızca çok çalışıyorlar,
Yalnızca bir somon balığı gibi kuyruklarını yitiriyorlar,
dalga geçiyorum onlarla,
Gerçek büyük şefin altındaki şeflerle.
Ha! Onlara acıyın! Çalı saçlı kurumuş kafalarını,
Saçlarına tarak vurmamış olanların başlarını yağlayın.
Gerçek büyük şefin altındaki şeflerle dalga geçiyorum,
Ben, insanları utandıran büyük şefim.

Kuzeybatı Sahili'ndeki tüm ekonomik sistem bu takıntıya hizmet etme yönünde güdülenmiştir. Bir şefin aradığı zaferi elde edebileceği iki yol vardır. Birincisi, rakibine onun karşılığında ödeyemeyeceği miktarda mal sunarak onu utandırmaktır. İkincisi, onun mallarını yok etmektir. Her iki yol da bir karşı eylemi davet eder. Birincisinde mal verenin zenginliği artar ikincisindeyse kendi malları da heder olur. Bu iki yöntemin sonuçları bize tümüyle birbirinin zıddı gibi gözükür. Oysa bir Kwakiutl için onların ikisi de rakibe boyun eğdirmenin birbirini tamamlayan iki yoludur. Yaşamdaki en büyük zafer, tam bir yok etme eylemine dayanır. Bir bedel ortaya koymak açık bir meydan okumadır. Bu, karşılığında rakibin eylemini davet eder. Sonuçta rakip utançtan kurtulmak için bedele denk düşen oranda kendi mallarını tahrip eder.

Malların tahribi birçok biçimde olur. Yok etme yarışı biçiminde algılanan büyük potlaç şölenlerinde balık yağları tükenir. Misafirler ölçüsüzce yağları yerler, hatta bir bölüm yağ ateşe dökülür. Ateşin yanında oturan misafirler yanan yağın ısısıyla fazlasıyla rahatsız olsunlar diye böyle davranılır. Bu, yarışın bir parçası sayılır. Misafirler utançtan kurtulmak için yerlerinden kıpırdamazlar. Ateş alevlenip evlerin çatılarını tutuşturacak boyutlara ulaşsa da misafirler ısıya dayanmaya çalışır. Aynı biçimde ev sahibi de alevlerin evini tutuşturma tehlikesine aldırmaz. Büyük şeflerden bazıları evin çatısının üzerine bir adam heykeli koydurur. Buna kusucu denir. Kusucu öyle bir biçimde yerleştirilir ki, evin altında yanan ateşe açık ağzından değerli balık yağını devamlı biçimde akıtır. Eğer yağ şöleninde tüketilen yağ misafir şefin verebileceği miktarı aşarsa o şef evi terk etmek zorundadır. Daha sonra rakibi tarafından geçilenin vereceği bir karşı şölen hazırlığı başlar. Önceki şölenin eşit koşullarda yapılmadığına inanan bir şef ev sahibi şefi küçültmek için çok daha fazla şeyler tüketmeye yönelir. Buysa ev sahibini büyüklüğünü ortaya koyacak yeni eylemlere yöneltir.

Bu amaç için ev sahibi şef adamlarını yollayıp dört kanoyu parçalatıp ateşe attırır. Ya da bir köleyi öldürebilir. Ya da bir bedeli kırar.* Aslında potlaçlarda bedeller kırılmaz; çünkü bedelin kırılması sahibinin tüm zenginliğini yok eder. Oysa bedelin yok edilmesinin birçok derecesi vardır. Bir şef verdiği hediye maldan daha değerli olduğuna inandığında bedelin bir parçasını kırıp ortaya koyar. Bu durumda rakibi şef de aynısını yapmak zorundadır. Bunun ardından sanki bedel verilmiş gibi aynı değerde mallar verilir. Farklı rakipler arasındaki yarışlarda bir bedel, sahil boyunca yüzlerce mil öteye gidebilir. Sonunda büyük bir şef bedelin parçalarının

(*) Bedelin değerli bir deniz kabuğu vb. olduğu ve para yerine geçtiği daha önce anlatılmıştı – ç.n.

tümünü elde etmeyi başarır. Parçaları birbirine yapıştırır ve bedel öncekinden daha değerli duruma gelir.

Kwakiutl felsefesine göre bedelin fiili tahribi yalnızca bu uygulamanın bir çeşididir. Büyük şef, kabilesini toplayıp onlara bir potlaç vereceğini açıklar. "Gururum için evimde inleyen bedelim Dandalayu'yu ateşte yok edeceğim. Onu elde etmek için ne ödediğimi biliyorsunuz. Onu dört bin battaniyeye satın aldım. Şimdi rakibimi yenmek için onu kıracağım. Sizin için, kabilem için evimi bir dövüş alanı yapacağım. Mutlu olun. Bu, şimdiye kadar verilen en büyük potlaç olacak." Şef bedeli ateşe koyar, yakar ve büyük bir burundan denize atar. Böylece zenginliğini yitirir ama ölçülemeyecek derecede bir prestij elde eder. Şef, eşit miktarda bedeli tahrip etmek zorunda olan rakibi üzerinde nihai üstünlüğü böylece elde eder ya da rakibi onu geçerse yenilir ve köşesine çekilir.

Bu davranışlar bir şefin belli ölçüde despot olmasını ve cesur davranmasını gerektirir. Bir şefin rolünün yorumlanması da fazla despotik olup olmadığını denetleyecek kültürel araçlar vardır. Şef, halkını tümden yoksullaştıracak bir mal tahribine yönelmede ya da onları mahvedecek bir yarışa kalkışmakta serbest değildir. Şefin eylemlerini sınırlayan en önemli toplumsal denetim aracını Kwakiutllar ahlâki bir tabuyla ifade ederler: Bu, aşırıya gitmeyle ilgili bir tabudur. Aşırılık her zaman tehlikelidir. Bir şef, belli sınırlar içinde kalmalıdır. Bu sınırlar geleneğin izin verdikleriyle belirlenmiştir. İlerde göreceğimiz gibi, eğer bir şef kabilenin desteğini isterken aşırıya kaçarsa bu mekanizma hemen devreye girer. Fazla ileri giden bir insandan talihin yüz çevireceğine inanılır. Böyle birini ise yandaşları artık desteklemez. Bize oldukça hayali gözüken bir sınırlama olsa da, toplum belli sınırları oluşturmuştur.

Kuzeybatı Sahili'ndeki üstünlük arzusuna tanınan bunca geniş alan potlaç şölenlerinin her ayrıntısında izlenebilir.

Büyük potlaçlar için bir yıl, hatta daha da önceden davetiyeler gönderilir. Çok uzaktaki kabilelerden malla yüklü kayıklar gelir. Ev sahibi, bedel pazarını kendisini öven konuşmalarla, kendi adının ve bedelinin büyüklüğünden söz ederek açar. Misafirlerine karşılığında ortaya koyacakları hediyeleri anımsatarak mallarını meydana çıkarır ve herkese meydan okur. Misafirler önce alçakgönüllü miktarlarda mallarının bir bölümünü ortaya koyarlar. Derken yavaş yavaş çekişme kızışır. Her artıştan sonra küçümsemeyle satıcılar şöyle konuşur: "Tamam mı sanıyorsun? Büyük bedeli satın almaya karar verdiğinde bu kadar cimri davranamazsın. Bu yetmez, daha vereceksin. Bedelin fiyatı benim büyüklüğüme denk olmalı." Satın alıcıysa ona örneğin şöyle bir yanıt verir: "Evet, şef, hiç acıman yok." Ardından satıcının istediği battaniyeleri ona uzatır. Battaniyeler yüksek sesle sayılır. Orada bulunanlara yönelik konuşma yapar: "Bakın kabileler. Battaniyeleri alışımızı görüyor musunuz? Bedel alacağı zaman benim kabilem çok güçlüdür. Onlar sizin gibi değiller. Burada, getirdiğim 1.600 battaniye yığılı. Bunlar benim, ne yaman bedel alıcısı olduklarını bilmediğiniz Kwakiutllar'ın şefinin sözleridir." Satıcının konuşması bitince şef ayağa kalkar ve halka hitap eder: "Adımı gördünüz işte. Bu, benim adım. Benim adımın ağırlığı işte bu... Bu battaniye dağı göğümüze dek yükseliyor. Benim adım Kwakiutllar'ın adıdır. Bizim yaptığımızı başka kabileler yapamaz. Kabileler, bakın, daha sonra benden satın almanızı isteyeceklerime. Benden onları satın alacağınız anı dört gözle beklemiyorum."

Bedel satışı henüz yeni başlamıştır. Satışı yapan grubun şefi kalkar ve kendi büyüklüğünü, üstünlüklerini anlatır. Mitolojik atalarını anlatır ve şöyle der: "Nasıl bedel satın alınacağını bilirim. Her zaman 'Biz zenginiz şef derdiniz. Bu bedel için düşünmediniz mi? Yalnızca 1.000 battaniye daha vereceksiniz şef." Böylece bedelin fiyatı tek bir ödemede ve-

rilecek 3.200 battaniyeye dek yükselir. Daha sonra alıcının mal sandıkları getirilir. İçinde battaniyeler vardır. Onlar çıkartılır. "Bedelin sahibinin hayranlığı" için daha fazla hediyeye gerek vardır. Alıcı sonunda razı olur ve hediyelerini sunmaya başlar: "Dinleyin şefler. Değeri 50 battaniye olan bu kano, değeri 50 battaniye olan bu kano, değeri 50 battaniye olan bu kano ve bu 200 battaniye ile kendinizi donatın. Şimdi burada 4.000 battaniye var. Hepsi tamam." Mal sahibi, "Bedeli kabul ediyorum," diye cevap verir. Ama iş bitmez. Alıcı şimdi mal sahibine şöyle der: "Neden bu fiyatı kabul ettin şef? Hemen kolayca kabul ediyorsun. Benim yoksul olduğumu düşünüyor olmalısın şef. Ben bir Kwakiutlum, dünyadaki bütün kabilelerin adlarını aldıkları kabilelerden biriyim ben. Seninle alışverişi bitirmeden bu işten vazgeç. Sen her zaman bizim altımızda kalırsın." Daha sonra, rakibine iki yüzer battaniye daha vermeleri için habercilerini, onun prensesini ve kızlarını çağırmaya yollar. "Prensesinin elbiseleri için 200 battaniye daha." Böylece fiyat 5.000 battaniyeye çıkar.

Bir bedel satışının rutini aşağı yukarı bu biçimdedir. Büyük şefler arasındaki yarışma şiddetli olabilir. Rekabet, bu kültürde serbestçe boy verecek bir durumdadır. Hızlı Koşucu ve İsraf Eden adlı iki Kwakiutl şefi arasındaki mücadelenin öyküsü bu yarışların nasıl açık bir düşmanlığa dönüşeceğini ortaya koyar. Bu iki şef dosttur. İsraf Eden, arkadaşının klanını somon festivaline davet eder. Yağlar ve balıklar özensiz bir biçimde temizlenmeden misafirlere sunulur. Hızlı Koşucu bunu büyük bir hakaret kabul eder. Yemek yemeyi reddeder, siyah renkli ayı battaniyesini yüzüne örter. Onun hoşnutsuzluğunu gören bütün akrabaları da aynı şeyi yapar. Ev sahibi yemeleri için onları zorlar. Ancak Hızlı Koşucu sözcüsüyle ona yanıt verir, küçük düşürüldüklerinden yakınır. "Şefimiz sunduğunuz bu pis şeyleri yemeyecek, ey

pis adam." İsraf Eden buna hakaretle yanıt verir, "Boş versene sen. Sanki çok zenginmişsiniz gibi konuşuyorsun." Buna Hızlı Koşucu'nun yanıtı şu olur: "Gerçekten de çok zenginim." Adamlarını kendi bedeli Deniz Canavarı'nı getirmeye yollar. Adamlar bedeli ona getirirler. O da bedeli ateşe atıp "Bununla ateş sönmez artık," der. Bu kez İsraf Eden bedelini getirmeleri için kendi adamlarını yollar. Adamlar onun bedeli "Gözucuyla Bakan"ı getirirler. İsraf Eden şölen alanındaki ateşe bedeli atar ve "ateş gür yansın" der. Ne var ki, Hızlı Koşucu, bir başka bedelini "Turna"yı getirtir ve "her tarafı dumana boğmak için" de onu ateşe atar. İsraf Eden'in bir başka bedeli yoktur. Bu nedenle kendi ateşinin yanmasını sürdürecek yakıt ekleyemez ve böylece ilk rauntta İsraf Eden yenilmiş olur.

Ertesi gün Hızlı Koşucu, bir karşı şölen düzenler ve adamlarını İsraf Eden'i davet için yollar. Bu arada İsraf Eden mallarını rehin vererek bir başka bedel almıştır. Önüne dağ elması ve balıkyağı konulduğunda, bir gün önce Hızlı Koşucu'nun söylediklerini söyleyerek yemekleri yemeyi reddeder. Ardından bedelini getirmeleri için adamlarını yollar. Bedeli "Gün Yüzü" ile rakibinin ateşini söndürür. Hızlı Koşucu ayağa kalkar ve şöyle der: "Şimdi benim ateşim söndü ama bekleyin, oturun daha. Yapacağımı görün." Bir üyesi olduğu Soytarı Dansı'nı yaparak coşup, kayın babasının dört kanosunu parçalar. Adamları kanoları şölen evine getirip ateşe atarlar. Böylece İsraf Eden'in bedeliyle sönen ateşin utancını gidermiş olur. Misafirleri ya karşılık verecek ya da yenilgiyi kabul edeceklerdir. İsraf Eden'in siyah renkli ayı battaniyesi kavrulmuş, battaniye ayaklarının derilerini yakarak kabartmıştır. Ancak o yerinden kımıldamaz. Alevler yavaşlamaya başlayınca hiçbir şey olmamış gibi kalkar ve rakibinin aşırılığına hiç aldırmıyormuş gibi şölen yemeğini yer.

Hızlı Koşucu ve İsraf Eden artık açık birer düşmandırlar.

Bu nedenle ikisi de dünyevi haklarından çok dinsel haklarını kullanarak gizli toplulukların törenlerini düzenlemeye çabalar. İsraf Eden, Kış Törenleri'ni düzenlemeyi gizlice planlarken bunu duyan Hızlı Koşucu onu alt etmeye karar verir. İsraf Eden, bir oğlu ve bir kızının erginliğe giriş törenini yaparken; Hızlı Koşucu, iki oğlu ve iki kızının giriş törenini hazırlar. Böylece Hızlı Koşucu rakibini geçmiş olur. Dört çocuğu inzivadan döndüklerinde dansın coşkusu son derece büyüktür. Hızlı Koşucu'nun kafa derisi yüzülecek bir kölesi vardır. Soytarı dansçıları ve Boz Ayı Topluluğu tarafından köle acımasızca öldürülür. Etleri yamyamlarca yenir. Kafa derisi ise İsraf Eden'e verilir.

Sonra Hızlı Koşucu bir başka zafer daha elde eder. Kızları savaş dansçıları olarak kabul edilmişlerdi. Kızlar ateşe konmayı ister. Ateşin çevresine büyük odundan duvar yapılır ve kızlar alevlere atılacak tahtalara bağlanır. Ama onlar yerine gerçek savaş dansçıları gibi giydirilmiş iki köle aynı biçimde tahtalara bağlanmıştı ve ateşe onlar atılır. Hızlı Koşucu'nun kızları dört gün boyunca gizlendiler, ardından saklanan kölelerin küllerinden yaşama döndüler. Bu büyük ayrıcalıklı eylemlere denk hiçbir şey yapamayan İsraf Eden ve adamları Nootkalar'la dövüşmek için bölgeden ayrılır. Onların savaş grubunun yenilgisini ve ölümlerini, dönebilen tek adam anlatır.

Bu olay yaşanmış bir gerçek olarak anlatılır. Rakip şeflerin kendi büyüklüklerini ortaya koymak için sergiledikleri değişik eylemleri ve yarışları anlatan canlı tanıklar vardır. Halen yaşayan bazı adamlar, rakibinin ateşini "söndürmek" için yedi kano ve dört yüz battaniyeyi, ev sahibinin ateşe döktüğü yağların karşılığı olarak ateşe atan şeflerle karşılaşmışlar. Bu yarışta evlerin çatıları tutuşup evler mahvolurken, şefler yerlerinde kaygısızca oturuyor ve ateşi canlandırmak için daha fazla mal getirtiyorlarmış. "Daha sonra iki yüz battani-

ye getirip onları ev sahibinin ateşinin üzerine seriyorlarmış. Böylece ateş 'söndürülmemiş' oluyormuş. Bunun üzerine ev sahibi daha fazla dağ elması, somon balığı alıyor ve kızları dans ederek bedelini şölen ateşine atıyorlarmış. Yağa daldırdıkları kepçeleri ellerinde tutan dört genç adam ateşe yağları döküyor, yağ ve battaniyelerle birlikte yanıyormuş. Ev sahibi şef de yağı alıp rakibinin çevresine döküyormuş."

Bu tür yarışlar tutkunun doruklarıdır. Bu yarışlar aracılığıyla ideal adamın resmi çizilmiş oluyor. Bu yarışlarda güdülen amaçlar, meziyet olarak düşünülen şeylere uygundur. Yaşlı bir şef bir potlaçta oğluna seslenerek ona şöyle öğüt veriyor: "Kabilem, özellikle de oğlum, sana sesleniyorum. Dostlar, hepiniz adımı biliyorsunuz. Babamı tanıyorsunuz. Onun mallarıyla yaptıklarını biliyorsunuz. O korkusuzdu, yaptıklarında gözünü budaktan sakınmazdı. Kanolarını şölen evindeki ateşte yakardı. Rakiplerine su samuru derilerini verir ya da onları parçalardı. Söylediklerimin gerçek olduğunu biliyorsunuz. İşte oğlum, babanın sana çizdiği yol bu. Sen de bu yolda yürümelisin. Baban sıradan biri değildi. Koskimolar arasında gerçek bir şefti. Sen de baban gibi yap. Ya pamuk battaniyeleri parçala ya da onları rakiplerimize ver. Hepsi bu kadar." Oğlu ise şöyle yanıt verir: "Babamın önüme açtığı bu yolu tıkamayacağım. Şefimin bana bıraktığı yasayı bozmayacağım. Battaniyeleri rakiplerime vereceğim. Sürdürdüğümüz mücadele mutluluk verici ve güçlüdür." Daha sonra battaniyeleri dağıtır.

Kuzeybatı Sahili'nde mülkiyet dağılımının bu biçiminin oluşturduğu durumlar çok farklı olabilir. Bunların birçoğu ekonomik değişimlerle hiçbir ilgisi olmayan olaylar gibi gözükür. Kwakiutllar'daki evlilik, ölüm gibi olayların ilgili mülkiyet davranışları onların özel ruhsal biçimlenmelerini anlamadıkça bize pek de zekice gelmez. Bu kültürde cinsler arası ilişkiler, din, talihsiz durumlar vb. mülk dağıtımı ya

da tahribiyle elde edilen üstünlüğün ortaya konulmasına göre ele alınır. En önemli olayların tümü belli bir tayin etmeyle gerçekleşir: Miras, evlilik, dinsel bir yetkiyi sergileme hakkı, yas tutma, savaş, kaza vb.

Bir miras hakkının elde edilmesi büyüklükle ilgili açık bir talebi ortaya koyar. Her ad, her ayrıcalık bir kişinin ardılına verilmek zorundadır. Böylesi bir miras tipik mülkiyet dağıtımı ve tahribiyle onanır ve kabul edilir. "Zenginlik zırhı" yeni mirasçıya yüklenen bir ödevdir. Potlaçlar çok önemlidir ve ayrıntılı düzenlemeler içerir. Ancak temel özellikler oldukça basittir. Aşağıdaki potlaç, "Tlasotiwalis adındaki veliahdın büyüklüğü" için düzenlenen potlaçlara tipik bir örnektir. Aynı soydaki bütün kabilelerde yapılan bir şölendir bu. Toplanıldığında şef, Tlasotiwalis'in babası aile efsanesiyle anılan sahip olduğu ayrıcalığı dramatik bir sunuşla oğluna verir. Ardından oğlunun değişen adını ilan eder. Mirasçı şimdi geleneksel veliahdın adlarından birini almıştır ve onun şerefine mal dağıtmaya hazırdır. Dansın heyecanı yükselirken koro babasının adına şarkı söyler. Şarkıda onun için şöyle denir:

> *"Yenmek için uğraştığım rakibim olan şeflere bu [bedeli] sun ve onları alt et,*
> *Kabileler ağızlarını eğerek, ellerine sarılarak senden acıma istemesinler."*

Genç veliaht içerdeki odadan bedel Dentalayu'yu taşıyarak çıkar. Babası yol gösteren öğütlerle ona hitap eder: "Ah, büyüksün sen, şef Tlasotiwalis! Gerçekten bunu istiyor musun? Adı Dentalayu olan bu bedeli ateşin yanına koymak en büyük arzun mu? Elde ettiğin ayrıcalığa uygun yaşa! Gerçekten de sen bedellerle ad alan çok büyük şeflerin soyundan geliyorsun." Daha sonra şefin oğlu törene katılanların önünde bedeli kırar ve rakipleri arasında dağıtır. Misafir-

lere şöyle der: "Şefimin, babamın yolunu izleyeceğim. Hiçbir şeyden korkmayan, o acımasız büyük şefin yolunda yürüyeceğim. Demek istediğim şu ki, şefler, sizin için Dentalayu'nun parçalarıyla dans ediyorum." Geriye kalan tüm mallarını dağıtır ve babasının mirasçısı olmayı hak eder.

Bir başka potlaç türünde aile içinde en yüksek konum olan şeflik, yetişkin bir kadına, en küçük kız kardeşe ya da onun kızına verilir. Kadınların adlarının büyüklüğü, daha az gösterişli olsa da yine törenle tıpkı miras tayini gibi onanır. Dağıtım için bedeller ve battaniyeler dışında birçok mal büyük miktarda biriktirilir. Bunların içinde, kadın giysileri, kadınların kano yapımında kullandıkları araçlar, altın ve gümüş bilezikler, küpeler, hasır şapkalar, süslü deniz kabukları vardır. Dağıtım şefe, şeflik merdiveninde bir basamak yükselme hakkı verir. Onların deyişiyle, "şef geçip gider."

Arada bir kendisini yüceltmenin sergilendiği durumlar olmasına karşın Kuzeybatı Sahili'nde miras potlaçları bir rakiple girişilen doğrudan bir yarış değildir. Potlaç olarak kendini açığa vuran rekabet olayları, evlilik çevresinde açığa vurulur. Evlilik, bedel satın alışı gibi bir savaş olarak dramatize edilir. Önemli bir adam, bir evlilik anlaşması yapacağı zaman akrabalarını bir toplantıya çağırır. Tıpkı bir savaşçı grubu gibi toplanırlar. Adam onlara şöyle der: "Şimdi başka kabilelere karşı savaşacağız. Bana yardım edin de karımı evime getireyim." Hemen hazırlıklara başlanır. Ancak silahlar, battaniyeler ve bedeller biçimindeki mallardır: Savaşsa yalnızca malların alışverişinden ibarettir.

Gelin bedelini damat geline açık arttırmada öder, tıpkı bir bedelin satın alınmasında olduğu gibi. Damat ve sağdıçları gelinin babasının evinde düzenlenen bir partiye giderler. Soylulardan her biri kendi mallarından bir miktarını "gelini yerden kaldırmak" ve "geline oturacak bir sandalye yapmak" için sunar. Bu sunular kayınbabayı etkisiz kılmak ve

damadın büyüklüğünü göstermek içindir. İki grup arasındaki mücadele başka biçimlere de bürünür. Damadın grubu silahlanır ve gelinin köyüne saldırır. Karşılığındaysa gelinin köyü saldırganlara saldırır. Dövüş kontrolden çıkabilir ve insanlar ölebilir. Ya da kayınbaba adamlarını iki sıra halinde ellerinde yanan odunlarla dizer, damadın grubu aradan geçerken sopa yer. Ev yapma ayrıcalığına sahip bazı aileler şölen evinde büyük bir ateş yakarlar. Damadın grubundaki insanlar yanasıya bu ateşin yanında kıpırdamadan durmak zorundadırlar. Bu arada gelinin ailesinin ayrıcalıklarının bir başka göstergesi olan deniz canavarı biçimindeki figür yedi kez ateşe yağ kusar. Gelinin babası damadın grubundakilerle alay ederek şöyle der: "Gwatsenox'a dikkat edin! Bunlar, kızımla evlenmek için gelen taliplerin kemikleridir. Onlar benim ateşimden kaçmaya çalışmışlardı."

Daha önce gördüğümüz gibi, düğün vesilesiyle satılan yalnızca gelin değildir. Önemli olan, onun çocuklarına da geçen, sahip olduğu haklardır. Her Kuzeybatı Sahili uygulamasında; gelin-bedeli, kızın babasının misliyle geri ödemesi gereken bir yükümlülüktür. Bu geri ödemeler çocukların doğumu ya da ergenliğe geçiş törenlerinde yapılır. Bu törenlerde kız babası damadına, çoğu kez rastlandığı gibi, yalnızca maddi mallardan bol bol vermekle yetinmez. Aynı zamanda, daha da önemli olarak, kızının çocuklarına geçen ad ve hakları da verir. Dolayısıyla bunlar damadın mülkiyetine geçer ancak onları kendi seçeceği mirasçılarına belli ölçülerde aktarabilir. Bu mirasçılar karısının çocukları dışında da olabilir. Öte yandan bu adlar ve ayrıcalıklar damadın kendi potlacında yararlanabileceği bir özel mülk değildir. En büyük aileler arasında bu gelin-bedelini geri ödeme evlilikten yıllar geçtikten sonra yapılır. En büyük kız ya da oğlan çocuğu üstün Yamyam Topluluğu'na girme törenine kadar bu erteleme olabilir. Bu geri ödeme töreninde damat kayınbabasın-

dan çok miktarda mal alır. Damat, büyük Kış Töreni'nde sorumluluk almak ve büyük harcamalar yapmak zorundadır. Dağıtacağı malların finansmanını kayınbabanın geri ödemesiyle yapacaktır. Böylece Kış Töreni Yamyam Topluluğu üyesi damadın çocuğunun katılma törenine dönüşür. Genç kız ya da erkeğin sahip olduğu adlar ve ayrıcalıklar, bu kez, anne ve babalarının düğün ödemesinin karşılığı olarak kabul edilir. Bunlar evlilik için gerekli en değerli mallar sayılır.

Geri ödemenin miktarı ve zamanı, ailelerin önemine, çocuk sayısına ve her evliliğe göre değişen başka düşüncelere göre belirlenir. Ne var ki, tören dramatik ve değişmez bir niteliktedir. Kayınbaba yıllar öncesinden hazırlanmıştır. Geri ödeme zamanı geldiğinde bütün borçlularını çağırır, bol miktarda mal toplar: Battaniyeler, sandıklar, kap kaçak, kaşık, çaydanlık, bilezik, bedel vb. Bilezikler onar onar sopalara bağlanır. Kaşıklar ve kap kaçak uzun iplerle birbirine bağlanır, "malla dolu kanolar dizi dizi sahile çekilir." Kayınbabanın akrabaları onu desteklemek için gelirler, törende ona yardımcı olurlar. Kayınbabanın grubu "kanoları" sahile çeker. Kumun üzerinde bir kenarı yaklaşık 30 metre olan kare şeklindeki platformun ortasında üzeri hayvan resimleriyle süslü kapaklı sandıklar vardır. İçlerinde su samuru dişleri bulunur. Kayınbabanın topladığı mallarla dolu kanolar platforma yanaştırılır. Kanolar birbirlerine bağlanır. Kano zincirlerine tahtadan yapılmış kap kacak, dağ keçisi boynuzundan yapılma değerli kaşıklar vb. bağlanır. Kayınbabanın tüm akrabaları kanoların içine girerler. Damadın akrabalarıyla birlikte şarkılar söylemeye başlarlar. O gün gelin-bedeli ödenen kadın, damadın karısı, değerli mallarla yüklü ana ve babasının kanosundadır. Daha sonra bu kano damada yollanır. Bu, onun en önemli dans günüdür. Kadın mücevherlerini sergiler, burnuna taktığı değerli deniz kabuğundan yapılma halka o kadar büyüktür ki destek olması için kulak-

larına da bağlanır. Taktığı küpeler o kadar ağırdır ki, saçlarına tutturulur. Kadının dansından sonra, kayınbaba ayağa kalkar, kanosundaki tüm malların mülkiyetini damada verir. En önemli mal küçük bir kutu içindedir. Dinsel topluluk üyelerinin haklarını temsil eden armalar ve damattan çocuklarına geçecek adların işaretleri bu kutudadır.

Bütün mallarla ilgili unvanlar ve işaretler damada verilir verilmez damadın akrabaları ellerindeki baltalarla kanolardan dışarı fırlarlar. Kanolardan birini parçalarken "İşte malla yüklü kano kırıldı," diye bağırırlar. Damat buna "Memnun olalım" diye yanıt verir. Bu, kanonun batırılması için bir çağrıdır. Böylelikle damadın kanolardaki tüm malları kabilesine dağıtacağı anlaşılır. Bu olayla birlikte damat mallarını daha da artıracağı bir konuma gelmiş olur. Bu, bir erkeğin ulaşabileceği en yüksek konumdur. Törende damadın söylediği şarkı gücünün zirvesinde olduğunu ve zaferini dile getirir:

Gideceğim ve Stevens Dağı'nı ufalayacağım.
Taşlarını ateşim için kullanacağım.
Gideceğim ve Katstais Dağı'nı parçalayacağım.
Taşlarını ateşim için kullanacağım.

Tutkulu bir adam, dört evlilik aracılığıyla daha fazla mallar ve ayrıcalıklar biriktirmeye, gelin-bedeli karşılığı alarak bunları artırmaya çalışır. Bu türden bir evlilik bağı arzu ediliyor ama evlenilebilecek genç kız yoksa, aktarım yine de yapılır. Evli damada, kayınbabanın "sol ayağı", "sağ kolu" ya da bedeninin bir başka parçasının adı verilir. Gerçek bir düğün varmış gibi aynı törenler yapılır, böylelikle bazı ayrıcalık ve unvanlar aktarılmış olur. Böylesi evliliklerin Kuzeybatı Sahili'nde ayrıcalıkların aktarımında kullanılmasının, kabileler arası evliliklerin birçok kıskançlık savaşına yol açtığı söyleniyor. Soylu bir kadının bir başka kabileden birisiy-

le evlenmesi kendi kabilesinin bazı danslar ve ayrıcalıklarını yitirmesi anlamına gelir. Bu nedenle, söz konusu kabile bu evliliğe pek istekli olmaz. Bu tür olaylardan birinde, bir dansı haklarına sahip olan bir kayınbabadan alan bir kabile, evlilik yoluyla dansın rakip şeflerden birine geçmesini haklarına tecavüz sayar. Sonra düğün şöleni düzenler gibi yaparlar. Kayınbaba ve kabilesini davet ederler. Davetliler gelince saldırır, kayınbaba ve birçok akrabasını öldürürler. Böylece evlilik ilişkisiyle sahip oldukları dans hakkının bir başkasına geçmesini önlemiş olurlar. Ne var ki, kayınbabasının ölümüyle dansla ilgili hakkını kaybeden şef bu işten kolayca vazgeçmez. Kayınbabasını öldüren adamın kızıyla evlilik yaparak onun hak öne sürdüğü dansa talip olur ve böylece ilk evlilikte yitirdiği hakkı elde etmiş olur.

Kuzeybatı sahilindeki tüm olanaklı evlilik biçimleri bir iş sözleşmesine benzer ve aynı özel kurallara bağlıdır. Bir kadın çocuk doğurduğunda yeterli miktar mal ona gelin-bedelinin karşılığı biçiminde geri ödenir. Buna onun akrabalık kan bağının bedelinin ödenmesi olarak bakılır. Böylece kadın "kocasının evinde bedavaya kalan" konumuna düşer. Bu durumda kadının kocası karşılıksız bir şey alıyor durumuna düşmemek için kayınbabaya yeni mallar verir.

Evlilik ilişkisinde iki grup arasında bir doyumsuzluk vardır. Kayınbaba ile damat arasında açık bir mücadele sürer. Örneğin bir keresinde kayınbaba damadına en küçük çocuğun erginlenme töreninde battaniyeler ve bir ad verir. Damat bu battaniyeleri rakip yerel gruplara dağıtma yerine kendi akrabalarına dağıtır. Bu, son derece büyük bir hakaret sayılır; çünkü bu, hediyenin onun adının büyüklüğüne denk düşmeyecek kadar önemsiz olduğunu ortaya koyar. Kayınbaba misilleme olarak damadı utandırmak için kızını ve onun iki çocuğunu kendi köyüne götürür. Kayınbabanın niyeti ezici bir darbe indirmektir. Ancak damat karısının ve

iki çocuğunun ayrılmasına aldırmayarak kayınbabasını zor durumda bırakır. "O zaman kayınbaba utandı; çünkü damat kendi çocuklarını görmek için ödeme yapmadı." Damat bir başka kadın alır ve yaşamına devam eder.

Bir diğer olayda kayınbabası gerekenden fazla bir sürede karşı ödemeyi geciktiren bir şef sabırsızlanır. Karısını temsil eden bir figür oyar ve tüm kabileyi şölene çağırır. Herkes toplanınca figürün boynuna bir taş bağlar ve denize atar. Böylesi bir hakareti silmesi için kayınbabanın onun sahip olduğundan daha fazla malı dağıtıp yok etmesi gerekir. Aksi halde damat karısının ve kayınbabasının yüksek derecesini yok etmiş olur. Kuşkusuz bu da evliliği bozar.

Kendisi herhangi bir soyluluk unvanına mirasla ulaşmamış birisi yüksek derecede bir kadınla evlenerek belli bir konuma gelmeyi umabilir. Bu kişi, genellikle en büyük kardeş hakkı durumundan yararlanan bir çocuk olur. Eğer iyi bir evlilik yapar ve borçlarını iyi idare ederek belli bir zenginliğe ulaşırsa, bazen kendisini kabilenin en büyük adamları içine bile sokabilir. Ancak bu yolla başarı şansı azdır. Böylesi bir erkeğe kız vermek kızın ailesi için küçültücü bir şeydir. Sıradan biriyle evlilik bağıyla mal değişimi pek olanaklı değildir; çünkü damat gerekli malları toplayamaz. Bir potlaç yapılarak onanmayan evliliğe "köpekler gibi birbirlerine yapışmışlar" denir. Böylesi bir evlilikten doğma çocuklara gayrı meşru gözle bakılır. Karısının ona soyluluk unvanı sağladığı adama "her şeyi bedava elde etti" denir. Bu durum onun ailesi için de bir utanç nedenidir. Bu ailenin adları değersiz ve kötüdür; çünkü adam sıradan biridir. Böylesi sözlerle suçlanan bir adam mal biriktirirse ve ailesinin adlarını onaylatsa da bu utanç kabilede hep anımsanır. Şefler o adama karşı birleşip onun hak iddiasını geçersiz kılabilirler. Bir olayda, soylu bir kadınla evlenen sıradan bir adam beyazlardan kazandığı paraları kullanarak yüksek bir mevki elde et-

mişti. Şefler bir araya gelerek düzenlenen bir potlaçta bedelleriyle adamı yenip unvanlarını ondan aldılar. Adamın utancını artırmak için üç tane bedel kırdılar. İki, dokuz ve on sekiz bin battaniyelik bedelleri hak iddia eden adamın toplayıp tahrip etmesi olanaklı olmadı. Adam yenildi, çocukları başka ailelere verildi ve kendisi de yarı soylu duruma geldi. Çocuklar adamın uğradığı hakareti paylaşmadılar.

Evlilik yalnızca olanaklı haklar elde etmenin bir yolu değildir. Bir hakkın sahibini öldürmek de en onurlu yollardan biridir. Bir adam başkasını öldürerek onun adını, danslarını ve unvanlarını alabilir. Mal sahipleri arasındaki çelişmeler nedeniyle unvanların açık törenlerle elde edilemediği kabilelerde, unvanları bilinen insanlar kanoyla seyahat ederken onlara pusu kurulur. Daha sonra katil, dansın hakkını elde eder. Şefi ya da yeğeni veya oğlunun ergenlik törenini yapan en yaşlı erkek kardeşi, ölen adamın adını ve dansını ona verir. Kuşkusuz bu biçimde bir hakkın ele geçirilmesi, yapılan törenlerden anlaşılır. Şarkıların sözleri, dansın biçimi, kullanılan kutsal nesneler vb. dansın sahibinin onun önceki sahibini öldürdüğünü ortaya koyar. Tören, katilin bu hakkı elde ettiğini ortaya koymaz. Tören yalnızca bir mülk olarak katilin unvanından söz eder. Çarpışarak birini öldürüp hak elde etme olayı, geçmiş tarihsel koşullarda Kuzeybatı Sahili'nde üstünlük mücadelesinin temelde savaşla sürdürüldüğünü ortaya koyar. Mallarla yarışma o dönem daha geri plandaydı.

Kuzeybatı Sahili'nde bir mal sahibi öldürülerek yalnızca insanlardan belli haklar elde edilmiş olunmaz; bu yöntem aynı zamanda tanrılardan güç elde etmenin de en uygun aracıdır. Doğaüstü bir varlıkla karşılaşan ve onu öldüren birisi o doğaüstü varlığın tören ve maskesini ele geçirmiş olur. Belki de bütün halklar, insanlarla ilişkilerine göre doğaüstü varlıklarla olan ilişkilerine daha çok önem verirler. Ancak doğaüstü varlıkları utandırma ya da öldürmenin en değerli

bir davranış sayıldığı, onlardan hiç çekinmeyen ve onlara bu kadar az önem veren bir tavra pek rastlanmaz. Bu aykırı tutum, Kuzeybatı Sahili'nde benimsenmiştir.

Bir insanın miras ya da satın alma olmaksızın bazı haklar elde edebileceği bir başka yol daha vardır. Bu, dinsel uygulamacı olma yöntemidir. Babadan ya da amcadan gelen ayrıcalıkları ve adları olmayan birisi şaman olduğunda doğaüstü varlıklarca kabul edilmiş ve doğaüstü ziyaretçilerden gelen ayrıcalıklar ve adları elde etmiş olur. Böylelikle şaman "ruhlar düzenine göre" haklar elde etmiş olur. Bu haklara miras yoluyla elde edilenler gibi bakılır ve tıpkı onlar gibi kullanılırlar.

Şaman olmanın göreneksel yolu ağır bir hastalığı tedavi etmektir. Ağır bir hastalığı iyileştiren herkes sırf bu nedenle şaman olmaz. Bu kişiler ruhlarının iyileştirilmesi için ormanda bir evde yalnız yaşarlar. Eğer doğaüstü varlıklar orada da gelir, ona bir ad ve talimatlar verirlerse, o zaman o da bir mirasla hak elde etme töreni sürecinden geçer. Edindiği ruhsal güçle köye döner ve elde ettiği hakları ortaya koyar. Adını açıklar ve hasta birini tedavi ederek gücünü kanıtlar. Daha sonra yeni adını onaylatmak için mal dağıtır ve bir şaman olarak kariyerine başlar.

Şamanlar ayrıcalıklarını tıpkı şefler ve soylu kişiler gibi yarışmalarda kullanırlar. Çeşitli gösterilerle rakiplerini gülünç bir biçimde betimlerler. Kendi üstün güçlerini kanıtlamak için birbirleriyle yarışırlar. Her şamanın, onu rakiplerinden farklı kılan bir hilesi vardır. Destekçileri onun yöntemlerini diğer şamanların aleyhine olarak göklere çıkarırlar. Bazı şamanlar hastalığı emerek, bazısı ovarak, bazısı ruhları kovarak iyileştirir. En beğenilen yöntem, hastanın vücudundan hastalığı küçük bir "kurt" biçiminde söküp almaktır. Bu gösteri için hazırlanmak amacıyla şaman dişlerinin arasındaki bir kuş tüyünü üst dudağına dayayarak yu-

varlar. Tedaviye başladığında ağzını suyla çalkalar. Böylece ağzında bir şey olmadığını herkese gösterir. Dans etmeye başlar ve ağzını bir şeyi emer gibi yapar. Sonunda ağzının içi salyayla dolar, o kadar ki, salya kanlı bir durum almıştır. Daha sonra hastalığın yerleştiği yerden emdiği varsayılan kanla, kuş tüyünü bir tasa tükürür. Ağzındaki "kurdu" göstererek hastalık ve ağrının nedenini uzaklaştırdığını kanıtlamış olur. Bazı şamanlar güçlerini tek bir tedavide ortaya koyarlar. Gösterilerinde başarısız olurlarsa, bu, şeflerin bir bedel için girilen yarışmada kaybederek düştükleri duruma benzer Bu şamanlar başarısız olurlarsa utançtan ölürler. Bazen de şamanlar birleşerek başarılı rakiplerini öldürürler. Şaman yarışlarında, rakiplerini yenen bir şamanın yenilenler tarafından öldürülmesi herkesçe normal karşılanır. Hiçbir şamanın ölümünün intikamı alınmaz; çünkü şamanın gücünün tedavi edici olduğu kadar zararlı olacağına da inanılır. Bir büyücü olarak, şamanın korunma talebi olamaz.

Kwakiutllar'daki şamancılığın bir diğer yönü, unvan adlarını onaylatmak ve belli soyluluk armaları elde etmek için düzenlenen dünyevi yarışmalara oldukça benzerdir. Tıpkı Yamyam Topluluğu'na girme töreninde olduğu gibi dramatik bir gösteri yapılır. Başka yerlerde sağgörünün doğaüstü güçlerle girilen kişisel bir ilişkiyle ilgili bir deneyim olduğuna inanılır. Oysa Kwakiutllar'daki şamancılık ruhların kişisel olarak yatıştırılmasıyla ilgili değildir. Burada tıp adamının iddialarının onanması için suç ortaklığı ve hilecilik gerekir. Her şamanın bir yardımcısı, daha doğrusu casus denilen bir adamı vardır. Onun görevi halkın arasına karışmak ve insanların vücutlarının neresindeki ağrıdan şikâyet ettiklerini ustasına rapor etmektir. Şaman tedavi için çağrıldığında tüm dikkatini önceden bildirilen organa yöneltir. Casus, yorgunluktan şikayet eden herhangi biri gibi durumu rapor eder. Daha sonra bu rahatsız insanların ruhlarının iyileştiril-

mesi gerektiğini söyleyen şaman kendi gücünü gösterme fırsatını elde eder. Casuslar kanolarıyla çok uzaklara giderek ruhlardan esinlenen iletiler getirirler.

Şamanların ve casuslarının numaraları, şamanların kendilerinin ve halkın kayıtsız kaldığı bir olay değildir. Birçok halk, doğaüstü güçlere insanların gerçekleştirdiği hilelerle ifade edilen doğal bir şey olarak bakar. Kwakiutllar böyle değildir. Yeryüzünün En Başarılısı adlı bir şaman karamsarlığa düşerek bir numarayla elini çıngıraklı yılana ısırttırmayı kabul eder. Sonradan halk, yılanın normal yılan olduğunu, şamanlıkta da böyle davrandığını öğrenir. Bunun üzerine şaman utançla ortadan yok olur ve o yıl içinde çıldırır. Hilesi kontrol edilen bir şaman da benzer biçimde yenilmiş sayılır. Bir tıp adamı boyun bağından çıkardığı doldurulmuş bir sincap derisini koluna alır. Daha sonra bu sincapla dans edip onu canlandıracağını söyler. Gizli yardımcısı çatıya çıkmış, tahtalardan birisini oynatıp aşağı ince bir ip salmıştır. Şaman sincabı ipe tutturunca sincabı çatıya çekecektir. Daha sonra şaman sincabı aşağıya çağıracaktır. İzleyicilerden biri şamanın evin hep aynı yerinde durduğunu ve yukarıda birisinin olduğunu anlar. Birisi hemen çatıya çıkıp durumu kontrol eder. Şaman gösteriden vazgeçer ve çeker gider. Tıpkı Yeryüzünün En Başarılısı gibi o da utançtan ölür. Kwakiutl şamanları arasında gizli araçlarla ve numaralarla gösteri yapmak alışıldık bir şeydir. Böylesi bir numara keşfedildiğinde buna bir yarışta şefin yenilgisi kadar önem verilir.

Herhangi bir dünyevi şef gibi şaman da haklarını ve ayrıcalıklarını mal dağıtarak onaylatmak zorundadır. Bir hastayı iyileştirdiğinde, hastanın ailesinin durumu ve zenginliğine göre şamana belli mallar ödül olarak verilir. "Şamanlık mal elde etmenin en kolay yoludur," der Kwakiutllar. Bir insanın konumunu yükseltmek için değerli haklar satın alma ve miras olmaksızın başvuracağı bir yoldur şamanlık.

Miras ve satın alma bile, Kwakiutl uygulamasında, şamanlık ayrıcalıklarını elde etmenin aracı olabilir. Şamanlar bunları çıraklarına belli bir bedel karşılığı öğretirler. Doğaüstü güçlerin miras bırakılmasının ne derece yaygın olduğunu söylemek zor. Erkekler bazen erkek çocuklarını şaman olarak yetiştirebilir. Çocuklar Yamyam dansçıları olarak belli bir süre ormanda kaldıktan sonra bu olabilir. Büyük şaman Soytarı vücudundan kuvars kristali kusarak bunu oğlunun vücuduna geçirmişti. Böylece oğlu en yüksek düzeyde bir şaman olmuştu. Ama bu eylemle birlikte baba bütün şamanlık haklarından yoksun kalmıştı elbette.

Kuzeybatı Sahili'ndeki her davranış, bireyin büyüklüğünü ve rakiplerinin küçüklüğünü ortaya koyma gereksinmesiyle belirlenir. Ölçüsüz bir kendini övme ne kadar fazlaysa, rakiplerle ilgili alaylar ve hakaretler de o ölçüde fazladır. Öte yandan resmin bir başka yüzü daha vardır. Kwakiutllar gülünç duruma düşmekten ve hakarete uğramaktan çok korkarlar. Yalnızca belli bir duygusal sıralama kabul ederler. Bu sırada her şey zaferden utanca doğru gidip gelir. Ekonomik alışverişler, evlilik, politik yaşam, din gibi tüm uygulamalar hakaretlerle yürütülür. Ne var ki, bu durum bile, onların davranışlarında başat yer alan utanç duygusuyla ilgili olarak bize fazla bir şey söylemez. Kuzeybatı Sahili'ndeki halklar bu davranış biçiminin aynısını dış dünya ve doğa güçlerine karşı da sürdürürler. Bütün kazalar insanların utandıkları olaylardır. Baltayı yanlışlıkla ayağına vurup kendini yaralayan adam hemen utanarak ayağını siler ve acıya tahammül eder. Kanosu alabora olan bir adam da benzer biçimde meydana gelen bu hakareti "vücudundan siler." Bir kaza karşısında ne pahasına olursa olsun gülmemek gerekir. Kuşkusuz mal dağıtımı onların da başvurduğu evrensel bir araçtır. Mallar utançla götürülür. Bu, potlaçla birleşmiş kültürlerindeki üstünlük duygusunun yeniden ortaya çıkışıdır. Küçük kazalara yakla-

şım da bu biçimdedir. Büyük kazalarda ise bir kış töreni vermek, kelle avcılığına çıkmak ya da intihar etmek gerekebilir. Eğer bir Yamyam Topluluğu maskesi kırılmışsa bu hakaretin karşılığı olarak o adam kış töreni düzenlemeli ve oğlunu Yamyam olarak törene hazırlamalıdır. Birisi bir oyunda kaybederse ya da malları çalınmışsa intihara başvurulmalıdır.

Ölüm onlar için önemli bir olaydır. Kuzeybatı Sahili'ndeki yas tutma bu kültürdeki kurumlaşmış davranış tarzları bilinmeden anlaşılamaz. Ölüm, bildikleri en büyük hakarettir. Ölüm karşılaşılan en önemli kazadır; malların tahribi ve dağıtımıyla kelle avcılığıyla ya da intiharla karşılanmalıdır. Ölüm karşısında da bildik tavrı, yani utancı yok etme tavrını takınırlar. Eğer bir şefin yakın akrabası ölmüşse, şef evinden çıkarılır. Evin duvar tahtaları ve çatısı gücü olanlarca sökülüp alınır Bu, bir tür potlaçtır ve alınan her tahta faiziyle geri ödenmek zorundadır. Buna "sevilen birinin ölümüyle gelen çılgınlık" denir. Böylece Kwakiutllar evlilikte uyguladıkları aynı işlemleri uygulayarak doğaüstü güçleri elde etmeye ya da çekişmeye başlarlar.

Ölümle gelen hakareti karşılamanın aşırı bir yöntemi daha vardır. Bu, kelle avcılığıdır. Bu, ölen adamı öldürenin grubuna yönelik bir misilleme değildir. Ölüm, ister düşman eliyle, isterse hasta yatağında gelsin, kelle avcılığına "birinin gözyaşlarını silmek için öldürme" denir. Amaç bir başka evde yas tutulmasını sağlamaktır. Bir şefin oğlu öldüğü zaman şef kanosunu hazırlatır. Komşu bir şefin evine gider. Ev sahibinin alışıldık ikramları ve sözleri ardından şef şöyle der: "Veliahdım bugün öldü; sen de onunla gideceksin." Daha sonra da onu öldürür. Kwakiutllar'ın yorumuna göre bu soylu bir davranıştır; çünkü o yenilmemiş ama karşılık vermiştir. Bütün bunlar, ölünün acısı ardından duyulan paranoyak algılama kavranmadıkça, bize anlamsız gelecektir. Ölüm, diğer tüm talihsiz olaylar gibi, bir adamın gururunun

kırılması anlamına gelir. Dolayısıyla yalnız aynı utanç silme yöntemiyle karşılanabilir.

Ölüm karşısında alınan bu tavra ilişkin birçok öykü vardır. Bir şefin kız kardeşi ve kadının kızı Victoria'ya gitmişlerdi. Belki içtikleri kötü viskiden belki de kayıklarının alabora olması nedeniyle geri dönmediler. Şef savaşçılarını toplantıya çağırdı: "Şimdi size soruyorum, kim ağlayacak? Ben mi yoksa başkası mı?" Kabileden biri yanıt verdi: "Sen ağlamayacaksın şef. Başka kabilelerden birileri ağlayacak." Hemen savaş direğinin çevresinde toplandılar ve başa gelen kazanın hakaretini silme niyetlerini ortaya koydular; bir savaş grubu oluşturdular. Köyden ayrıldılar. Yedi erkek ve iki çocuğa uyurken saldırıp hepsini öldürdüler. "Akşam Sebaa'ya geldiklerinde hepsi kendini çok iyi hissediyordu."

Yaşayan bir adam balık tutmaya gittiği bir dönemde başından geçenleri şöyle anlatıyor: Bulunduğu bölgedeki iki önemli kabileden biri olan Tlabidlerle birlikte kalıyordu. Bir gün sahilde uyurken iki adam onu uyandırıp şöyle derler: "Şefimiz Gagaheme'nin veliahdı öldüğü için Tlabidler'in şefini öldürmeye geldik. Üç büyük kanoyla geldik, 60 kişiyiz. Tlabidler'in şefini öldürmeden ülkemize dönemeyiz." Kahvaltıda ziyaretçi bunları Tlabid'e anlatır. Tlabid şöyle der: "Sevgili dostum, Gagaheme benim dayımdır. Onun babasının annesi ve benim annemin annesi aynı kadındır. Bu nedenle o bana zarar vermez." Kahvaltı yapılır. Daha sonra Tlabid hazırlanır. Köyün dışındaki küçük bir adada midye toplamaya gideceğini söyler. Tüm kabile onun midye toplamaya gitmesini engellemeye çalışır. Ancak Tlabid kabiledekilerin söylediklerine güler. Şapkasını ve kano küreklerini alır, evden çıkar. Aslında kızgındır. Bu nedenle kimse bir şey diyemez. Kanosunu denize indirir. Genç oğlu da yanında gider ve kanonun baş kısmına oturur. Tlabid kürek çekerek çok sayıda midye olan adaya doğru yol almaya başlar. Henüz

yolun yarısındayken üç büyük kano ufukta gözükür. İçleri adamlarla doludur. Onları görür görmez Tlabid kanosunun dümenini onlara doğru çevirir. Artık kürek çekmemektedir. Kanolardan ikisi Tlabid'in kanosuna yanaşırken biri açıkta kalır. Kanoların başları bir hizadadır. Kanolar hiç durmaz. Daha sonra Tlabid'in başsız vücudu görülür. Savaşçılar kürek çekerek uzaklaşırlar. Onlar gözden kaybolunca Tlabid'in kabilesinden küçük bir kano yola çıkar. Tlabid'in cesedinin uzandığı kanoyu yedeğine alıp köye getirir. Tlabid'in oğlu hiç ağlamaz. "Babasının davranışından dolayı kalbi gururla doludur." Sahile gelince büyük şefi gömerler.

Ölen bir insanın hakaretini silmek için öldürülecek insanın belirlenmesinde şu göz önünde tutulur: Öldürülecek kişi, ölenin konumuna denk biri olmalıdır. Sıradan bir insan, sıradan bir insanın ölümünü temizlemek için öldürülür. Veliahdın ölümü içinse veliaht öldürülmelidir. Eğer ölenin yaslı yakını denk bir insan öldürürse, ölümle aldığı darbeye ve hakarete karşın kendi konumunu sürdürebilir.

Bir işi bozulduğunda Kwakiutl bireyinin tipik tavrı küsme ya da gücenmedir. Bir çocuk babası tarafından dövülse ya da bir adamın çocuğu ölse, kişi hemen şiltesine çekilir, ne yer ne de konuşur. Bir şeyin kendi saygınlığına zarar verdiği kararına varırsa, mal dağıtır. Ya da kelle avcılığına veya intihar etmeye gider. Kwakiutllar'daki en yaygın mitlerden birisi, anne ve babası tarafından azarlanan genç bir adamla ilgilidir. Azarlanan bu genç dört gün yatağında kımıldamadan yattıktan sonra intihar etmek için ormana gider. Çağlayanlardan ve uçurumlardan atlar, göllerde boğulmaya çalışır ancak ona yaklaşan ve güç veren doğaüstü güçler nedeniyle ölümden kurtulur. Bunun üzerine anne ve babasını büyüklüğüyle utandırmak için köye geri döner.

İntihar girişimleri oldukça yaygındır. Kocası tarafından eve gönderilen ya da sadakatsizlik nedeniyle onuru kırılan

kadın kendini asar. Ergenlik töreninde oğlu başarılı olamayan bir adam, ikinci bir kış töreni düzenleyemezse, onuru kırılmıştır ve kendini vurur.

Ölüm, utanca düşen insanın gerçek intihar eyleminde kendi eliyle gerçekleşse bile, tüm ölümlere utancın neden olduğu düşünülür. Tedavi dansında başarısız olan şaman, bedel yarışmasında kaybeden şef ya da bir yarışta yenilen çocuk. Bu insanlar bir nedenle ölseler bile utançtan öldükleri söylenir. Bununla beraber en fazla intihar düzensiz evlilikler yüzünden olur. Bu olaylarda en çok zarar gören damadın babasıdır. Çünkü damadın saygınlığı esas olarak evlilik sırasındaki mal değiş tokuşu ve hakların aktarımıyla yükselir. Bunlarsa babanın yükümlülüğüdür, dolayısıyla düzensiz evliliklerde en çok zarar gören onlardır.

Kwakiutllar, köylerden birindeki yaşlı bir şefin utançtan ölümünü anlatırlar. Yıllar önce bu şefin en küçük oğlu uzak bir körfezdeki saygın bir kölenin kızıyla gitmişti. Bu, pek önemli bir şey sayılmazdı; çünkü küçük oğlanlara pek aldırılmaz, onlar ailenin en alt üyesidirler. Genç adam ve karısının güzel bir kızları oldu. Bu kız evlenme çağına gelince, babasından olma bir büyük abisi kızı gördü ve kızın durumunu bilmeden onu kendine eş olarak aldı. Bir erkek çocukları oldu ve büyük kardeş bu çocuğa kendi soylu adını verdi. Daha sonra karısını, çocuğunu ve karısının anne babasını babasının yanına götürdü. Yaşlı şef, en küçük oğlunu tanıyınca utançtan öldü; çünkü soylu oğlu onun adını "en küçük oğlunun soylu olmayan kızından olma" çocuğuna vermişti. Bu durumda en küçük kardeş mutluydu; çünkü o, soylu kardeşini kızıyla evlendirerek aldatmış ve torununa saygın bir ad almıştı.

Yaşlı şefin utancının nedeni yakın akrabalar arası evlenmeyle ilgili bir tepkiye dayanmıyordu. Küçük kardeşin durumunda, küçük kardeşin kızıyla evlilik soyluluktan çıkma anlamına gelmez. Bazı ailelerde yaygın olan göreneğin onay-

ladığı bir durumdur bu. Kuzeybatı Sahili'ndeki aristokrasi tümüyle ekberiyete,* en büyük oğula dayanır. Bu, bizdeki aristokraside olduğu gibi "soylu kan gururu"na dayanmaz.

Küsme ve intihar Kuzeybatı Sahili'ndeki en önemli değerleri tamamlayan doğal bir olaydır. Duygular zafer ve utanç arasında sıralanan bir diziye göre ele alındığından bunlara en üst düzeyde önem verilir. Zafer, dizginsiz bir tutkuya, büyüklük sarhoşluğuna neden olurken, utanç, bir ölüm nedeni sayılır. Her duruma, en aykırı olaylara bile, bu duygusal yaklaşırlar.

Toplumdaki bütün ödüller bu koşullardaki durumlarına uygun olarak ilgili kişilere verilir. Her olay, ister kişinin çevresindekilerle ilişkileri isterse de maddi çevreden kaynaklanan kazalar olsun, öncelikle kişinin benliğini tehdit eder. Olaydan sonra durumun değerlendirilmesini yapan kişi gerekli eylemleri kendisi belirler. Eğer gereken eylemlere ve tekniklere ulaşamıyorsa, ölmekten başka yapacağı bir şey yoktur. Her şeyini ortaya koyar. Bakış açısına göre, kendisiyle ilgili muhteşem bir resim çizebilir. Ancak hiçbir güvencesi olmayan bu durum, kendine aşırı değer biçmesi, kolaylıkla delinebilir. Şişirilmiş egosu kendisini bitmiş bir duruma düşürebilir.

Kişinin arkadaşlarıyla ilişkileri de aynı ruhsal durumla belirlenir. Kendi konumunu sürdürebilmek için komşularına hakaretlerle ve onları gülünç duruma düşürerek yaklaşır. Bu türden çabalarının amacı, kendi ağırlığıyla arkadaşlarının hak iddialarını gözden düşürmek ve onların adlarını "bozmak"tır. Kwakiutllar bu davranışı tanrılarıyla ilişkilerine de taşımışlardır. Bir insana yönelik hakaretlerinin son sınırı o kişiye "köle" demektir. İyi hava için dua ettiklerinde rüzgârda bir değişiklik olmazsa Kwakiutllar doğaüstü varlıklara da aynı hakaretleri gönderirler. Eski bir gez-

(*) En büyük oğlun başa geçmesini öngören saltanat anlayışı – ç.n.

gin Tsimshianlarla ilgili olarak şöyle yazıyor: "Doğa felaketlerinin süresi uzadığında ya da şiddeti arttığında tanrılara çok öfkelenirler. Tüm kızgınlıkları tanrılara yönelir. Öfkeyle gökyüzüne ellerini sallayarak ayaklarını şiddetle yere vurur ve sürekli olarak 'Siz büyük kölelersiniz,' diye seslenirler. Söyledikleri en büyük hakaret sözleri bunlardır."

Doğaüstü varlıkların iyi olduklarını düşünmezler. Tanrılarına doğal dünyanın niteliklerini yakıştırırlar. Bu tanrılardan birisi, Dünyanın Kuzey Ucundaki Yamyam'dır. Bu tanrının kendisine yiyecek sağlayan dişi bir kölesi vardır. Muhafızı Kuzgun, ona sunulan insanların gözlerini yer. Bir başka efsanevi kuşsa gagasıyla kurbanların kafatasını kırar ve beyinlerini yer. Doğaüstü varlıkların iyi niyetli oldukları düşünülmez. Kano yapan birisinin kanoyu oyduktan sonra yapacağı ilk iş kanonun iki tarafına korkunç bir insan resmini çizmektir. Aksi halde ölü kanocular kanonun parçalanmasına neden olabilirler. Bu resimler onları kaçıracaktır. Bu tutum, ayinlerini yapmadan önce Zuni rahiplerinin dostça ve yardımsever bir tarzda davranmalarından çok farklıdır. Kuzeybatı Sahili'nde yaşayanlar kendi hemşerilerine karşı sürekli bir şeyler yapma peşindedirler. Gördüğümüz gibi tanrıları öldürerek onlardan bazı haklar bile elde edilebilir. Bu kişi zafer kazanmış sayılır ve doğaüstü güçlerce ödüllendirilir.

Kuzeybatı Sahili'ndeki bu davranış biçimi bizim uygarlığımızca olağan görülmeyen bir kültürel geleneğe işaret eder. Ne var ki, kültürümüzdeki tavırların bize akıllıca gelmesi bunları tartışmamızı engellemez. Toplumumuzda megalomanyak paranoid eğilim kesin bir tehlike işaretidir. Bunun karşısındaki olası tavırlar arasında seçim yapılabilir. Birincisi bu tutumu olağan olmayan bir şey kabul etmektir. Uygarlığımızın seçtiği yol budur. Diğer uçta ise bunun ideal insanın zorunlu bir davranışı olduğunu kabul etmek vardır. Bu da Kuzeybatı Sahili kültürünün çözüm yoludur.

VII

Toplumun Doğası

Üç kültür, Zuni, Dobu ve Kwakiutl, yalnızca çeşitli eylemler ve inançlardan oluşan farklı birer karmaşık bütün değiller. Bu kültürlerin her birisi, gelenekleri tarafından yönlendirilen davranışların hedeflediği bazı amaçlara da sahiptir. Birbirlerinden yalnızca şurada bir özelliğin olması, burada bir özelliğin kaybolmasıyla ayrılmazlar. Bir özellik iki farklı bölgede tümüyle farklı biçimlerde ortaya çıkabilir. Bu kültürler çok farklı taraflara yöneldikleri için birbirlerinden çok daha fazla farklılaşabilirler. Farklı amaçların peşinde bambaşka yollarda yol alıyorlar. Dolayısıyla hiçbir toplum bir başka toplumun terimleriyle yargılanamaz; çünkü bunlar temelde birbiriyle karşılaştırılamaz olgulardır.

Kuşkusuz bütün kültürler binlerce davranış biçimini dengeli ve uyumlu bir örüntüyle oluşturmazlar. Bireylerde olduğu gibi bazı toplumsal düzenlerde de etkinlikler egemen güdülere bağlı olmayabilir. Hepsi değişik yönlere dağılmış olabilir. Bir durumda belli amaçları kovalıyor gibi gözükür, bir başkasında daha önce olanlarla ilgisiz; bir sonraki adımda ne olacağının ipucunu vermeyen bir tutarsızlık ortaya çıkabilir.

Bu bütünleşme eksikliği, aşırı bütünleşme sergileyen başkalarında olduğu gibi tipik bir özellik olabilir. Aynı durumlara neden olan olgular her yerde bulunmaz. Britanya Kolumbiyası'nın iç bölgelerindeki kabileler çevrelerindeki tüm uygarlıklardan farklı olarak işbirliğinden pek hoşlanmazlar. Zenginliğin elde edilmesiyle ilgili örüntüyü bir kültür alanından, dinsel uygulamaların parçalarını bir başka kültürden, çelişkili bazı öğeleri ise bir başkasından almışlardır. Mitleri, onları çevreleyen bölgede bulunan üç farklı mitsel çevrenin kültür kahramanlarının açıklamalarının düzensiz toplanmasından başka bir şey değildir. Yine de başkalarının geleneklerine yönelik bu aşırı misafirperverliğe karşın kültürleri son derece ilkeldir. Törenleri, dünyanın herhangi bir bölgesindekinden çok daha basittir. Örme ve el işleri teknikleri plastik sanatlarda çok sınırlı şeyler yapmalarına izin verir. Farklı yönlerden etkilenen bazı bireylerde olduğu gibi, onların kabilelerinin davranış örüntüleri eşgüdümlü değildir, rastlantılarla belirlenir.

Britanya Kolumbiyası'ndaki bu kabilelerde bulunan bütünleşme eksikliği, çevredeki farklı halklardan alınan özelliklerin aynı anda birlikte bulunmasından daha önemli bir sorun gibi gözükmektedir. Yaşamın her yönünde onların kendi örgütlenmeleri bulunur ancak bunların hiçbiri diğerini etkilemez. Erginlenme töreninde çocukların değişik mesleklerde eğitilmesi ve koruyucu ruhları edinmelerine büyük önem verilir. Batıdaki ovalarda bu sağgörü elde etme uygulaması tüm yetişkin yaşamına içerilmiş durumdadır. Avcılık ve savaş uğraşları bazı inançlarla egemen duruma gelmiştir. Ancak Britanya Kolumbiyası'nda festivaller ve danslar da son derece toplumsal eylemlerdir. Festivallerde göstericiler hayvanları taklit ederek izleyicileri eğlendirirler. Ancak olası koruyucu ruh olduklarına inanılan hayvanları taklit etmek kesinlikle yasaktır. Festivallerin ne dinsel bir anla-

mı vardır ne de ekonomik ticarette aracı olurlar. Her etkinlik ayrı bir bütünlüktür. Her etkinlik, kendi karmaşık bütünlüğüne, güdülerine ve amaçlarına sahiptir. Kendi sınırlı alanıyla uyumludur ama halkın tüm yaşamına hiçbir biçimde uzanmaz. Herhangi bir psikolojik özellik, bu kültürde başat bir rol oynamaz.

Bu türden kültürel bütünleşme eksikliğini, çelişkili etkilerle kendisini ortaya koyan eksikliklerden ayırmak her zaman olanaklı değildir. Bu ikinci tip eksiklik çoğunlukla iyi tanımlanmış kültür alanlarında görülür. Bu, kıyıda kalmış bölgeler, kendi kültürlerindeki tipik kabilelerle yakın ilişki olanağını yitirmiş ve yabancı etkilere açık kalmış yerlerdir. Bunun sonucu olarak buralardaki halklar, toplumsal örgütlenmeleri ile sanat tekniklerini çelişkili süreçlerle edinir ve bunları uyumlu kılamazlar. Bazen uyumsuz gereçleri yeni bir uyum içinde yeniden biçimlendirirler. Bunu, birçok davranış biçimini paylaştıkları sağlamca temellenmiş herhangi bir kültürden farklı biçimlerde yaparlar. Bu kültürlerin geçmiş tarihini bilirsek, belli bir dönem içinde, ödünç aldıkları uyumsuz öğeleri uyumlu bir biçime dönüştürdüklerini görecekmişiz sanılabilir. Bazı durumlarda gerçekten de bu olabilir. Ancak anladığımızdan emin olduğumuz bütün çağdaş ilkel kültürlerin bulunduğu bölgelerde, açık bir uyumsuzluk göze çarpıyor.

Başka tarihsel koşullar, başka durumlarda bazı kültürlerdeki bütünleşme eksikliğinin sorumlusudurlar. Bu, yalnızca kültürü eşgüdümlü biçime gelmemiş kıyıda köşede kalmış küçük bir kabilede değil, fakat üyeleri dağılmış, farklı uygarlık alanında konumunu belirlemiş bir kabilede de geçerlidir. Böylesi durumlarda mücadele, en açık olarak, kabile halkına dayatılan yeni etkilerle onların yerel davranışları diyebileceğimiz davranışları arasında görülür. Aynı durum bir halk kendi yurdunda kaldığında da olabilir. Bir bölgeye yeni ge-

len bir kabile ister büyük saygınlığı ister sayıca çokluğu nedeniyle bölgede önemli değişiklikler başlatabilir.

Gerçekten karmaşaya düşmüş bir kültürün anlaşılması ve onunla içli dışlı olma oldukça ilginç bir konu olabilir. Yeni etkiler karşısında takınılan hoşgörü ya da özgül mücadelenin doğası, "bütünleşme eksikliğinin" özelliklerini gizleyen bir perdeden daha önemli olduğunu kanıtlayabilir. Ne var ki, böylesi özelliklerin ne olduğu tahmin edilemez. En karmaşık, en yoldan çıkmış toplumda bile uyumsuz öğeleri düzene sokacak ve daha güvenlikli öğeleri seçecek bir eğilimi yerleştirme zorunlu olacaktır. Bu kültürde iş gören gereçler ne kadar çok olursa, bu süreç daha açık ortaya çıkacaktır.

Kabilelerin geçmiş tarihlerinden elde edilen uyumsuz öğelerle ilgili mücadelenin en iyi örneklerinden bazıları bütünleşmeyi sağlayabilir. Kwakiutllar bizim tanımladığımız anlamda kalıcı bir uygarlıkları olduğuyla övünmezler. Vancouver Adası sahillerine yerleşmeden önce güneydeki Salish halkıyla aynı kültürü paylaşıyorlardı. Kwakiutllar hâlâ bu halklarla ilişkilerinden edindikleri akrabalık terminolojisini, köy örgütlenmesini ve mitlerini koruyorlar. Ancak Salish kabileleri bireycidir. Onlarda mirasla geçen ayrıcalıklar çok azdır. Herkes, yeteneğine göre, bir başkası kadar fırsatlar elde edebilir. Bireyin önemi onun avcılık becerisine, kumardaki şansına ya da doktor ve kahin olarak öne sürdüğü doğaüstü yeteneklerini kanıtlamasına bağlıdır. Kuzeybatı Sahili'ndeki toplumsal düzenle onlar arasında büyük bir çelişki vardır.

Ne var ki, bu aşırı çelişki bile, Kwakiutllar'ın yabancı örüntüleri kabul etmelerine engel olmaz. Adlara, mitlere, ev direklerine, koruyucu ruhlara birer özel mülk olarak bakarlar. Oysa bunlar başka toplumlarda yalnızca sınırlı düzeydedir. Ancak Kwakiutllar'ın geleneklerinde zorunlu ayarlamalar da vardır. İki toplumsal düzenin tümüyle ayrı oldukla-

rı noktalarda bu ayarlamalar göze çarpar. Bu, toplumsal örgütlenmenin doğal bir düzeneğidir. Kwakiutllar, Kuzeybatı Sahili sistemindeki ayrıcalıkları ve potlaç sistemini tümüyle kabul etmiş olsalar da, kuzeydeki kabilelerde bulunan ayrıcalıkların soydan geçmesini sağlayan katı çerçeveyi ve anaerkil katı kabile örgütlenmesini kabul etmemişlerdir. Kuzeydeki kabilelerde bireyler doğuştan sahip olunan soyluluk unvanına otomatik olarak uyarlar. Kwakiutl bireyi ise, gördüğümüz gibi, yaşamını bu unvanları elde etmek, için harcar. Ailesinde bu unvana sahip olan herhangi birileri olmasa da kendisi bu unvanlara talip olabilir. Kwakiutllar tüm ayrıcalıklar ve haklar sistemini benimsemişlerdir ama kuzeydeki kabilelerin kast sistemine karşıt olarak bireye özgürce oynayabileceği bir üstünlük elde etme alanı bırakmışlardır. Kwakiutllar, birlikte bu sahile getirdikleri güneydeki gelenekleri bu alanda korumuşlardır.

Kwakiutllar'ın bazı özgün kültürel özellikleri eski ve yeni biçimlenmeler arasındaki mücadelenin yansıması konumundadır. Mülkiyet üzerindeki yeni vurgu, miras kuralları yeni önem kazanan olgulardır. İçerdeki Salish kabilelerinde aileler ve köyler son derece gevşek biçimde örgütlenmiştir. Ölüm durumunda ölünün mallarının çoğu tahrip edilir. Gördüğümüz gibi, kuzey kabilelerindeki katı anaerkil sistemi Kwakiutllar benimsememiştir. Ancak kadının babasından damadın talep ettiği haklara vurgu ve bu hakları çocuğun güvencesi için koruyarak bir uzlaşmaya gitmişlerdir. Bu nedenle miras hakkı anaerkil bir biçimde devredilmez ama sanki bir kuşak üzerinden bu biçimde devredilir. Her yeni kuşakta bu ayrıcalıklar hemen uygulanmaz ama yalnızca güvence altına alınmıştır. Gördüğümüz gibi, bütün ayrıcalıklar geleneksel potlaç tekniklerine göre yönlendirilir. Bu alışılmadık ayarlama iki uyuşmaz toplumsal düzen arasındaki bir uzlaşmaydı. Bir önceki bölümde Kwakiutllar'ın iki uzlaş-

maz toplumsal düzeni nasıl uyumlu bir bütüne çevirerek sorunu çözdüklerini anlattık.

Yine de bütünleşme, temeldeki mücadelelere rağmen olabilir. Kültürel karmaşaya düşmüş toplumlara günümüzde daha az rastlanıyor. Her zaman farklı yöne itilen bir kültürü tanımlamak, o kültürün kendini tanımlamaktan daha kolaydır. Bütünleşmenin doğası deneyimimiz dışında olabilir ve bu nedenle algılamak zordur. İlkin alan çalışmalarıyla, ikinci olarak daha kesin çözümlemelerle bu zorluklar alt edildiğinde, kültür bütünleşmesinin önemi bugünkünden daha açık olarak anlaşılacaktır. Ne var ki, betimlediğimiz Zuniler ve Kwakiutllar'daki tek biçimli yapıların tüm kültürlerde olmadığını anlamak gerekiyor. Her kültürü onu nitelendiren özelliği açığa vurması için Prokrustes yatağına* yatırıp kesmeye çalışmak saçmadır. Önemli olguların budanması en büyük özenle de yapılsa temel açıklamayı anlaşılır kılmayacaktır. Konunun bir parçasını kesip alma işlemi savunulacak bir şey olamaz. Bu, nihai kavrayışımız karşısında fazladan engeller çıkaracaktır.

Kültürel bütünleşmeyle ilgili kolaycı genellemeler, antropolojik alan çalışmasındaki en büyük tehlikedir. Kişi, bir kültürde içkin olan özelliklere ve dile egemen olduğunda, onların biçimlenmeleriyle zihnini meşgul ederse bu, gerçek anlayışı engelleyen bir şey olacaktır. Alan araştırması nesnel olmalıdır. Bütün ilgili davranışları yalnızca anlatmalı, herhangi bir varsayıma göre onları seçmeden almalı, olguları bir sava uydurmaya çalışmamalıdır. Bu kitapta tartıştığımız toplumlardan hiçbirisi, söz konusu kültürü betimleyen kararlı, özgün bir davranışla ilgili herhangi bir ön kavramsallaştırmayla ele alınıp incelenmedi. Etnografya, şeyleri olduğu gibi yazar; birbiriyle tutarlı şeyler yazmaya kalkışmaz.

(*) Eline düşenleri yatağına yatırıp boyu uzun olanları kesen, kısa olanları çekip uzatan, eski Yunanlıların mitsel bir devi – ç.n.

Ortaya çıkan bütüncül tablo bu nedenle uzmanlar için daha ikna edici olacaktır. Aynı biçimde kuşaklar ve kültür bütünleşmeleriyle ilgili kuramsal tartışmalar, onların dogmatikliği ve evrenselliği ölçüsünde boş olacaktır. Bir toplumda devingen olup değerinde olmayan güdüler ve davranışların karşıt sınırlarıyla ilgili bilgilerimizi kontrol etmemiz gerekir. Bir etnografya okulunun platformuna kalıp biçimler ekleme zorunluluğumuz yok. Öte yandan kurumlara göre belirlenen farklı amaçlara ulaşmak için farklı kültürlerin birbiriyle çatışan çıkarları, hem farklı toplumsal düzenleri hem de bireysel psikolojik biçimlenmeyi anlamada önemlidir.

Batı uygarlığındaki kültürel bütünleşme ilişkileriyle ilgili incelemeler ve konuyla ilgili sosyolojik kuramlar bir yanlış anlama nedeni olabilir. Kendi toplumumuz, çoğunlukla, kültürel bütünleşme eksikliğinin en aşırı örneği olarak resmedilir. Bu kültürün büyük karmaşıklığı, çok yönlülüğü ve kuşaktan kuşağa görülen hızlı değişmeler kaçınılmaz olarak öğeleri arasındaki uyum eksikliğini, basit toplumlarda olmayan ölçüde ortaya çıkartır. Ne var ki, bu bütünleşme eksikliği, birçok çalışmada basit bir teknik hata yüzünden abartılır ve yanlış yorumlanır. İlkel topluluklar coğrafi bakımdan bütünleşmiştir. Bununla birlikte Batı uygarlığı tabakalara bölünmüştür ve farklı sosyal gruplar aynı anda ve aynı yerde, farklı standartlarla ve farklı güdülerle davranarak birlikte yaşarlar.

Antropolojik kültürün uygulanma çabası çağdaş sosyolojide çok az verimli sonuç verir. Çünkü yaşam biçimleri bugün yalnızca alansal dağılımla ilgili bir konu değildir. Sosyologlar arasında "kültür kavramı" üzerinde durmanın boşa zaman harcamak olduğunu düşünen bir eğilim vardır. Böylesi uygun bir "kavram" yoktur. Toplamları coğrafi olarak gruplandırırız. Dolayısıyla onları coğrafi açıdan ele almak gerekir. Böyle yapmadığımızda, olsa olsa gevşek bir ampirik

kategoriden çıkartılmış boş bir ilke elde etmiş oluruz. Uygarlığımızda, antropolojik anlamda, dünyanın değişik köşelerinde bulunabilecek tekbiçimli bir kozmopolit kültür vardır. Ancak çalışan sınıflar arasında öngörülemeyen farklılıklar, dört yüz yıldır yaşamını kilisede odaklayan gruplarla kendi yolunda ilerleyenler arasında da var. Rotary Kulüpleri ve Greenwich Village* gibi farklı ilkelerle temsil edilen gönüllü grupları ortaya çıkartan çağdaş toplumdaki görece-li seçme özgürlüğüdür. Kültürel süreçlerin doğası bu çağdaş koşulları değiştirmedi, ancak onların inceleyebildiği birlik artık yerel bir grup değil.

Kültür bütünleşmesi önemli sosyolojik sonuçlara sahiptir. Sosyoloji ve toplumsal psikolojide bazı tartışmalı konulara neden olmaktadır. Bunlardan ilki, toplumun bir canlı organizma olup olmadığı tartışmasıdır. Birçok çağdaş sosyolog ve toplumsal psikolog, toplumun bir organizma olmadığını ve insanların zihinlerinde oluşturulan bir olgudan başka şey olmadığını öne sürüyor. "Mantıksız grup" kavramına şiddetle karşı çıkıyorlar. Onlara göre grup, mitsel bütünlük olarak bir işlevi olan, buna uygun düşünülüp davranılan bir tasarımdır. Öte yandan çeşitli kültürlerle ilgilenenler, bireysel psikolojinin tüm yasalarının olguları açıklamakta yetersiz olduğunu belli bir açıklıkla gördüklerinden kendilerini gizemli bir dille ifade ediyorlar. Durkheim gibiler "birey yoktur" diye haykırırken, Kroeber gibiler kültürel süreçlerin açıklanmasında üst organizmaya başvurma çağrısı yapıyorlar.

Bu, büyük bir sözel kavgaya neden oluyor. Sözde organikçilerden hiçbiri gerçekte kültür içinde yer alan bireylerin zihninden başka bir zihinsel düzen olduğuna inanmıyor.

(*) New York'ta bulunan, büyük kısmında üst orta sınıfın oturduğu, 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar "sanatçı bölgesi" olarak bilinen bir semt. Aynı zamanda Beat Hareketi'nin doğum yeri olarak da kabul edilmektedir – e.n.

Öte yandan mantıksız grup kavramının en sert eleştirmenleri bile, Allport örneğinde olduğu gibi, grupların bilimsel incelenmesinin zorunluluğunu, bunun "sosyolojinin özel bir yan dalı" olduğunu kabul ediyor. Grubun, onu oluşturan bireylerden fazla bir şey olduğunu kabul edenlerle buna karşı çıkanlar arasındaki tartışma, uzmanların verileri farklı ele almalarına neden oluyor. Durkheim, farklı kültürlerle, özellikle Avustralya kültürüyle, ilk tanışmasından başlayarak, genelde belirsiz bir dille de olsa, kültür incelemelerinin zorunluluğunu sürekli yineledi. Öte yandan, kendi standartlaşmış kültürümüzle daha fazla uğraşan sosyologlar, kendi çalışmalarında ortaya çıkmayan basitleşmeye yönelik bir yöntemi yok saymaya çalıştılar.

Açıktır ki, Zuniler'deki tüm bireylerin toplamı, bireylerin iradeleriyle oluşacak olandan çok daha fazla bir kültür yaratmıştır. Grup, görenekle beslenir; o, "zamanla bağlanan" bir olgudur. Dolayısıyla haklı olarak örgensel bir bütün olarak nitelenebilir. Gruptan, hedeflerini ve sahip olduğu özgül amaçları seçen bir şey olarak söz etmek dilimize yerleşmiş animizmin zorunlu sonuçlarından biridir. Uzmanın, bunu gizemli bir felsefenin belirtisi olarak görmemesi sağlanmalıdır. Eğer insan davranışının tarihini anlayacaksak bu grup olaylarını incelemek zorundayız. Bireysel psikoloji, karşılaştığımız olguları kendiliğinden açıklayamaz.

Toplumsal gelenek çalışmalarındaki en önemli konu, toplumsal benimsemenin süzgecinden geçmek zorunda olan düşüncelerle belirlenen davranışı ele almaktır. En geniş anlamıyla tarih, bu toplumsal benimseme ve yadsımalarla ilgili açıklamaları bize sunar. Burada söz konusu olan yalnızca psikoloji değildir, aynı zamanda tarihtir de. Tarih, hiçbir zaman içe bakışla olgular dizisini keşfedemez. İnsanın rekabetçiliğinden ekonomik şemamız, insanın savaşçılığından çağdaş savaşı çıkaran gelenek açıklamalarımız ve bütün ha-

zır açıklamalarımız her dergide ve her kitapta karşımıza çıkıyor. Bunların tümü antropolog için sanki hazır nimetlerdir. Bu konuya dikkat çeken ilk kişi Rivers'tir. Kan davasının intikam duygusuyla kavranmaya çalışılması yerine, intikam duygusunun kan davası geleneğiyle kavranması gerektiğini gösterdi. Aynı biçimde kıskançlığı onu koşullayan yerel cinsel düzenlemeler ve mülkiyet kurumlarıyla incelemek gerekir.

Bireysel davranışlar aracılığıyla kültürün naif biçimde yorumlanmasındaki herhangi bir biçimlenme bireysel psikolojiyle açıklanabilir ancak bu, psikolojiye olduğu kadar tarihe de bağlıdır. Dionysosçu davranış bazı kültürlerdeki kurumlaşmalar içinde ağırlıklı bir yer tutar, çünkü bu bireysel psikolojide sürekli var olan muhtemel bir özelliktir. Ancak bazı kültürlerde ağırlıklı olarak yer almaz, çünkü tarihsel olaylar bir yerde bu duyguyu beslerken bir başka yerde engellemiştir. Kültürel biçimlerin yorumlanmasında hem tarih hem de psikoloji gereklidir. Bunlardan biri diğerinin görevini tek başına göremez.

Bu, bizi, antropolojide yer alan en tartışmalı noktalardan birisine getiriyor. Bu sorun, toplumsal fenomenlerin biyolojik temelleriyle ilgili çatışmadır. Sanki insan yaradılışı (mizaç) tüm dünyada az çok sabitmiş, sanki her toplum elde edilebilir kaynakları kabaca benzer biçimde bölüşürmüş, sanki kültür göreneksel örüntülerine göre seçilen ve çok sayıdaki bireyleri birbirine uyumlu kılan bir potaymış gibi konuştum durdum. Örneğin esrime, kendinden geçme deneyimi, bu yaklaşıma göre, herhangi bir nüfustaki bazı bireylerde potansiyel olarak hep vardır. Bu olguyu gerçekleştiren ya da taklit eden kişi büyük ölçüde onurlandırılır. Oysa uygarlığımızda bu olay aileye sürülen bir leke olarak görülür, yok edilmeye çalışılır. Bu tür davranış gösteren kişiler olağandışı sayılırlar.

Ancak bir başka olanaklı yorum daha vardır. Şiddetle eleştirilen özellikler, kültürel olarak belirlenmez. Bunlar biyolojik yolla geçerler. Bu yoruma göre ayrım ırklarla ilgilidir. Ova Kızılderilileri sağgörü arayışına girerler, çünkü bu zorunluluk onların ırklarının kromozomlarından kaynaklanır. Benzer biçimde Pueblolar ılımlı ve alçakgönüllüdürler, çünkü onların ırksal yapıları böyle belirlenmiştir. Eğer biyolojik yorum doğruysa insan gruplarının davranışlarını kavramak için tarihe başvurmamıza gerek yoktur. Psikoloji bize yetecektir.

Ne var ki, bu biyolojik yorum, sağlam bir bilimsel temele sahip değildir. Savlarını kanıtlamaları için bu görüşü savunanların toplumsal fenomenlerin çok az bir kısmını psikolojik olgularla açıklamaları gerekir. İç salgı bezlerinin ya da metabolizmayla ilgili bazı özelliklerin farklı insan gruplarında farklı davranışlara yol açması ve bunların kültürel davranışı farklılaştırması mümkündür. Ancak bu, antropologların değil psikologların ve genetikçilerin sorunudur. Bu sorunlar kültür tarihi uzmanları için değerli malzemeler ortaya çıkartabilir.

Kalıtımsal olarak geçtikleri sonucuna varılan bazı psikolojik bağıntıları gelecekte biyologlar ortaya çıkarabilir. Ancak bunlarla bütün olguların açıklanamayacağı açıktır. Kuzey Amerika Kızılderilileri biyolojik açıdan bir ırk oluştururlar. Ne var ki, Dionysosçu kültürel davranış hepsinde yoktur. Zuniler bu kültünün tam tersi güdülenmeler sergilerler. Zuniler Apolloncu kültürü diğer Pueblolar'la paylaşırlar ama Pueblolar'dan Shoshoneler'in bir alt grubu olan Hopiler, Dionysosçu kabileler arasında yer alır, linguistik olarak Azteker'le bağlantılıdırlar. Bir diğer Pueblo grubu olan Temalar ise güneydeki ovalarda yaşayan Pueblo olmayan Kiowalarla biyolojik ve dilsel yakın ilişki içindedirler. Dolayısıyla kültürel biçimlenmeler yereldir ve çeşitli gruplar arasındaki ak-

rabalık ilişkileriyle bir ilgisi yoktur. Aynı biçimde, diğer toplamlardan sağgörü arama özelliğiyle ayrılan batı ovalarındaki kabileler de biyolojik bir birlik göstermezler. Bu bölgede yerleşmiş olan kabileler, Algonkin, Athabascan ve Siouan (Siyu) ailelerinden gelen, kendi özel dilini[1] kullanan geniş bir yelpaze oluştururlar. Bu yapı içindeki kabilelerden bazısı sağgörüyü Ova Kızılderilileri gibi ararken, bazıları böyle davranmaz. Yalnızca ovaların coğrafi sınırları içinde yaşayanlar, her olağan güçlü adamın zorunlu bir donanımı olarak sağgörü arayışına çıkarlar.

Çevresel açıklamalar hâlâ oldukça zorunlu olsa da, mekânda yayılımla ilgili düşünceler yerine zamanda yayılımı da göz önünde tutmalıyız. Psikolojik davranışta görülen en köklü değişmeler, biyolojik yapı bakımından gözle görülür bir değişiklik göstermeyen gruplarda ortaya çıkar. Avrupa uygarlığı Ortaçağ boyunca fiziksel bir fenomen olan salgın hastalıklar karşısında gizemli ve boyun eğen bir davranış içindeyken, 19. yüzyılda kendinden emin ve sorunu mantıklı olarak ele alan bir maddeciliğe yöneldi. Kültür, ona denk düşecek grubun ırksal yapısında önemli bir değişme olmadan, değişti.

Davranışlarla ilgili kültürel yorumlamalar, hiçbir zaman fizyolojik öğelerin zorunluluğunu yadsımaz. Böylesi bir yadsıma, bilimsel açıklamaların yanlış kavranışından başka bir anlam taşımaz. Kimya, biyolojik fenomenleri açıklamak için pek uygun olmasa da, biyoloji kimyayı yadsıyamaz. Kimya yasalarının temelinde yer alan olguları kabul ettiği için, biyolojinin kimyasal formüllere uygun biçimde çalışması gerekmez. Her bilim alanında, gözlemlenen durumlara en uygun sonuçları ve yasaları göz önünde tutmak gerekir. Ne var ki, başka öğelerin varlığında ısrar etmek, bun-

1 Bu durumlarda dil grupları biyolojik ilişkilerle ilintilidir.

ların nihai ifadedeki yaşamsal önemleri kanıtlanmamış olsa da, gerekir. Dolayısıyla insanlığın kültürel davranışlarının temelinde biyolojik öğelerin oldukça az olması onların varlığını yadsımaya neden olamaz. Vurgulanması gereken tarihsel etmenlerin devingen rolüdür.

Deneysel psikoloji, kendi kültürümüzle ilgili çalışmalarda benzer bir vurguyu yapmak zorunda kaldı. Yakınlarda yapılan kişilik özellikleriyle ilgili önemli deneyler, liderlik ve dürüstlük gibi özelliklerde bile toplumsal belirleyicilerin en önemli paya sahip olduklarını ortaya koydu. Bir deneysel olayda dürüstlük bir çocuğun diğerini aldatmasında hiçbir rol oynamıyordu. Orada önemli olan dürüst - dürüst olmayan kişiler değil, dürüst ya da dürüst olmayan durumlardı. Aynı biçimde liderle ilgili inceleme, kendi toplumumuzda bile standart olarak alınacak tekbiçimli liderlik özelliklerinin olmadığını kanıtladı. Liderin rolünün gelişimi ve onun nitelikleri durumlara ve olaylara verilen öneme bağlıydı. Bu "durumsal" sonuçlarda yer alan toplumsal davranış, gelişkin bir toplumda bile, "özgül bir davranış biçimine göre önceden belirlenen sabit düzeneklerin basitçe dile getirilişi değildi. Tersine, davranış, karşılaştığımız özgül soruna bağlı olarak değişebilen eğilimlerle ortaya çıkıyordu."

İnsan davranışlarının devingen olduğu bir toplumda bile bu durumlar kültürler arasındaki karşıtlıkları büyüterek birbirlerinin hedeflerinde çatışmalara yol açabilir. Zuniler ve Kwakiutllar'da ise bu sonuç bir yerde kaçınılmaz olmaktadır. Eğer insan davranışıyla ilgilenmek istiyorsak, her şeyden önce herhangi bir toplumda ortaya çıkan durumları anlamamız gerekir, çünkü durumlara göre biçimlenen insan davranışı, en iyi gözlemciye ve parçası olduğu kültürden gelen birine bile, herhangi bir imada bulunmaz.

Bu gözlemci kendi kültüründe değil ama yabancı kültür-

lerde yalnızca garip davranış özellikleri görecektir. Yine de bu, yerel ve geçici bir eğilimdir. Herhangi bir kültürün sonsuz huzuru elde ettiğini ve insanlık sorunlarının biricik çözümü olarak tarihte yerini aldığını varsaymak için bir neden yok. Gelecek kuşaklar bunu daha iyi anlayacak. Bizim bilimsel gelişimimiz kendi kültürümüzün ürünü. Ama insan kültürünün değişik biçimlenmeleri arasında sayısız biçimden yalnızca biri.

Her uygarlığın kültürel örüntüsü, insanlığın potansiyel amaçları ve güdülenimlerinin büyük yelpazesinde belli ayrımlar yapmamızı sağlar. Önceki bölümlerde gördüğümüz gibi herhangi bir kültür bazı seçilmiş maddi teknikler ve kültürel özeliklerden yararlanır. Tüm olası insan davranışlarını içeren büyük yelpaze herhangi bir kültüre onun önemli bir kısmından yararlanması için çelişkilerle dolu büyük olanaklar sunar. Burada seçim yapma ilk gerekliliktir. Seçme olmaksızın hiçbir kültür anlaşılamaz. Seçimle ilgili niyetler herhangi bir özel teknik uygulayımdan çok daha önemlidir. Tıpkı evlilik işlemlerinin benzer biçimde yapılan eş seçimi yanında önemsiz olması gibi.

Seçim yapan ve seçtiklerinden göreneksel durumlarında yararlanan farklı halkların gizil davranışlarının oluşturduğu yelpazedeki bu farklılıkları betimlediğimiz üç kültür ışığında ele aldık yalnızca. Bu halkların seçtikleri hedefler ve güdülerin dünyadaki en karakteristik özellikler oldukları söylenebilir. Bunların betimlenmesi özellikle yeğlendi, çünkü yaşayan kültürler olarak onlarla ilgili bazı şeyler biliyoruz. Bu nedenle artık gözlemlerle kontrol edilemeyecek kültürlerle ilgili tartışmalarda olması gereken kuşkulara burada kapılmaya gerek yok. Örneğin Ova Kızılderilileri'nin kültürüyle ilgili çok sayıda bilgi elimizde bulunuyor. Onların psikolojik örüntüleri, yerlilerin metinlerinden, gezginlerin açıklamaları ve anılarından ve etnografların topladığı ge-

leneklerle ilgili bilgilerden açıkça anlaşılıyor. Ancak kültür, belli bir süre boyunca aynı işlevleri sürdürmüyor. Akılcı bir kuşku yine de olmalı. Dogmalara nasıl uyum sağlandığı kolaylıkla anlatılamaz. Kestirme çözümlerin bir durumdan diğerine uyarlanması da oldukça yaygındır.

Tartıştığımız kültürel biçimlenmeler, kültürel özelliklerle ilgili sabit bir takımyıldızı oluşturan belli tipler anlamına gelmez. Bunların her biri deneyimsel nitelendirmelerdir ve dünyanın herhangi bir başka köşesinde tümüyle ortaya çıkmazlar. Sınırlı sayıdaki basit ve seçilmiş tipleri örnek alarak, bunları bütün kültürleri nitelendirmede kullanmaktan yanlış bir şey olamaz. Kategoriler, bütün uygarlıklar ve bütün olaylara uygulanabilir, kaçınılmaz şeyler olarak ele alındıklarında, onlara fazla sorumluluk yüklenmiş olur. Dobulular ve Kuzeybatı Sahili yerlilerindeki paranoyak eğilimler, bu kültürlerdeki çok farklı özelliklerle birleşmiştir. Sabit bir model yoktur. Apollonculuk, Zuniler'de ve eski Yunanlılar'da temelde farklı evrimler geçirmiştir. Zuniler'deki ılımlılık ve ölçülülük meziyeti, çok farklı bir doğadan oluşan uygarlıklarının ürünüdür. Oysa Yunan uygarlığı, Dionysosçu karşıt eğilimin gelenekselleşmesi kavranmadan anlaşılamaz. Burada bir "yasa" yoktur ama birkaç farklı nitelik süreçte başat tavır durumuna gelebilir.

Birbirlerine çok benzeyen kültür örüntüleri, başat amaçlarına ulaşmak için aynı durumları seçmeyebilir. Çağdaş uygarlıkta, iş rekabeti içerisinde acımasız olan bir adam çoğunlukla saygın bir koca ve hoşgörülü bir babadır. Batı uygarlığındaki başarıya ulaşma takıntısı, ticaret dünyasında ortaya çıkmış ölçülerde aile yaşamında görülmez. Bu iki etkinliği çevreleyen kurumlar bir ölçüde çelişik olsa da, bu durum örneğin Dobulular için geçerli değildir. Dobu'da evlilik yaşamı Kula ticaretini yönlendiren güdülerle ele alınır. Dobu'daki bahçecilik bile diğer bahçe sahiplerinin yam tohum-

larını elde etmeye dayanır. Ancak bahçecilik, genelde herhangi bir kültür örüntüsünü fazla etkilemeyecek sıradan bir etkinliktir. O, yalnızca başat nedenlere ulaşmayan ya da onları sınırlayan bir durumdur.

Kültürel örüntüye renk katan davranışlardaki bu düzensizlik Kwakiutl yaşamında çok açıktır. Soylu bir yetişkinin ölümü karşısındaki karakteristik Kwakiutl tepkisini görmüştük. Onları utanca düşüren yazgıya karşı aynı biçimde yanıt veren bir plan uyguluyorlardı. Ancak genç bir baba ve anne ölen bebekleri için yas tutmak durumundadır. Annenin feryatları keder doludur. Ağlayıcı kadınlar geldikten sonra, anne ölü çocuğunu kollarında tutar ve gözyaşları döker. Elinde oyuncakçıların kullandığı bir bıçak vardır. Oyuncaklar yapıp her tarafa onları atar. Kadınlar ağlarken anne çocuğuna seslenir:

> "Ah, ah, ah, neden bana bunu yaptın çocuğum? Annen olarak beni seçtin. Senin için her şeyi yaptım. Bak, işte senin oyuncakların burada, senin için her şeyi yaptım. Neden beni terk ettin çocuğum? Sana bir şey mi yaptım? Geri gelirsen sana her şeyin daha iyisini yapacağım. Benim için yap bunu! Nereye gittiysen hemen buraya gel. Sen gelir gelmez ben tekrar güçleneceğim. Lütfen orada kalma. Bana, annene acı yavrum."

Ölen çocuğa dua ederek onu ikinci kez vücudundan doğurmak ister.

Kwakiutl şarkıları sevilen kişinin ayrılmasından duyulan hüzünle doludur:

> *Ah, sevdiğim, uzaklara gidiyor. Adı New York olan güzel ülkede olacak.*
> *Ah, sevgilim, onun yanında zavallı küçük bir kuzgun gibi uçabilseydim.*

Ah, acı içindeyim, sevdiğimin yanında yatabilseydim.
Efendim, sevdiğime duyduğum aşk bedenimi öldürüyor.
Ah, sevdiğim, sevdiğimin beni yaşamda tutan sözleri bedenimi öldürüyor,
Sevgilim, iki yıl yüzünü hep böyle tutacağını söyledi.
Ah, sevdiğim üzerine uzanacağın kuş tüyünden yatağın olsaydım.
Ah, sevdiğim, başını yaslayacağın yastığın olsaydım.
Hoşçakal! Çok üzgünüm. Aşkım için ağlıyorum.

Yine de bu Kwakiutl şarkılarında bile hüzünle birlikte geride kalanın duyduğu bir utanç vardır. Daha sonra bu duygular acı bir alaya ve tekrar hesaplaşmaya dönüşür. Ölümle aldatılan erkek ve genç kızların şarkıları kendi kültürümüzde alışık olduğumuz benzer ifadelerden pek farklı değildir:

Ah, sevgili kadınım, düşüncelerimi sana nasıl iletebilirim, senin davranışın benim düşüncem mi, sevgili kadınım?
Sevgili kadınım, işte gülmenin nedeni, senin davranışın, sevgili kadınım, işte gülmenin nedeni.
Sevgili kadınım, işte aşağılamanın nedeni, senin davranışın, sevgili kadınım, işte aşağılamanın nedeni.
Sana elveda, sevgili kadınım, elveda eşim, senin davranışın yüzünden, sevgili kadınım.

Ya da bir başka şarkı:

İlgisiz gibi davranıyor, beni sevmiyormuş gibi, benim gerçek aşkım, sevgilim,
Sevgilim, uzaklara gittin sen, senin iyi adın gitti, sevgilim.
Dostlar, artık bizi dinlemeyin, yok olanların aşk şarkıları da yok olur.
Dostlar, eğer yeni bir gerçek aşkım olursa iyi olacak,

Yeni aşkıma haykırdığımda aşk şarkımı, sanırım o da duyacak bunu.

Açıktır ki, üzüntü kolaylıkla utanca dönüşüyor ama üzüntüyü dile getirmeye ancak belli ölçülerde izin veriliyor. Ayrıca Kwakiutl aile yaşamındaki içtenlik sıcak biçimde sevgiyi dile getirme olanağını ve kolaylıkla neşeli insan ilişkileri kurmayı sağlıyor. Yaşamlarının en tipik yanlarını yönlendiren gereklilikler Kwakiutllar'ın bütün durumlarını kaplamıyor.

Kwakiutllar'da olduğu gibi Batı uygarlığında da, yaşamın bütün görünümleri çağdaş yaşamda göze çarpan güç elde etme çabasına aynı biçimde hizmet etmez. Zuniler'de ve Dobululer'da ise yaşamın hangi görünümlerinin onların biçimlenmelerinden etkilendiklerini görmek pek kolay değildir. Bu, kültürel örüntünün doğasından kaynaklanabilir. Belki de uyum sağlamak için gösterilen bir beceridir. Şu anda buna karar vermek olanaksız.

Kültürel bütünleşmeyi anlamak için göz önünde tutulması gereken sosyolojik bir olgu var. Bu, yayılmanın anlamıdır. Uçsuz bucaksız boyutta antropolojik araştırma, insanlardaki taklit konusunu incelemeye ayrılmıştır. Yayılmış kültürel özellikleri taşıyan ilkel bölgelerin fazlalığı antropolojinin en şaşırtıcı olgularından biridir. Kostümlerin özellikleri, teknik, törenler, mitoloji, ekonomik değişim, evlilik gibi konularla ilgili geleneksel bazı özellikler tüm Amerika kıtasına yayılmış durumdadır. Kıtadaki her kabile, çoğu durumda, aynı özelliğe bir biçimde sahiptir. Yine de bu geniş alandaki bazı bölgelerde, söz konusu hammaddeyle ilgili ayrı hedefler ve güdülenmeler de vardır. Pueblolar, Kuzey Amerika'nın büyük bölümünde görülen yaygın mitlere dayanan büyüsel araçlarla tarım yaparlar. Bir başka kıtadaki Apolloncu kültür, zorunlu olarak, bir başka hammad-

deyle bu konuyu ele alır. Ortak bir yönelimi olan bu iki kültür, her kıtadaki ulaşılabilir hammaddeyi kendine göre dönüştürecektir ama ortaya çıkan özellikler de farklı olacaktır. Bu nedenle dünyanın farklı köşelerindeki karşılaştırılabilir biçimlenmeler kaçınılmaz olarak farklı içerik taşıyacaklardır. Pueblo kültürünün yönünü, onlarla aynı öğeleri taşıyan ama bunları farklı biçimde kullanan diğer Kuzey Amerika kültürleriyle karşılaştırarak anlayabiliriz. Benzer biçimde Yunan uygarlığındaki Apolloncu vurguyu, Doğu Akdeniz kültürleri arasındaki onun yerel durumunu inceleyerek anlayabiliriz. Kültürel bütünleşme süreciyle ilgili açık bir kavrayışa varmak için yayılma olgusuyla ilgili bilgiden çıkan sonuçları göz önünde tutmak gerekir.

Öte yandan bu bütünleşme sürecinin kavranması yaygın özelliklerin doğasıyla ilgili farklı bir resim ortaya koyacaktır. Din, erginlenme töreni, evlilik gibi konularla ilgili alışıldık çalışmalar, her özelliğin kendi güdülenmeleriyle oluşan özel bir davranış alanının olduğunu kabul eder. Örneğin Westermarck, evliliği cinsel tercihle ilgili bir durum olarak açıklıyor. Ergenliğe giriş törenlerinin bilinen yorumu ise, onların, ergenliğin abartılmasının bir sonucu olduğu yönündedir. Böylesi bir olgular dizisi içinde binlerce değişim ortaya konulabilir. Yalnızca bir halkada yer alan değişiklik bir dürtüyle ilgilidir ya da zorunluluk kendini genel durumda hissettirir vb.

Oysa çok az kültür, karşılaştığı sorunları böylesine basit bir biçimde ele alır. Evlilik, ölüm ya da doğaüstü güçlere dua etme gibi olaylar her toplumun özgül amaçlarını ortaya koyan durumlardır. Başat güdülenmeler, özel seçilmiş durumlarda ortaya çıkmaz. Bunlar kültürün genel niteliğinin damgasını taşırlar. Evlilik, başka biçimlerde de karşılanabilecek farklı eş bulma tercihleriyle ilgili olmayabilir. Fazla eş elde etme zenginlik biriktirmenin geçerli bir biçimi olabilir.

Ekonomik çalışmalar, beslenme ve giyinme gereksinmelerini karşılama gibi önemli bir rolden çok farklı yönlere kayabilir. Bütün tarımsal teknikler, halkın gereksediği besinlerden birkaç kat fazlasının biriktirilmesi ve sırf gösteriş adına çürümeye terk edilmesine yöneltilebilir.

Görece basit kültürel yanıtlarda bile olayların doğasını anlamakta karşılaşılan zorluklar, bu kitapta ele aldığımız üç kültürün tanımlanmasında tekrar tekrar ortaya çıktı. Kendi doğallığında yas tutma, bir keder ya da yitirilen şeylere karşı rahatlamak için başvurulan bir tepkidir. Oysa ele aldığımız üç kültürden hiçbiri yas geleneklerinde bu türden bir tepki ortaya koymuyor. Pueblolar, ölüm olayını, önemli bunalımlardan biri olarak ele alıp, törenlerinde toplumun huzurunu bozan bu olayın etkilerinden kurtulmaya çalışırlar. Onların uygulamalarında keder birazcık kurumsallaşmışsa da, esasta ölümü bir kayıp, tehlikesi azaltılması gereken bir bunalım olarak görürler. Kwakiutllar, gerçek bir keder olup olmadığı bir yana, özgül bir kültürel paranoya örneğiyle yas tutma geleneklerinde, kendilerini ölenin akrabalarınca aşağılanmış sayarlar ve buna göre tepkide bulunurlar. Dobular'da ise yas tutma gelenekleri daha sıradandır. Onlar için ölüm, kendi gruplarından birinin ölümüne neden olan, ölenin eşinin yakınlarının kendilerini cezalandırmasıdır. Sayısız durumdan biri olarak Dobu yas tutma gelenekleri, ölümü kalleşçe bir girişim sayar. Bu nedenle de cezalandıracak bir kurban ararlar.

Çok basit bir konu, çevre ve yaşam döngüsünün sağladığı ortamda görenekçe ele alınarak, genel amaçlara ulaşmada ilgisiz bir biçimde kullanılabilir. Bir olayın özgül niteliği öylesine tanımlanır ki, küçük bir farklılıkla, kabakulaktan ölen bir çocuk için olayla hiç ilgisi olmayan bir insan öldürülebilir. Ya da bir kızın ilk aybaşı kanaması kabiledeki tüm malların yeniden dağıtımını gerektirebilir. Yas tutma, evli-

lik, erginlenme töreni ya da ekonomik etkinlik, insan davranışının özgül ve değişmez öğeleri değildir. Bunların her birinin, belli bir geçmişle oluşmuş kendi genel nedenleri ve güdülenmeleri vardır. Bu durum onların geleceğini de belirler. Ancak herhangi bir toplumda ortaya çıkan bazı durumlar önemli kültürel amaçları dile getirebilir.

Dolayısıyla bu bakış açısına göre, sosyolojik birliğin anlamı kurumsal değil, kültürel biçimlenmedir. Aile, ilkel ekonomiler ya da ahlâki ilkelerin incelenmesinde, farklı kültürel biçimlenmeleri ele alacak biçimde çalışmayı bölümlemek, bu özelliklerin başat olduğu durumlarda ise tümden ayrı bir inceleme yapmak gerekir. Kwakiutllar'ın yaşamlarının özel doğası, tekeşli aile tartışmaları için açıklayıcı hiçbir durum sunmadığı gibi Kwakiutl davranışından evlilikle ilgili genel sonuçlar çıkarmak da olanaklı değildir. Benzer biçimde, kendi uygarlığımızdaki evlilik, eş seçimi ve ev yaşamıyla ilgili yalnızca bir örnektir ve genel bir açıklama ortaya koyamaz. Uygarlığımızdaki erkeğin özel mülkiyet biriktirme ve onları sergilemeye yönelik büyük tutkusu kavranmadan, kadının günümüzdeki konumu ve çağdaş kıskançlık duygusu hiç de akılcı gözükmeyecektir. Çocuklarımıza karşı tutumumuz da aynı kültürel amaçlarla güdülenmiştir. Çocuklarımız bebeklikten itibaren saygı duyulması gereken zevkleri ve hakları olan bireyler değillerdir. Bazı ilkel toplumlarda durum böyle olsa da, çocuklarımız, tıpkı kendimizin mülkiyete tutsak oluşumuz gibi özel sorumlulukları olan ve bize mallarımızda olduğu gibi yalnızca saygı kazandıracak araçlardır. Çocuklar, temelde, kendi egolarımızın uzantıları ve otoritemizi sergilemenin özgül bir aracıdırlar. Bizdeki ana-baba ve çocuk ilişkileri, sık sık dilimize pelesenk ettiğimiz gibi doğal bir olgu değildir. Temelde kültürümüzdeki itkilerin damgasını taşıyan bir olgudur ve yalnızca göreneksel takıntılarımızı sürdürdüğümüz durumlardan biridir.

Kültür bilincimiz arttıkça bir olaydaki genelliğin aslında küçücük bir yer tuttuğunu, yerel, kültürel ve insan yapımı katkıların çok daha fazla olduğunu kavrayabileceğiz. Bu katkılar, onları değiştirmeyi kolaylaştıramayacağımız ya da davranışlarımız içinde daha az önem taşıyan durumların kaçınılmaz sonuçları değildir. Gerçekte onları değiştirmek sandığımızdan da zor olabilir. Örneğin annelerin çocuk bakımıyla ilgili davranışlarındaki önemsiz değişiklikler, nevrotik bir çocuğun iyileşmesinde işe yaramayabilir. Olumsuz bir durumda çocuğun dövülmesi onun kurduğu her ilişkiye artarak yansıyacak, geçmişte annesiyle yaşadığı bu durum, daha sonra okuluna, işine, eşine de yansıyacaktır. Bu durum tüm yaşantısında ona bir rekabetçilik ve mülkiyetçilik duygusu kazandıracaktır. Ne olursa olsun, sorunun çözümü, ana-baba ve çocuk ilişkilerindeki doğallığa daha az vurgu yaparak, kişisel ilişkileri sömürücü ve ego uzantılı Batılı davranış biçimleri üzerinde daha fazla durarak bulunabilir.

Toplumsal değer sorunu farklı kültür örüntüleriyle yakından ilgilidir. Toplumsal değer tartışmalarında, genellikle, bazı insan özellikleri arzulanabilir özellikler olarak nitelenip bu meziyetleri gerektirecek toplumsal hedeflerin gösterilmesiyle yetinilir. Elbette kişisel ilişkilerde başkalarını sömürmenin ve egoyu tatmin için kibirli taleplerde bulunmanın kötü, grup etkinliklerine katılmanın ise iyi olduğu söylenir. Buna göre sadizme ya da mazoşizme düşmeden yaşama sarılmak ve doyum aramak iyi bir huydur. Ne var ki, Zuniler'inki gibi bir toplumsal yapı bu "iyi"yi ütopyadan da öte bir şey olarak açıklayacaktır. Örneğin güç elde etme arzusu kişisel inisiyatif ya da denizle ilgili bir sorun nedeniyle silahlanma gibi bizim değer vermeye alışkın olduğumuz değerlere bir Zuni aldırmayacaktır. O, ıslah olmaz bir ılımlıdır. Grup etkinliği insan yaşamıyla ilişki kurduğu andan, doğumdan itibaren, onun tüm yaşamını belirler: Aşk, ölüm,

başarı, başarısızlık, saygınlık. Gösterişli ritüeller onların amaçlarına hizmet eder ve daha fazla insani ilişkiye yönelmelerini sınırlar. Öte yandan sayısız törenlerle beliren toplumsal sadizm ya da toplumsal sömürünün herhangi bir biçiminden ortaya çıkan özgürlük, insan varlığının en önemli amaçlarına hizmet etmeyi sağlamaz. Bu, her yüksek şeyin bir de altı olduğunu anımsatan durumun kaçınılmaz sonucudur. Her şeyin iyi yanı kadar kötü yanı da vardır.

Toplumsal değerler sorununun karmaşıklığı özellikle Kwakiutl kültüründe çok açıktır. Kwakiutl geleneklerinin temel güdüsü, çağdaş toplumun da büyük ölçüde paylaştığı, rekabet güdüsüne bel bağlamıştır. Rekabet, etkinliğin gerçek amacına ulaşmaya odaklanmış değildir. Tersine, rekabet yarışmada üstün gelmek için verilen bir mücadeledir. Dikkat, aile için uygun gereksinmelerin sağlanmasına, yararlanılacak ya da zevki çıkarılacak mallara sahip olmaya yönelmemiştir. Bütün kaygı, komşuların ya da başkalarının sahip olduğundan daha fazla şeye sahip olmaya yoğunlaşmıştır. Bu zafer tutkusu ötesinde her şey anlamını yitirmiştir. Bildik yarışlarda olduğu gibi, burada da, rekabet gözlerini etkinliğin kendisine dikmez, bir gol atmak ya da basket yapmak yapay bir durumdur: Gösteri oyunlarında birisi diğerlerine karşı oyunu kazanır.

Rekabet son derece kötü ve yararsız bir şeydir. İnsan değerler dizisi içinde en altta yer alır. Geçmişten bu yana hiç kimsenin kendini kurtaramadığı, her kültürde teşvik edilen bir zorbalıktır. Üstünlük arzusu Gargantuaca* bir eylemdir; asla doyuma ulaşmaz. Yarışma sonsuza dek sürer. Topluluğun daha fazla mal toplaması, insanların yarışacağı daha büyük yarışmaya yol açar. Ancak oyun kazanma tutkusundan uzaklaştıkça tehlike azalır. Kwakiutl geleneklerinde rekabet

(*) Gargantua: Fransız yazar Rabelais'in her şeyin aşırısını yapan kahramanı – ç.n.

nihai saçmalık derecesine ulaşarak bütün malların tahribine yönelik bir tutuma neden olur. Kwakiutllar üstünlük elde etmek için mal toplarlar, ancak çatışma çoğu kez bilinçsizce en büyük değerlerin yok edilmesi sonucuna yol açar. Değerli bedelleri parçalar, şölen ateşinde battaniyeleri, ev direklerini, kanoları, yağları vb. yakarlar. Toplumsal israf apaçık ortadadır. Bu durum, *Middletown*'daki takıntılı rekabette de açıkça görülür. Burada evler inşa ediliyor, elbiseler satın alınıyor, eğlencelere katılınıyor, böylece her aile oyundan dışlanmadığını kanıtlamaya çalışıyor.

Bu, iç açıcı bir tablo değildir. Kwakiutl yaşamında rekabet öyle bir biçimde uygulanır ki, tüm başarı ancak rakibinin mahvolmasıyla elde edilebilir. *Middletown*'da böylesi bir durumda bireysel yeğlemeler ve yönelinen arzular, diğer bütün insani lütuflardan çok farklı ve düşük bir düzeye inmiş durumdadır. Bu durumlarda zenginlik insani gereksinmelerin karşılanması için aranan bir değer değil ama rekabet oyununda karşıtları yenmek için aranan bir şeydir. Eğer Zuniler'de olduğu gibi ekonomik yaşamdan zafer arzusu dışlanırsa zenginliğin dağılımı ve tüketimi çok farklı "yasaları" izleyecektir.

Yine de Kwakiutl toplumunda ve Amerikan rekabetçi yaşamının sert bireyciliğinde gördüğümüz gibi, zafer peşinde koşma insan varlığına bir güç ve gayret veriyor. Kwakiutl uygarlığındaki toplumsal değerler Zuniler'dekinden çok daha fazla yapıyla bütünleşmiştir. Toplumsal yönelimi ne olursa olsun, örnek gösterilecek ölçüde bazı değerler geliştiren bir toplum doğallıkla kendi hedeflerini de seçecektir. En iyi toplum için bile, bir toplumsal yapıda geliştirilen bütün meziyetleri insanlığın kazanımları olarak sunmak pek olası değil. İnsan yaşamının hatasız bir çiçeklenmeye kavuştuğu mükemmel ve nihai bir toplumsal yapıya ulaşılması bir ütopyadır. Bu türden ütopyalar saf hayaller olarak

kabul edilmelidir. Toplumsal yapıdaki gerçek iyileştirmeler daha alçakgönüllü ama daha zorlu ayrımlara bağlıdır. Farklı gelenekleri inceleme ve onların bedellerini hesaplamada toplumsal sermayeye, az arzulanan davranış özelliklerinin canlandırdıklarına ve insanların çektikleri acılara ve karışıklıklara dayanmak olanaklıdır. Herhangi bir toplum, kendisi için seçtiği ve uygun bulduğu özelliklerle bu bedelleri ödemeyi isteyebilir, bu örüntü içinde bazı değerleri geliştirebilir ama ortaya çıkan sonuç yine de "kötü" olabilir. Risk oldukça fazladır ve toplumsal yapı istenilen fiyatı ödemeyebilir. Ekonomik ve duygusal yıkımın, devrimin harcadığı değerlerin kötücül sonuçları altında ezilebilir. Çağdaş toplumda bu sorun en çok şu anki kuşağın karşısına dikildi. Bu sorunla karşı karşıya kalanlar, hayallerden çıkacak bir Ütopya ile dünyaya yeni bir ekonomik örgütlenme sunacaklarını tasarladılar. Oysa hiçbir toplumsal yapının kusurlarının meziyetlerinden ayrılamayacağını unutuyorlardı. Gerçek bir Ütopyaya giden kral yolu yoktur.

Öte yandan, kültürel bilinçliliğimiz artarken kendimize uygulamaya alıştığımız bir zorluktan da söz edilebilir. Kendi uygarlığımızdaki başat özelliklerle ilgili yargıda bulunmak için kendimizi eğitebiliriz. Herhangi bir insanın onlara rağmen yetişmesi oldukça zordur. Ancak daha da zor olan, onların zorunluluğunu görmezden gelme, onlara yönelimimizi es geçmedir. Bu kültürel özellikler aile ocağındaki şeyler kadar bize yakındırlar. Onların işlediği bir dünya bize kasvetli ve dayanılmaz gözükmez. Yine de bu özelliklerin çoğu temel kültürel süreçlerin işlemesiyle oluşur ve birçoğu aşırı uçlara varır. Bunlar kendilerinin ötesine uzanır ve bir başka özelliğin karmaşıklaşmasına neden olabilirler. İşte tam bu noktada, eleştiri gereksinmesi en fazlayken bizde eleştiri en az düzeye iner. Gözden geçirme gündeme gelir ancak ya devrim ya da yıkım yoluyla. Düzenli ilerleme yolları kesilir, çünkü

bu sorunla karşılaşan kuşak kurumlarındaki aşırı büyümeyi değerlendiremez. Karşılaştıklarını nesnel olarak değerlendirme gücünü yitirdiği için olanları kâr-zarar hesabıyla ele alır. Gevşeme ve rahatlama olmadan durum tam bir kopma noktasına evrilir.

Kendi başat kültürel özelliklerimizin değerlendirilmesinde, söz konusu özelliklerin artık yaşamsal bir konu olmadığını anlamamız için epey bekledik. Örneğin din, uygarlığımıza derinliğine işlemiş bir kültürel özellik değil artık; dolayısıyla onu tartışmamız öncelikli bir şey değil. Geçmişten bu yana ilk kez dinlerle ilgili karşılaştırmalı inceleme, bu konuda belli bir noktaya bağlı olmaktan kurtulmuş durumdayız. Ne var ki, henüz kapitalizmi aynı biçimde tartışma olanağımız yok, aynı şekilde savaş dönemindeki savaş ve uluslararası ilişkileri de. Bunlar henüz birer tabu durumundalar. Yine de uygarlığımızın başat özelliklerinin incelenmesi gerekiyor. Onların zorlayıcılığını anlamamız zorunlu. Onlar, insan davranışının temel ve özgül parçaları değil, tersine kendi kültürümüzde oluşan yerel özelliklerin bir derecesi durumundalar. Dobulular'ın yaşam biçimine insan doğasının temeli olarak bakan birisi, hainlik ve marazi kuşkulara karşı korunma içgüdüsünü insanın temel özelliği olarak görecektir. Benzer biçimde bir Kwakiutl, yaşamı, başarının başkalarının küçük düşürülmesine bağlı olduğu koşullardaki bir dizi yarışma durumlarından başka bir şey olarak göremez. Bu halkların inançları, kendi uygarlıklarındaki yaşam biçimlerindeki öncelikler üzerinde oluşmuştur. Ancak bir kültürdeki geleneklerin önemi, onların yararlılığı ve kaçınılmazlıklarının doğrudan bir göstergesi değildir. Uygulayabileceğimiz bir kültürel kontrolün, kendi Batı uygarlığımızdaki özellikleri tutkuyla besleyen ve destekleyen amaçlarla değerlendirebileceğimiz niceliklere bağlı olduğu savı kuşkuludur.

VIII

Birey ve Kültür Örüntüsü

Büyük ölçekteki toplu davranışları tartıştık ama bireylerin davranışlarını ele almadık. Her insanın birkaç biçimde yer alabileceği dünyadan, kişinin kendi bireysel yaşamını oluşturduğu dünyaya geçmek gerekiyor. Birkaç düzine sayfada yoğunlaşan her uygarlıkla ilgili açıklamalar, zorunlu olarak grup standartlarını kendisine temel alır, bireysel davranış bu kültürdeki güdülenmeleri somutlayan birer örnek olarak tanımlanır. Bu kaçınılmaz durum, eğer bireyi aşın önemsememe gerekliliği olarak anlaşılırsa yanlış sonuçlara ulaşabilir.

Toplumun ve bireyin rolü arasında açık bir uzlaşmazlık yoktur. En yanlış sonuçlara yol açan hatalı kavramlaştırmalardan birisi, 19. yüzyıl düalizmidir. Bu anlayışa göre, toplumdan çıkarılan bireye eklenirken, bireyden çıkarılan topluma eklenir. Özgürlük felsefeleri, *"bırakınız yapsınlar"* politik amentüsü, hanedanları deviren devrimler ve bunların tümü, bu düalizm üzerinde inşa edildi. Antropolojik kuramda süren, kültürel örüntü mü yoksa birey mi önemli tartışması, toplumun doğasıyla ilgili bu temel kavramlaştırmanın yalnızca küçük bir parçasıdır.

Gerçekte toplum ve birey uzlaşmaz karşıtlar değildir. İçinde yer aldığı kültür, bireyin yaşamını oluşturduğu hammaddeyi ona sağlar. Birey, bu malzeme yetersizse sıkıntı çekerken, zenginse olanaklarını arttırma şansını elde eder. Her erkek ve kadının her özel ilgisi, kendi uygarlığındaki göreneksel deposunu zenginleştirmeye hizmet eder. En zengin müzikal duyarlılık, yalnızca müzik göreneğindeki standartlar ve donanım içinde gelişebilir. Birey, belki de önemli bir oranda, bu geleneğe katkıda bulunacaktır ama onun başarısı esasta kültürün sağladığı müzik kuramına ve araçlara bağlı kalacaktır. Aynı düzeyde bir müzik yeteneği, bazı Melanezya kabilelerinde büyüsel-dinsel alanın önemsiz sınırlarında kendisini harcayabilecektir. Onun içindeki potansiyelleri gerçekleştirmesi ancak bilimsel yöntembilimin gelişmesine bağlı olacak, bulunduğu kültür gerekli kavramlar ve araçlara ulaşmadıkça amacına ulaşamayacaktır.

Sokaktaki adam hâlâ toplum ve birey arasındaki zorunlu karşıtlıktan hareketle konuya bakabilir. Büyük ölçüde bu yaklaşım uygarlığımızdaki toplumu düzenleyici etkinliklerin biricikliğine inançtan ve yasanın bize dayattığı sınırlamalarla toplumu özdeşleştirme eğilimimizden kaynaklanır. Yasa, saatte kaç kilometre hızla araba süreceğimi bana emreder. Eğer bu sınırlama olmasa, kuşkusuz çok daha özgür olurum. Toplum ve birey arasındaki temel karşıtlıkla ilgili bu zemin, oldukça basit olsa da, gerçekte temel felsefi ve politik bir kavrama dek gider. Toplum, yalnızca bazı durumlarda ve rastlantılarda düzenlidir; yasa, toplumsal düzenin eşdeğeri değildir. Daha basit türdeş kültürlerde ortak alışkanlıklar ve gelenekler, herhangi bir resmî ve yasal otoritenin gelişmesine gerek bırakmayabilir. Amerikan Kızılderilileri bazen şöyle derler: "Eskiden av alanları ya da balık tutma bölgeleriyle ilgili hiçbir dövüş olmuyordu. O zamanlar yasa yoktu, dolayısıyla herkes haklıydı." Bu ifadeler, eski ya-

şamlarında, kendilerine dayatılan bir toplumsal kontrol düzeneğine bağlı olmadıklarını düşündüklerini ortaya koyuyor. Bizim uygarlığımızda bile, yasa, toplumun kaba bir aracından başka bir şey değildir ve çoğu kez onun kibirli uygulayıcılarının denetlenmeleri gerekir. Dolayısıyla yasaya toplumsal düzenin bir eşdeğeri olarak bakılamaz.

Bu kitapta tartıştığımız gibi, sözcüğün tam anlamıyla toplum, onu oluşturan bireylerden ayrı bir bütünlük değildir. Hiçbir birey, katıldığı kültür olmaksızın, kendi gizilgüçlerinin eşiğinden içeri adımını atamaz. Tersine, hiçbir uygarlık, son tahlilde bir bireyin katkısı olmaksızın kendini var edemez. Kadın, erkek ya da çocuğun davranışının dışında herhangi bir özellik başka nereden gelebilir?

Toplum ve birey arasındaki çatışmaya ilişkin göreneksel kabul son derece yaygındır. Bu kabul, çoğu kez bireyin özerkliğinin yadsınması olarak yorumlanıyor. Sumner'in *Folkways*'i okunduğunda, genellikle konuya yaklaşımın bu biçimine ve bireyin inisiyatifinin böylesine sınırlandırılmasına karşı bir protesto dalgası yükseliyor. Çoklukla, antropolojinin insan yanılmalarının savunulamazlığını ortaya koyan umutsuz bir öğüt verme olduğuna inanılır. Oysa diğer kültürlerin deneyimlerinin arka planını kavramış hiçbir antropolog, bireylerin, uygarlıklarının emirlerini mekanik olarak uygulayan birer otomat olduklarına inanmaz. Kendini oluşturan bireylerin kişiliklerindeki farklılıkları kökünden silip süpürebilen bir kültür henüz gözlenmedi. Toplum ve birey arasında bir elbirliği her zaman vardır. Birey sorunu, kültür ve birey arasındaki uzlaşmaz karşıtlığa vurgu yapılarak çözümlenemez. Vurgu, onlar arasındaki karşılıklı birbirini güçlendirmeye yapılmalıdır. Bu uyumlu ilişki özel olarak göz önünde tutulmaksızın kültür örüntülerini tartışmak olanaksızdır.

Her toplumun; olası insan davranışları yelpazesinden bazı

parçaları seçtiğini, bunları kendi kurumlarıyla bütünleştirdiği ölçüde seçtiği parçaların ifadelerini daha ileriye taşıdığını ve karşıt ifadeleri engellediğini görmüştük. Bu karşıt ifadeler uygun yanıtlar olsalar da, yine de kültürün taşıyıcı parçalarından bir bölümü durumundadırlar. Biraz yukarıda tartıştığımız gibi, bu seçmenin nedenleri, biyolojik değil temelde kültüreldir. Dolayısıyla kuramsal düzlemde bile, bütün insanların kendilerine uygun gelen tüm yanıtlarına herhangi bir kültürün kurumlarının birebir hizmet edeceğini tasarlayamayız. Bireyin davranışının anlaşılması, yalnızca onun kişisel yaşam öyküsüyle, yetenekleriyle ve bunların rastgele seçilmiş olağan olanın karşısındaki nicelikleriyle sağlanamaz. Aynı zamanda, kişinin içinde yer aldığı kültürdeki kurumlardan seçilen davranışlar karşısındaki uygun yanıtlar da göz önünde tutulmalıdır.

Bir toplumda doğan bireylerin çok büyük bir bölümü, toplumun kurumlarının özelliği ne olursa olsun, toplumun belirlediği yönde davranışta bulunur. Bu olgu, her zaman, kültür taşıyıcılarınca, kendi özel kurumlarının evrensel aklı en yüksek derecede yansıtan şeyler olduklarının kanıtı olarak yorumlanmıştır. Oysa gerçek durum bir hayli farklıdır. Kökensel yeteneklerindeki büyük esneklik ve uyum eğilimi nedeniyle insanların çoğu kültürlerinin yapısıyla şekillenirler. Onlar, içine doğdukları toplum güçlerince şekillendirilen plastiklerdir. Kişinin kendisine yönelik kuruntularını besleyen Kuzeybatı Sahili ya da şaşırtıcı mülkiyet tutkusuyla kendi uygarlığımızın söz konusu olup olmadığının hiçbir önemi yok. Önemli olan toplumdaki bireylerin büyük bölümünün kararlı bir biçimde onlara sunulan kalıba uymalarıdır.

Ne var ki, bu insanlar, durumlarını uygun ve savunulabilir bulmuyorlar. Ne de toplumca kendilerine dayatılan davranış biçimine uygun kendi potansiyellerinden memnunlar.

Oldukça karmaşık bir ruh hali içindeki bu insanlar, Pueblo kültüründe son derece başarıyla uygulandığı gibi, bu durumlarını gözden uzak tutmanın yollarını arıyorlar. Gördüğümüz gibi, Güneybatı gelenekleri, ortaya çıkan büyük karışıklıkları en aza indirme yönünde işler. Eğer ölüm olayında olduğu gibi karışıklık önlenemiyorsa, o zaman da var güçleriyle sorunlardan kaçılmaya çalışılır.

Öte yandan karışıklığı bir hakaret olarak algılayıp buna tepki gösterenler de vardır. Kuzeybatı Sahili'ndekilerin örneğini sunduğu bu insanların ilk düşüncesi karışıklığa karşı bir şey yapmaktır. Kuzeybatılılar, kürekleri kırıldığında, kanoları devrildiğinde ya da ölüm nedeniyle akrabalarını yitirdiklerinde özgül tepkiler ortaya koyuyorlar. Hakarete karşı ilk tepkileri, mallarla ya da silahlarla savaşarak misillemede bulunmak oluyor. Başkalarını utandırarak mutsuzluklarını gidermeye çalışan bu insanlar, eylemlerini, toplumlarında çatışmaya yol açmadan serbestçe gerçekleştirebiliyorlar, çünkü bu eğilimleri kültürlerince destekleniyor. Karışıklık karşısındaki ilk tepkileri, bir kurban seçerek acıyı onu yükleyen bir cezalandırma yolunu benimseyen Dobulular da aynı biçimde tatmin olurlar.

Betimlediğimiz bu üç kültürden hiçbirisi, toplumsal karışıkları sorunun kaynağına inerek ve yaşananları zamana bırakarak gerçekçi bir tarzda ele almıyor. Kuşkusuz ölüm gibi olaylarda bunun olanaksız olacağı söylenebilir. Ancak başka birçok kültürde yine de bazı şeyler yapılır. Bazı zarar ödeme/ödetme biçimleri bize son derece itici gelebilir. Ancak bu durum, söz konusu kültürlerde karışıklığın ele alınması sırasında potansiyel davranışları açıkça ortaya sererek, bu toplumdaki kurumların ne tür davranışlara yol açabileceğini bize açıklar. Eskimolar arasında, bir adam bir başkasını öldürdüğünde, öldürülen adamın ailesi, katili, ölenin kaybını telafi etmek için gruba kabul edebilir. Bu durumda

katil, eylemiyle dul bıraktığı kadının kocası da olacaktır. Bu yaklaşım, durumun diğer bütün yanlarını göz ardı eden bir ödenti biçimini ortaya koyuyor; oysa göz ardı edilen yanlar bizim için son derece önemlidir. Ne var ki, görenek, kendine belli nitelikte hedefler belirlediğinde, diğer olgular görmezden gelinebilir.

Ödentinin yas olaylarındaki uygulanma biçimleri, Batı uygarlığındaki standartlara göre bu kadar uygunsuz olmayabilir. Göller Bölgesi'nin güneyindeki Algonkian Kızılderilileri'nden bazılarında yas tutmayla ilgili bildik süreç evlat edinmedir. Bir çocuk öldüğünde ona benzeyen bir çocuk yerine konulur. Benzerlik her bakımdan sağlanmaya çalışılır. Birçok durumda bir baskınla elde edilen çocuk, ailenin tam bir üyesi yapılır. Ona bütün haklar tanınır, ölen asıl çocuğa yönelik ilgi ve şefkat bu çocuğa da gösterilir. Çoğu durumdaysa ölen çocuğun oyun arkadaşlarından birisi ya da ona çok benzeyen komşu akraba gruplarından bir çocuk evlat edinilir. Bu tür durumlarda çocuğu evlat edinilmek istenen ailenin bundan memnun kalacağı düşünülür. Bu durum, bizim geleneklerimizde büyük bir olay sayılsa da bu kültürde hiç de o anlama gelmez. Çocuk daima birçok "anne" tanır ve rahatlıkla adım atacağı birkaç evi vardır. Yeni bağlılık, onu, tümüyle bir başka eve bağlar. Çocuğu evlat edinen ailenin bakış açısından durum, ölen çocuklarının boşluğunu dolduran, *statükoyu* sağlayan bir ödenti anlamına gelir.

Bu kültürlerde, yitirilen kişiden çok yas tutan kişilerin durumuna, bizim geleneklerimizde görülmedik bir derecede önem verilir. Böylesi bir teselli olasılığını anlayabiliriz ama biz yitirilen kayıpla bağların bu derece azaltılması konusunda dikkatliyizdir. Böylesi bir yas tutma tekniğini benimsemeyiz. Bu tür bir çözümle doyuma ulaşacak bireylerin, zorlu süreç geçene dek desteksiz kalacakları açıktır.

Karışıklık karşısında takınılan bir başka olası davranış da-

ha vardır. Bu, Pueblo yaklaşımının tam tersi yaklaşımdır. Bu yaklaşımı, Ova Kızılderilileri'nin Dionysosçu tepkilerini anlatırken betimlemiştik. Olabilecek en düşük bozgunla olumsuzluğu aşma yerine, üzüntünün aşırı dile getirilmesiyle rahatlamaya çalışılır. Ova Kızılderilileri, bu tür durumlarda en aşırı hakaretler ve en aşırı şiddet gösterisiyle durumu lehlerine çevirmeye çalışırlar.

Karışıklık karşısında takınılan farklı tavırları ve üzüntüyle baş etme yollarını herhangi bir bireyler topluluğunda tanıyabiliriz: Görmezden gelme, dizginlenmemiş bir tavırla aşağılama, bir kurbanı cezalandırarak sorunu aşma, ilk durumu sağlayacak bir ödenti arama vb. Kendi toplumumuzdaki psikolojik kayıtlardan, bu dürtülerden bazılarının sorunlarla başa çıkmanın kötü bir yolu olduğunu, bazılarınınsa iyi bir yolu olduğunu anlamış durumdayız. Kötü olanların kötü düzenlemelere ve sağlıksız sonuçlara, iyilerinse uygun toplumsal işleyişe yol açtığı söylenir. Ancak herhangi bir "kötü" eğilimle olağandışı arasındaki karşılıklı ilişki mutlak bir anlam taşımaz. Üzüntüden kaçma ve ne pahasına olursa olsun onu geride bırakma arzusu, Pueblolar'da olduğu gibi, toplumun kurumlarınca planlanıp grubun her tavrıyla destekleniyorsa, böyle bir kültürde bu tavır psikozlu davranışlara yol açmaz. Pueblolar nevrotik bir halk değildir. Kültürleri, zihinsel sağlığı besleyen bir izlenim veriyor. Benzer biçimde Kwakiutllar'daki şiddet aracılığıyla ortaya konan paranoyak tavırlar, kendi uygarlığımızdan çıkan psikiyatri kuramına göre tümüyle "kötü" olarak nitelendirilir, bunun çeşitli biçimlerde kişilik bozukluklarına yol açacağı söylenir. Ne var ki, bu tavırları en rahat biçimde ortaya koyan bazı Kwakiutl bireyleri Kwakiutl toplumunun liderleri durumundadırlar ve bu kültürde büyük bir kişisel doyum elde ederler.

Açıktır ki, uygun bir kişisel düzenleme, bazı güdülenmeleri izlemekle ve bazılarından kaçınmakla birebir ilgili de-

ğildir. Karşılıklı ilişki daha farklı bir yöndedir. Uygun yanıtları benimseyenler, toplumlarını nitelendiren davranışa yakın olanlardır, uygun yanıtlardan sapanlarsa, kültürlerinin yararlanmadığı davranışlar yelpazesinin izinde olanlardır. İkinciler uygarlıklarının kurumlarınca desteklenmeyen olağandışı kişilerdir. Bunlar, kültürlerinin göreneksel biçimlerinde kolayca şekillenmeyen aykırı tiplerdir.

Karşılaştırmalı psikiyatriye göre, bu yanlış yönlendirilmiş bireyler, kendilerini, kültürlerinin önceliklerine uygun bir biçimde uyarlamakta başarısız olmuşlardır. Psikiyatride bu konu, çoğu kez, bu kişilerin toplumlarında geçerli olanı yadsıyan tepkilerinin niteliklerinin incelenmesi yerine, belirtilerin sabit bir listesinden işe başlanması biçiminde bir karışıklığa yol açmıştır.

Betimlediğimiz kabilelerin tümünde, onlara uyum göstermeyen "sıradışı" bireyler vardır. Dobulular'daki yanlış yönlenmiş birey, doğallıkla, dostlukla davranan ve eyleminde bunu gözeten kişidir. O, arkadaşlarını yenmeye uğraşmayan, onları cezalandırma peşinde koşmayan iyi bir insandır. Birisi yardım istediğinde yardım eden ve başkalarının buyruklarını usanmadan yerine getirendir. O, arkadaşları gibi koyu bir terör duygusuyla dolu değildir. Başkalarının yaptığı gibi arkadaşça tavırlardan tümüyle kaçınmaz. Yakın akrabalarına, kadınlara, vb. karısı ya da kız kardeşi gibi dostlukla yaklaşır. Sık sık kamu önünde şakayla ona sataşılır, itilir, kakılır. Diğer Dobulular için bu bir skandal sayılır ve bu kişiye bir aptal olarak bakılır. Köyde ona kesinlikle oyunun dışında birisi olarak bakılır.

Dobulu aptala karşı takınılan hoşgörülü tavır, bizim uygarlığımızdaki bazı dönemlerde de görülen bir durumdur. Birçok Batı toplumunda tavırlarının anlayışla karşılandığı bazı aykırı bireyler hâlâ vardır. Özellikle söz konusu olan bir kadınsa, törelerimizde bugün bile ona iyi bir yaşam sağ-

lanır, ailesiyle ve toplulukla uygun ilişkiler kurmasına çalışılır. Dobulular'da ise böyle bir kişi kültürünü işlevli kılamaz. Ona karşı alınan özel tavırların sonuçları hoşgörülü olduğu için değil, onun tavırlarıyla kültürel örüntü arasındaki derin ayrılık nedeniyle.

Birçok etnograf benzer deneyimleri, toplumun sınırları dışında yer aldığı için aşağılanan ama başka bir kültürce benimsenmeyen kişilerin durumundan yola çıkıp kavramaya çalışmıştır. Lowie, ovalardaki Crow Kızılderilileri içinde, kendi kültürüyle ilgili inanılmaz ölçüde bilgili bir adamla karşılaşmıştı. Adamın kültürleri ve kültürleriyle ilgili başka konulardaki bilgisi çok fazlaydı. Soy kütükleriyle ilgili çok şey biliyor ve tarihleriyle ilgili ölçülemez bilgiler veriyordu. Crow yaşamının ideal bir yorumcusu gibiydi. Ne var ki, sözünü ettiği özellikler Crowlar arasında onur duyulan şeyler değildi. Kabile meziyeti olan aşırı övünme ve fiziksel tehlikeleri göze almaya değer vermiyordu. Konuyu iyice içinden çıkılmaz hale getirecek biçimde, savaş yoluyla şeref elde etmenin bir dolandırıcılık olduğunu öne sürüyordu. "Düşman kampındaki kazığa bağlı bir atı getirmekle şeref kazanılmaz," diyordu. Savaşçılık şerefinin aşağılanması Crowlar arasında durmadan vurgulanan en büyük günahtı. Dolayısıyla bu adama sorumsuz ve değersiz biri diye bakılıyordu.

Bu tür durumlar, kişisel mallara çok önem vermeyen ve bunlara aldırmayan bir insana karşı uygarlığımızda alınan tavra paralel düşüyor. Bizdeki aylak nüfus mal biriktirimini yetersiz güdülerle gerçekleştiren insanlarca sürekli beslenir. Bu kişiler kendilerini aylaklarla birleştirdiklerinde, kamuoyu onlara potansiyel kötülük kaynağı olarak bakar. İçinde bulundukları toplumdışı durum nedeniyle de kolayca aylaklar ordusunu katılırlar. Bununla beraber, bu insanlar, sanatsal özelliklerini öne çıkartarak bu durumu telafi edebilir ve dar sanatçılar grubuna göç eden bireyler haline gelebilirler.

Bu durumda, kamuoyu, onlara kötücül insanlar olarak değil, budalalar olarak bakar. Her durumda, içinde yer aldıkları toplum biçimlerince desteklenmezler. Kendilerini doyurucu bir biçimde ifade etme çabaları, başarabileceklerinden daha zor bir görevdir onlar için.

Bir kişideki bu türden bir ikilem, çoğu kez, en güçlü doğal dürtülerine şiddet uygulayarak ya da ona kültürel değerleri kabul ettirerek başarıyla yok edilebilir. Bu durumda toplumsal onamadan geçmesi gereken birisidir. Bu toplumsal onama izleyeceği tek yoldur. Zuniler'deki en aykırı özelliklerden birisi bu zorunluluğun genelde kabul edilmiş olmasıdır. Bir toplumda her türden otorite sürekli bir huzursuzluk kaynağıdır. O, herhangi bir gruptan seçilmiş, kişisel çekim gücü olan biridir. Ne var ki, ılımlılığı ve ölçülülüğü yücelten bir toplumda, "çok konuşma" –bu konuşma arkadaşça söyleşiler olsa bile– azarlanacak ve dışlanacaktır. Böylesi kişilere karşı Zuniler'in biricik tepkisi, o insanı büyücülükle damgalamaktır. Bu kişinin evinin penceresinden dışarıyı seyretmesi bile, onun büyücülük yaptığını iddia etmeye yol açar. Sarhoş olduğu bir gün böylesi bir kişi alınır ve savaş rahiplerinin önüne götürülür. Rahipler onu itiraf edene kadar başparmaklarından çatı kirişine asarlar. Büyücülük suçlamalarında yapılan genelde budur. Ancak hükümet birlikleri olaydan haberdar olduğunda güvenlik güçleri olay yerine gelir. Suçlanan adam omuzlarından yaşam boyu sakat kalmıştır bile. Yasayı uygulamakla görevli subayın, bu kötülüğü yapan savaş rahiplerini hapse yollamaktan başka yapacağı bir şey yoktur. Bu savaş rahiplerinden birisi, sonradan Zuni tarihindeki en saygıdeğer ve önemli kişilerden biri oldu. Devlet hapishanesinde cezasını tamamladıktan sonra köyüne döndüğünde eski rahiplik görevine dönmedi; çünkü gücünün kırıldığına inanıyordu. Bu durum, Zuni tarihindeki belki de tek intikam olayına yol açtı. Kuşkusuz bu tutum,

din adamlığı kurumuna bir meydan okumaydı. Bu eylemiyle eski savaş rahibi, kendisini büyücü sınıfına sokmuştu.

Tüm yaşamı boyunca bu kusuru ısrarla sürdürdü. Zuniler'de bir büyücü, mahkûm oldu diye kült grubundaki üyeliğinden çıkarılmadığı için eylemleri bir yerde meşru karşılanıyordu. Bu kişinin çok güçlü bir hafızası ve çok tatlı bir sesi vardı. İnanılmaz sayıda efsaneler, ezoterik ritüeller ve kült şarkıları öğrenmişti. Ölmeden önce yüzlerce sayfa ritüel şiirleri ve halk öyküleri dikte ettirmişti. Şarkılarına her şeyden fazla değer veriyordu. Zuniler'in tören yaşamının vazgeçilmez bir parçası olmuştu. Ölmeden önce Zuniler'in yerel hükümet görevlisiydi. Kişiliğindeki eğilimler onu toplumuyla uzlaşmaz bir çatışma içine itmişti. İçinde bulunduğu ikilemi kendi doğal yeteneğine yönelerek çözmüştü. Çok iyi tahmin edebileceğimiz gibi aslında mutlu biri değildi. Zuni yöneticisi ve kendi kült grubunun saygın önderlerindendi. Kendi toplumunda seçkin bir insandı ama ölüm korkusuyla doluydu. Ilımlılıkla mutluluğu yaşamaya çalışan bir toplumda aldatılmış birisiydi.

Bu adamın tüm özelliklerini destekleyen kurumların yer aldığı ovalardaki Kızılderililer arasında yaşamının daha kolay olacağı düşünülebilir. Kişisel otorite, inatçılık, başkalarını küçük görme ve tüm bunlar ona ovalarda onur kazandırırdı. Zuniler'in yöneticisi ve başarılı bir rahibi olsa da o, Cheyenneler'in bir savaş şefi olamazdı. Dolayısıyla mutsuzluğu kişiliğinden ayrı ele alınamaz. Ama bu mutsuzluk, ondaki doğal yeteneklerin bir sonucu değil, doğal tepkilerine bir çıkış yolu bulamadığı kültür standartlarının sonucudur.

Buraya kadar tartıştığımız kişiler hiçbir biçimde psikopat değillerdir. Onlar, kültürlerindeki kurumların kendilerine uygun dürtüler sunmadığı bireylerin ikilemini ortaya koyuyorlar. Bu ikilem, söz konusu sorunla ilgili davranışa, toplumda olağandışı bir şey olarak bakıldığında, psikiyatriyle il-

gili önemli bir olgu durumuna gelir. Batı uygarlığı, ılımlı homoseksüelliğe bile olağandışı bir şey olarak bakma eğilimindedir. Homoseksüelliğin klinik tablosu, onun yol açtığı nevroz ve psikozları açıkça ortaya seriyor Homoseksüellik, kişinin davranışlarında düzensizliklere ve uygun olmayan tepkilere neden olur. Ne var ki, başka kültürlere dönüp baktığımızda, homoseksüelliğin her zaman toplumsal ortama uygun olmayan bir düzensizlik sayılmadığını anlamamız kolay olacaktır. Homoseksüeller her zaman bizdeki gibi engellenmemişlerdir. Tersine, bazı toplumlarda özellikle desteklenmiştir. Kuşkusuz Platon'un *Devlet* yapıtı, homoseksüelliği öven en çarpıcı ifadelerin yer aldığı yapıttır.* Orada homoseksüellik iyi yaşamın en önemli araçlarından biri olarak sunulur. Platon'un ona bunca yüksek bir değer vermesi Platon'un yaşadığı dönemdeki Yunan geleneğinin konuya yaklaşımını ortaya koyar.

Amerika Kızılderilileri'nde, Platon'un homoseksüelliğe verdiği yüksek etik değer paylaşılmaz ancak homoseksüellere genelde özel kişiler olarak bakılır. Kuzey Amerika'nın çoğunda Fransızların *berdache* adını verdikleri bir kurum vardır. Erginlenme döneminde erkeklerin katılabileceği bu topluluk kadın-adamlardan oluşur. Topluluğa giren erkek, kadın elbiseleri giyer ve kadın işleri yapar. Bazen bunlar olağan erkeklerle evlenir ve onlarla birlikte yaşarlar. Bazen kadınların alaylarından kurtulmak isteyen, cinsel yetenekleri güçsüz erkekler de bu rolü benimseyebilir. Berdachelara, Sibirya'daki kadın-adamlara bakıldığı gibi, birincil önemde doğaüstü gücü olan kişiler olarak bakılmaz. Tersine, onlar, kadınların işleriyle uğraşan, bazı hastalıkları iyileştiren ya da bazı kabilelerde toplumsal işleri düzenleyen neşeli in-

(*) Platon, bu yapıtında, "gerçek aşkın" ancak erkekler arasında olacağını, bunun temelininse tensel değil, duygusal birlik olduğunu söyler. "Platonik aşk" sözü buradan doğmuştur – ç.n.

sanlardır. Davranış biçimleri kabul edilse de, genelde onlara belli bir çekingenlikle yaklaşılır. Bir erkek olduğu bilinse de biraz alaycı bir biçimde ona "kız" denir. Zuniler'de olduğu gibi genelde ölünce mezarlıkta erkeklerin yanına gömülür. Ancak toplumsal konumları bellidir, dışlanmazlar. Birçok kabilede, erkeklerin kadınların işlerini üstlenmeleri, onların güçleri ve inisiyatiflerinin artması olarak değerlendirilir. Bu nedenle onlar, kadınlarca sağlanan mal birikiminin ve kadınların tekniklerinin liderleri sayılırlar. Bunun en iyi örneklerinden biri Zuniler'deki kadın-adam We-wha'dır. Arkadaşı olan bayan Stevenson, onun "Zuniler içindeki zihinsel ve bedensel açıdan en güçlü kişi olduğunu" söylüyordu. Güçlü hafızasıyla törenlerde en önemli kişi durumuna gelmişti. Gücü ve zekâsı aynı zamanda onu her türden zanaatta lider konuma getirmişti.

Zuniler'deki kadın-adamların çoğu pek de güçlü kendine güvenen kişiler değildir. Bazıları, bu durumlarını, erkeklerin eylemlerine katılmakta yetersiz oldukları için sığınılacak bir şey olarak görürler. Bir kadın-adam neredeyse bir budala sayılır. Küçük bir erkek çocuktan farksızdır ve kız gibi narindir. Zuniler'de bir kişinin berdache olmasının değişik nedenleri vardır ama neden ne olursa olsun, bu yolu seçen kişi kadınların elbiselerini giymeyi kabul eder ve onlar gibi toplumun bir üyesi olarak diğer insanlarla ilişki kurar. Bu kişilerin tavrı toplumsal olarak kabul edilmiştir. Bu, onların doğal bir yeteneğiyse onlara belli bir hareket alanı tanınır. Eğer zayıf varlıklarsa, zayıf kişilikleri nedeniyle başarısız olacaklardır. Başarısızlıklarının nedeni dönmelikleri olmayacaktır.

Ovalardaki Kızılderililer'de berdache kurumu çok daha fazla gelişmiştir. Bir Dakota Kızılderilisi "berdache gibi güzel bir mal" der. Bu, bir kadının ev eşyasını övmenin en kestirme yoludur. Bir berdachein koltuğunda iki karpuz vardır. Kadın işlerinde son derece yetkindir ama aynı zamanda er-

keklerin avcılık işini de başarıyla yapar. Bu nedenle hiç kimse onun kadar zengin değildir. Özellikle güzel boncuk işleri ya da törenlerde giyilecek deri elbiseler söz konusuysa, başkalarının yerine berdacheların malları aranır. Toplumsal konumu, son derece üstün bir yerdedir. Yine, Zuniler'deki gibi ona yönelik tutum karışıktır. Kabul edilen uyumsuzluk karşısında belli bir keyifsizlik vardır. Ne var ki, berdache üzerindeki küçümseme onunla birlikte yaşayan adama yönelmez. Berdache ile yaşayan adam, kültürlerinin kabul edilmiş hedeflerine ulaşmaya çabalamak yerine işin kolayına kaçan, rahat bir yatak arayan zayıf bir kişi diye bakılır. Eve bir katkısı yoktur. Evin bütün işlerini çekip çeviren berdachetır. Cinsel yönelimi onun aleyhinde bir yargıya neden olmaz ama ekonomik yönelimi onu toplum dışına iter.

Homoseksüelliğe bir sapıklık olarak bakıldığında, bütün sapıkların karşı karşıya kaldığı şeyler burada da gündeme gelip her şeyi tersyüz edebilir. Onun suçu, duyguları, başarısızlıkları, yetersizlikleri, kısacası bunların hepsi toplumsal göreneğin onun üzerine yıktığı kötü şöhretin sonuçlarıdır. Toplumun standartlarıyla desteklenmeyen tatmin edici bir yaşamı ancak birkaç kişi elde edebilir. Toplumun onlardan talep ettiği yönelimler bu kişilerin canlığını yok edecektir. Bizse, bu çatışmanın sonuçlarını onların homoseksüelliğiyle açıklarız.

Kendinden geçme (trance) toplumumuzdaki bir diğer olağandışı tavırdır. Çok ılımlı düzeydeki gizemli bir kendinden geçme bile Batı uygarlığında sapkınlık olarak görülür. Kendi toplumsal gruplarımızda görülen kendinden geçme ve irade yitimi (catalepsy)* olaylarını incelemek için, bu fenomenin tarihine göz atmak gerekiyor. Nevrotik ve psikotik durumlarla kendinden geçme deneyimi arasındaki karşılık-

(*) Katalepsi: Sara nöbetlerinde vb. görüldüğü gibi, kasların kilitlenmesiyle irade ve duyuların yitirildiği ruhsal durum – ç.n.

lı ilişki, son derece açık gibi gözüküyor. Ancak tıpkı homoseksüellik durumunda olduğu gibi, bu karşılıklı ilişki kendi yüzyılımızın bir inancıdır. Kendi kültürel geçmişimizdeki başka dönemlerde bile durum farklı sonuçlara yol açıyordu. Ortaçağ'da Katoliklik esrimeyi azizliğin belirtisi bir deneyim olarak görüyordu. Kendinden geçme deneyimine büyük değerler veriliyordu. Yüzyılımızda olduğu gibi bu olay büyük bir felaket olarak abartılmadığı gibi, bu deneyim, uygun bir davranış ve bunu yaşayan kişinin uğraşında güvenle ilerlemesini sağlayan bir şey sayılıyordu. Tutkuların bir onanması olarak görülüyor, sağlıksız bir leke olduğu düşünülmüyordu. Kendinden geçme deneyimi yaşayan bireyler, doğal yeteneklerine dayanarak başarılı olsunlar ya da olmasınlar, yine de kendinden geçmeye büyük değer veriliyor, büyük bir lideri büyük yapanın olasılıkla bu beceri olduğu düşünülüyordu.

İlkel halklar da kendinden geçme ve istenç yitimine büyük değer verirler. Kaliforniya'daki bazı Kızılderili kabilelerinde toplumsal prestij esasta bazı kendinden geçme deneyleriyle elde edilir. Bu kabilelerden hiçbirinde yalnızca kadınların bu deneyime yatkın olduğuna inanılmaz. Bir tek Shastalar bu deneyimin yalnızca kadınlarda olacağına inanırlar. Shastalar'ın şamanları kadındır. Toplulukta en büyük prestij, kendinden geçebilen bu şamanlardadır. Bunlar, kendinden geçme deneyimine yapısal olarak yatkın oldukları ve bunu ortaya koydukları için bu göreve seçilirler. Şaman adayı kadın, bir gün olağan işini yaparken, ansızın yere düşer. Tok bir sesin kendisiyle konuştuğunu duymuştur. Ok ve yayını kuşanmış bir adam görmüştür. Adam, okuyla kalbinden vurduğu kadının acısını dindirmek için ona şarkı söylemektedir. Ancak yaşadığı olay nedeniyle kadın hiçbir şey hissetmemektedir. Kadının ailesi toplanmaya başlar. Kadın, neredeyse soluk alamaz bir biçimde, yerde kaskatı yatar. Akra-

baları, şamancı çağrıyı açığa vuran özel türden bir rüya görmekte olduğunu bilirler. Bu rüyada boz ayılardan kaçmakta, ağaçlardan ve uçurumlardan düşmekte ya da yaban arısı sürüleri kendisine saldırmaktadır. Topluluk, beklentileri yönünde olayın böyle olduğundan emindir. Birkaç saat sonra kadın hafiften inlemeye ve yerde kıvranmaya başlar. Bir süre sonra şiddetle titremeye başlar. Kendinden geçtiği sırada ruh tarafından kendisine öğretilen, ona söylenen şarkıyı yinelediği kabul edilir. Yavaş yavaş kendine gelirken, inlemeleri gittikçe belirginleşen ruhun şarkısına dönüşür. Sonunda ruhun adını bağırır ve ağzından kan sızmaya başlar.

Ruhla ilk karşılaşmasından sonra geçirdiği baygınlıktan ayılan kadın o gece şamanlığa giriş dansını yapar. Üç gece boyunca kendisini tavandan sarkan bir ipe bağlamış durumda dans eder. Üçüncü gece bedeni ruhtan gelen güçle dolar. Dans ederken, bu anın yaklaştığını hisseder ve "Bana vuracak, bana vuracak," diye bağırır. Arkadaşları yanında dururlar. Bir tür irade yitimine uğrayıp düşmemesi ya da ölmemesi için onu kollarlar. O andan itibaren, bedeninde, ruhun gücünün gözle görülür fiziksel belirtileri ortaya çıkar. Dansından sonra bedenine buz salkımları saplanıyormuş gibi olur. Bedeni bir yandan öte yana sürekli iğne batırılıyormuş gibi döner. Bu geceden sonra kadın gösterilerini sürdürür. Artık ölüm, yaşam, tedavi, kahinlik, danışma gibi acil durumlarda ona başvurulur. Bir başka deyişle bu süreç sonunda çok güçlü ve önemli bir kadın olmuştur.

Açıktır ki, bu durum, irade yitimi olayını aile şerefine sürülmüş bir leke ve korkunç bir hastalığın belirtisi olarak ele alan yaklaşımdan çok farklıdır. Burada irade yitimi kültürel bakımdan onanıyor ve bu deneyimi yaşayan kişi topluluktaki diğer bireyler üzerinde bir otorite elde ediyor. İrade yitimine uğrayanlar en saygıdeğer toplumsal kişiler oluyorlar. Onların, toplumda ödüllendirilen ve onurlu yer tutan bir iş-

lev gördükleri kabul ediliyor. Bu kültürde söz konusu kişiler otorite ve liderlik için seçiliyorlar.

"Olağandışı" bireylerden toplumsal yapıda yararlanma durumuna, eğer bu kişiler grup tarafından kültürel olarak benimsenmişlerse, dünyanın her tarafında rastlamak olanaklı. Sibirya şamanları toplumlarında egemen kişiler durumundadırlar. Bu halkların inançlarına göre şamanlar, ağır hastalıkları tedavi eden ruhların güçlerine tâbi olan bireylerdir. Böylece şamanlar çok büyük bir doğaüstü güç elde ederek güçlü ve sağlıklı insanlar olmuşlardır. Bazı şamanların güç elde etme süreleri onların yarı deli biçimde yaşadıkları bir iki yıla yayılır. Bazıları öylesine sorumsuzdur ki, karda tipide dışarda dolaşırlar. Ölmemeleri için birilerinin onları gözetlemesi gerekir. Yine bazıları sürekli hastadır, ölüm sınırında bir deri bir kemik kalmışlardır, sürekli terleme nöbetleri geçirirler. Hastalıktan tedavi eden şaman uygulamaları ve son derece zorlu çabalar isteyen Sibirya tedavi seansları onlara uygulanmaz. Şamanların bu durumlardan kendi başlarına kurtulacaklarına inanılır. İrade yitimine uğramaya şamancı yeteneğin zorunlu bir parçası olarak bakılır.

Şamanın nevrotik durumunun iyi bir betimlemesini ve topluluğun ona verdiği önemi geçmişte Canon Callaway dile getirmişti. Güney Afrika Zuluları'yla ilgili olarak şunları yazmıştı Callaway:

> "Bir kahin olmanın koşullan şunlardır: Öncelikle kişi sağlıklı olmalıdır ancak duyarlı olmaya başladığı süreçte, herhangi bir gerçek hastalık nedeniyle değil ama gerçekten duyarlı (hassas) olabilmelidir. Bazı yiyeceklerden, istediklerini seçmekten kaçınmalı ve az yemek yemelidir. Sürekli olarak vücudunun farklı kısımlarının ağrıdığından yakınmalıdır. Yakınlarına, rüyasında bir nehrin kendisini alıp bir yerlere götürdüğünü anlatır. Rüyalarında birçok şey gö-

rür. Vücudu (tıpkı bir nehir gibi) çamurludur. Rüyalarında bir ev olduğunu görür. Uyandığında sürekli gördüğü rüyaları yakınlarına anlatır. 'Bugün vücudum çamurluydu. Birçok insanın beni öldürmeye çalıştığını gördüm. Nasıl kaçtığımı bilmiyorum. Uyandığımda vücudumun bir bölümü diğerinden çok farklı şeyler hissediyordu. Artık onlar birbirinin aynısı değil'. Sonunda ağır hasta olur ve bakması için onu kahinlere götürürler.

Kahinler (şamanlar) hemen onda bir yumuşak başlılık [yani şaman olmaya yatkın duyarlılık] görmezler. Onlara göre gerçeği görmek çok zordur. Sürekli saçma sapan şeyler konuşurlar, uyduruk şeyler söylerler. Adamın tüm sığırlarını tüketene dek bu böyle sürer. Kahinler adamın halkının ruhunun sürekli sığır istediğini söylerler. Bu nedenle sığırları yemek gerekir. Sonunda adamın tüm malları harcanır. O ise hâlâ hastadır. Kahinler artık ne yapılacağını bilmemektedir; çünkü adamın sığırı kalmamıştır. Artık adamın ihtiyaçlarını dostları karşılamaktadır.

Sonunda bir kahin çıkar ve diğerlerinin yanıldıklarını söyler. 'O, ruhlarca ele geçirilmiş. Başka bir şey olamaz. Ruhlar içine girmiş ve ikiye bölünmüşler. Bazısı diyor ki, 'Hayır, çocuğumuzu yaralamak istemiyoruz. Bunu arzulamıyoruz.' Bu nedenle o iyileşmiyor. Eğer ruhların çıkış yolunu engellerseniz bu adamı öldürürsünüz. Dolayısıyla o ne bir kahin ne de yeniden sıradan bir adam olabilir.'

Böylece adam iyileşmeksizin iki yıl hasta kalabilir. Evine kapanır. Bu durum, saçları dökülene dek sürer. Vücudu kurumaya, derisi pul pul olmaya başlar, yağlanmak istemez. Tekrar tekrar esneyerek bir kahin olacağını göstermeye çalışır, sürekli aksırmaya başlar. Burnunu çekmekten hoşlandığı görülmeye başlanır. Burnunu çekmeden duramaz hale gelir. Daha sonra insanlar onun yavaş yavaş iyileştiğini görürler.

Hastalığından sonra nöbetler geçirmeye, titremeye başlar. Üzerine su döküldükten sonra nöbet kesilir. Yeni bir alışkanlık edinir, ağlamaya başlar. Önceleri yavaş sesle ağlarken zamanla yüksek sesle ağlamaya başlar. İnsanlar uyurken gürültü yapar ve şarkılarıyla insanları uyandırır. Kadınları ve erkekleri uyandıracak bir şarkı üretir ve onları kendisine eşlik etmeye zorlar. Köydeki herkes uykusuzluktan rahatsız olmaya başlar. Kahin olacak bir adam büyük bir rahatsızlık kaynağıdır; çünkü uyumaz, beyni sürekli işlek durumdadır. Çok kısa sürelerle uyur ama hemen şarkı söyleyerek uyanır. Bağıra bağıra söylediği şarkıları duyup ona eşlik etmemek için komşuları geceleri köyü terk ederler. Sabahlara kadar şarkı söyleyerek kimseyi uyutmaz. Daha sonra evlerin üzerinden kurbağa gibi sıçramaya başlar. Evler ona küçük gelmeye başlar. Sıçrayarak dolaşır ve şarkı söyler. Tere batmış bir biçimde sudaki sazlar gibi sallanıp durur.

Bu biçimde yaşadıktan sonra ölümü beklenmeye başlanır. Artık bir deri bir kemik kalmıştır. İnsanlar onun her gün ölebileceğini düşünmeye başlarlar. Bu arada birçok sığır yenmiş ve halk onun kahinliğine inanır olmuştur. Sonunda (bir rüyada) eski ataların ruhlarından birisi onu işaret eder. Ruh ona, 'Falan yere git ve orada kusturucu ilacı (şamanlığa giriş töreninin bir parçası da ilaç içmektir) al. Onunla birlikte kahin olabilirsin,' der. Daha sonra birkaç günlük sakinlik olur. Kahinlere giderek ilacını alır. Eski adamı bırakıp temizlenmiş yeni bir insan, bir kahin olarak köye döner."

Ruha kavuştuktan sonra olayları önceden söylemeye ve kayıp nesneleri bulmaya başlar.

Açıktır ki, bu kültürde kararsız insan tipleri değer görüp son derece saygın bir konum elde edebilirler. Bu insanların

özellikleri insan davranışının en değerlileri arasında görülürse, söz konusu bireyler, saygın bir konum elde edip toplumsal rollerini, bizim toplumsal yönelimlerle oluşturduğumuz insan tipleriyle ilgili inançlarımıza aldırmaksızın yerine getirebilirler. Her toplumda uygun olmayan işlev gören özellikler bazı belirli "olağandışı" özellikler değildir. Bunlar, çoğu durumda ilgili kültürdeki kurumlarca desteklenmeyen tavırlardır. Bu sapkın özelliklerin olumsuzluğuyla ilgili savlar genelde bir yanılsamaya dayanır. Bunlar, aslında gerekli güçten yoksun özellikler değil, toplumca yeniden onanmayan bazı bireylerin özgün tavırlarıdır. Sapir'in dediği gibi, onlar "olanaksız bir dünyadan yabancılaşarak" gelmişlerdir.

Döneminin ve toplumunun standartlarıyla desteklenmeyen ve alaycı küçümsemelere maruz kalan kişinin unutulmaz örneği Avrupa edebiyatındaki Don Kişot figürüdür. Cervantes, günlük yaşamın akışında değiştiği herkesçe bilinen soyut bir şeref anlayışıyla ilgili göreneğe bağlı zavallı bir adamın, bir başka kuşağın romantik şövalyecilik anlayışını olduğu gibi savunarak, nasıl bir aptala dönüştüğünü ortaya koymuştu. Don Kişot'un saldırdığı yel değirmenleri yok olan bir dünyanın acımasız çelişkilerini ortaya koyuyorlardı. Ancak artık bu dünyanın önemli olmadığı söylendiğinde ona karşı savaş bir çılgınlık anlamına geliyordu. Don Kişot şövalyeliğe en çok yakışır bir biçimde Dulcinea'ya âşık olmuştu ancak zamanında yeni bir aşk yorumu modaydı. Bu nedenle, tutkulu arzusu, onun deliliğinin bir belirtisi kabul edildi.

Buraya kadar tartıştığımız ilkel kültürlerdeki zıt dünyalar, mekânsal olarak ayrılmış farklı bir yer olan doğal dünyalarda farklıydı. Bir başka dönemde, çağdaş Doğu'nun geçmişinde, bunlar, çok daha başarılı olmuşlardı. Her kültür, kendi başına bir dünyadır. Örneğin Eskimo kültürü gibi görece kararlı, başkalarından coğrafi olarak yalıtılmış dünyaların

incelenmesi akademik bir konudur. Oysa bizim uygarlığımız, gözlerimizin önünde ortadan kalkan ya da ufukta beliren yeni kültürel standartlarla birlikte ele alınmalıdır. İçinde doğduğumuz ahlâk anlayışıyla ilgili bir sorun olsa bile doğal olanın değişmesini açıklamaya istekli olmalıyız. Ahlâkla ilgili mutlak bir tanım kabul ettiğimiz sürece ahlâki sorunları ele almada bazı engellerin karşımıza çıkması nasıl doğalsa, kendi yerel doğallıklarımızı kaçınılmaz varoluşunu zorunlulukları olarak tanımladığımız sürece insan toplumlarını ele almada da benzer engellerle karşılaşacağımız açıktır.

Hiçbir toplum, gelecek kuşaklarca yaratılacak yeni doğallıkların işleyeceği bir sürece bilinçli olarak yönelmez. Dewey bunun nasıl olabileceğine dikkat çekmiş, böylesi bir toplumsal mühendisliğin zorlama yanını vurgulamıştı. İnsanların çektiği acılar ve ortaya çıkan karışıklıklar göz önünde tutulduğunda, bazı göreneksel düzenlemelerin ne kadar yüksek bir bedele yol açtığı ortadadır. Eğer bu düzenlemeler, kendilerini bize katı ahlâk buyrukları değil yalnızca düzenlemeler olarak sunarlarsa, onları her türden araçla akılcı biçimde seçilmiş amaçlara dönüştürebiliriz. Modası geçmiş bir göreneğin gülünç sonuçlarıyla, Don Kişot'la, alay etme ve kendimizi sürecin sonu saymaya devam etme yerine, şeylerin doğasına uygun düzenlemelere yönelmeliyiz.

Bu arada böylesi ruhsal sorunları olan kişileri ele almadaki tedavi yöntemlerimiz çoğu kez yanlış anlaşılıyor. Bu kişilerin yabancılaştıkları durumları yeniden benimsemeleri gerektiğinde ısrar etmektense, onların gerçek dünyaya yabancılaşmalarını sağlıklı bir biçimde ele almak gerekiyor. İki farklı yol, her zaman olanaklıdır. Birinci olarak, uyumsuz birey kendi tercihlerine daha yoğun bir ilgiyle bağlanması için desteklenir. Böylece kendi belirlediği durumdan yaptığı sapmalarla daha ılımlı bir biçimde baş etmesi ona öğretilmeye çalışılır. Eğer yaşadığı sorunun boyutlarının gele-

neksel davranışla ilgili kendi eksikliklerinden kaynaklandığını anlarsa, yavaş yavaş daha az sıkıntı çekeceği bir duruma kendisini uyarlamayı kabul etmesi olanaklı olacaktır. Manik depresif rahatsızlıklardaki abartılı duygusal yoğunluklar ve şizofrenik inzivaya çekilmelerse, bu farklılığı oluşturmaya izin vermeyen varoluşa bazı değerler ekler. Kendi meziyetlerini ve beğenisini kararlılıkla benimseyen bu tür bireyler kırılgan bir davranışa yönelebilirler. Kendisi için oluşturduğu özel dünyaya çekilmeye gerek duymaz. Yavaş yavaş daha bağımsız ve daha az sancılı bir yaklaşımla sorunlarına yönelir, böylece varoluşa uygun bir tavır oluşturabilir.

İkinci olarak, toplumda giderek artan hoşgörü, hastanın kendi kendisini eğittiği bir yola yönelmelerini sağlayabilir. Bu yönün olasılıkları sonsuzdur. Göreneğin kendisi de herhangi bir hasta kadar nevrotik olabilir. Rastlantıyla belirlenmiş standartlardan sapmalarla ilgili aşırı korku, toplumun iyiliği için gerekli uzlaşımlarla ilgili sınırların gözlenmesiyle belirlenmez. Sapma olarak adlandırılan tavırların çoğuna başka kültürlerde izin verilir. Bunların çoğuna başka toplumlarda izin verilmesi, onların yapılarından kaynaklanan sıkıntılardan söz edilemeyeceğini ortaya koyar. Olasılıkla geleceğin toplumsal düzenlerinde bu hoşgörü çok daha artacak ve bireylerin farklılıklarına bugüne dek gördüğümüz kültürlerden hiçbirisinde olmadığı ölçüde destek verilecektir.

Şu andaki Amerikan eğilimi bu mitin tam tersi yönde olduğu için, böylesi bir yaklaşımın olabileceği değişimi hayal etmek bizim için pek kolay olmasa gerek. Middletown, komşularımızdan farklı en küçük bir eylemin ortaya konmasından duyulan bildik şehirli korkumuzun tipik bir örneğidir. Sıradışı olmak asalak olmaktan daha ürkütücüdür. Bu nedenle hiçbir aile, genel davranışlara uymayıp lekelenmemek için huzurundan ve zamanından birçok fedakârlıkta

bulunmaktan çekinmemektedir. Middletown okullarındaki çocuklar için en büyük trajediler şunlardır: Okula özgü özel çoraplardan giyememek, belli dans sınıflarına katılamamak ya da bazı arabaları kullanamamak vb. Farklı olma korkusu Middletown'daki başat güdüdür.

Böylesi psikopatik bir güdünün ruh hastalıklarına davetiye çıkaracağı açıktır. Ülkemizdeki akıl hastalıklarıyla ilgili durumlar bunun örnekleriyle doludur. Diğer birçok şeyin yanı sıra, bir toplumda böylesi küçük bir güdü bile, psikiyatrik tabloyu oldukça değiştirecektir. Günümüzde Amerika'daki psikopatik trajedilerle ilgili sersemletici ağır yükle baş etmenin en etkili yollarından birinin, toplumdaki hoşgörüyü besleyen bir eğitim programıyla Middletown ve şehirli göreneklerimizde görülmeyen özsaygılı ve bağımsız bireyler yetiştirmek olduğundan kuşku duyulamaz.

Kuşkusuz bütün ruh sağlığı bozuk insanlar toplumlarından çok farklı özgül tepkiler ortaya koyan bireyler değildir. Yalnızca uyumsuz olan ve taşıyabileceklerinden daha fazla bir yükün altına girenlerden oluşan önemli bir grup daha vardır. İsteme gücüne yüksek değer verilen bir toplumda, bu kişiler, çok farklı yapıda oldukları için değil, yalnızca bazı yetenekler bakımından yetersiz oldukları için başarısız olabilirler. Aşağılık duygusu, toplumumuzdaki birçok sıkıntının önemli bir nedenidir. Böylesi sıkıntılar yaşayan kişilerin, yasaklanmış olana yönelik güçlü özgül eğilimlerinden kaynaklanan karışıklıklar yaşamış olmaları gerekmiyor. Bunların sıkıntıları, çoğu kez, belli bir amaca ulaşmadaki yetersizliklerinin somut bir yansımasıdır. Kuşkusuz burada kültürel bir ilinti vardır. Göreneksel amaca çok fazla ya da çok az insan ulaşabilir. Başarı bir takıntı durumuna geldiği ölçüde giderek daha az insan ona ulaşacak, böylece gittikçe daha fazla insan uyumsuzluk ve başarısızlığın cezalarına layık görülmeye başlanacaktır.

Bu nedenle bir uygarlıkta değer verilen hedefler ne kadar yükseltilir ve artırılırsa, olağandışı bireylerin artışı da o kadar fazla olacaktır. Ancak bu noktanın abartılmasına dikkat edilmelidir. Toplumsal tavırlardaki en küçük bir değişiklik bile, konuyla ilgili dengeleri değiştirebilir. Genelde, hoşgörüyle ilgili toplumsal olanaklara ve bireysel farklılıkların kabulüne uygulamada öylesine az rastlanır ki, bu durum belli bir kötümserliğe yol açar. Elbette burada tartıştıklarımızdan oldukça farklı başka bazı toplumsal etmenler de nevrotik ve psikotik hastalıklarımıza yol açan nedenler arasındadır.

Bireylerin yeteneklerinin toplumlarındaki işleyişe uygun olduğunu kabul eden bir bakış açısıyla düşünürüz. Bu uygun işleyiş, klinik bakımdan tanımlanmış olağanlığın (doğallığın) biçimlerinden biridir. Onun tanımlanması sabit belirtilerle yapılır. Olağanlığı istatistik ortalamayla tanımlama gibi bir eğilim de söz konusudur. Uygulamada bu ortalamanın ne olduğu laboratuvarda belirlenir. Ondan sapmalar olağandışı olarak tanımlanır.

Tek bir kültürün bakış açısından bu yaklaşımın oldukça yararlı olduğu söylenebilir. Toplumdaki klinik tabloyu ortaya koyan bu yaklaşım toplumdaki onaylanan davranışlarla o ilgili bize birçok bilgi verir. Ne var ki, bu olağanlığı, mutlak bir şey olarak ele almak farklı bir durumdur. Gördüğümüz gibi, farklı kültürlerdeki olağanlık standartları birbirine denk düşmez. Zuniler ve Kwakiutllar gibi kimi toplumlar, kendilerine yakın kültürlerden bile çok farklıdırlar. Kuzeybatı Sahili'nde istatistikle belirlenen olağanlık Pueblolar'da olağandışılığın sınırlarının çok ötesinde bir durum olarak görülür. Acımasız yarışmayı olağan karşılayan Kwakiutl yaklaşımı, Zuniler'de, bir çılgınlık olarak değerlendirilir. Öte yandan başkalarını küçük düşürmeye ve onlara hükmetmeye yönelik göreneksel Zuni kayıtsızlığı, Kuzeybatı Sahili'ndeki soylu bir aile üyesince bir budalanın ahmaklıkları

olarak görülecektir. Bir kültürdeki sapkın davranış, hiçbir zaman, davranışın ortalama düzeyi göz önünde tutularak belirlenemez. Her toplum, kendi önceliklerine bağlı olarak, histeriyle, sara hastalığıyla ya da paranoyayla ilgili belirtileri abartıp, onlara değer verebilir; onlara yakalanan bireylere toplumsal bakımdan en üstün konumu tanıyabilir.

Bu olgu psikiyatri açısından oldukça önemli, çünkü olası her kültürde bulunan olağandışı grubun ne olduğunu açıklıyor: Olağandışı bireyler, yerel bir kültürel tipin gelişiminin aşırı temsilcileridir. Bu grup, daha önce tartıştığımız kültürel standartlarla açıkça çelişki içindeki tavırlar sergileyen gruptan çok farklıdır. Toplum, birincilere her bakımdan tavır alırken, bunların en aşırı sapkınlıklarını bile destekler. Bunlar neredeyse sınırsız bir yetkiye sahiptirler. Bu nedenle söz konusu kişiler, hiçbir biçimde, çağdaş psikiyatrinin inceleme alanı içinde ele alınamazlar. Ne var ki, bir başka kuşak ya da kültürün bakış açısından onlar, tuhaf psikopat tiplerden biridirler.

18. yüzyılda New England'da yaşayan Püritenler, sömürgelerde psikopat olarak görülen en son olağandışı bireylerdi. Herhangi bir kültürde çok az prestijli gruba, Püritenler'de olduğu gibi, entelektüel ve duygusal otorite tanınabilir. Onlar Tanrı'nın sesi sayılırlar. Yine de çağdaş bir gözlemci, kadınlara büyücü oldukları için işkence yapıp öldürmekten çekinmeyen New Englandlı Püritenler'in psikonevrotik tipler olduklarını kabul edecektir. Dinlerine girecek birinden istedikleri şeyler ve ortaya koydukları suçluluk duygusu öylesine abartılıdır ki, herhangi bir toplumdaki aklı başında herkes bunların akıl hastalarıyla ilgili durumlar olduğuna inanır. Püritenler, dine girecek kişinin yerlere kapanıp günahlarını itiraf etmekten başka yolu olmadığına inanıyorlardı. Pişmanlık, aşırı acı çekme yıllarca sürecektir. Papazın görevi, dine girecek kişi küçük bir çocuk olsa bile, cehen-

nem korkusunu adayın kalbine yerleştirmektir. Eğer Tanrı onu lanetlemeyi uygun bulursa bu lanetlemeyi kabul edecektir. Buradaki sorun, New England Püriten kilisesinin o dönemdeki kayıtlarını incelemek ya da bu kilisede cadılara veya henüz çok küçük çocuklara lanetlenme ve kaderleriyle ilgili neler yapıldığını ele almak değil. Buradaki esas sorun, belli bir dönemin kültürel anlayışında en büyük değer verilen, en aşırı uygulamaları başarıyla hayata geçiren bir insan grubunun, kuşağımızdaki standartların küçük bir değişikliğiyle kabul edilmez sapkın kurbanlar durumuna gelmesidir. Karşılaştırmalı psikiyatri açısından onlar sıradışı olanlar kategorisinde yer almaya başlarlar.

Kendi kuşağımızdaki benliği tatmin etme biçimleri de kültürel açıdan benzer biçimde desteklenirler. Tiyatro yazarları ve romancılar, kibirli ve azgın benciller olan aile babaları, hukukçular ve işadamlarını defalarca betimlemiş durumdalar. Bu tip insanlara her toplumda rastlanır. Püritenler'in tavırlarında olduğu gibi, bu insanların eylemleri, cezaevindeki suçluların eylemlerinden çok daha toplumdışı özellikler gösterebilir. Onların neden oldukları karışıklıklar ve sıkıntı son derece önemli olabilir. En azından büyük bir olasılıkla ortada zihinsel bir sapkınlık (rahatsızlık) vardır. Yine de büyük etkileri, önemleri ve konumları nedeniyle onlara güvenilir, ailelerin yönetici babaları olarak kabul edilirler. Çocukları ve toplumumuzun yapısı üzerindeki etkileri göz ardı edilemez. Bunlar, psikiyatri ile ilgili kılavuz kitaplarımızda yer almazlar, çünkü toplumumuzun değerlerince desteklenirler. Kendi kültürleri içinde yer alan bir noktaya yönelmiş olası biçimlerden birini benimsemiş bireyler sayıldıkları için kendilerinden emindirler. Yine de geleceğin psikiyatrisi, başka koşullarda güvenilir sayılacak bu tipin olağandışılığını aydınlatmak için, romanlarımızı, mektuplarımızı enine boyuna inceleyecektir. Her toplumda, kültürel

olarak desteklenen ve beslenen grubun içinde, insan davranışının en aşırı örneklerinden bazıları gelişebilir.

Günümüzdeki toplumsal düşünüşün, kültürel göreceliğin uygun bir açıklamasını yapmaktan daha önemli bir görevi yoktur. Hem sosyolojik hem de psikolojik alanda bu görevin gereklilikleri temel önemdedir. İnsanlar arasındaki ilişkiler ve değişen standartlarımızla ilgili çağdaş düşünce, sağlıklı ve bilimsel bir yönelim açısından son derece önemlidir. Çok bilmiş çağdaş anlayış, toplumsal göreceliği, onun kabul edildiği en küçük alanda bile, bir umutsuzluk öğretisine dönüştürmüştür. Bu anlayışa göre toplumsal görecilik, süreklilikle beslenen ideal ortodoks hayallerle ve bireylerin özerklik yanılsamasıyla açık bir uyumsuzluğa işaret eder. Ortodoks hayallerden vazgeçildiğinde varoluşun içinin boşalacağı öne sürülür. Ancak söz konusu ikilemi, bu biçimde ele almak, bir tarih yanılsaması anlamına gelir. Eski olanın yeninin içinde keşfedilmesinden, eski kesinlik ve kalıcılığın yeni esneklikler içinde tekrar bulunmasından başka bir yol olmadığında ısrar etmek, yalnızca, kaçınılmaz bir kültürel gerilik anlamına gelir. Kültürel göreceliğin kabul edilmesi, hiçbir mutlakçı felsefeye gerek duymayan kendi değerlerini ortaya koyacaktır. O, geleneksel düşüncelere meydan okuyacak ve onlarda yakıcı rahatsızlıklara neden olacaktır. Eski formülleri parçaladığı için bir karışıklığa yol açacak, böylelikle de bir kötümserliğe neden olacaktır. Ancak ne kötümserlik ne de karışıklık bu kültürel göreceliğin yapısındaki bir güçlükten ortaya çıkmaz. Gelenek inancıyla ilgili yeni anlayış benimsenir benimsenmez, iyi bir yaşamın elde edilmesinde güvenli başka bir yola kavuşmak olanaklı olacaktır. O zaman toplumsal güvenin gerçekçi biçimde sağlanacağı bir noktaya gelmiş olacağız. Bunun anlaşılması için, birlikte yaşama hoşgörüsünün yeşereceği yeni temellerin olabileceğine ve insanlığın varoluşun hammaddesinden kendi-

si için aynı derecede geçerli yaşam örüntüleri çıkarabileceğine yönelik umutların sağlam bir zemininin olduğunu kabul etmek yetecektir.

NOTLAR

I. GELENEK BİLİMİ

42 Itard, Jean-Marc-Gaspard. *The Wild Boy of Aveyron*, çev. George ve Muriel Humphrey. New York, 1932.

Bu çocukların bazılarının geri zekalı oldukları ve bu yüzden terk edilmeleri ihtimal dahilindedir. Ancak gözlemciler üzerinde budala izlenimi vermiş olsalar da, hepsinin öyle olması neredeyse olanaksızdır.

45 Bkz. Boas, Franz. *Anthropology and Modern Life*, 18-100. New York, 1932.

II. KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

55 Seremoni düşkünlüğü krizleri olarak ergenlik ritüellerinin analizi için bkz. Van Gennep, Arnold. *Les Rites de Passage*. Paris, 1909.

59 Mead, Margaret. *Coming of Age in Samoa*. New York, 1928.

63 Howitt, A. W. *The Native Tribes of South-East Australia*. New York, 1904.

69 Benedict, Ruth. "The Concept of the Guardian Spirit in North America". *Memoirs of the American Anthropological Association*, no. 29, 1923.

III. KÜLTÜREL BÜTÜNLEŞME

80 Malinowski, Bronislaw. *The Sexual Life of Savages*, Londra, 1929 [*Kuzeybatı Malenezya'da Vahşilerin Cinsel Yaşamı*, çev. Saadet Özkal, Kabalcı Yayınevi, 1992]; *Argonauts of the Western Pacific*, Londra, 1922; *Crime and Custom in Savage Society*, Londra, 1926 [*Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek*, çev. Şemsa Yeğin, Epsilon Yayıncılık, 2002]; *Sex and Repression in Savage Society*, Londra, 1927 [*İlkel Toplumlarda Cinsellik ve Baskı*, çev. Hüsen Portakal, Kabalcı Yayınevi, 1989]; *Myth in Primitive Psychology*, New York, 1926.

Stern, Wilhelm. *Die differentielle Psychologie in ihren Grundlagen*. Leipzig, 1921.

81 Worringer, Wilhelm. *Form in Gothic.* Londra, 1927. Koffka, Kurt. *The Growth of the Mind.* New York, 1927. Köhler, Wilhelm. *Gestalt Psychology.* New York, 1929.

Gestalt okuluyla ilgili özet bir çalışma için bkz. Murphy, Gardner. *Approaches to Personality,* 3-36. New York, 1932.

82 Dilthey, Wilhelm. *Gesammelte Schriften,* c. 2; 8. Leipzig, 1914-31.

Spengler, Oswald. *The Decline of the West.* New York, 1927-28. [*Batının Çöküşü,* çev. Giovanni Scognamillo-Nuray Sengelli, Dergah Yayınları, 1997]

IV. NEW MEXICO PUEBLOLAR'I

87 Geleneksel hecelemede Zuni [Zuñi], yanlışa yol açmaktadır; *n*, herhangi bir İngilizce kelime gibi telaffuz ediliyor. Aşağıdaki, Zuniler üzerine seçilmiş bir bibliyografyadır. Bu bölümdeki kaynaklar, bu listedeki gibi numaralanmıştır.

Benedict, Ruth.

1. "Zuñi Mythology". *Columbia University Contributions to Anthropology,* 2 c., XXI. New York, 1934.

2. "Psychological Types in the Cultures of the Southwest". *Proceedings of the Twenty-Third International Congress of Americanists,* 572-81. New York, 1928.

Bunzel, Ruth L.

1. "Introduction to Zuni Ceremonialism". *Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology,* 467-544. Washington, 1932.

2. "Zuni Ritual Poetry". *A.g.e.,* 611-835.

3. "Zuni Katchinas". *A.g.e.,* 837-1086.

4. "Zuni Texts". *Publications of the American Ethnological Society,* XV. New York, 1933.

Cushing, Frank Hamilton.

1. "Outlines of Zuni Creation Myths". *Thirteenth Annual Report of the Bureau of American Ethnology.* Washington, 1926.

2. "Zuni Folk Tales". New York, 1901.

3. "My Experiences in Zuni". *The Century Magazine,* n.s. 3, 4, 1888.

4. "Zuni Breadstuff's". *Publications of the Museum of the American Indian, Heye Foundation,* VIII. New York, 1920.

5. "Zuni Fetishes". *Second Annual Report of the Bureau of American Ethnology.* Washington, 1883.

Kroeber, A. L. "Zuni Kin and Clan". *Anthropological Papers of the American Museum of Natural History,* c. XVIII, bölüm 2. New York, 1917.

Parsons, Elsie Clews. "Notes on Zuni, I and II". *Memoirs of the American Anthropological Association,* c. 4, no. 3,1927.

Stevenson, Matilda Cox.

1. "The Zuni Indians". *Twenty-Third Annual Report of the Bureau of American Ethnology.* Washington, 1904.

2. "The Religious Life of the Zuni Child". *A.g.e.,* V. Washington, 1887.

88 Kidder, A. V. *Southwest Archeology*. Yale University Press New Haven, 1934.

91 Bunzel 2'de kayıtlı Zuni ritüel duaları.

92 Bunzel 2: 626.

93 Bunzel 2: 689.

94 Bunzel 2: 645; 2: 716.

95 Bunzel 2: 666-67. Bkz. Bunzel, 1 ve 3.

99 Stevenson 1: 94-107.

102 *A.g.e.*, 407-576.

104 Eşlerin ayrılması konusunda Zuniler'deki ılımlı davranış için bkz. s. 108. Yine de iki kadın yumruk yumruğa kavgaya girebilir.

108 Nietzsche, Friedrich. *The Birth of Tragedy*. New York, 1924. [*Tragedyanın Doğuşu*, çev. Mustafa Tüzel, İş Bankası Yayınları, 2011]

108 "Helenist ölçüler içinde," *a.g.e.*, 40. "Ve kendi yurttaşlık adını korur," *a.g.e.*, 68.

110 Benedict, Ruth. "The Vision in Plains Culture". *American Anthropologist*, n.s. 24: 1-23. 1922.

114 Reo F. Fortune. "Secret Societies of the Omaha". *Columbia University Contributions to Anthropology*, XII. New York, 1932. Benedict 1.

114-115 Lewin, Louis. "Weber Anhalonium Lewinii und andere Cacteen. Zweite Mitteilung". *Separatdruck aus dem Archiv für experimented Pathologie und Pharmakologie*, c. XXXIV. Leipzig, 1894. Wagner, Günther. "Entwicklung und Verbreitung des Peyote-Kultes". *Baessler Archiv*, 15: 59-144. Hamburg, 1931.

116 Benedict 2. Alıntı, Bunzel 1: 482.

117 Stevenson, *Thirtieth Report of the Bureau of American Ethnology*, 89.

120 Kaktüs giriş ayini için, Cushing 3 (c. 4): 31-32.
Ateş giriş ayini için, *a.g.e.*, 30-31; Stevenson 1: 526.

122 D. H. Lawrence. *Mornings in Mexico*. 109-10. New York, 1928.

122-123 Sunak üzerinde Cora dansı için, Preuss, K. T. *Die Nayarit Expedition*, 55. Leipzig, 1912.
Hopi dansı için, Voth, H. R. "Oraibi Summer Snake Ceremony". *Field Columbian Museum Publication*, no. 83, 299. Chicago, 1903.

127 Alıntılar, Bunzel 1: 480.

129 Malinowski, B. *Sex and Repression in Primitive Society*, 74-82. New York, 1927.

130 Junod, Henri A. *Story of a South African Tribe*, I: 73-92. Neuchâtel, 1912. Bathonga'nın tasviri.

132 Benedict 1, c. II'de yer alan bu halk öyküsü yaklaşık 1850'de yaşanan bir olaya dayanıyor ve ev sahibinin kızı tarafından anlatılıyor, Bunzel 4: 35-38.

135 Kıskançlık üzerine bir kültürel tartışma için bkz. Mead, Margaret, "Jealousy, Primitive and Modern". *Woman's Coming of Age* içinde ed. S. D. Schmalhausen ve V. F. Calverton. New York, 1931.

138 Parsons, Elsie Clews. "Isleta, New Mexico." *Forty-Seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology,* 248-50; ve Goldfrank, Esther Schiff, teksir.

139 Ölen eşe dua, Bunzel 2: 632. Ovalarda yas tutma için bkz. Grinnell, George Bird. *The Cheyenne Indians,* II: i62. Yale University Press, 1923.

140 Yas tutanın mezarı terk etme isteksizliği için bkz. *a.g.e.,* II: 162. Mezara ziyarete devam etme için bkz. Donaldson, Thomas. "The George Catlin Indian Gallery in the U.S. National Museum, 277". *(Smithsonian Institution), Report of the Board of Regents of the Smithsonian Institution to July, 1885,* Bölüm V. Washington, 1886. Dakotalar'da yas için Deloria, Ella, teksir.

Alıntı Denig, Edwin T'den. "Assiniboine", 573. *Forty-Sixth Annual Report of the Bureau of American Ethnology.* Washington, 1930.

140-141 Sapkınlık tartışması için bkz. Bölüm VII.

142 Bunzel 2: 679-83.

144 Grinnell, George Bird. *The Cheyenne Indians,* 11: 8-22. New Haven, 1923.
Kafatası dansında soytarılık için, *a.g.e.,* 39-44.

145-146 Benedict 1.

148-149 Bourke, John J. "Notes on the Cosmology and Theogony of the Mojave Indians of the Rio Grande, Arizona", 175. *Journal of American Folklore,* II (1889), 169-89.

151 Hopiler'de doğurganlık sembolizmi örnekleri için bkz. Haeberiin, H. K., "The Idea of Fertilization in the Culture of the Pueblo Indians", 37-46. *Memoirs of the American Anthropological Association,* III, no. 1, 1916.

151 Peru'da erkekler ve kadınlar arasında yarış için Arriaga, P. J., *Extirpacion de la Idolatria del Peru,* 36, Lima, 1621.

153 Zuniler'de yanlış yorumunun aşırı bir örneği için bkz. Parsons, Elsie Clews, "Winter and Summer Dance Series in Zuni in 1918", 199. *University of California Publications in American Archaology and Ethnology,* 17, no. 3, 1922.

Cushing, 1: 379-81.

153 "Hoş disiplin araçları", Dr. Bunzel'in ifadesi, Bunzel 3: 846.

153-154 Alıntılar Bunzel'den, 1: 486; 497.

155 Zuniler'de küskünlük olmayışıyla ilgili alıntı, Bunzel'den, 1: 486.
Ritüelden alıntılar, Bunzel'de yer almaktadır, 2: 784; 646; 807-08.

V. DOBULULAR

157 Bu bölüm, Reo F. Fortune'nın *The Sorcerers of Dobu,* New York, 1932, alan araştırmasına dayanmaktadır. Sunulan bölüm, Dr. Fortune'nin ayrıntılı açıklamasının yalnızca bir özetidir ve kaynak sayfalara başvurmayı kolaylaştırmak için belli noktalar verilmiştir.

163 Dobu totemleri için bkz. Fortune 30-36.

165 Manu evliliği için bkz. Mead, Margaret. *Growing up in New Guinea.* New York, 1930.

171 Alıntı Fortune'dan, 16.

171-172 Bahçe ritüeli için bkz. Fortune 106-31.

175 Burada verilen biçim özettir. Bkz. Fortune 139-40.

178 Vada ile ilgili açıklamalar için bkz. Fortune 158-64 ve verilerin karşılaştırılması için 284-87.

180 Malinowski, Bronislaw. *Argonauts of the Western Pacific*. Londra, 1922. Kula'nın ekonomik arka planı için bkz. Fortune 200-10.

184-185 Fortune 216-17.

185-186 Bir eşin ölümünde yas törenleri için bkz. Fortune II; 57; 194.

187-188 Alıntılar için Fortune 11.

190 Fortune 197-200.

190 Fortune 23, yas tutma değişiminde somurtkan kuşkucu ifade için bkz. Fortune 170.

191 Yamlara yönelik bu davranış için bkz. Fortune 222.

193 Fortune 78.

194 Fortune 85.

195 Fortune 109.

VI. AMERİKA'NIN KUZEYBATI SAHİLİ

197 Kwakiutllar hakkındaki aşağıdaki seçilmiş bibliyografya Franz Boas'tan alınmadır:

1. "The Social Organization and Secret Societies of the Kwakiutl Indians", *Report of the U.S. National Museum for 1895*, 311-738. Washington, 1897.

2. "Kwakiutl Texts", Franz Boas ve George Hunt. *The Jesup North Pacific Expedition*, III, *Memoir of the American Museum of Natural History*. New York, 1905.

3. "Ethnology of the Kwakiutl", 2 c. *Thirty-Fifth Annual Report of the Bureau of American Ethnology*. Washington, 1921.

4. "Contributions to the Ethnology of the Kwakiutl". *Columbia University Contributions to Anthropology*, III. New York, 1925.

5. "The Religion of the Kwakiutl Indians", c. II. *Columbia University Contributions to Anthropology*, X. New York, 1930.

199 Gizli toplulukların performansları, Boas 1'de anlatılmaktadır.

200 Alıntılar, Boas 1: 466. *A.g.e.*, 513; 467.

200 *A.g.e.*, 459.

201 Yamyam dansı için bkz. *a.g.e.*, 437-62; 500-44.

204 Şeytan çıkarma, Boas 3: 1173.

210 Bella Coola endogamisi için bkz. Boas, Franz. "The Mythology of the Bella Coola Indians", 125. *Publications of the Jesup North Pacific Expedition*, I, 25-127, *Memoirs of the American Museum of Natural History*. New York, 1898.

211 "Mallarla dövüşürüz." Boas 1: 571.

212 Boas 3: 1291; 1290; 848; 857; 1281.

214 *A.g.e.*, 1288; 1290; 1283; 1291.

217 Boas 1: 622.

217-219 *A.g.e.*, 346-53.

219-221 Hunt, George, "The Rival Chiefs". *Boas Anniversary Volume*, 108-36. New York, 1906.

221-222 Boas 3: 744. Boas 1:581.

222 Boas 4: 165-229.

222 Boas 1: 359 vd.; 421 vd.

224 *A.g.e.*, 422.

227 Alıntı, *a.g.e.*, 424. Evlilik rekabeti için *a.g.e.*, 473.

227-228 Boas 3: 1030.

228 Boas 1: 366.

229 Boas 3: 1075. Boas 3: 1110-17.

230 Boas 2: 441 vb.

231 "Ruhlar düzenine," Boas 3740. Bir şamanın ayrıcalıklarının gösterilmesi, Boas 5: 18, 30.

232 Bir rakip şamanın öldürülmesi, Boas 5: 31-33.

232-233 Şamanistik casuslar, Boas 5: 15; 270. *A.g.e.*, 277-288.

233 *A.g.e.*, 271.

234 Kanonun devrilmesi, Boas 4: 33. Kırılan yamyam maskesi, Boas 1: 600. Kumarcının iflası, Boas 2: 104.

235 "Sevilen birinin ölümüyle gelen çılgınlık," Boas 3: 709. Ayrıca kelle avı için, Boas 3: 1385. *A.g.e.*, 1363.

236 Boas teksir.

238 Boas 3: 1093-1104.

240 Mayne'den alıntı. Boas, F., "Tsimshian Mythology", 545. *Thirty-Fifth Annual Report of the Bureau of American Ethnology*. Washington, 1916. Boas 1: 394.

VII. TOPLUMUN DOĞASI

249 Durkheim, Emile. *Les Règles de la méthode sociologique*. 6. baskı. Paris, 1912. [*Sosyolojik Metodun Kuralları*, çev. Enver Aytekin, Sosyal Yayınları, 1994]

Kroeber, A. L. "The Superorganic", *American Anthropologist*, n.s., XIX (1917), 163-213.

Tartışma için bkz. Folsom, J. R. *Social Psychology*, 296 vd. New York, 1931.

Grup safsatasının mahkûm edilmesi için bkz. Allport, F. H. *Social Psychology*. Boston, 1924.

250 Rivers, W. H. R. "Sociology and Psychology", *Psychology and Ethnology* içinde, Londra, 1926.

253 Murphy, Gardner. *Experimental Psychology*, 375.

256-257 Boas 5: 202; Boas 3: 1309. Bkz. Önceki bölümdeki bütün başlıklar.

259 Westermarck, E. A. *History of Human Marriage.* 3 cilt. 5. baskı. Londra, 1921.

VIII. BİREY VE KÜLTÜR ÖRÜNTÜSÜ

269 Sumner, William Graham. *Folkways.* Boston, 1907.

272 Jones, William. "Mortuary Observances and the Adoption Rites of the Algonkin Foxes of Iowa", 271-77. *Quinzième Congrès International des Américanistes,* 273-77. Quebec, 1907.

273 Ovalardaki yas tutma pratikleri, bkz. yukarıda, s. 282.

274 Fortune, R. F. *Sorcerers of Dobu,* 54. New York, 1932.

276-277 Zuniler'deki bu cadılık olayının yerli açıklaması için bkz. Bunzel, Ruth L. *Publications of the American Ethnological Society,* XV: 44-52. New York, 1933.

278 Değişik Zuni kadın-adamlarının tasviri, bkz. Parsons, Elsie Clews. "The Zuni Lamana". *American Anthropologist,* n.s. 18 (1916), 521-28.

Bayan Stevenson'un We-wha tasviri için bkz. Stevenson, Mathilda C. "The Zuni Indians". *Twenty-Third Annual Report of the Bureau of American Ethnology;* 37; 310-331; 374.

279 Deloria, Ella, teksir.

280-285 Ruth Benedict'den alınma. "Culture and the Abnormal". *Journal of General Psychology,* 1934, I, 60-64.

281 Dixon, Roland B. "The Shasta". *Bulletin of the American Museum of Natural History,* XVII: 381-498. New York, 1907.

282 Uygun bir özet için bkz. Czaplicka, M. A. *Aboriginal Siberia.* Oxford, 1914.

283 Callaway, Canon H. "Religious System of the Amazulu". *Publications of the Folklore Society,* XV: 259 vd. Londra, 1884.

286 Sapir, E., *Journal of Abnormal and Social Psychology* içinde, XXVI (1932), 241.

287 Dewey, John. *Human Nature and Conduct.* New York, 1922.

288-289 Lynd, Robert ve Helen. *Middletown.* New York, 1929.

292 Bu tür kişiler, May Sinclair ve Çehov'un romanları ile kısa hikâyelerinde en beğenilen bireylerdir.

DİZİN

Afrika 130, 148, 202
Algonkian Kızılderilileri 272
Allport, F. H. 249
Amerikan Kızılderilileri 69, 109, 110, 114, 116, 123, 199, 268
antropoloji 2, 14, 15, 17-19, 21, 22, 25, 27, 31, 34, 42, 45, 49, 62, 78, 84, 168, 246-248, 250, 258, 267, 269
Apaçiler 59, 89, 118, 126, 131, 135, 145, 146, 264
Apolloncu 10, 22, 83, 84, 108, 109, 118, 134, 136, 138, 145, 147, 150, 151, 156, 205, 251, 255, 258, 259
Avustralya 38, 48, 56, 59, 63, 64, 130, 147, 249
aybaşı 58, 59, 147, 148, 204, 205, 260
Aztekler 60, 108, 114, 251

Batı uygarlığı 15, 34-36, 38, 42, 45, 48, 52, 83-85, 163, 247, 255, 258, 266, 272, 278, 280
Bella Coola 210
Blake, William 108
boşanma 66, 90, 103, 104, 136, 165, 167
bütünleşme 7, 17, 18, 29, 75-79, 81, 167, 242-244, 246-248, 258, 259
büyücülük 97, 113, 127, 128, 148, 149, 154, 173, 179, 186, 190, 193, 276
Bunzel, Ruth 13, 96, 99, 127, 135, 153

Carrier Kızılderilileri 58, 59
Cervantes 286
cinayet 9, 141, 143, 145, 186, 190, 195
cinsel simgecilik 150, 152
cinsellik 150-153, 179, 192
Crow Kızılderilileri 275

Dakotalar 140, 279
Darwin, C. 34, 86
Dewey, John 32, 287
Dilthey, Wilhelm 82
din adamı 90, 91, 93, 96, 117, 123, 124, 129, 131, 135, 137, 138, 154
Dobu/Dobulular 7, 9, 10, 13-15, 17, 157, 158, 160, 162-172, 174, 176-183, 185, 186, 190-196, 241, 255, 258, 260, 266, 271, 274, 275
doğaüstü 10, 34, 53, 56, 59, 68-71, 90, 91, 98-101, 107, 110-116, 124, 125, 127, 131, 139, 140-144, 146, 148-150, 153-155, 159, 164, 168, 192, 195, 199-201, 203, 204, 209, 230-235, 237, 239, 240, 244, 259, 278, 283
Doğu Afrika 57
Durkheim, Emile 248, 249

ego tatmini 262
ego uzantıları 261, 262
ekonomi 28, 35, 37, 39, 40, 46, 52, 53, 63, 65-68, 73, 80, 105, 106, 129, 132-134, 159, 162, 164, 169-171,

179, 185, 205, 206, 208, 210, 211, 214, 215, 222, 234, 243, 249, 258, 260, 261, 264, 265, 280
ekonomik yaşam 28, 133, 205, 264
ensest grupları 62
ergenlik/erginlik 55, 56, 60, 69, 71, 72, 77, 86, 120, 141, 147, 167, 209, 221, 228, 230, 238, 242, 259, 269, 278
Eskimolar 45, 61, 271, 286
evlilik 35, 42, 57, 59, 60, 62, 63, 72, 73, 77, 86, 90, 103, 104, 115, 128, 129, 135, 141, 142, 147, 160-165, 167, 171, 185, 189, 190, 192, 196, 198, 208-210, 222-230, 234, 235, 238, 254, 255, 258-261

Fortune, R. F. 13, 165, 170, 178, 185, 190, 193, 195
Frazer, J. [*The Golden Bough (Altın Dal)*] 79

gelenek 7, 10, 14, 31-33, 39, 43, 48, 49, 61, 65, 66, 75, 79, 89, 98, 119, 121, 127, 134-136, 147, 161, 165, 180, 191, 196, 214, 241, 242, 244, 245, 249, 260, 263, 265, 266, 268, 271, 272, 293
Gestalt 81, 82
günah 76, 153, 275, 291
Güney Amerika 68, 79, 130
Güney Afrika 36, 130, 131, 283

homoseksüellik 18, 278, 281
Hopiler 89, 122-124, 150, 152, 251

ırk önyargısı 42
ırksal 45, 46, 73, 251, 252
Isleta 137, 147

ideal insan 127, 147, 179, 222, 240, 275, 293
ilkel topluluklar 50, 247
intihar 76, 145-147, 165, 195, 196, 235, 237-239

Kachina/Kachinas 97, 99-101, 124, 128, 129, 131, 133
Kaliforniya 41, 51, 61, 72, 115, 117, 121, 131, 281
kapitalizm 266
kendi kendine işkence 118-120, 124
kendinden geçme/esrime 72, 115, 117, 120, 121, 204, 250, 280, 281
kıskançlık 104, 134-136, 167, 191, 193, 227, 261
Kroeber, A. L. 248
Kula/Kula halkası 179-183, 185, 191, 195, 255
Kurnailer 63, 64
Kuzey Amerika 14, 43, 55, 68, 69, 89, 107-110, 114, 115, 120, 124, 148, 156, 205, 251, 258, 259, 278
Kuzey Meksika 121, 122
Kuzeybatı Sahili 7, 13, 114, 197-201, 204, 205, 208, 210, 211, 215, 217, 222, 224, 225, 227, 228, 230, 231, 234, 235, 239, 240, 244, 245, 255, 270, 271, 290
kültürel bütünleşme 7, 17, 18, 75, 79, 243, 246, 247, 258, 259
kültürel davranış 76, 80, 86, 251, 253
kültürel değişim 29
kültürel incelemeler 2
kültürel tipin aşırı gelişmesi 291
Kwakiutl/Kwakiutllar 9-11, 13, 15, 17-19, 199, 201-204, 206, 208, 209, 211, 212, 214, 215, 217-219, 222, 232-235, 237-239, 241, 244-246, 253, 256-258, 260, 261, 263, 264, 266, 273, 290

Lawrence, D. H. 121
Lowie, R. H. 275

Maidular 121
Malinowski, B. 80, 129, 130, 157, 179
Manular 165

Nandiler 57
Navajo/Navajolar 16, 89, 132, 147
Nietzsche, F. 11, 22, 108, 127

Oedipus kompleksi 129, 130
Orta Afrika 57

oruç tutma 116, 117, 124, 201
Osageler 69-71
otorite 13, 14, 66, 112, 115, 125-131, 134, 136, 149, 161, 194, 261, 268, 276, 277, 282, 283, 291
Ova Kızılderilileri 108, 118, 120, 125, 146, 251, 252, 254, 273
ovalar 69, 110-113, 126, 138-140, 143, 146, 183, 242, 251, 252, 275, 277, 279

öfke 34, 91, 97, 134-136, 165, 183, 184, 189, 200, 203, 213, 214, 240

paranoya 11, 22, 177, 235, 255, 260, 273, 291
Peru 151
Peyote 114, 115, 118
Pimalar 114, 143, 148
potlaç 198, 208-210, 212-214, 216-218, 222-225, 229, 230, 234, 235, 245
psikiyatri 79, 273, 275, 277, 291, 292
psikoloji 36, 37, 40, 52, 54, 55, 81, 82, 108, 138, 243, 247-254, 273, 293
Pueblolar 7, 13, 18, 67, 68, 87, 89, 90, 106-110, 115-120, 122, 124-127, 129, 136, 137, 140, 141, 144, 145, 147-152, 154-156, 199, 205, 251, 258, 260,273, 290
Püritenlik 153, 192, 291, 292

Rasmussen, K. 61
rekabet 169, 172, 219, 224, 249, 255, 262-264
Rivers, W. H. R. 250

sağgörü 23, 68-72, 110-116, 119, 120, 124, 126, 140, 201, 232, 242, 251, 252
Salish 244, 245
Samoa 59, 60
Sapir, E. 286
sapkın 18, 23, 32, 280, 286, 291, 292
Shasta 72, 281
Sibirya 68, 121, 278, 283
Spengler, Oswald 82-85
Stern, Wilhelm 80
suç 28, 41, 75, 7690, 127, 128, 136, 149, 153, 159, 166, 188, 192, 193, 229, 232, 276, 280, 291, 292

şamanizm 124, 126
şeflik 194, 208, 224

Taos 118
Tatula 115
tıp toplulukları 95, 101-103, 128
toplumsal örgütlenme 28, 42, 48, 62, 70, 71, 158, 214, 243, 245
totem 20, 70, 71, 163, 198
Trobriand Adaları 80, 129, 130, 157, 158, 160, 179, 180, 183, 184, 186

ütopya 50, 262, 264, 265

verimlilik 93, 95, 119, 150

Westermarck, E. A. 259
Worringer, W. 81

yayılma 20, 36, 198, 258, 259
Yamyam 9, 158, 200-205, 209, 210, 221, 225, 226, 232, 234, 235, 240
yılan dansı 122, 123
yönetim 20, 97, 128
Yunanistan 202

zenginlik 73, 84, 107, 142, 156, 182, 206, 207, 209-211, 223, 259, 264
zihinsel sağlık 24, 273
Zuni/Zuniler 9-11, 13, 15-19, 37, 68, 89-99, 101-107, 109, 116-118, 120, 121, 124, 125, 127-136, 138, 139, 141, 145, 146, 149-154, 169, 193, 240, 241, 246, 249, 251, 253, 255, 258, 262, 264, 276, 277, 279, 280, 290

Ünlü antropolog Ruth Benedict'in, özellikle kültürel çalışmalar konusunda temel başvuru kaynaklarından biri olarak görülen kitabı *Kültür Örüntüleri*, insan hayatının şekillenmesinde kültürün rolüne dair çarpıcı bir bakış sunuyor. Üç Kızılderili toplumunun karşılaştırıldığı bu çalışma, toplumların davranışlarındaki çeşitlilikleri yargılamadan ortaya koyuyor. Dolayısıyla Batı toplumunun "en iyi, en gelişmiş" kültür olduğu yönündeki görüşü reddederek, her kültürün kendisini nasıl ele alıyorsa öyle kavranması gerektiğini öne sürüyor. 1930'lu yıllarda yazılmış olmasına rağmen, *Kültür Örüntüleri*'nin günümüzde hâlâ temel bir eser olmasını sağlayan da kültürel çeşitliliğe yaptığı bu vurgu. Özellikle antropoloji ve etnoloji alanlarında çığır açmış bir isim olan Benedict'in birey ve kültür ilişkisini incelemesi bakımından büyük önem taşıyan araştırması, insan olmanın anlamları üzerine derin bir kavrayış sağlıyor.

"Bugün çağdaş dünyada kültür kavramıyla ilgili sözcüklerin bunca rahat kullanılmasında... elinizdeki kitabın büyük bir payı var."

Margaret Mead

"Benzersiz ve çok önemli... Kültür Örüntüleri, *daha özgür ve daha hoşgörülü bir yaşam için yol gösterici bir tabela niteliğinde."*

New York Times

"Benedict'in Kültür Örüntüleri, *çeşitliliğin değerini bize öğretmede temel bir metin..."*

Amerikan Antropoloji Derneği

21.50

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-0970-4

9 789750 509704